

ЗОРЯ НАЛНА

ЧАСОПИСЬ ПОДКАРПАТСКОГО ОБЩЕСТВА НАУКЪ
A KÁRPÁTALJAI TUDOMÁNYOS TÁRSASÁG FOLYÓIRATA

РОЧНИКЪ I. ÉVFOLYAM 1941 ЧИСЛО 1—2. SZÁM

ЗОРЯ

Науковий часописъ Подкарпатского Общества Наукъ

Выходить каждого третёго мѣсяца въ роцѣ
подъ головою редакцію

ИРЕНЕЯ КОНТРАТОВИЧА

За редакцію отповѣдае

ИВАНЪ ГАРАЙДА

*Рукописи, книги для рецензій и оголошеня принимаются
въ канцеларіи Общества*

Передплата на годъ 6 — П, одно число 1·50 П

Редакція и администрація :

Унгваръ, Другетова пл. ч. 21.

HAJNAL

A Kárpátaljai Tudományos Társaság negyedévi folyóirata

Főszerkesztője :

KONTRATOVICS IRÉN

Felelős szerkesztője :

HARAJDA JÁNOS

*Minden kézirat, ismertetési példány, hirdetés s egyéb közlemény
a Társaság címére küldendő*

Előfizetési ára egy évre 6 pengő, egyes szám ára 1·50 pengő

Szerkesztőség és kiadóhivatal :

Ungvár, Drugeth-tér 21.

MORGENRÖTE

Wissenschaftliche Zeitschrift

der Karpathenländischen Wissenschaftlichen Gesellschaft

Erscheint jedes Vierteljahr unter der Hauptredaktion

von **IRENEUS KONTRATOVICS**

Verantwortlicher Redaktor ist

JOHANN HARAJDA

*Handschriften, Bücher zur Rezension, Inserate und andere
Mitteilungen sind an die Adresse der Gesellschaft zu senden*

Bezugspreis auf ein Jahr 6 pengő, Einzelnummer 1·50 pengő

Redaktion und Administration :

Ungvár, Drugeth-tér 21.

L'AUBE

*Revue scientifique trimestrielle de la Société Scientifique
de Subcarpathie*

Rédacteur en chef :

IRÉNÉE KONTRATOVICS

Rédacteur responsable :

JEAN HARAJDA

*Tout manuscrit, exemplaire typographique, annonce et d'autres
communications doivent être envoyés à l'adresse de la Société*

Prix d'abonnement: un an 6 pengős, le numéro 1·50 pengős

Rédaction et administration :

Ungvár, Drugeth-tér 21.

СОДЕРЖАНИЯ

Вступное слово отъ редакціѣ	2
<i>Антоній Годинка</i> : Витай читателю	4
Рѣчь регентского комиссара витязя <i>Николая Козма</i> зъ Левелду дня 26-го януара 1941 року зъ нагоды заоснованя Подкарпатского Общества Наукъ	6
<i>Александръ Стойка</i> епископъ мукачевский семи словами витаетъ Подкарпатское Общество Наукъ	16
<i>Антоній Годинка</i> : Нашѣ кleriки въ Тирнавѣ отъ 1722 до 1760 року	18
<i>Александръ Ильницький</i> : Графъ Василій Телеки и его доминія въ Марамороши (1751—1780)	30
<i>Иринеѣ Контратовичъ</i> : Новѣ пути подкарпатской историографіѣ	44
<i>Александръ Бонкало</i> : Руський литературный языкъ	54
<i>Иванъ Гарайда</i> : Причинки до поясненя назвѣ нашихъ сель	72
<i>Федоръ Потушнякъ</i> : Огень въ народныхъ вѣрованяхъ	86
<i>Александръ Грабаръ</i> : Хижое птацтво Подкарпатья	114
<i>Александръ Маркушъ</i> : Гнали коровку... (оповѣданя)	148
Библиографія	162
Культурнѣ вѣсти	168
Некрологъ : Стефанъ Гладоникъ	187
Нѣмецкѣ и французскѣ содержаня статей	188
Списъ книжокъ присланѣ до редакціѣ	193

TARTALOM

A szerkesztőség előszava	3
<i>Hodinka Antal</i> : Üdv az olvasónak	5
Vitéz leveldi <i>Kozma Miklós</i> , kormányzói biztos beszéde a Kárpátaljai Tudományos Társaság 1941. évi január hó 26-iki alakuló ülésén	7
<i>Sztojka Sándor</i> , munkácsi püspök e szavakkal üdvözli a Kárpátaljai Tudományos Társaságot	17
<i>Hodinka Antal</i> : Papnövendékeink Nagyszombatban 1722-től 1760-ig	19
<i>Ilniczky Sándor</i> : Gróf Teleki László és dominiuma Máramarosban (1751—1780)	31
<i>Kontratovics Irén</i> : A kárpátaljai történetírás új útjai	45
<i>Bonkáló Sándor</i> : A ruszin irodalmi nyelv	55
<i>Harajda János</i> : Adalékok ruszin helyneveink magyarázatához	73
<i>Potusnyák Fedor</i> : Tűz a ruszin néphitben	87
<i>Hrabár Sándor</i> : Kárpátalja ragadozó madarai	115
<i>Márkus Sándor</i> : A tehénkét hajtották... (elbeszélés)	149
Könyvszemle	162
Kultúrhírek	168
Nekrológ: Hladonik István	187
A közlemények német és francia tartalma	188
A szerkesztőséghez beküldött könyvek jegyzéke	193

ВСТУПНОЕ СЛОВО

Въ жизни каждого наукового и литературного общества великое значеня мае тотъ журналъ, котрый розширяе программу культурной жизни общества: выпускаеме нашу » З о р ю — Н а ј п а л «, чтобы на еѣ сторонкахъ зъ одной стороны перетрактовати науковѣ вопросы относячѣся до Подкарпатья, а зъ другой стороны чтобы подперти тото честное змаганя, задачею которого есть розвивати природный материнский языкъ.

Мадярское правительство руський народный напрямъ подпирало черезъ довгѣ столѣтїя. Часописы доставали субвенцію отъ правительства а въ рамкахъ академичныхъ премій забезпечило возможность для уваженя и розвїтя природныхъ правъ и литературныхъ традицій русиновъ подъ Карпатами. Если перестудіюеме найстаршѣ руськѣ литературнѣ памятники, то изъ строгою объективностью пересвѣдчимся, что руська литература ажъ до 1849. р. была основана на руськомъ народномъ напрямѣ и для каждого руського патриота сталася общою цѣнностью. Заакцентуеме, что по 1849. роцѣ были до насъ перенесенѣ только збройною перевагою и пропагандою чужѣ намъ политичнѣ, религїйнѣ и языковѣ борьбы, котрѣ за ческого режиму еще больше были розширенѣ и можеме сказати, что и до днесь не перестали.

Напротивъ сего мадярское правительство противъ русиновъ продовжае политику основану на тысячолѣтней традиції и хоче дати мѣсто тому справедливому и честному ходу, цѣлемъ которого есть навернення до руського народного джерела и на сей основѣ дальшее розвиваня руськой литературы и образования.

РЕДАКЦІЯ.

ELŐSZÓ

Minden tudományos és irodalmi társaság életében nagy jelentősége van annak a folyóiratnak, amely a társaság kulturális életének programját hirdeti: kibocsátjuk a mi »Zorja — Hajnalunkat«, hogy benne egyrészt a Kárpátaljára vonatkozó tudományos kérdéseket megvitathassuk s másrészt, hogy alátámasszuk azt a becsületes törekvést, amelynek célja természetes anyanyelvünket művelni, ápolni.

A magyar kormányzat évszázadokon keresztül támogatta a ruszinság népi törekvéseit. Lapoknak nyújtott kormánysszubvenciók, akadémiai pályadíjak keretében biztosított lehetőséget, a Kárpátok tövében élő ruszinság népi jogainak érvényesítésére, irodalmi hagyományainak tovább fejlesztésére. Mert ha szigorú tárgyilagossággal áttanulmányozzuk a legrégebb ruszin nyelvemlékeket, akkor meggyőződhetünk arról, hogy a ruszin irodalom 1849-ig a népi elemből sarjadt s közkincsévé vált a szülőföldjéhez ragaszkodó minden ruszinnak. Hangsúlyozzuk, hogy csak 1849 után idegen hatalom fegyveres túlsúlya s propagandája plántálta át hozzánk az áldástalan politikai, vallási s nyelvi törekvéseket, amelyek a cseh uralom alatt még csak inkább tért hódítottak s mondhatjuk, hogy a mai napig sem szüntek meg.

Ezzel szemben a magyar kormányzat a ruszinsággal szemben folytatja az ezeréves hagyományokra alapozott politikáját s tért kíván engedni azon igazságos és becsületes folyamatnak, amelynek célja a ruszin népi forráshoz való visszatérés s ezen az alapon a ruszin irodalom és műveltség tovább fejlesztése.

A SZERKESZTŐSÉG.

Витай читателю!

Коли науковий журналъ Подкарпатского Общества Наукъ першій разъ выходить. чтобы сповнявъ предписану свою цѣль и роботу: двигнути культуру на Подкарпатской территоріи жиющихъ народовъ, собрати памяткы сей культуры и вести сей народъ въ его культурномъ змаганю, яко предсѣдатель Общества высказую найсердечиѣйшу подяку Его Превосходительству Николаю Козма, у котрого возникла идея привести въ сущность Общество и матеріальна подпора котрого дала возможность, чтобы сей журналъ могъ выйти.

Але треба подяковати и Редакціи за той еѣ трудъ и стараніе, изъ якимъ стараніемъ выдала сей зошитъ. Вѣрю и надѣюся, что еѣ ревность до дѣла буде рости изъ успѣхомъ и буде се еѣ возбуждати до того, чтобы еѣ работа все была успѣшнѣйша и усе больше и больше приблизилася до цѣли Общества и чтобы часопись сповнивъ свое завданя.

На сей территоріи живутъ мадяре и иншѣ народы. Общество желае подпирати культурное змаганя и сихъ народовъ. Але позаякъ мадяръ жие въ мадярской культурѣ а опята нѣмецъ може живитися изъ житевой силы культурной силы мадярскихъ нѣмцѣвъ, однако Общество и его науковий часопись желае передъ очми держати въ першой мѣрѣ культурнѣ интересы изъ ними жиющихъ русиновъ, и се еѣ першой мѣрѣ тому, бо составляютъ большинство населеня а потомъ и тому, что на его культурномъ полю еще много треба робити.

АНТОНІЙ ГОДИНКА.

Üdv az olvasónak!

Amidőn a Kárpátaljai Tudományos Társaság tudományos folyóirata megindul az útján, hogy teljesítse előírt célját és munkálja feladatát: emelni a Kárpátaljai területen élő népesség kultúráját, összegyűjteni e kultúra meghagyott emlékeit és vezetni a népességet kulturális törekvéseiben, mint a Társaság elnökének, a Társaság hálás köszönetét kell kifejeznem **Kozma Miklós** **Ónagyméltóságának**, akinek eszméje volt a Társaság létrehozása és akinek anyagi támogatása tette lehetővé, hogy e folyóirat útnak indulhatott.

De köszönet illeti a szerkesztőséget is, azért a fáradságért és gondért, amellyel a füzetet kiállította. Hiszem és remélem, hogy ügybuzgalma a sikerrel együtt nő majd és ez buzdítani fogja, hogy munkája mind eredményesebb legyen s mindjobban és jobban megközelítse a Társaság feladatát és hogy a folyóirat betöltse hivatását.

E területen magyar és más egyéb nyelvű lakosság is él. A Társaság ezek kulturális törekvéseit is támogatni kívánja. Mivel azonban a magyar benne él a nagy magyar kultúrában, a német pedig a magyarországi németek erőforrásaiból is táplálkozhatik, a Társaság és tudományos folyóirata tehát elsősorban a velük élő ruszin nép kulturális érdekeit kívánja szem előtt tartani, egyrészt mivel az ottani lakosság túlnyomó részét alkotja, másrészt pedig mivel kultúrája terén még sok a tennivaló.

HODINKA ANTAL.

**Рѣчь регентского комиссара
вигязя Николая Козма зъ Левелду
дня 26-го януара 1941 рока зъ нагоды
заоснованя Подкарпатского Общества Наукъ**

Глубокопочтеннѣ основуючѣ зборы!

Нынѣшнимъ днемъ заосновуеся изъ цѣли научной прислуги и обороны культурныхъ интересовъ и цѣнностей Подкарпатя и руського народа Подкарпатское Общество Наукъ. Посуджовати значеніе сего крока изъ огляду языка, тутешней культуры и науки не есть моею нынѣшнею задачою, але вѣрую, что каждый изъ насъ чуе велику важность сего дѣла. И мае быти каждый свѣдомый и того, что сей крокъ бывъ здѣланный по благосклонности и инициативою мадярского управленя, однакъ не изъ цѣли правительственныхъ, тымъ менше политическихъ интересовъ, але чисто и выключно, якъ то было подчеркнуто уже въ мосмѣ вступномѣ предложено: для добра подкарпатскихъ и руськихъ народныхъ интересовъ.

Могъ бы дакто поставити вопросъ, прочто лишь нынѣ, послѣ майже дворочного присоединенія Подкарпатя закладаеся така институція, чому не зродилося чось подобное ранше, многими роками переже, въ добѣ такъ часто и высоколетно уживаныхъ гасель, прочто не въ часахъ т. зв. освободженя руського народа чехами або чому не въ часахъ мнимого усамостойненя Подкарпатя и прочто только теперь?

Але не говорѣмъ про се! На сякѣ вопросы не словами, пропагандою и толкованіями, але фактами и дѣлами треба отвѣчати. А фактомъ есть то, что днесъ, 26-го января 1941 и не цѣлкомъ по двоухъ рокахъ послѣ окончательного приключеня Подкарпатя къ Угорщинѣ заложилася одна отъ давенъ давна актуальна, але лишь днесъ здѣйснена подкарпатска и руська культурна и духовна крѣпость, котра мае и въ знамени правильно понятой святостефанской идеѣ дуже важное призначеня.

vitéz leveldi Kozma Miklós
kormányzói biztos beszéde
a Kárpátaljai Tudományos Társaság
1941. évi január hó 26-iki alakuló ülésén

Igen tisztelt alakuló ülés!

A kárpátaljai és rutén kulturális érdekek és értékek tudományos szolgálatára és védelmére ma megalakul a Kárpátaljai Tudományos Társaság. Jelentőségét a nyelv, az itteni kultúra és tudomány szempontjából elbírálni nem az én mai feladatomban, de azt hiszem, mindenki érzi, hogy ez a lépés milyen nagy jelentőségű. S tudnia kell mindenkinek azt is, hogy ez a lépés a magyar kormányzat jóvoltából és kezdeményezésére történt, de nem kormányzati és még kevésbé politikai célokra, hanem tisztán és kizárólag úgy, amint az első mondatban hangsúlyoztam: kárpátaljai és rutén népi kulturális érdekek szolgálatára.

Felvethetné valaki a kérdést, hogy miért csak ma, nem is egészen két évvel Kárpátalja visszacsatolása után alakul meg egy ilyen intézmény, miért nem született meg valami hasonló sokkal korábban, sok évvel ezelőtt, az egykor annyiszor s oly fellengzően használt jel-szavak idején, miért nem a rutén népnek a csehek által történt állítólagos felszabadítása alatt, vagy miért nem Kárpátaljának úgynevezett önálló országgá alakulása idején és miért csak most?

Ne beszéljünk erről! Az ilyen kérdésekre nem szavakkal, propagandával és magyarázatokkal, hanem tényekkel és cselekedetekkel lehet csak válaszolni. A tény pedig az, hogy ma, 1941. január 26-án, nem is két esztendővel Kárpátaljának Magyarországhoz történt végleges visszacsatolása után megszületett egy nagyon régen időszerű, de valóra csak most vált kárpátaljai és rutén kulturális és szellemi erősség, amely a helyesen felfogott magyar szentistváni eszme jegyében is igazán nagyra van hívatva.

Безсумнівно велика єсть потреба на Подкарпатское Общество Наукъ и на его успѣшну дѣяльність и такъ его заложеня достаточно обосновано. Таксамо омотивовано и то, что понеже Подкарпатя и туй живучий народный руський элементъ изъ своихъ властныхъ силъ сего не могли здѣлати, заложило се мадярское правительство и отсимъ переае его на диспозицію руського народного элемента Подкарпатя.

А теперь розбирайме то, что при якихъ обставинахъ и условіяхъ можеме забезпечити успѣшну дѣяльність Общества Наукъ. Сѣ условія установити не трудно, такъ якъ они яснѣ передъ всѣми, и то: Отъ дѣяльности товаришства мае далеко стояти все то, что не стоить въ тѣсной связи зъ наукою, литературою и художествомъ, т. е. въ рамкахъ товаришства не мае и не може заняти мѣсто жадна денна политика.

Другое условіе: Общество мае служити вытвореню самостойной народной свѣдомости русиновъ, ихъ національной самоцѣльности и ихъ родного языка отвертою и простою дорогою безъ политичныхъ и культурныхъ цѣлей.

Дальшимъ условіемъ успѣшной работы и разомъ цѣною всякого подобного наукового товаришства або институціѣ являеся определенное число членовъ. Политичнѣ, общественнѣ погляды або особистѣ протекціѣ при выборѣ членовъ не можуть братися въ увагу, только дѣйствѣ заслуги. Заложения сей институціѣ перевелося зъ организоваемъ и призываніемъ членовъ, але дальшее доповнення числа членовъ отбудеся по статутамъ, выпрацюемымъ позднѣйше въ духѣ автономіѣ Общества. До трехъ секцій Подк. Общества Наукъ призвано 27 членовъ, и такъ вѣдно зъ восемьъ, еще незаповнеными мѣстами заповнитися всего 35 мѣсть порядочныхъ членовъ. Се число, беручи подъ увагу територію и иншѣ обставины, довольно высокое и сѣ рамки и въ будучности не вольно переступити.

Члены дотеперь запрошенѣ по секціямъ:

I. Наукова секція:

1. Иванъ Брана, ген.-лѣкаръ, профессоръ университету.
2. Евгений Фенцикъ, дир. гимн.,
3. Антоній Годинка, проф. унив.,
4. Юсифъ Иллешъ, проф. унив.,
5. Алексій Иванчовъ, проф. гимн.,
6. Ириней Конратовичъ, архидіаконъ,
7. Петръ Сова, пенз. гор. совѣтникъ,
8. Елемеръ Затлукаль, археологъ.
9. Евгений Затлукаль, археологъ.

II. Художественна и етнографична секція:

1. Бейла Ерделій, проф.
2. Тиборъ Геревичъ, проф. унив.,
3. Стефанъ Гладоникъ, хордиригентъ,

внтязь НИКОЛАЙ КОЗМА зъ Левелду

Основатель

Подкарпатского Общества Наукъ.

vitéz leveldi KOZMA MIKLÓS

a Kárpátaljai Tudományos Társaság

Alapítója.

A Kárpátaljai Tudományos Társaságra, annak jó munkájára kétségtelenül szükség van, megokolt tehát, hogy létrejött. S megokolt az is, hogy miután Kárpátalja és a rutén népi erő saját erejéből nem tudta létrehozni, létrehozta a magyar kormányzat és rendelkezésére bocsátja azt a rutén népi erőknél.

Most már vizsgáljuk azt, hogy milyen körülmények és feltételek között láthatjuk biztosítva a tudományos társaság jó munkáját. A feltételeket megállapítani nem nehéz és tisztán állhatnak mindenki előtt: a tudományos társaság munkájától távol kell maradnia minden nem tudományos, nem irodalmi, nem művészi vonatkozásnak, tehát semmi néven nevezendő napi politikának a társaság keretein belül helye nem lehet és nincs.

Egy másik feltétel: a ruténség önálló népi gondolatának, népi öncélúságának, sajátos kultúrájának és nyelvének szolgálata nyílt és egyenes úton, politikai és kulturális mellékcélok nélkül.

A jó munka további feltétele s egyszersmind minden hasonló tudományos társaság vagy intézet értéke a tagok zárt száma. Politikai és társadalmi szempontok, személyes protekció és összeköttetések nem játszhatnak szerepet a felvételnél, csupán komoly érdekek. Az intézmény életrehívása szervezés és meghívások útján történt, de további életében a majd kidolgozandó alapszabályok szerint történik meg a kiegészítés az autonómia gondolatának jegyében. A Tudományos Társaság három szakosztályába 27 tag kapott meghívást, a még betöltetlen 8 hellyel együtt tehát összesen 35 rendes tagsági hely kerül betöltésre. Ez a szám a területet és egyéb viszonyokat szem előtt tartva nagy s e keretet a jövőben sem szabad túllépni.

Az eddig meghívottak névsora szakosztályok szerint:

I. Tudományos szakosztály:

1. Brana János táborszakosztály-vezető, egyetemi tanár.
2. Fencsik Jenő gimnáziumi igazgató,
3. Hodinka Antal egyetemi tanár,
4. Illés József egyetemi tanár.
5. Iváncsó Elek gimnáziumi tanár,
6. Kontratovics Irén főesperes,
7. Szova Péter ny. városi tanácsnok,
8. Zatlukál Elemér régész,
9. Zatlukál Jenő régész.

II. Művészeti és néprajzi szakosztály:

1. Erdélyi Béla tanár,
2. Gerevich Tibor egyetemi tanár,
3. Hladonik István székesegyházi karnagy,

4. Андрей Коцка, маляр.
5. Тивадаръ Манайловъ, проф.
6. Юлії Ортутай, проф. унив.
7. Дезидерій Задоръ, проф.

III. Руська языкова и литературна секція:

1. Емиліянъ Бокшай, проф. гимн.,
2. Александеръ Бонкало, проф. унив.,
3. Николай Гарчаръ, лекторъ унив.,
4. Александеръ Ильницькій, гол. совѣтодатель,
5. Стефанъ Кніежа, проф. унив.,
6. Александеръ Маркушъ, проф.,
7. Иванъ Мелихъ, проф. унив.,
8. Иванъ Мураній, проф.,
9. Василь Поповичъ, дир. гимн.,
10. Гіядоръ Стрипскій, п. мин. совѣтникъ,
11. Константинъ Стрипскій, проф. гимн.

На жаль, про коммунікаційні перепони многѣ изъ сихъ не могли прибыти на засѣданіе, однакъ въ душѣ и они зъ нами суть.

Общество Наукъ тогда сповнить свое званіе, коли буде серіозно працювати и чимъ скорше появляться его выданыя, книги и иншѣ продукты и плоды его дѣяльности. Плановано выдати четвертьрочно появляющій науковий журналъ, на стовпцяхъ котрого можъ бы обговорити и такѣ вопросы, котрѣ не годяться до каждодневныхъ новинокъ. Общество въ своихъ выданыяхъ буде уживати паралельно и малярскій, и русьскій языкъ, бо цѣлю Общества есть не лишь розвиваня подкарпаторуського языка, но и то, чтобы образована малярска публика могла познакомитися зъ культурными стремленіями Подкарпатя и могла зъ любовью и отповѣдною увагою слѣдити за культурною працею руського народа.

Наслѣдуюча моя радостна заява свидѣтельствуе о томъ, что не лишь малярское правительство, але и общественнѣ, господарскѣ и иншѣ круги приписують якое великое значеніе заоснованю Подкарпатского Общества Наукъ и насколько желаютъ и они поддержовати его чинность. Маю честь заявити, что для цѣлей Общества до сихъ поръ жертвовали: Его Ексцелленція министерпрезидентъ 5.000 П., Регентскій Комиссаръ 1000 П., малярское Радио 5000 П., Гандя 5000 П., Акц. Тов. Латориця 1000 П. Сѣ дары уже и заплаченѣ, але на основѣ серіозныхъ обѣцянокъ можеме раховати и на дальшѣ пожертвованя. Подчеркую, что сѣ суммы будутъ зверненѣ выключно на научнѣ цѣли Общества, на выдаваня книжокъ и научныхъ тво-

4. Koczka András festő,
5. Manajló Tivadar tanár,
6. Ortutay Gyula egyetemi magántanár,
7. Zádor Dezső tanár.

III. Ruszin nyelvi és irodalmi szakosztály:

1. Boksay Emil gimnáziumi tanár,
2. Bonkáló Sándor egyetemi tanár,
3. Harcsár Miklós egyetemi lektor,
4. Illiczky Sándor főtanácsadó,
5. Kniezsa István egyetemi tanár,
6. Márkus Sándor polg. iskolai tanár,
7. Melich János egyetemi tanár,
8. Murányi János tanár,
9. Popovics László gimnáziumi igazgató,
10. Sztripszky Hiador ny. miniszteri tanácsos,
11. Sztripszky Konstantin gimnáziumi tanár.

Sajnos, a mai közlekedési viszonyok között sokan nem tudtak megjelenni, de lélekben velünk vannak.

A Tudományos Társaság akkor tesz eleget hivatásának, ha komolyan dolgozik és minél hamarabb jelentkeznek kiadványai, könyvei, munkájának egyéb termékei és eredményei. Tervbe van véve egy negyedévenként megjelenő folyóirat kiadása is, amelynek hasábjain a tudomány jegyében megbeszélhető sok olyan kérdés is, amely a napilapok hasábjaira nem való. A társaság kiadványaiban általában véve a rutén és magyar nyelvet együtt fogja használni, mert a cél nem csak az, hogy a rutén nyelv kultiváltassék, hanem az is, hogy a művelt magyar közönség értesülve lehessen Kárpátalja műveltségi törekvéseiről és figyelemmel s szeretettel tudja kísérni a rutén nép kulturális munkáját.

A most következő örvendetes bejelentésem tanúsítja, hogy nemcsak a magyar kormány, hanem társadalmi, gazdasági és egyéb körök is a Kárpátaljai Tudományos Társaság létrehozásának milyen nagy jelentőséget tulajdonítanak s munkájában mennyire támogatni kívánják. Bejelentem, hogy a miniszterelnök úr Ö nagyméltósága 5000 pengőt, a vallás és közoktatásügyi miniszter úr Ö nagyméltósága 2000 pengőt, a kormányzói biztos 1000 pengőt, a Magyar Rádió 2000 pengőt, a Hangya 5000 pengőt, a Latorca Rt. 1000 pengőt máris felajánlott a társaság céljaira. Ezek az összegek már be is folytak, de komoly ígéretek alapján kilátás van arra, hogy további összegek is be fognak folyni. Hangsúlyozni kívánom, hogy ezek az összegek tisztán tudományos célokra, könyvekre és munkákra ki-

ровъ, якъ и на гонорары писателей книгъ, бо — довольно значительны выдатки администраційныя выдатки Общества желеае покрити самъ Регентскій Комиссаръ.

Желеае подчеркнути и то, что Общество въ короткомъ часѣ буде диспозовати и иншими цѣнностями, буде мати свою властну научну библіотеку, але сими дѣлами въ рамкахъ сей нынѣшней моей бесѣды симъ разомъ еще не намѣряю заниматься.

Путивши все то напередъ, у вѣдомости положеня Подкарпата и правдивой менталиты руського населеня его, смѣла могу проголосити, что руській народъ, живучій на Подкарпату, зъ повнымъ правомъ може очековати отъ Подкарпатского Общества Наукъ и въ томъ и около него группирующей интеллигенціи культивования и поднесеня своей властной культуры. Руській народъ на Подкарпатѣ не желеае быти ани мостомъ, ани гноемъ чужихъ заграничныхъ интересовъ ни въ политичномъ, ни въ культурномъ отношеняхъ. Народъ сей желеае вогось такого, чтобы то не было ничимъ инымъ, чимъ онъ самъ есть, т. е. руськимъ и свою независиму, самостояну и народну культуру намѣряе розвивати въ рамкахъ святостефанской державной и державноправной этично-моральной думки и въ практикумѣ мадырско-руськой отказанности.

Симъ розказавъ я все то, что мавъ сказати, бо начеркнувъ, что днесъ зродився на свѣтъ одинъ давно ожидаанный культурный чинникъ. Начеркнувъ я разомъ и условія его успѣшной работы. Мадырское правительство подало и матеріальныя условія сей дѣяльности, а моя роля была лишъ та, что я помогъ дозрѣти сему желанію коренному въ сердци народа вповнѣ згоджуеся зъ идеєю святостефанскою и планами м. кор. правительства. Мадырство и мадырское правительство про своѣ почуваня къ Подкарпату и руському народу намѣряють дати доказъ и ихъ пересвѣдчовати не дешевою пропагандою, але фактами и дѣлами.

Заложеня Подкарпатского Общества уважаю лишъ першимъ крокомъ. При добромъ и отповѣдномъ веденю товаришства вытвориться связь зъ молодшою генерацією, зъ будучностью народа, зъ вишкольною освѣтою населеня и зъ всѣми тыми чинниками, котры або урядово або въ неурядовой формѣ занимаються культурнымъ просвѣщеніемъ народа.

Панове! Зроблений уже первый серіозный крокъ и данна возможность при отповѣдной матеріальной помочи для великой и благородной дѣятельности. Васъ, потомъ и тыхъ, котрыхъ Вы выберете за членовъ корреспондующихъ або порядочныхъ, але и каждого, кто себе на Подкарпату причисляе до интеллигенціи, або забирае голосъ въ имени интеллигенціи, обяжуе велика отвѣчательность въ томъ, якъ и зъ якимъ успѣхомъ буде просперовати се товаришство. Бо, если бы не просперовало, то еще не означало бы проваленя культуры

adására, valamint a könyvek íróinak megfelelő honorálására fordíthatók, mert a társaság igen jelentékeny rendes és adminisztratív kiadásait a kormányzói biztos vállalja.

Hangsúlyozni szeretném azt is, hogy a Tudományos Társaság rövid időn belül értékes vagyontárgyak felett is fog rendelkezni és könyvtárral is bírni fog, amelyeknek részletezésére azonban most nem kívánok kitérni.

Mindezek előrebocsátása után a kárpátaljai helyzet és a rutén nép igazi felfogásának ismeretében nyugodtan merem megállapítani, hogy a rutén nép elvárja a Kárpátaljai Tudományos Társaságtól és az abban és körülötte csoportosuló saját intelligenciájától az ő kultúrájának igazi szolgálatát. A rutén nép sem ugródeszkája, sem kultúrtrágyája nem kíván lenni határon túli idegen érdekeknek sem politikai, sem kulturális vonatkozásban. A nép valami olyanra vágyik, ami ne legyen más, mint ő maga, vagyis rutén, vagy ahogy saját nyelvén mondja: ruszin, aki saját önálló, független és népi kultúráját a magyar állam politikai és hatalmi, a szentistváni gondolat államjogi, erkölcsi és etikai s a magyar-rutén teljes egymásra utaltság praktikuma keretében kívánja megoldani.

Ezzel elmondottam mindazt, amit el kellett mondanom, mert vázoltam, hogy ma megszületett egy régen óhajtva várt, nagyrahívott kultúrtényező. Váztam jó munkájának feltételeit is. A magyar kormányzat megteremtette pénzügyi feltételeit is s az én szerepem mindössze annyi volt, hogy egy, a népből kiérzett óhajt. vágyat és kívánságot megérlelni segítettem, ami számomra annál könnyebb feladat volt, mert ez a vágy és óhaj a szentistváni gondolattal és a magyar kir. kormány szándékaival teljesen egyezik. A magyarság és a magyar kormány Kárpátaljával és a rutén néppel szemben táplált érzelmeiről nem olcsó propaganda révén kíván meggyőzni, hanem tényekkel és tettekkel.

A Kárpátaljai Tudományos Társaság megindulását kezdő lépésnek tekintem. Jó és megfelelő vezetés mellett kapcsolatai fognak kialakulni az ifjabb nemzedék felé, amely a jövőt jelenti, az iskolán kívüli népművelés és minden egyéb tényező felé, amely hivatalos vagy nemhivatalos formában a nép kultúrájával foglalkozik.

Uraim! Egy komoly lépés történt és lehetőség adatott, megfelelő, reális pénzügyi felkészültség mellett egy nagy és szép munkára. Önöket és majd azokat is, akiket Önök mint levelező tagokat, vagy később mint rendes tagokat megválasztanak, de mindenkit, aki Kárpátalján magát az intelligenciához sorolja és az intellektus nevében beszélni akar, súlyos felelősség terheli, hogy hogyan és miként fog ez a Társaság prosperálni. Mert ha nem prosperálna, az még mindig nem a rutén nép kultúrájának és kultúrértékeinek bukását

и культурныхъ цѣнностей руського народа, хѣба лишь то, что та интеллигенція, котра уважае себе покликаною на веденя народа, не мае до того потребной квалификаціѣ.

Я однакъ — мимо всѣхъ тыхъ противныхъ твердженъ, что мавъ нагону чути подчасъ подготовленя Общества — непоколебимо вѣрую, что работа Общества буде успѣшна, вѣрую, что она есть призначена на великѣ дѣла и вѣрую и то, что нынѣ на Подкарпатю каждый честный и добросовѣстный чоловікъ широко радуеся.

Мадярское правительство и мадырска общественность зробили свое, зробили, что могли. Панове, теперъ приходитъ Ваша работа, работа интеллигенціѣ Подкарпатя и руського народа. Панове, теперъ вы на очереди.

Прошу Божого благословенія на работу Пдкарпасткого Общества Наукъ.

jelenténé, hanem azt, hogy az az intelligencia, amely magát a nép vezetésére hivatottnak tartja, ezzel a kvalifikációval nem bír.

En azonban, dacára annak a sok ellenérvnek, amelyet az előkészítés alatt módomban volt hallani, rendíthetetlen hittel bízom a Társaság munkájának sikerében, hiszem, hogy nagy dolgokra van hivatva és hiszem azt is, hogy Kárpátalján ma minden tisztességes, jószándékú embernek örömnapja van.

A magyar kormány és a magyar társadalom megtette a magáét, azt, amit tehetett. Uraim, most Önöknek, Kárpátalja és a rutén nép intelligenciájának munkája következik. Uraim, most Önökön a sor.

Prosu Bozsoje bláhoszlovenije na robotu Podkárpatšzkoho Náucsnoho Insztitutá.

† Александеръ Стойка епископъ мукачевский *сими словами витае Подкарпатское Общество Наукъ:*

При появленіи першого выпуска изданій Подкарпатского Общества Наукъ, мы, сыны руського народа, стоиме подь впливомъ двохъ думокъ.

Въ первыхъ припоминаеме собѣ слова бѣлоградского Орла, Епископа Прохаски: »Наука есть тою великою силою, котра не робить картечею, канонами; но котрой побѣды и пустошенія лишаютъ найглубшѣ слѣды въ житю человѣчества. Бо якъ струѣ моря плынуть тихо и глубоко, и якъ вѣтры межи ровникомъ и полюсами высоко и безшумно проходятъ, а всетаки творять условія житя, такъ въ человѣческомъ життю струя идей характеризуе духъ, проходитъ думками и устанавливаетъ мнѣніе и чувства свѣта«. И тому называетъ Католическа Церковь такъ одзначающе прямо сестрою Вѣры правдиву науку, самодержавнымъ паномъ и источникомъ котрой есть самъ Богъ. И се есть найкрасшою похвалою правдивой культуры и симъ и основанія и цѣлей сего Общества.

Изъ исторіѣ культуры знаеме, что наука и мистецтво есть мѣриломъ духовного уровня народовъ и что въ языкѣ и свойственныхъ традиціяхъ жие по правдѣ народъ. Зато нынѣ особенно тому радуемся, что першоряднымъ званіемъ сего Общества буде правѣ поднесення культуры къ святостефанськой отчинѣ воегда вѣрного нашего руського народа. Правдивою культурою же нашего народа есть совокупность и порядокъ звычайевъ, традицій, литературныхъ и мистецкихъ твореній, родившихся изъ свойственного его духа. И понеже Подкарпатя есть правдивымъ музеемъ мистецького вкуса и твореній народныхъ, сохраненіе и розвитіе сихъ Обществомъ буде культурною работою, достойною на наибольшое признаніе, похвалу и вдячность. А тому что всяку культуру треба розвивати двояко, най будуть труды сего научного Общества въ першой мѣрѣ просвѣтительнѣ, но равнобѣжно най плаеае оно религіозное, нравственное и общественное житя и правдиву любовь къ отчинѣ.

Най буде благословеніе Бога на Подкарпатскомъ Обществѣ Наукъ и на его трудолюбивыхъ членахъ.

† АЛЕКСАНДЕРЪ ЕПИСКОПЪ.

† Sztojka Sándor munkácsi püspök

e szavakkal üdvözli a Kárpátaljai Tudományos Társaságot:

A Kárpátaljai Tudományos Társaság első szellemi termékének megjelenésekor, mi, a ruszin nép fiai két gondolat hatása alatt állunk.

Elsősorban a székesfehérvári Sasnak, Prohászka püspöknek szavai jutnak eszünkbe: »A tudomány az a csendes nagyhatalom, mely nem dolgozik kartáccsal, ágyúval; de győzelmei s pusztításai a legmélyebb nyomokat vágják az emberiség életébe. Valamint a tenger áramai csendben s mélyen járnak, valamint a levegő áramai az egyenlítő s a sarkok közt magasan és nesztelenül vonulnak s mégis az élet feltételeit alkotják, úgy az emberéletben az eszmék árama jellemzi a szellemet, áthatja a gondolkodást s meghatározza a világ felfogását és érzését«. S ezért nevezi a Katolikus Egyház oly kitüntetően, egyenesen a hit testvérének az igazi tudományt, amelynek szuverén ura és forrása maga az Isten. S ez az igazi kultúrának s így ezen Társaság megalakításának és célkitűzéseinek is: legszebb dicsérte.

A kultúrtörténelemből tudjuk, hogy a tudomány és művészet a népek szellemi színvonalának fokmérője s hogy nyelvében s sajátos tradícióiban él igazán egy nép. Annak örvendünk ma tehát különösen, hogy ennek a Társaságnak elsőrendű hivatása épen a szent-istváni hazához mindig hűséges ruszin népünk kultúrájának emelése lesz. A mi népünk igazi kultúrája pedig sajátos lelkisége által kitermelt szokások, hagyományok, irodalmi vagy művészi alkotások összessége és rendszere. És mert Kárpátalja valóságos múzeuma a népi művészi ízlésnek és alkotásoknak, ezeknek a Társaság által való megőrzése és fejlesztése a legnagyobb elismerésre, dicséretre és hálára méltó kultúrmunka lesz. És mert minden kultúrát két irányban kell szolgálni, legyen e tudományos társaság munkássága elsősorban ismeretterjesztő, de ezzel párhuzamosan legyen a vallási, erkölcsi és társadalmi életnek s az igazi honszeretetnek ápolója.

Isten áldása legyen a Kárpátaljai Tudományos Társaságon és munkás tagjain.

† SÁNDOR PÜSPÖK.

Антоній Годинка:

Нашѣ клерики въ Тирнавь

отъ 1722 до 1760 р.

Я уже передъ 36. роками, значить 1905 р., писавъ¹⁾ въ исторіи мукачевской епархіѣ про тирнавскіѣ клерики, за тотѣ, котрѣ училися межи 1722—1760 рр. у городѣ Тирнава (Nagyszombat) въ семинаріи оо. Езуитовѣ имени св. Адалберта на фундаціи »Янѣ«. Я тамъ згадавъ про фундаційну диплому архиепископа Коллонича, котра нимъ была выставлена 22. февраля 1704 р. и коротко выложивъ все, что относится до сей фундаціѣ. Згадавъ я и то, что изъ епископовъ мукачевской епархіѣ XVIII. в. тамъ училися Симеонъ Ольшавскій, Григорій Блажовскій, Михайлъ Ольшавскій, Иванъ Брадачъ и Андрей Бачискій. Не забывъ замѣтити и то, что окремъ сихъ тамъ кончили богословску науку майже всѣ тотѣ сотрудники, котрыхъ видиме коло сихъ епископовъ въ епархіальной службѣ. Теперь додамъ еще дасколько такихъ, котрѣ вернувшись до дому, остались звичайными священниками або такѣ, про котрыхъ симъ разомъ ничъ больше не знаеме.

Нынѣ я е въ такомъ положеню, что интересуючимся можу подати цѣлый именованъ усѣхъ клериковъ мукачевской епархіѣ, котрѣ училися въ той семинаріи тирнавской межи 1722—1760 рр. Думаю, что вдячно приймутъ сей именованъ, котрый носить сяку латинску назву: »Nomina et cognomina alumnorum foundationis Ianiaeae per singulos annos a 1722—1760« (= Прозвище и крестное имя питомцевъ фундаціѣ »Янѣ« изъ года на годъ 1722—1760).²⁾

Списокъ взятый изъ епископского архиву въ Печу (Пятицеркви), откуда профессоръ богословія Сентмиклоши бывъ такой добрый и менѣ выписавъ.

¹⁾ Hodinka Antal: A munkácsi gör. kath. püspökség története, I. Budapest, 1910, 765—766.

²⁾ Sign. (Püsp. lev.) 1760:79. Я списокъ не видѣвъ, зачимъ архивъ есть недоступный.

Hodinka Antal:

Papnövendékeink Nagyszombatban

1722-től 1760-ig

36 évvel ezelőtt, azaz 1905-ben írtam¹⁾ már a munkácsi egyházmegye történetében azokról a papnövendékekről, akik 1722-től 1760-ig Nagyszombatban, a jezsuiták szent Adalbertről nevezett papnevelő intézetében, mint »Jáni« alapítványosok nevelkedtek. Ott tettem említést Kolonics érseknek 1704 febr. 22-én kiállított alapító okleveléről és röviden vázoltam azt, ami ez alapítványra vonatkozik. Megemlítettem még azt is, hogy a munkácsi egyházmegye XVIII. századi püspökei közül ott nevelkedett Olsavszky Simon, Blazsovszki Gergely, Olsavszky Mihály, Bradács János és Bacsinszky András. Nem felejtettem el azt sem megjegyezni, hogy ezeken kívül ott végezték teológiai tanulmányaikat csaknem összes vikáriusaink, akiket ezen püspökeink maguk mellett tartottak egyházmegyei szolgálatban. Ezekhez most még hozzáadok néhány olyan papot, akik visszatérve megmaradtak egyszerű paróchusi szolgálatban vagy legalább is olyanok, akikről ez idő szerint semmi többet nem tudunk.

Jelenleg módomban van az érdeklődőknek megadni a munkácsi egyházmegye mindazon papnövendékeinek teljes névjegyzékét, akik 1722 és 1760 között a nagyszombati papnevelő intézetben nevelkedtek. Azt hiszem, hogy hálásan fogják fogadni ezt a névsort, amelynek latin címe: *Nomina et cognomina alumnorum foundationis Janianae per singulos annos a 1722—1760.* (A Jáni alapítvány növendékeinek vezeték- és keresztnéve évről évre 1722—1760.)²⁾

A lajstrom a pécsi püspöki levéltárból való, ahonnan Szentmiklóssy papnevelő intézeti tanár úr volt szíves nekem lemásolni.

1722-ben »beöltöztek« Vajkovics Ádám és Olsavszky Mihály ruszin növendékek.

¹⁾ Hodinka Antal: A munkácsi gör. kath. püspökség története, I. Budapest, 1910, 765—766.

²⁾ Sign. (Püsp. lev.) 1760: 79. A lajstromot nem láttam, amennyiben a levéltár a közönség számára hozzáférhetetlen.

Р. 1722. «Облеклися» Адамъ Вайковичъ и Михаилъ Ольшавский, руськѣ питомцѣ.

Р. 1723. Василь Блехнарский и Григорій Булко отъ чина св. Василя Всл.

Р. 1724. апр. 24. Василь Блехнарский и Адамъ Вайковичъ вернулись въ діоцезію. Въ алумнеѣ остались Михаилъ Ольшавский и Григорій Булко.

Р. 1727. юл. 12. Михаилъ Ольшавский вернулся до Мукачева. Потомъ стався мукачовскимъ епископомъ. Григорій Булко того самого дня вернулся до своего монастыря. Позже стався епископскимъ викаріемъ въ Мукачевѣ.

Р. 1729. Блажовский русинъ.

Р. 1730.

1731. юнія 28. Блажовский русинъ отъѣхавъ до дому за капана при епископѣ.

1735. Иванъ Блажовский русинъ новицій.

1737. Новиціемъ стався Алексѣй Годермарский.

1738. марта 1. (Иванъ) Блажовский пошовъ до дому до Мукачева.

1739. Прочѣ остались. Якъ новицій прийшовъ идъ нимъ Андрей Бачинский.

1741. Русинъ Бачинский вернулся до дому къ епископови. Яко новиціѣ пришли Алексѣй Шуста, Юрій Россі и Михаилъ Запальскі.

1744. Новицій русинъ Иванъ Палчикъ

1745. Юрій Дешко русинъ отъѣхавъ до дому.

1746. Новицій русинъ Юрій Сабадошъ.

1747. Русинъ Юрій Пустай докончивъ. Руськѣ новиціѣ Митеръ Дорошъ и Матвѣй Добрай.

1748. Новицій русинъ Лука Габина.

1749. Русинъ Иванъ Палчикъ отъѣхавъ до дому до Мукачева. Русинъ Добрай вернулся до дому до Великого Вараду.(!)

1750. юнія 14. Лука Габина вернулся до дому. Юрій Сабадошъ новый питомецъ, переже конвиктомъ бывъ у калочавской епархіи.(!)

1751. Новиціѣ Юрій Штюрко русинъ и Андрей Жеткей тоже русинъ.

1752. окт. 4. Юрій Штюрко пошовъ до дому до Мукачева. Русинъ новицій бывъ Иванъ Брадачъ.

1753. мѣс. августъ. Митеръ Дорошъ пошовъ до Мукачева за профессора богословія (pro docendis casibus). Русинъ новицій Андрей Бачинский.

1754. Новицій бывъ Андрей Бачинский.

1756. авг. 21. Отъѣхавъ русинъ Андрей Жеткей. Русинъ Иванъ Брадачъ тоже пошовъ. Новиціомъ бывъ русинъ Йосифъ Торискій.

1757. Новиціомъ ставъ русинъ Яковъ Силвашій.

1758. мая 29. Бабиловичъ пошовъ до дому до Мукачева. Того самого дня пошовъ до дому Торискій.

1723-ban Blechnárszky László és Bulko Gergely, Nagy Szent Bazil rendjéből.

1724 ápr. 24. Blechnárszky László és Vajkovics Ádám visszatértek az egyházmegyébe. Az alumneumban maradt Olsavszky Mihály és Bulko Gergely.

1727 júl. 12. Olsavszky Mihály visszatért Munkácsra. Majd munkácsi püspök lett. Bulko Gergely ugyanezen a napon visszatért monostorába. Később munkácsi püspöki vikárius lett.

1729. Blazsovszki ruszin.

1730. „ „

1731 jún. 28. Blazsovszki ruszin hazatért a püspök mellé káplánnak.

1735. Blazsovszki János ruszin újonc.

1737. Újonccá lett Hodermárszky Elek.

1738 márc. 1. Blazsovszki (János) hazament Munkácsra.

1739. A többiek megmaradtak. Mint újonc hozzájuk jött még Bacsinszky András.

1741. A ruszin Bacsinszky hazatért püspökéhez. Újoncként jöttek Suszta Elek, Rosszi György és Zápályszi Mihály.

1744. Palesik János ruszin újonc.

1745. Desko György ruszin hazautazott.

1746. Szabados György ruszin újonc.

1747. Pusztai György ruszin elvégezte tanulmányait. Ruszin újoncok Doros Demeter és Dobrai Mátyás.

1748. Habina Lukács ruszin újonc.

1749. Palesik János ruszin hazatért Munkácsra. Dobrai ruszin visszatért Nagyváradra.

1750 jún. 14. Habina Lukács hazatért. Szabados György új növendék, azelőtt a kalocsai egyházmegyében volt konviktor.

1751. Újoncok Styurko György ruszin és Zsetkei szintén ruszin.

1752 okt. 4. Styurko György hazament Munkácsra. Ruszin újonc volt Bradács János.

1753 augusztus. Doros Demeter Munkácsra ment teológiai tanárnak (pro docendis casibus). Ruszin újonc Bacsinszky András.¹⁾

1754. Újonc volt Bacsinszky András.

1756 aug. 21. Zsetkei András ruszin elutazott. Szintén eltávozott a ruszin Bradács János. Ruszin újonc volt Toriszki József.

1757. Újonccá lett Szilvási Jákob ruszin.

1758 máj. 29. Babilovics hazament Munkácsra. Ugyanezen a napon ment haza Toriszki.

1758 aug. 3. Bacsinszky Munkácsra ment.

¹⁾ Olsavszky M. és Bacsinszky A. püspökök magyar nemességet kaptak. Azért y-al irandók. Blazsovszki és Zsetkei nem lettek nemesek. Azért marad nevük i betűvel.

1758. авг. 3. Бачинский пошовъ до Мукачева.

Отъ 1722 р. до 1760 усѣхъ училося въ Тирнавѣ 25 мукачевскихъ клериковъ, если я добре почисливъ, Нарокомъ кажу, если я добре почисливъ, бо списокъ, котрый я въ оригиналѣ не видѣвъ, а доставъ только копію изъ подлинника отъ п. Сентмиклош-я, на першій глипъ чисто видѣтся, что не точный та не повый и хибить якъ изъ переду такъ и изъ заду. Якъ сесѣ хибы могли настати: ци суть сесѣ хибы у подлиннику, ци настали подчасъ переписованя, то я теперь не глядаю, бо туй симъ часомъ и мѣста не есть, анѣ часу только не маю, сколько бы треба до того. Та залишу причины глядати, бо ныщѣ и дяки не маю и такъ только гипотези выкладати. Але мѣсто того п. читателямъ подамъ деякѣ вѣсти современниковъ о сихъ першихъ клерикахъ. Не много удалося менѣ собрати такѣ вѣсти современниковъ, але и тотѣ, хотъ и короткѣ, дають яркій свѣтъ про особы тыхъ клериковъ.

20. юнія 1740 р. Мукачевский епископъ Григорій Блажовский дня 29. октября 1739 р. писавъ королевѣ Маріѣ Терезіѣ о визитаціяхъ мараморошскихъ поповъ и у томъ письмѣ: »vicarium Grego-gim Bulko virum utilissimum et apud clerum et populum Marmati-cum ассертиссimum«. (Викарія Григорія Булко найхосеннѣйшого чоловіка для клиру и народу Мараморошского называе найприемнѣйшимъ). Сей листь комиссією кассы парохіальныхъ написанный королевѣ дня 20. юнія.

11. августа 1763. (концептъ на поваркушу въ архивѣ въ Лелесѣ мон. Прем. акт. 47. а. 1763). Лелеский конвентъ выставяе протестацію, котру подавъ »Georgius Szabados... Mich. Man. Olsavszki gr. r. unit. eppi... in spiritualibus vicarius, causarum auditor generalis et plenipotentarius, comitatum Szabolcsensis et Szatmariensis archidiaconus, gr. r. unit. parochus Munkacsensis ac com. Bereghiensis tab. jud. assessor«. (=Юрій Сабадошъ, викарій въ духовныхъ, церковныхъ правъ головной судія и уповноваженный заступникъ епископа (Емануила) Ольшавского, архидиаконъ въ столицяхъ Саболчъ и Сукмаръ, мукачевский парохъ и засѣдатель судовой табулы въ Берегъ) я видѣвъ якѣсь мрачнѣ слѣды, якъ коли бы онъ писавъ першимъ исторію мукачевской епархіѣ. Что ся изъ нымъ по 1763 р. стало, ци умеръ, ци передъ Ольшавскимъ стався въ немилости и выпавъ изъ ласки владики, теперь не могу сказати. Лишь только могу установити, что Ольшавский еще того самого року просивъ королеву, чтобы дивлячися на его здоровля благоизволила его сотрудиномъ именовати Ивана Брадача. (Qualiternam idem (т. е. Сабадошъ) ob seniles et fractas vires suas pro Io. Bradacs moderno regiarum scholarum Munkács, jam in 7 annum theol. professore et archidiacono cathedrali in coadjutorem suum per nos nominando supplicet — пише королева 27-го августа епископу ягерскому. Бшт. держ. архивъ отдѣл. канц. сопс. ехр. N. 113. Концептъ на цѣломъ аркушѣ), ко-

Ha jól számoltam meg, 1722-től 1760-ig Nagyszombatban összesen 25 munkácsi papnövendék tanul. Szándékosan mondom, ha jól számoltam meg, mert a lajstromnak, — amelyet eredetiben nem láttam — csak a másolatját kaptam meg Szentmiklóssytól. Az első szempillantásra kitűnik, hogy e lajstrom nem pontos és nem is új. Hiányzik az eleje és a vége. Hogyan keletkeztek a hibák: megvoltak-e az eredeti lajstromban, vagy az átírás közben csúsztak-e be, azt én most nem kutatom, mert erre ezen értekezés keretében hely nincs, de időm sincs annyi, amennyire szükség lenne ennek a megállapításához. Mellőzöm tehát az okok kutatását, mert jelenleg nem sok kedvet érek föltevésük felállításához illetve előadásához. E helyett idézem a tisztelt olvasóknak az egykorúak feljegyzéseit ezekről az első papnövendékekről. Nekem nem sok ilyen egykorú feljegyzést sikerült összeszednem, de a meglevők, bár rövidek, mégis jellemző fényt derítenek a papnövendékek személyére.

1740 jún. 20. Blazsovszki Gergely munkácsi püspök 1739 október 29-én levelet intézett Mária Teréziához a máramarosi papok vizitációjáról s e levélben: »vicarium Gregorium Bulko virum utilissimum et apud clerum et populum Marmaticum acceptissimum« = Bulko Gergely vikáriust a leghasznavehetőbb embernek és a papság valamint a máramarosi nép előtt legmegnyerőbb férfiúnak mondja.

1763 aug. 11. (félíves fogalmazvány a leleszi levéltárban: mon. prem. act. 47 a. 1763). A leleszi konvent tiltakozást jelent be, amelyet előterjesztett »Georgius Szabados... Mich. Man. Olsavszki gr. r. unit. eppi... in spiritualibus vicarius, causarum auditor generalis et plenipotentarius, comitatum Szabolcsensis et Szatmariensis archidiaconus, gr. r. unit. parochus Munkácsiensis ac com. Bereghiensis tab. jud. assessor = Szabados György, Olsavszy (Emanuel) görög szertartású egyesült püspöknek a lelki ügyekben vikáriusa, egyházbíró és a püspöknek teljhatalmú helyettese, Szabolcs és Szatmár megyének archidiakónusa, munkácsi paróchus és a beregi úri szék ülnöke. Láttam valamilyen homályos nyomait annak, mintha ő foglalkozott volna először a munkácsi egyházmegye történetének megírásával. Mi történt vele 1763. után, meghalt-e, vagy kegyvesztett lett-e a püspöknél, azt megmondani jelenleg nincs módomban. Csak annyit állapíthatok meg, hogy Olsavszy még ebben az évben kérte a királynőt, hogy (Szabados) gyenge egészségi állapotára való tekintettel engedje meg, hogy a helyetteséül Bradács Jánost neveztesse ki (Qualiternam idem (t. i. Szabados) ob seniles et fractas vires suas pro Jo. Bradacs moderno regiarum scholarum Munkácsiensium jam in 7. annum theol. professore et archidiacono cathedrali in coadiatorem suum per nos nominando supplicet — írja a királynő aug. 27-én az egri püspöknek. Bst. orsz. lev. kancelláriai osztály conc. exp. 113. sz. fogalmazvány egész íven), aki akkor már hetedik éve tanította a teológiát a munkácsi királyi iskolában és székesegyházi archidiakónus volt.

трый тогды уже семый рокъ учивъ богословіе у королев. школъ въ Мукачевѣ и бывъ катедральнымъ архидіакономъ.

Послѣдню характеристику, котру подае королевъ ягерский владыка Естергази у своемъ письмѣ зъ 27. юлія 1765, есть слѣдующа: *Andreas Bacszinsky oppidi Hajdonicalis Dorog g. r. unit. parochus, vir ab eximia vitae morumque probitate, insigni conditione et singulari cum primis in unionem fovendam ac promovendam zelo populum commondabilis* = Андрей Бачинский, гр. кат. парохъ въ Гайдудорогу, есть такимъ чоловкомъ, котрого жита и нравы суть примѣри и отличнѣ, дуже ученый, а что оноситься до его ширости у розвиваню и розширеню единства вѣры, есть найвызначнѣйшій.¹⁾

Мирный розвитокъ фундаціи безпокоивъ и потрясъ печский епископъ графъ Зигмондъ Беренъ. Беренъ покликовався на то обстоятельство, что Янъ, фундаторъ, бывъ каноникомъ печской епархіи. Уважавъ за несправедливымъ то розпорядженя, послѣ котрого Колоничъ цѣлу суму Янѣя т. е. 18.000 золотыхъ, до котрыхъ додавъ своѣ 2.000, уповноваживъ ректора тирнавского дома Езуитовъ, чтобы назначивъ на воспитаня клериковъ грекокатолицького обряда и лишъ въ отсутствіи такихъ могъ принять клериковъ латинского обряда на сесю фундацію. Беренъ жадавъ, чтобы изъ его епархіи до Тирнавы можно было заслати только латинскихъ клериковъ, сколько посилаються изъ мукачевской епархіи. О семъ дѣлѣ епископъ Юрій Гавриилъ Блажовский дня 28. септембра 1740 р. писавъ изъ Мукачева ректорови въ Тирнавѣ Гавриилови Грофови. Сей листъ есть такой самый, якъ и листъ, котрый до насъ дойшовъ о воспитанникахъ тирнавскихъ и пересокотився отъ мукачевскихъ владыкъ. Зато и выплатило бы ся его изъ слова до слова опубликовати. Але часъ и мѣсто иначе розказують. Теперъ подамъ изъ него дасколько рядковъ: »Симъ письмомъ посылаю туды до Васъ моего кліента діакона Бачинского изъ 4-ма кандидатами, котрыхъ я приспособивъ на нашѣ цѣли. Сесѣ питомцѣ, котрыхъ менѣ нашѣ богословскѣ учителя допоручали якъ дуже способныхъ, суть: Михайлъ Запальский, Юрій Россі, Андрій Кошовичъ и Олекса Шуста. Идъ нимъ приключивъ Данила Бласихъ нигде въ письмахъ не встрѣчався я изъ именемъ Данила Бласихъ нигде въ письмахъ не встрѣчався я изъ имономъ Даниила Блажовского анѣ изъ именемъ Юрія Россі. И тому больше про ныхъ ничъ не можу сказати. Андрій Кошовичъ по списку скоро выступивъ изъ алуменся. Шуста, если гараздъ памятаю, стався парохомъ въ Гукливомъ коло Воловця, куда за нимъ наслѣдовавъ о. Григашій, намѣстникъ; на крестѣ котрого я видѣвъ написъ: »Туть спочивае о. намѣстникъ Григашій«. Запальский, если мене и тутъ память не залишае, за

¹⁾ Якъ изъ списка видно, были два Ардріѣ Бачинскѣ и училися въ Тирнавѣ. Одинъ скорше а другой о много познѣйше. Познѣйшій бывъ потомъ парогомъ въ Шатораліюуйгелю. Кирилицею написанный тестаментъ находится въ епископскомъ архивѣ въ Унгарѣ.

Универз. проф. др. АНТОНІЙ ГОДИНКА
предсѣдатель

Подкарпатского Общества Наукъ.

Dr. HODINKA ANTAL egyetemi tanár,
a Kárpátaljai Tudományos Társaság
elnöke.

Az utolsó növendékről Eszterházy egri püspök ad jellemzést a királynak 1765 júl. 27-ki levelében, amely a következőképpen szól: Andreas Bacsinszky oppidi Hajdonialis Dorog g. r. unit. parochus. vir ab eximia vitae morumque probitate, insigni conditione et singulari cum primis in unionem fovendam ac promovendam zelo non parum commendabilis = Bacsinszky András, hajdudorogi görög szertartású katolikus paróchus, olyan férfiú, akinek élete példás és erényei jelesek, nagyon művelt férfiú és igen kitűnik a hitegység fejlesztésében és terjesztésében.¹⁾

A Jáni alapítvány zavartalan fejlődését megakasztotta és megrendítette gróf Berényy Zsigmond pécsi püspök. Berényy arra a körülményre hivatkozott, hogy az alapító Jáni a pécsi egyházmegye kanonokja volt. Mert azt a rendelkezést, amely szerint Kollonics a Jáni alapítvány egész összegét azaz 18.000 aranyat, amelyhez ő maga csak 2000 aranyat adott hozzá, a görög szertartású papnövendékek neveltetésére fordította és utasította a jezsuiták nagyszombati házának rektorát, hogy csak ilyenek hiányában vehessen föl ez alapítványra latin szertartású papnövendékeket, igazságtalannak tartotta. Berényy azt követelte, hogy egyházmegyéjéből Nagyszombatba annyi latin szertartású papnövendéket lehessen küldeni, amennyit a munkácsi egyházmegyéből küldenek. Ez ügyben Blazsovszki György Gábor püspök 1740 szept. 28-án levelet intézett Graf Gábor, nagyszombati rektorhoz. Ez a levél ugyanolyan, mint az a levél, amelyet a munkácsi püspökök őriztek meg a nagyszombati növendékekről. Ezért érdemes volna e helyen azt szóról szóra leközoelni. De arra most sem hely, sem idő nincsen. Jelenleg abból csak néhány sort idézek: »E levéllel küldöm Önhöz védecemet, Bacsinszky diákönust, négy jelölttel, akiket előkészítettem a 4 alsó rendre. Felkészültségüket illetőleg teológiai tanáraink a következő növendékeket ajánlották: Zápályszi Mihályt, Roszsi Györgyöt, Kosovics Andrást és Suszta Eleket. Ezekhez csatoltam Blazsovszki Dánielt, aki az alumneumban asztalnokként szerepelhet«. Ezek közül az iratokban sohasem találkoztam sem Blazsovszki Dániel, sem pedig Roszsi György névvel. S épen ezért többet ezekről nem is mondhatok. Kosovics András a lajstrom szerint hamar kilépett az alumneumból. Suszta, ha emlékezetem nem csal, paróchus lett Hukliván Volóc mellett, ahol ő utána következett Grigási atya, akinek a sírján még én is láttam a keresztet e felírással: »Itt nyugszik Grigási esperes...« Zápályszi, ha emlékezetem itt sem hagy cserben, hosszú ideig Töketerében paposkodott. Valószínűleg az ő feleségét említi az egyházmegyei névjegyzék (az első 1812-ben jelent meg nyomta-

¹⁾ Amint e lajstromból kitűnik két Bacsinszky András tanult Nagyszombatban. Az egyik korábban, a másik jóval később. Ez utóbbi volt később Sátoraljauhelyen paróchus. Cirillikával frott végrendelete Ungvárott található a püspöki levéltárban.

довгъ часы поповавъ въ Требишовѣ. Здаеся его жону споминае епархiальный именовсловъ (першій выйшовъ изъ подъ печати въ 1812 р.), коли каже, что найстарша попада у цѣлой епархiи: мае 99 лѣтъ.

Треба зазначити, что многѣ нашѣ владыки XVIII. вѣка и многѣ прибочнѣ священники училися у Тирнавѣ (обадва Ольшавскѣ, Блажовскій, Бачинскій, Сабадошъ). Королева Марiя Терезiя, котра розказала изъ кассы пароховъ выплатити изъ рока на рокъ 4000 золотыхъ для нашихъ бѣдныхъ пароховъ, и пожадала, абы нашѣ епископы давали ей рахунокъ о томъ, якъ стоитъ дѣло изъ единствомъ вѣры. И въ каждомъ листѣ спомянула Тирнавскихъ клериковъ. Ольшавскій разъ отписавъ, что сесѣ клерики не дуже пхаються и рвутся за парохiями. Каждый лѣпше хотѣвъ бы служити коло епископа, якъ на фарахъ изъ вѣрниками розгуряти и мучитися, такъ что изъ ныхъ малый хосенъ прозябать для вѣроединства. Если на вагу положиме той фактъ, что до Тирнавы посилалися талановитѣйшѣ молодцѣ, то не дуже чудное дѣло, что не дуже тручались и пакостилися за фарами.

Но мали еще одну причину. Коли клерики якъ сконченѣ и выученѣ богословы вернулись до дому, могли сякимъ жаданьемъ пожадати, что межи простыми батьками они будутъ на передѣ. Але на ихъ претензiю никто не звертавъ увагу. Сякъ то было изъ Блахнарскимъ и изъ Добраемъ. Обадва были попами въ Токаю. Дуже характеристичнѣ слова я выписавъ собѣ передъ 50 роками изъ книги, котра мае написъ: »Protocollum par. gr. r. Tokajensis a 1778. inchoatum«: »Örök emlékezetre igyekeztünk ezen alább specificált dolgot irásunkba föltenni, mely nagy nehezen építettett ezen gr. r. Tokai templomunk. A. 1720 fábul vala itten templom annak előtte, de a nagy Tokai égéskor porrá égett, az nagy harangok elolvatának«.

»A. 1731 parochialis pap um. Basilius Blechnarszki alat annak ideiben levő gazdákkal együtt, t. i. Szuzulyák Lászlóval, Rácz Estvánal, Dávid Mihállyal, Bihari Jánossal, Bilkei Jánossal, más szegényekkel és koldulásokkal, fáradságokkal kőből felálléttatott... meg volt pedig áldva annak ideibe ezen gr. r. tokai templomunk az munkácsi esperes által és parochusával, u. m. fdő Olsávszky Mihály által. —

Сесѣ записки подъ написомъ: pro futura rei memoria (= на память будущому). Отъ 1778 р. якъ зазначити треба токайскимъ парохомъ есть Михаилъ Грегоровичъ. Онъ каже, что не найшовъ никакихъ писемныхъ старшихъ данныхъ о событiяхъ токайской парохiѣ (р. 1778). Однакъ записавъ другий священникъ токайскій Бляхарскій, котрого память въ Токаѣ еще жила. За Бляхарского Грегоровичъ пише: »qui posteaquam senio gravatus ac etiam aegritudine fractus pro obeunda pastoralis cura incapacem se vidisset, sponte munus resignavit circa a. 1749 eidemque successit... Mathias Dobrai« (= коли про старость и про хвороту не могъ сповняти

tásban). amikor azt mondja, hogy a legidősebb papné az egész egyházmegyében: 99 éves.

Meg kell jegyezni, hogy több XVIII. századi püspökünk és számos aulikus lelkészünk tanult Nagyszombatban (a két Olsavszky, Blazsovszki, Bacsinszky, Szabados). Mária Terézia, aki elrendelte, hogy a paróchusok kasszájából évről-évre 4000 aranyat fizessenek ki szegény lelkészeink javára, püspökeinktől azt kívánta, hogy azok adjanak számot a hitegység állapotáról. Minden levelében megemlékezett a királyné a nagyszombati papnövendékekről is. Olsavszky egy alkalommal azt válaszolta, hogy a papnövendékek nem nagyon versenyeznek és vágyakoznak a paróchiák után. Mindegyikük szívesebben szolgált a püspök mellett, semhogy a paróchiákon a hivekkel bibelődjön, úgyhogy a hitegység szempontjából ezeknek mi kevés hasznát lehetett venni. De ha latba vesszük azt a tényt, hogy Nagyszombatba a tehetségesebb ifjak kerültek be, hát nem is olyan csodálatos, ha ezek nem nagyon epekedtek paróchiák után.

Azonkívül volt még egy más okuk is. Mikor a tanulmányaikat végzett teológusok hazatértek, teljes joggal elvárhatták, hogy a papok sorában ők lesznek az elsők. Azonban igényeiket senki sem méltatta figyelemre. Így volt ez Blechnárszkival és Dobraival is. Mindketten Tokajban paposkodtak. Szerfölött jellemző adatokat írtam ki 50 évvel ezelőtt a »Protocollum par. gr. r. Tokajensis a 1778. inchoatum« feliratú könyvből. »Örök emlékezetre igyekeztünk ezen alább specifikált dolgot írásunkba föltenni, mely nagy nehezen építettett ezen gr. r. Tokai templomunk. A. 1720 fábul vala itten templom annak előtte, de a nagy Tokai égéskor porrá égett, az nagy harangok elolvattanak« — olvashatja az érdeklődő a bevezetésben.

»A. 1731 parochiális pap, um. Basilius Blechnárszki alat annak ideiben levő gazdákkal együtt, t. i. Szuzulyák Lászlóval, Rácz Estványal, Dávid Mihállyal, Bihari Jánossal, Bilkei Jánossal, más szegényekkel és koldulásokkal, fáradságokkal kőbül felálléttatott... meg volt penig áldva annak ideibe ezen gr. r. tokai templomunk az munkácsi esperes által és paróchusával u. m. fdő Olsavszky Mihály által«.

E feljegyzések »pro futura rei memoria« c. felirat alatt található. Megemlítendő, hogy 1778-tól a tokaji paróchus Gregorovics Mihály. Ő azt állítja, hogy nem talált semmiféle írott adalékot a tokaji paróchia régebbi történetét illetőleg (1778 év). Ellenben tett feljegyzéseket egy másik tokaji lelkész Blyáchárszki, akinek emléke Tokajban még élt. Blyácharszki a következőképen ír Gregorovics: »qui posteaquam senio gravatus ac etiam aegritudine fractus pro obeunda pastoralis cura incapacem se vidisset. sponte munus resignavit circa a. 1749 eidemque successit... Mathias Dobrai« (=midőn öregség és betegsége miatt nem volt képes lekipásztori teendőit el látni, 1749 körül önként lemondott tisztéről s utána következett... Dobrai Mátyás). A nagyszombati papnövendékek közül Dobrai volt

пастырскѣ обязанности, около р. 1749 добровольно отказався отъ поповства и на его мѣстѣ токайскимъ попомъ ставъ Матвѣй Добрай). Добрай, другой изъ тирнавскихъ клериковъ, тоже на токайской фарѣ самъ записавъ будучимъ, якъ марно проживавъ и тративъ часъ на той фарѣ. A. 1756 die 13 Iulii az parochialis Tokai gr. r. ház köbül felálléttatott nagy nehézséggel. Kétszáz magyar forintok készen valának a templomé. Még abba tartott, még is volt tanácsadás és látogatás az parochiánusoktul. De hogy ez elfogyott, nagyobb része elállott tőlem. Némely része segétt az kőhordásnál eszser um. Papp Estván, Roskovics János — keze munkájával segétt 3 nap, de többi pedig az orokat is nem mutatták hozzám. Hanem amint lehetett, úgy huztam a nyomoruságot és a terhet... munkámmal, kölcséggemmel, szerszámommal, edényemmel, mint az barom huztam, amint huzhattam a nyomoruságot. A templomba kértem, reménnékettem, hogy segétenek, de haszontalan volt sokaknak trombétálni. Ez egy vala és parochiális időmet eképen töltöttem Tokaiba. Dobrai Mátyás m. pr. par. Tok.» Еще лишь только могу пригадати, что Добрай на токайской фарѣ лишився до 1763 р. а послѣ того бывъ переложеный на фару въ селѣ Дерце.

Послѣ сихъ словъ Добрая не можно сказати, что приемнѣ днины тративъ на фарѣ въ Токаѣ, хотъ и тирнавскимъ клерикомъ бывъ.

a második a tokaji paróchián s ő fel is jegyezte az utókor számára, mily nyomoruságosan tengette életét és vesztegette idejét ezen a paróchián. »A. 1756 die 13. Julii az parochiális Tokai gr. r. ház köből felállított nagy nehézséggel. Kétszáz magyar forintok késsen valának az templomé. Még abba tartott, még is volt tanácsadás és látogatás a parochiánusoktul. De hogy ez elfogyott, nagyobb része elállott tőlem. Némely része segétt az kőhordásnál eszser um. Papp Estván, Roskovics János — keze munkájával segétt 3 nap, de többi pedig az orokat is nem mutatták hozzám. Hanem amint lehetett, ugy huztam a nyomoruságot és a terhet... munkámmal, kölcséggemmel, szerszámommal, edényemmel, mint az barom huztam, amint huzhattam a nyomoruságot. A templomba kértem, reménkettem, hogy segétenének, de haszontalan volt sokaknak trombétálni. Ez egy vala és parochiális időmet eképen töltöttem Tokaiba. Dobrai Mátyás m. pr. par. Tok.« Még csak annyit akarok megjegyezni, hogy Dobrai 1763-ig maradt a tokai paróchián és ezután Derce faluba helyezték át paróchusnak.

Dobrai ezen szavai után nem igen lehet állítani, hogy kellemesen vesztegette napjait Tokajban, bár nagyszombati papnövendék volt.

Fordította: *Harajda János.*

Александръ Ильницькій:

Графъ Василій Телеки и его доминія въ Марамороши. (1751—1780)

Про смерть министерского предсѣдателя графа Павла Телеки я почувъ на своей окружной подорожи въ Бѣлкахъ. Ци се бывъ случай, ци Божое провѣдѣня, что сосю сумну вѣстку я почувъ якразъ на той околицѣ, больша часть котрой у XVIII. в. належала родинѣ графовъ Телеки. А не лише се пригадавъ я собѣ въ першомъ моментѣ. Передъ пару мѣсяцями случайно менѣ досталися до рукъ дасколько писемъ графовъ Телеки изъ другой половины XVIII. в., якъ еще до теперъ нигде не были опубликованѣ, и въ одномъ письмѣ тамъ я вычитавъ, что графъ Василь Телеки померъ трагичною смертью. Отсе все въ першомъ моментѣ зробило на мене такое враженя, что я не могъ довго опамятатися. Теперъ, послѣ пару тыжньовъ отъ смерти министерского предсѣдателя графа Павла Телеки, хотѣвъ бы я на сторонкахъ нашего журналу »Зоря« подѣлитися изъ читачами о содержаня тыхъ писемъ.

Околиця Довгого (въ Марамороши) была заселена можно скзати отъ поч. XII. в. Доказы на се маеме въ розныхъ дипломатаріяхъ, якъ такожь въ монографіи бережской жупы отъ Легоцького. Першими властниками сей довжанской околицѣ были колонисты румыны, про якихъ знаеме, что по утечи румунского восводи Богдана до Молдавіѣ, король Лудвикъ Великий оселивъ тамъ вѣрныхъ румуновъ изъ родины Драгъ. Одинъ членъ изъ той фамиліѣ Богданъ доставъ довжанску доминію и державъ еѣ ажъ до XV. в., коли то про свою невѣрность до короля, утративъ еѣ. Отъ того часу доминія переходила изъ рукъ до рукъ а на початку XVIII. в. по скасованю повстаня Франца Ракоція II. Довгое и околиця досталися фамиліи графовъ Телеки. Не маю я намѣръ написати исторію цѣлой доминіѣ и тому все се только такъ для оріентаціѣ пригадавъ, чтобы яснѣйший бивъ образъ, який я далѣ изъ тыхъ писемъ намалюю.

Gróf Teleki László és dominiuma Máramarosban (1751—1780)

Gróf Teleki Pál miniszterelnök tragikus haláláról körutam alkalmával Bilkén értesültem. Véletlen volt-e, vagy isteni Gondviselés, hogy e szomorú hírt azon a vidéken hallottam meg, melynek nagy része a XVIII. században a Teleki család vagyona volt. De az első pillanatban nemcsak ez jutott eszembe. Néhány hónappal ezelőtt véletlenül kezembe került a Teleki család néhány, a XVIII. század második feléből származó levele, melyek még eddig schol sem voltak közzétéve s melyeknek egyikében azt olvastam, hogy Teleki László gróf tragikus halállal halt meg. Ez mind az első pillanatban oly megrendítő hatással volt rám, hogy nem tudtam föleszmélni. Most, néhány hét múlva gróf Teleki Pál miniszterelnök halála után, szeretném a mi »Hajnal« című folyóiratunk hasábjain olvasóinkkal is közölni ezen levelek tartalmát.

Dolha vidéke (Máramarosban) mondhatni a XII. század kezdetétől lakott terület volt. Erre vonatkozó bizonyítékokat találunk különböző diplomatáriumokban, úgy szintén Lehoczky Bereg vármegye monográfiájában. E dolhai vidéknek első birtokosai román telepcesek voltak, melyekről tudjuk, hogy Bogdán román vezér Moldvába való menekülése után, Nagy Lajos király telepítette ide őket, ezeket a Drág családból származó királyhű románokat. A Drág család egyik tagja — Bogdán — megkapta a dolhai dominiumot és birtokolta egészen a XV. századig, amikor is a királyhoz való hűtlensége miatt elveszítette. Ettől az időtől a dominium kézzől-kézre járt és a XVIII. század elején, II. Rákóczi Ferenc fölkelésének leverése után, Dolha és környéke a Teleki család kezébe került. Nem szándékozom az egész dominium történetét leírni s ezt mind csak könnyebb tájékozódás végett említettem meg, hogy világosabb legyen a kép, melyet a levelek alapján vázolni szeretnék. Milyen nagy volt

Яка велика была сеся доминія, точно не можу сказати. Пригадаю изъ тыхъ писемъ только то, что туды належали села: Довгое (въ цѣлости), а частинно села: Липча, Лисичово, Репинное, Керещки, Воловое, Задня, Сухий Потокъ, Бронька, Кушниця, Березникъ. Кажу, что только частинно, бо я вже знаходивъ слѣды, что въ сихъ селахъ были властниками и иншѣ паны.¹⁾

Письма, якѣ я маю подъ руками, походятъ изъ рр. 1751—1780. Писанѣ они властною рукою графа Василя Телеки до своего господарского надзирателя въ Довгомѣ Василя Каллоша. Почеркъ его есть дуже читкий и всѣ письма писанѣ чистымъ мадярскимъ языкомъ. Стилъ писемъ дуже красный и видно слѣдъ нѣмецкихъ школъ, бо, якъ на одномъ мѣстѣ онъ признаеся, студіювавъ въ Нѣмеччинѣ.

Графъ Василь Телеки своѣ способности виявивъ не только якъ политикъ, але, якъ изъ писемъ видно, бивъ онъ и добрымъ господаремъ. И нашѣ письма якразъ переповненѣ господарскими инструкціями.

* * *

Десь около 1750 року Василю Телеки перебравъ отъ своего отца родиннѣ мастки въ Довгомѣ. Першою его роботою было акуратно перестудійовати урожайность землѣ. Сконстатовавъ, что хотъ и не есть такую урожайною якъ на долахъ, всетаки даякое зерно тамъ зродиться, головно, якъ писавъ познѣйше, овесь и жито. Коли его надзирателѣ писали, что земля не урожайна, надъ тымъ онъ страшно дивовався и не хотѣвъ то узнати. Не хотѣвъ вѣрити, чтобы въ цѣлой довжанской доминіѣ такъ мало уродилося. Пр. 1767 р. вытикавъ своему ишпану, что такъ мало зродилося, бо осѣнного жита только 19 кобл., ярного жита 8 кобл., татарки 10 кобл., овса въ Довгомѣ и въ Лисичовѣ всего 110 кобл., а кукурузы только 4 кобликовъ. И тому налягавъ на него деколькоразъ, чтобы той дававъ землѣ чистити, бо робочихъ рукъ мае тамъ доста. Кромѣ того най каждого третього року землѣ погноить, бо лишь тогда може чекати красший урожай. Что до неплодности землѣ, графъ отписаъ ему, что въ его маеткахъ въ Ерделю земля еще горща а всетаки при помочи гноеня, красного и завчасного обробленя досягають прекрасный урожай.

Въ тыхъ часахъ по цѣлой Европѣ зачали закладати рознѣ фабрики и графъ, який самъ перейшовъ велику часть Европы и видѣвъ великий доходокъ изъ тыхъ подприємствъ, зачавъ закладати на своихъ маеткахъ фабричнѣ подприємства. Въ Лисичовѣ въ 60-ыхъ рокахъ при помочи якогось подприємця изъ Польшѣ збудовавъ »фабрику« на папѣрѣ. Не была се фабрика въ нынѣшномъ понятію, але всетаки на той часъ и на той околици было се великое дѣло. Сеся фабрика, або якъ тодѣ ихъ называли — млинъ на папѣрѣ, мала 3

¹⁾ Кав. Др. Василь Гаджега: Додатки до исторіѣ русиновъ и руськихъ церквей въ жупѣ Мараморош. Наук. Збор. Т-ва П., 1922, т. I. ст. 172—212.

ez a dominium, pontosan nem mondhatom meg. A levelekből csak annyit említek meg, hogy ide tartoztak: Dolha (teljes egészében) s részben: Lipcse, Rókamező, Repenye, Kereske, Ökörmező, Hátmeg, Szuhapatak, Bronyka, Kusnica és Bereznik. Hangsúlyozom, hogy csak részben, mert találtam már olyan nyomokat is, miszerint e falvak urai mások voltak.¹⁾

Az általam idézett levelek az 1751—1780-as évekből származnak. Gróf Teleki László sajátkezűleg írta őket dolhai gazdasági felügyelőjének — Kallos Lászlónak. Írása nagyon könnyen olvasható s a levelek mind tiszta magyar nyelven vannak írva. A levelek stílusa nagyon szép s érezni rajta a német iskolák hatását, mert, amint egy helyen ezt a gróf be is ismeri, Németországban tanult.

Teleki László gróf képességeit nemcsak mint politikus érvényesítette, de amint ez leveleiből is kitűnik, jó gazda is volt. Az alábbi levelek is gazdasági útmutatásokkal vannak tele.

* * *

1750 körül Teleki László átvette apjától a dolhai családi birtokokat. Első feladata volt alaposan áttanulmányozni a földeket. Megállapította, hogy ha nem is olyan termékeny a föld, mint a rómán, mégis megterem benne valami, főleg, mint későbbben írta, a zab és rozs. Amikor ispánjai közölték vele, hogy a föld terméketlen, ezen ő nagyon meglepődött és nem akarta azt elismerni. Nem tudta elhinni, hogy az egész dolhai dominiumban ilyen csekély a termés. Pl. 1767-ben kifogást emelt ispánjánál, hogy kevés a termés, mert őszi rozsból csak 19, tavaszi rozsból 8, tatárkából 10, zabból Dolhán és Rókamezőn összesen 110 és tengeriből csak 4 köből termelt. És ezért sürgette ispánját többször, hogy tisztíttassa meg a földeket, mert munkás kéz van ott elég. Ezenkívül tanácsolta, hogy a földet minden harmadik évben trágyáztassa meg, mert csak így várható jobb termés. A föld terméketlenségére vonatkozólag a gróf azt írta ispánjának, hogy erdélyi birtokain a föld még rosszabb, mégis trágyázással és kellő megműveléssel nagyszerű termést hoz.

Abban az időben egész Európában megkezdődött a gyárak alapítása. A gróf, aki maga is beutazta Európa nagy részét és látta a gyárak jövedelmezőségét, birtokain szintén gyárakat állíttatott fel. Rókamezőn a 60-as években egy lengyelországi vállalkozó segítségével felépíttetett egy »papírgyárat«. Nem volt ez a mai értelemben vett gyár, de mégis abban az időben és azon a vidéken nagy dolog volt az ilyesmi. Ennek a gyárnak, vagy ahogyan abban az időben nevezték — papírmalomnak 3 kádja (holländer) és 3 hengere volt és vízierő hajtotta. 1772-ben a gyár 104 köteg elsőrendű, 12 másodrendű és 50 köteg itatós papírt termelt. De már 1773-ban elsőrendű

¹⁾ Dr. Hadzsega Bazil kanonok: *Dadátki da isztariji ruszinov i ruskéch cerkvej v zsupi Máraóaras. Náuk. Zbarn. T-vá P., 1922, I. köt. 172—212.*

вальцѣ и 3 корыта и поганялася силою воды. Въ 1772 роцѣ фабрика продуковала 104 звязки першокласного паперу. 12 звязки другоокласного а 50 звязки «бибулы». Але уже въ 1773 роцѣ першоклас. паперу только 45 звязковъ, другооклас. 8 а бибулы 56. Управитель на вопросъ графа, чому такъ мало паперу продукуеся, заявивъ, что майстеръ не могъ достати отповѣдну колькость копыта на клей и что вообще не выстачае матеріаль на выробъ. Графъ видѣвъ, что тутъ чтось не есть въ порядку изъ фабрикою, онъ, якъ добрый господарь и подприемець, звернувся до учителя своего майстра изъ вопросамъ, сколько може дати рочно папирова фабрика на 3 вальцѣ и 3 корыта? Той отповѣвъ, что залежно отъ рока отъ 400 до 600 звязковъ. А его фабрика не дае анѣ 200. Далѣ вытыкае своему управителю, что фабрика при великихъ выдаткахъ нетолько не дае хосенъ, але не покрывае ани выдатки. Зарядивъ, чтобы управитель натискавъ на майстра, чтобы той больше продуковавъ и лѣпше працьовавъ. Что относиться до недостатку матеріала до выробу графъ заявивъ, чтобы про копыта было постарано завчасу. Коли инакше не иде, то комусь за назбиранѣ копыта треба пообѣцяти отповѣдну провизию. Тутъ, каже, въ Ерделю есть дуже много фабрикъ на папѣрь, але нигде не отчуваеся недостатокъ копытъ а изъ фабрикъ властникъ мае немалый хосенъ. Копыта збирають звичайно ряндрѣ и платяць за вѣко звичайно з грошей (горошъ).

Не знати, изъ якої причины управитель рѣшивъ, что изъ Лисичова папѣрову фабрику перевезе до Довгого. Ци се здѣйснивъ, ци нѣ, не можу сказати. Только про сей перевозъ графъ дуже побоювався и ниякъ не могъ собѣ представити, якъ можно таку «величезну» будову перенести черезъ такъ высокѣ горы. Еще замѣчу, что папѣрь изъ лисичовской папѣровниѣ есть доста гладкий и тревкий. Чорнило еще и теперъ дуже красно держитъ.

Велику увагу звертавъ и на домашний промыслъ. Особенно часто информовався про ткацтво и пильновавъ, чтобы его люде на довжанщинѣ ткали чимъ больше першокласной тканины. Въ Довгомъ заложивъ спеціальниѣ кросна и до нихъ наявъ спеціального майстра. Прядиво до тканя продуковали нетолько на Верховинѣ, але по цѣлой его доминіи. Особливо привозили туды изъ Алмашду. Познѣйше въ одномъ письмѣ жалуеся, что тканина изъ Довгого есть дуже груба, и коли и надалѣ будутъ такое полотно продуковати, то не выплатиться держати ткача. Але всетаки звертавъ его увагу на то, чтобы люде сѣяли чимъ больше коноплѣ и чимъ больше пряли, бо изъ того мае доста великий доходокъ.

Изъ домашнимъ промысломъ тѣсно есть звязана его старость о выучованя молодыхъ людей на ремесло. И теперъ неразь вытыкаеся русинамъ, что не горнуться до ремесла и до торговлѣ. И тогды не было инакше. Управитель неразь писавъ графови, что русины до ремесла мають антипатію. Головна причина сей антипатіѣ здаеся была въ томъ, что русины боялися, что по выученю графъ ихъ перевезе до

papírból csak 45, másodrendű 8 és itatósból csak 56 köteg volt a gyár hozadéka. Az intéző a gróf kérdésére, miért ily csekély a termelés, bejelentette, hogy a mester nem kapott elegendő mennyiségű, enyv készítéséhez szükséges patát és hogy egyáltalán nem elég a rendelkezésükre álló nyersanyag. A gróf látta, hogy a gyárban valami nincs rendjén s így, mint jó gazda és vállalkozó, mesterének tanítójához fordult azzal a kérdéssel, mennyi egy 3-hengeres és 3-kádas papírmalom évi termelőképessége? Ez azt válaszolta, hogy az évtől függően 400—600 köteg. A gróf gyára nem adott még 200 köteget sem. Ezért szemére veti intézőjének, hogy a gyár a nagy kiadások mellett nemcsak, hogy nem hoz hasznot, de még a saját kiadásait sem fedezi. Elrendelte, hogy az intéző ügyeljen a mesterre, hogy az többet produkáljon és jobban dolgozzon. A nyersanyaghiányt illetőleg a gróf elrendelte, hogy idejében szerezzenek patát. Ha másképen nem megy, úgy valakinek ígérjenek províziót az összegyűjtött patákért. »Itt, írja, Erdélyben sok papírgyár van, sehol sem érzik a patahiányt és a tulajdonosoknak nem kis jövedelmük van. Patát rongyszedők gyűjtenek és egy vékáért rendszeren 8 garast fizetnek.

Nem tudni, milyen okból 1772-ben az intéző elhatározta, hogy Rókamezőről a papírgyárat átviszi Dolhára. Hogy ezt megvalósította-e, vagy sem, nem tudjuk. Csak az átszállítást illetőleg aggodalmaskodott nagyon a gróf és sehogy sem tudta elképzelni, hogy lehet ilyen »roppant nagy« épületet és terjedelmes felszerelést átvenni ily magas hegyeken keresztül. Még megjegyzem, hogy a rókamezei papírgyárban készített papír elég síma és tartós. A tintát most is jól tartja.

Nagy gondot fordított a házi iparra. Főleg gyakran érdeklődött a szövőipar iránt és ügyelt, hogy Dolha vidékén minél több és elsőrendű vásznat szőjenek. Dolhán különleges szövőszéket állíttatott fel és mellé külön mestert fogadott. Szövőfonalat nem csak a Verchovinán készítettek, de az egész dominium területén. Főleg Almásról szállítottak sokat. Később egy levélben panaszkodik, hogy a dolhai vászon nagyon vastag és ha továbbra is így megy, nem érdemes külön szövő mestert tartani. De mégis figyelmeztette intézőjét, hogy az emberek vessenek minél több kendert és minél többet fonjanak, mert ez jó jövedelmet hoz.

A házi iparral kapcsolatosan nagy gondot fordít a fiatal emberek iparra való kiképzésére. Most is gyakran szemükre vetik a ruszinoknak, hogy nem érdeklődnek az ipar és kereskedelem iránt. Akkor sem volt másként. Az intéző gyakran panaszkodott a grófnak, hogy a ruszinok idegenkednek az ipartól. Ennek egyik főoka a ruszinok azon félelmében rejlett, hogy a kitanulás után a gróf elviszi őket udvarába, »idegen« országba. Hogy mégis megkedveltesse velök az ipart, a gróf saját nevében kihirdette közöttük, hogy nem viszi el őket otthonról Erdélybe, csak tanuljanak. 1764-ben egy

своего двора въ »чужь« стороны. Чтобы всетаки притягнути ихъ до ремесла, графъ давъ своимъ именемъ проголосити mezi народомъ, что по выученю оставить ихъ дома и не перевезе ихъ до себе до Ерделя. Р. 1764 сынъ якогось Продана учився въ Каролу. Але оттуда втѣкъ. Отець мусѣвъ зложити кавцию, что сына привезе назадъ. Р. 1754 одинъ тоже утѣкъ. »Если бы по доброму не хотѣли его привести назадъ, дай ихъ повести до темницѣ въ Сиготѣ и доти ихъ тамъ держи, доки сынъ не вернется«. (Письмо изъ 23. юлія 1754.) Въ Хустѣ 1764 року одинъ учився за вязача гузиковъ. А коли выучився, дали его до одного майстра за рочну плату 10 золотыхъ.

Что относится до положеня крѣпачковъ (йобадьовъ), то думаю, что у пана графа не мали якоесь рожовое положеня. Крѣпаки повиннѣ были каждого тыждня три дни ити на панщину. Кромѣ того ходили изъ возами ажъ до Ерделя, куда и откуда везли всякѣ господарскѣ продукты. Сесѣ повозы настолько высмоктывали населеня, что помалѣ зачали залишати годовлю воловъ и коней. Чтобы тому запобѣчи, графъ завѣвъ роботу только каждого третього тыждня. (Диви письмо въ приложѣ.) Ци помогло се положеню крѣпачковъ, не можу сказати. Въ тыхъ часахъ завели по Мараморошинѣ и по иншихъ жупахъ держаня худобы на споль або просто панъ приказавъ своимъ крѣпакамъ, чтобы отповѣдное число худобы вызимовали. Послѣ законовъ се не было дозволено и тому префектъ графа отъ урядовъ про се мавъ много неприемности.

Въ часахъ жнивѣ управитель верховинцѣвъ пославъ жати ажъ долу до Мадярщины. Але графъ не бывъ изъ ними вдоволений, бо дуже помалѣ и, якъ онъ сказавъ, не по людски робили... »Тамтого тыждня въ пятницу 25 людей не зжали больше якъ 32 крестовъ, а одень крестъ складаеся изъ 18 сноповъ, а они якъ вяжутъ снопы, самъ добре знаешъ«. (Письмо изъ дня 22. юлія 1759. Диви въ приложѣ.)

Послѣ заведеня Урбаріѣ положеня селянъ полѣпшилося, але не были нею вдоволенѣ землевластники а особенно управителѣ господарствъ, бо урбаріальнѣ розпорядженя вѣденського правительства обмежовали до отповѣдной мѣры самоволю управителѣвъ господарствъ. Кромѣ того уряды жадали, чтобы сесѣ управителѣ вели рознѣ записи, что у нихъ выкликвало великое невдоволеня. Окремъ того послѣ заведеня Урбаріѣ селяне неразъ зверталися изъ жалобами до жупныхъ урядниковъ, якѣ послѣ урбаріальныхъ предписовъ довжнѣ были дѣло выяснити на мѣстѣ, что въ очахъ властниковъ маетку означало самовольное вмѣшованя уряду до частныхъ маетковъ. Але графъ на все се только то казавъ, чтобы спокойно перенешовати сесѣ несправедливости, бо се такъ есть по цѣлой имперіи.

Не меншу увагу звертавъ графъ и на церковнѣ дѣла. Передовсѣмъ якъ ширый и ревный протестантъ подширавъ калвиновъ. Въ Довгомъ давъ збудовати реформацьку церковь и туды давъ именовати своего духовника. Кажу своего духовника, бо якъ въ одномъ пись-

Prodan nevű ember fia tanult Károlyban, de onnan megszökött. Apjának kauciót kellett letennie, hogy a fiát visszahozza. 1754-ben szintén megszökött egy. A gróf úgy rendelkezett, hogy a szülők keressék meg a fiút és hozzák vissza. »Ha jószántukból nem akarnák visszahozni — írja a gróf tisztartójához — vitesd el őket a szigeti börtönbe és tartsd ott, míg a fiú vissza nem jön«. (1754 július 23-án keltezett levél.) Huszton 1764-ben egy legény gombkötést tanult. Amikor kész lett, beadták munkára egy mesterhez évi 10 arany fizetés mellett.

Ami a jobbágyok sorsát illeti, azt hiszem, hogy a gróf úrnál nem volt valami rózsás életük. Minden héten 3 napot kellett dolgozniok napszámba. Ezenkívül egészen Erdélybe jártak szekerekkel, ahonnan és ahová gazdasági termékeket szállítottak. Ezek a fuvarozások annyira kihasználta a lakosságot, hogy lassan kezdtek abbahagyni az ökor- és lótenyésztést. Hogy ezt megkadályozzák, a gróf bevezette a háromhetenkénti napszámot. (Lásd a mellékelt levelet!). Hogy segített-e ezzel a jobbágyokon, nem tudjuk. Abban az időben vezették be Máramarosban és más megyékben is az állatok feles tartását, vagy az úr egyszerűen megparancsolta jobbágyainak, hogy egy bizonyos számú állatot át kell teletetniök. Ez azonban nem volt törvényes s azért a gróf prefektusának ebből sok kellemetlensége származott.

Aratás idején az intéző a verchovinaiakat Magyarország déli részére küldte aratni. De a gróf nem volt velök megelégedve, mert nagyon lassan és, ahogy ő mondta, nem emberi módon dolgoztak. »A múlt héten pénteken 25 ember nem aratott többet 32 keresztnel, egy kereszt 18 kévéből áll, ők pedig hogy kötik a kévét, magad is jól tudod...« (1759 júl. 22-én kelt levél).

Az úrbéresség bevezetése után a falusiak helyzete megjavult, de ezzel nem voltak megelégedve a földbirtokosok és főleg az intézők, mert a bécsi udvar úrbéres intézkedései bizonyos mértékig korlátozták az intézők önkényeskedését. Ezenkívül a hatóságok elrendelték, hogy ezek az intézők különböző feljegyzéseket készítsenek, ami nagy elégedetlenséget váltott ki. Ezenfelül az úrbéresség bevezetése után a parasztok gyakran fordultak panasszal a megyei hivatalnokokhoz, akik az úrbéri előírások alapján kötelesek voltak a helyszínen kivizsgálni az ügyet, ami a tulajdonosok szemében a hatóságoknak magántulajdonba való önkényes beavatkozását jelentette. De a gróf milderre csak annyit mondott, hogy nyugodtan viseljék ezeket az igazságtalanságokat, mert ez így van az egész impériumban.

Nem kisebb gondot fordított a gróf az egyházi ügyekre. Mindenekelőtt, mint hithű és buzgó protestáns, pártfogolta a kálvinistá-

мѣ предостерѣгае своего управителя маетковъ Каллоша, уважавъ на то, чтобы уряды не дозналися о томъ, изъ якой цѣли онъ туды давъ реформацького священника. Священника давъ онъ туды тому, чтобы ширивъ Слово Божое межи руськимъ народомъ. Але руськихъ священниковъ онъ не любивъ и называвъ ихъ бунтовщиками и пахабниками. Насколько онъ ставився прихильно до реформатовъ, най послужать пару примѣровъ изъ его писемъ. Въ 1771 р. розпорядився, чтобы Каллошъ для поправленя рефор. церкви въ Ардовѣ давъ 30 мад. флореновъ. Въ 1773 р. на нову реформацьку церковь у Фанчиковѣ выплативъ 20 мад. флореновъ. Въ той часъ сесѣ грошѣ мали дуже велику цѣну. (Прим. корову можно было купити за 3 флореновъ.)

Изъ сихъ писемъ, якихъ есть около 50. можно бы написати малу студию. Се я лишаю для дальшихъ дослѣдниковъ нашей господарской и культурной исторіѣ. Тутъ наконецъ еще только можу зробити, что подамъ въ точномъ переписѣ пару изъ тыхъ писемъ, якѣ наибольше характеризуютъ графа Василя Телеки и его дѣяльность на полю господарского поднесеня нашего народа. Переписавъ я точно такъ, якъ суть они написанѣ властною рукою графа, не додаючи жаднѣ коментарѣ. Было бы добре, если бы ихъ нашѣ культурнѣ институциѣ выдали вповнѣ такъ якъ суть.

* * *

Adjon Isten minden jót Kállos!

Dolháról 16-ik 8-ik hó nekem írott leveledet vettem, tudósításo-dat megértvén válaszolhatok. Sajnálom, hogy az Uristen, minden öszi és tavaszi termés iránt megvonta a maga áldását, csak az egy török buzához és tatárkához volt szent, csak büneinkel Öfelségétől többet is érdemelnénk, de ha talán az Uristen megszánt bennünket és több áldását fogja ezután mutatni, csak az Uristen kegyelmessége után, mi is igyekszünk forgolódjunk.

Helyesnek tartóm kérésedet, hogy minden esztendőben számadást revizáltassék, melyről kedves jóakaró Uram Szigethi István Uramat is tudósítottam, akarom, hogy Te is megcsendesítetted már elmédet a szolgálatban, bizony nem is illet még említeni is, úgy kedves Társam hozzád való jóindulatunkban kételkedni, mégis tapasztaltatjuk azt Veled, hogy mellettünk való hűséges szolgálatod gyümölcstelen nem léssen.

És most semmi Neked nem adhatok, hanem amint a dolog előadja magát, vigyáz minden kezed alatt való dolgainkra, és abban hasznunk előmozdítására: nevezetesen ősszel és tavasszal számos emberem lévén a Verchovinán, ott a dolhai határban szüntelen irtass kaszálót és szántó földet, hogy jövődőben ókoniemiánk szaporodhassék: tudom prefektus Ur mihez és miképen . . .

kat. Dolhán református templomot építtetett és mellé papot neveztetett ki. Ez az ő saját papja volt, mert — amint egyik levelében figyelmezteti intézőjét, Kallóst — vigyáz arra, hogy a hatóságok ne tudják meg, milyen célból adott ide református papot. A papnak Isten ígését kellett hirdetnie a ruszinok között. A ruszin papokat nem szerette és lázítóknak és kapzsiaknak nevezte őket. Hogy mennyi jóindulattal gondoskodott a reformátusokról, egyik leveléből láthatjuk. 1771-ben elrendelte, hogy az ardói református templom renoválására Kallós 30 magyar forintot adjon. 1773-ban az új fancsikai református templomra 20 forintot fizetett. Ebben az időben nagy pénz volt. (Egy tehénért pl. 3 forintot fizettek.)

Ezekből a levelekből, melyekből összesen kb. 50 van, egész kis tanulmányt lehetne írni. Ezt a mi gazdasági és kultúrtörténetünk többi kutatójára hagyom. Itt végül még annyit tehetek, hogy lekötöm Teleki László gróf néhány levelét, melyek legjobban jellemzik őt magát és tevékenységét a mi népünk gazdasági felemelésének tereén. Ugyanúgy írtam ezeket át, mint ahogyan a gróf sajátkezűleg írta őket, minden kommentár nélkül. Ajánlatos volna, hogy kultúr-intézményeink teljes egészükben adják ki őket.

Fordította: *Ilniczky Márta.*

* * *

Adjon Isten minden jót Kallós!

Gidófalvi Ur által nékem küldett Leveledet vettem, s aban foglalt tudósításodat megértettem, ennekutána is néha néha, ha szinte Praefektus Ur ő Kme tudósít is, de kedvesen vészem ha magadis hólni aprósá Majorságbéli dolgaimról, particularisakról tudósítasz, mert az afélékre Praefectus Ur maga nem nem érkezhetik, én ha meg csoportozott dolgaim is Hivatalom engedi, téssen azonn egy kis speculatiom látni fogom kezed alatt való dolgaimnak folyását, ezek miatt ha válaszalhat az rea jó a jó, hogy ha nem pedig, avagy csak téssen valami ideám, kezed alatt lévő Jóságocskám Statusjáról.

Hogy az Mesteremberek tanittatásán igyekezel, felette kedves dolog mind kettőnk előtt, továbbis becsületedre bizzuk igyekezzél, valamint ott kint létemben megmondottam, securusak lehetővén mindenek felőle, hogy ott helybenn fogom őket hagyni, úgy mindazonáltal, hogy mindenik a ki valamely Mesterséget tanul, aban vegye tartozó Jobbágyi kötelességet, és dolgozzék ott helyben.

Nem vagyok ellenkező semmi némü tekintetekre nézve, hogy a kezed alatt való ökrös Jobbágyaim ökörrel harmadik héten tegyék a szolgálatat, úgy mindazonáltal, ha ez fog teczeni, és approbálja Praefectus Ur is, olly reménységgel tévén magamis hogy talán in-

... elegendő képen elmédre adta, mégis mindazonáltal, mint gazda ez egyet javalom Néked, akár miféle munka iránt számos emberem lévén kezded alatt: hogy akár mely részében az esztendőnek, és akár mely munkához kívánsz is..... egyszer smind sok felé ne kapj, hanem minden kezdet alatt való erőt egyszerre mind egy munkára fordítván, magad is vélek..... s már..... szorgalmatoskodván minden ökonomia folytatásod nevezetessen megyen elő, én is Neked úgy köszönöm meg.

Leveledet olvasván, melyben írod, hogy tavalyj ősszel 17. köből őszi vetés volt Albert kegyes szolgálata által csak felfoházodom a Jóistenhez, aki neked olyan szép jószágot engedtet szerezni, mégis abban én neked csak annyi volt mint egy paraszt embernek. Most hogy 31 köblöt vetettél és azt idején korán kedvesen veszem, sőt kérlek..... arra, hogy szorgalmatos irtás, hasonló ganejózás által igyekezzel..... 100 köblöt vetetni, most csak oda egy helyre szolgál a jószág, nemugy mint időm előtt, két három felé, bizony könnyen reá érhettek. Albert mint a bolond kápriciózus volt, mikor azt mondtam, hogy ideje korán vettessen 4, 5, és 6 héttel előbb szent Mihály napjánál, nékem azt felelete, hogy nem lehet, mert eltapodja a csorda, meghagytam, hogy tartson udvari határpásztort, ki a majorságban levő őszi és tavaszi vetéseket a marháktól oltalmazza, ha vagyon határpásztor, és jó maradjon meg, ha nincsen, hiteles, jó szerény embert mindjárt tégy és esketes meg aki az esztendőnek 4 részeiben szüntelen hűségesen és gyakran kin a mezőben, szüntelen vigyázzon vetéseimre és gabonáimra, szénaimra és egyéb majorságaimra mivel az efféle ember alak megkívántatik, mert a tavaszi gabona, kivála a tatárka igen későn szokott betakaríttatni.

Ha Prefectus Uram tetszésével is megegyez talán nem volna sikertelen ökonomia ha egy kevés bajjal esik is meg mind a bornak felvitele, mint pedig a bor..... felszedése..... ha a Verchovinán falukbeli... ha borod is leszen..., mivel a földes Ur... ez az egyik csekély hasznocskája.

Egyebekre is amiből hasznocskámat gondolat, magad elméjét is kiterjesztvén attendálj és magad i keres fel.

Nem lehet a jobbágyokat és azoknak gyermekeit maguk szabad tetszésére bocsátani és hogy ők válasszanak abban, ki micsoda mesterséget tanuljon, hogy a Takács mellé egy gyermeket rendeltél igen kedvesen vettem mind én mind a feleségem, de a Lehó fiát is, bátor maga jó ember legyen is ha különben elé nem lehetne szerzetni, az apját is... kel szeretni, és addig ki nem kellett bocsátatni, míg a fia elő nem lépzen. és a Takács mellé nem aplikáld, mert ilyen gyenge gyermek apja és anyja szive és akarata nélkül a tudások ellen, és hogy házakhoz néha néha ne menne oly..... nem szolgál és nem lappang ennek mint előttem esmeretes jó embernek, bizony magam is jó szívvvel kedveznek, de ha ennek kedveztek a többiek mind ettől vesznek példát a mester emberek szaporodása

kább fognak tartani járó Marhát, szaporábbnak itélem magam is, hogy tiz eke harmadik héten számosan, mint sem öt másodikán; A gyalog szerben dólgozók pediglen vagy minden héten három napot, vagy második egész héten szolgálják. Mely intentiód, és az én approbatióm is, ha fog Praefectus Uramnak is teczeni hogy egy héten munkás ember nélkül ne légy, é volna a Gazdai opinióm: Dolhaiak egy héten; Zádnyaiak, Szuhapataki és Bronykaiak máshéten; Kusnyiczai, Kereczkei és Bereznikiek harmadik héten dolgoznának ökörral, de olly . . . declaralandó conditio val, hogy mindenkor hétfőn hajnalban, az hová rendezed ott helyben légyenek és egész héten hűségesen dólgozanak, declaralván mindnyájoknak, hogy ezen kiváltképpen való hozzájuk mutatatt kegyességem csak adig tart, míg keresztényül ezen rendelkezémhez tartják magokat, melly ellen ha leg kisebbben vétének, ezen jóakaratomtól, ugmintaz harmadik héten tejendő ökörral való szokás szerint, második héten fognak szolgálni, ha pedig engedelmeskednek hűségesen, csak csak harmadik héten ökörral való szolgálatják, magokk és maradékjaikk, örökös vigasztalásokra, és könnyebbségekre lészen.

Akarom hogy meszet felesen égettessél, valamint ennekelőteis meg parancsoltam, ugy mostis kérlek és emberségedre bizom, esztendőnként szüntelen, a mennyire csak reá érkezhétel, minél felesebb meszet igyekezzél égetetni, és azt az Udvaromban bé-hordattatni és bé oltattatni; Ha kőfalra való köveketis, a midőn reá érkezhétel egyéb munkától apránként hordattatsz, igen kedves dolgot fogsz előttem cselekedni, de előre fel tett intentiómnak tőkéletes-ségre való mehetésére nézve (ha Istennek életem tezzik, s időt szolgáltat és alkalmatosságot reá) nagyobb szükségem volna a fedélnek annak idejében kellettő lapos köveknek hordatására mivel a kőfalbann kellettő

az elintézett építésre annak idejében ki-vinne, azokk nordásokra, azon N. Vármegyében lévő Jóságocskámnak minden erejít ara fordiván, presentiómban azt kevés idő alatt meghordattathatnám. De a mész és a fednivaló kő leg inkább kívántatik.

Az Ugocsa Vármegyei Tisztek hogy reád haragusznak sajnálom, csudálatos emberek, riaka emberséges embernek lehetnek Jóakarói, nékem se azok, nem szolgáltatván okot reá, nem tehetek róla. Igyekezzél magadis atyámfia Isten áldásából a mennyire lehet a magad óltalmazására, tudom hogy szántsándékkal nemis kívánsz, de nemis fogsz másnak véteni igyekezni.

Ezzel kívánom Isten éltesen, hozzád tartozandaiddal együtt jó egészséggel mostis Neked

Istentől mindenjót kíván

G. Telek' László m. p.

Gernyeszeg 4-a Junii 1751.

íránt régtől fogva elrendelt igyekezetemet vagy soha nem vihetem vagy későn vihetem tökéletességre. Valamint Albertnek is sokszor megírtam és mindenkinek declarálhatot és declarálj is hogy akár-melyik is megtanulja a mesterséget bizony onnét Doháról bé nem fogom magam mellé hozatni, azért igen kedvesen veszem Tőled, ha apránként minden féle mesterembereket tanittasz adván ezen levelem által is közönségesen Neked szabadságot, hogy idegen mesterembereknek is az afféle jobbágy gyermekek tanításokra készpénzzel és egyéb naturálékkal is fizethes mind megalkudhatól.

Szegény Varganics halálát valóban sajnálom, Isten irgalmazzon nyavaklyásnak hihető bolond bátarsággal ment a medvének s ugy eset rajta a szerencsétlenség.

Adj Kulmának vagy 8 gypajut egyebekben is mint magam szolgáljának kedvez, Atyjám fia ugy mind azon által, hogy ő is engedelmeskedjék és szodat fogadja.

Marti Mihály ha néhány hétre bejö akarni fogom, hogy itt holmikörül legyen segítségemre.

Kulma panaszol, hogy vagyon háza szomszédságában, hanem Prefectus Uram hírével és amennyiben illik és lehet neki kedvezni kel

Iratja feleségem Neked, hogy minál nagyobb szorgalmatossággal fona és szöves, és ami vászon tavalyi és ezidei készen léssen midőn a császármadarakat behozzák akkor ezeket is ide hozzák be, legyen pedig szorgalmatos jó gondod reá ezek iránt előre adj is ki parancsolatot, hogy senki is a császármadaraknak bélét ki ne vesse, hanem belestül vigye vagy küldje kezed alá mert nem válik egy akit az emberséges ember megehessék, hanem inkább magad vettesd ki bélit s éppen meg ne főzsed, mert ők idején korán meg-lövik, vagy megszerzik, erősen megfosszák s ez életre alkalmatlan.

Ezzel kívánom éltessen Isten jó egészségben néked Istentől minden jót kíván

gróf Teleki László.

Gernyeszeg 2. X. 1754.

Adjon Isten minden jót Kálós!

Én becsületes Aranka nevezetű Strasamester, ki most vissza megyen Lengyelországban, néhai vallásunkon való érdemes Püspök Kedves Barátomnak a fia ott által menvén mint fáradt ember, kérek lásd minden képpen az enyimből jószível.

Ha volna jocskán Borom Kezed alatt, mint Tályai, mind Székelyhidi, ott a szomszédban, Lengyelországban levő Táborozási nagy gyülekezetre nézve, ha jó modjád feltalálhatnád, nem mondom, hogy jó hasznot Nékem nemcsinálhatnál. szorgalmatosságodra bizon, amit jobnak ítélisz azt cselekedjed.

Mind magad irtál mind a Papiros csináló Mester, hogy jobb volna a Papiros Malmot Roka Mezőről átváltoztatni Dolhára, de oly nagy roppant épületet, mint az a Papiros malom megbontani, elhányni és elváltoztatni oly messze, igen nagy és fontos hasznos oknak kell lenni.

Nem adhatom azért, addig semmi ítéletemet, mig Te ezek iránt cirkumtantralisan nem tudositas, de ha szinte tudositani fogsz-is meg az iránt értelmét Szigeti Urhoz nem vehetem, Mert még csak meggondolni, is olyan nagy épületet elbontani, mind töletek mind tölem gondos észületet kíván. Nevezetesen azt jól meg kell gondolni, ha oly szép tiszta vizet. amint Roka Mezőn kaphatunk e Dolhán? és oly erős Patakot is amely Gáton kerék szüntelen való elhajtására télben nyárban alkalmas lehetne.

Ezzel éltesen Isten Hozzád tartozandóiddal együtt jó egészségben.

Neked

Istentől minden jót kíván,
Gr. Teleki László fia.

Szeben 13. VII hó 1772.

Ириной Контратовичъ:

Новъ пути подкарпатской историографіѣ

Прошлость одного народа есть дуже часто и его будучностью. Котрый народъ не знае свою прошлость, той не буде знати и о будучности, той не досягне лѣпшу будучность.

Мы, подкарпатскѣ русины, на жаль, не можеме похвалитися якоюсь славною самостойною національною исторією. Наша судьба была связана изъ судьбою тыхъ народовъ, коло котрыхъ або изъ котрыми мы тѣснѣйше жили. А въ исторіи сихъ народовъ (мадяри и галицкѣ русины) мы играли только побочну ролю, въ ихъ жизни были мы только сюды-туды кидашнымъ баластомъ.

Нашу бѣдну, и по большой части церковну исторію, написали, або собрали церковнѣ особы, позднѣйшѣ потомки стародавнихъ «батьковъ». Были они дилетантами безъ всякого попередного наукового подготовленя. Не спознавали матеріялы архивовъ и библіотекъ и не писали безъ всякой тенденціѣ. Любили романтику и держали передъ своими очами стару пословицю: *de mortuis nil nisi bene*. Вытичили передъ себе одну облюблену цѣль, котру на всякий случай хотѣли досягнути и доказати. Такъ на примѣръ если бы были монахи мукачевского монастыря не повадилися изъ мукачевскимъ римокатолицькимъ плебаномъ надъ правомъ збираня джжмы, нигда бы были не дали написати фальшиву грамоту о основаню мукачевского монастыря и Базиловичъ нигда бывъ бы не мавъ можливости собрати у своей «*Brevis notitia*» много, иначе цѣнныхъ документовъ относительно нашего прошлого и мы, позднѣйшѣ наслѣдники, ледвы знали бы да что про князя Федора Коріятовича.

Мы были бѣднымъ крѣпацькимъ народомъ, а всетаки не хотѣли остатися отъ сусѣдныхъ и родственныхъ народовъ. Намъ на всякий случай треба было славу прошлость, мы мріяли про героевъ. Зато хоть были мы и бѣднѣ, однакожь мы старалися доказати, что наша прошлость была славна. Такъ упали потомъ нашѣ историки, зведенѣ при конци XVIII. вѣка повставшимъ неоромантизмомъ, до той

Konratovics Irén:

A kárpátaljai történetírás új útjai

Egy népnek multja legtöbbször jövője is annak. Amelyik nép nem ismeri multját, az nem fog tudni élni a jövőben, az nem ér el jobb jövőt.

Mi kárpátaljai rutének, fájdalom. nem dicsekedhetünk valami dícső, sajátlagos nemzeti történelemmel. A mi sorsunk egybe volt kötve azoknak a népeknek sorsával, amelyek mellett, vagy amelyekkel szorosabban együtt éltünk. És e népek (a magyarok és galíciai rutének) történelmében mi csak mellékszerepet játszottunk, amolyan az élet hullámaiban ide-oda dobált ballaszt voltunk.

A mi szegényes és nagyrészt egyházi történelmünket főként egyházi személyek, a régi »batykók« későbbi utódai gyűjtötték össze és írták meg. Dilettánsok voltak ők minden tudományos előképzettség nélkül. Nem ismerték a levéltárak, a könyvtárak anyagát és nem is írtak minden tendencia nélkül. Szerették a romantikát és szemök előtt tartották a régi közmondást: de mortuis nil, nisi bene. Kitűztek egy tetszetős célt és azt, török-szakad, minden áron be akarták bizonyítani. Így például, ha a munkácsi bazilita monostor szerzetesei nem különböztek volna össze a munkácsi római katolikus plébános-sal a dézsmaszedési jog miatt, sohasem iratták volna meg a munkácsi monostor hamis alapítólevelét és Bazilovicznak sohasem lett volna alkalma Brevis notitia-jában összegyűjteni sok, egyébként értékes oklevelet és adatot multunkról és mi, késő utódok alig tudunk volna valamit Koriatovics Tódor hercegről.

Mi, szegény jobbágnép voltunk s ennek dacára sem akartunk elmaradni a szomszédos és rokon népek mellett. Nekünk minden áron fényes mult kellett, mi is hősokról ábrándoztunk. Ha szegények is voltunk, de legalább multunk legyen fényes. Így estek be azután a XVIII. század végén lábrakelt neoromanticizmustól félrevezetett történetíróink abba a hibába, hogy minden kritika nélkül fogadtak

ошибки, что безъ жадной критики принимали красно звучащѣ факты. Королевского князя Емерика, сына святого Стефана, поставили нашимъ вождемъ (dux Ruissorum), котрый управлявъ нашими предками(?) въ «marchia Ruthenorum». Послѣ татарского напада тѣшился зась другому князеви: галицькому Ростислави, котрый передъ татарами утѣкъ до насъ и стався зятемъ короля Бейлы IV. При конци XIII. вѣка «нашимъ вождемъ» есть Петро Петровичъ (Petenyei Pethő Péter), котрый повставъ противъ Карла Роберта и въ имени подкарпатскихъ русиновъ мадярскій королевскій престоль предложивъ галицькому королевичу Львови, внукови Бейлы IV. Послѣ думки тыхъ «историковъ» на дѣлѣ ничь не мѣняло то, что Петро Петровичъ бывъ словацького походженя изъ села нѣтрянской жупы Моголь и что мало спольного мавъ изъ русинами, однакожь — кажуть они — най буде нашимъ вождемъ.

Правда, что сесѣ вождѣ были живыми историчными особами, але не были нашими магнатами. Ростиславъ, Левъ, Петро Петровичъ и позднѣйше прихожий подольскій и «зъ Божой милости мункачевскій Князь» Федоръ Коріятовичъ изъ своими легендарными 40.000 русинами, были только на короткий часъ сюда прихожими гостями, интересы котрыхъ падали поза границѣ Мадярщины.

Въ близкой прошлости же нашѣ историки нарокомъ оживили и украсили фальшиву историчну прошлость и то отъ части для возбужденя нашей національной сознательности, отъ части же оправданя того, что наша правдива отчина есть за Карпатами.

Противъ сего безосновного и нездорового твержденя нашѣ серіознѣ историки ничь не зробили, але ани не могли ничь зробити. Чехословацька менталита скорше на помочь была фальшивымъ иллюзіямъ. Кто могъ бы подняти слово противъ фальшивыхъ твердженъ тогды, коли розбойниковъ Шугаевъ и Лепеевъ ославляли мало что не національными героями и про нихъ и похвальнѣ книжки писали?

Ревизию подкарпатской исторіографіѣ уже передъ тридцять роками зачавъ др. Антоній Годинка тогды, коли изъ повѣреня историчной комиссіѣ Мадярской Академіѣ Наукъ написавъ премією Иполѣя награжденну «Исторію грекокатолицькой мукачевской епархіѣ», въ котрой на отповѣдний уровень знизивъ якъ значеня князя Федора Корятовича, такъ и нашу автохтонность.

Однакожь въ особѣ Алексія Петрова мавъ прийти одинъ чужий историкъ, чтобы не стараючися про обуреня, безпристрастно, енергично и смѣло взявся до ревизиѣ Подкарпатской руськой исторіографіѣ.

Алексій Петровъ бывшій профессоръ петроградского университета, майже сорокъ роковъ занимався исторією Подкарпатскихъ русиновъ. Лично перестудіювавъ всѣ архивы и библіотеки занимаючися минувшиною русиновъ, прилѣжно и критично збиравъ данѣ о колонизаціи, господарской политики и церковной исторіи и въ боль-

el szépen hangzó, tetszetős tényeket. Vezérünknek tették meg Szent-
istván-fia. Imre királyi herceget (dux Ruissorum), aki a »marchia
Ruthenorum«-ban kormányozta állítólagos őseinket. A tatárjárás
után is van egy hercegünk, mégpedig a tatárok elől hozzánk menek-
ült Rasztiszláv galíciai rutén herceg, IV. Béla királyunk vejének
személyében. A XIII. század végén pedig egy hatalmas nagy úr,
Petrovics Petro (Petenyei Pethő Péter) a »vezérünk«, aki a Róbert
Károly ellen fellázadt kárpátaljai rutének nevében Leo galíciai ki-
rályfinak, IV. Béla unokájának ajánlja fel a magyar trónt. A dolgok
lényegén mitsem változtat szerintük az, hogy Petrovics Petro, a
nyitramegyei Mohol községből származó, szlovák nemes volt s a
ruténséghez nem sok köze volt, de mégis csak — úgy mondják —
a mi vezérünk volt.

Ezek a duxok, bár élő történelmi személyek voltak, de nem
voltak a mi főuraink. Rasztiszláv, Leo, Pethő Péter és a későbben
jött Koriatovics Tódor, podoliai és »Isten kegyelméből munkácsi«
herceg, az ő legendás 40.000 ruténjével csak rövid időre beszállt
jövevények voltak, kiknek érdekei Magyarországon kívül estek.

A közelmúltban pedig történetíróink szándékosan feltámasz-
tották és kiszínezték a téves múltat, részint nemzeti öntudatunk fel-
élesztésére, részint pedig annak igazolására, hogy a mi nagy hazánk
oda át van a Kárpátokon, tradícióink és multunk is csak oda mutat.

Az ilyen indokolatlan és egészségtelen megállapítások ellen
komoly történetíróink mit se tettek, de nem is tehettek. A csehszlo-
vák mentalitás csak segítségére volt a hamis illúzióknak. Ki merte
volna szavát emelni a hamis megállapítások ellen akkor, amikor rab-
lőgyilkos Suhajokat és Lepejeket már-már nemzeti hőökként dí-
csőitettek s róluk magasztaló könyveket írtak? Hiába, a farkasokkal
üvölteni kellett.

Dr. Hodinka Antal már három évtizeddel ezelőtt megkezdte
a rutén történetírás revízióját, amikor a Magyar Tudományos Aka-
adémia történelmi bizottságának megbízásából írt s az Ipolyi díjjal
jutalmazott: A Munkácsi Gör. kath. Püspökség Története című mun-
kájában kellő színvonalra szállította le úgy Koriatovics Tódor her-
cegnek személyét, mint pedig autochtonságunkat.

Egy idegen történetírónak kellett azonban eljönnie, aki nem
törődve a felzúdulással, páratlanul energikusan és merészen látott
neki a kárpátaljai rutén történetírás revíziójának.

Petrov Elek, volt szentpétervári egyetemi tanár, közel négy év-
tizeden át foglalkozott a kárpátaljai rutének történetével. Minden,
a ruténekkal foglalkozó könyv- és oklevéltárt személyesen tanulmá-
nyozott át s betelepülési, gazdaságpolitikai, egyházi vonatkozású
adatokat szorgalmasan gyűjtve és bírálva, több kötetnyi munkában
fektette le az igazi rutén történetírás alapelveit.

Petrov a galíciai és romániai nevezetesebb levéltárakon kívül
jól ismerte a magyarországi forrásokat is. Megtanult jól magyarul.

шетомовой праць заложивъ основнѣ принципы правдивой подкарпатской историографіѣ.

Петровъ кромѣ галицькихъ, польскихъ и значивѣйшихъ володскихъ архивовъ добре знавъ и малярскѣ джерела. Чтобы изъ першой руки студіювати данѣ краевого и иншихъ архивовъ, научився добре по малярски и подъ сорокъ лѣтъми пять разъ перетримовався довший часъ въ Малярщинѣ. Онъ взявъ на себе то невядучное завданя, чтобы отновѣдно освѣтити романтичнѣ частины исторіѣ подкарпатскихъ русиновъ и указати новѣ пути подкарпатской историографіѣ. И сесе завданя у своихъ »Древнѣйшихъ грамотахъ по исторіи карпаторусской церкви и іерархіи« такъ совершенно зповнивъ, что мы изъ своєю исторією остались цѣлкомъ голѣ. Стягнувъ изъ насъ славу, свѣтлу историчну одежу и ледви лишилася на насъ толенька сорочечка.

На основѣ новыхъ дослѣдовъ дойшовъ до новыхъ результатовъ. Выявилося, что давнѣ историчнѣ »Правды« — то сказки. »Автентичнѣ« доказы або фальшивѣ, або недостаточнѣ, слѣдовательно и выводы, извлеченнѣ изъ нихъ, тоже не отповѣдають историчной правдѣ. Осталися мы цѣлкомъ голѣ. Руськихъ рыцарей, богатыхъ и влиятельныхъ магнатовъ мы не мали. И если и найшлися два-три, счезли они безъ слѣду въ массѣ малярского дворянства. Либертины, замковѣ свободнѣ, кенезы, шолтесы належали скорше до простого народа. Не мали мы ани церковныхъ достойниковъ. Епископъ мукачевского монастыря бывъ бѣднымъ, отъ доминіѣ зависимымъ чолвѣкомъ, котрого замковый капитанъ хотъ коли могъ выгнати изъ монастыря. Але не мали мы ани городску, мѣстску классу населеня, бо русинъ бывъ земледѣльцемъ и пастухомъ. живъ на селѣ и въ лѣсѣ, а не въ городѣ. Руській народъ складався только изъ двоухъ, на себе по судьбѣ подобныхъ классъ: изъ простыхъ крѣпаковъ и зъ его церковныхъ особъ, изъ неукихъ »батьковъ«. А сесѣ въ середновѣчномъ февдальномъ часѣ не только что не могли продуковати жаднѣ славнѣ историчнѣ факты, але скорше на собѣ чувствовали сесѣ факты и были тершимымъ предметомъ середновѣчного февдализма. Не мали мы никакихъ героевъ. Исторія русиновъ мала только одного героя, а симъ героемъ бывъ руській простой крѣпакъ изъ своими батьками. Тутъ есть наша дѣйствительна исторія: въ жизни мужика и въ его социально-господарскихъ движеняхъ.

Понято, что зачисленя руського романтизму, историчной иллюзіѣ и фантазіѣ до сказкового свѣту выкликало въ рядахъ нерозумѣющихъ лаиковъ великое обуреня. Правда, что не всѣ заключеня и консеквенціѣ Петрова суть непорушимѣ, бо въ великомъ числѣ документовъ и данныхъ могъ и онъ помилитися, але прийшовъ послѣдний часъ, чтобы мы вступили на тоту дорогу нашей историографіѣ, догмы которой суть: правда, об'ективность и безпристрастность.

Интересно, что изъ Петровымъ ровночасно зачалася и ревизія малярской историографіѣ. Подъ веденьемъ Балинта Гомана (тогда

hogy első kézből tanulmányozhassa az országos levéltár és több magán levéltár adatait. Négy évtized alatt hat ízben tartózkodott hosszabb ideig Magyarországon. Ő vállalta magára azt a kevésbé hálás feladatot, hogy a kárpátaljai rutének történetének eddigi romantikus részeit kellő megvilágításba helyezi s megmutatja az új rutén történetírás útjait. S e feladatot azután a »Drevnyijsija hratomö po isztorii Karpatorusszkoj cerkvi i hierarchii« című művében olyan alaposan, szinte túlzottan teljesítette, hogy mi történelmünkkel teljesen pörén maradtunk. Leszedte rólunk a fényes, dicső történelmi ruhát s alig maradt rajtunk egy vékony, magunk szötte ingecske.

Új vizsgálódásokból új eredményeket vont le. A régi történelmi igazságokról kiderült, hogy mesék. Az »autentikus« bizonyítékok vagy hamisak, vagy elégtelenek s így a belőlük vont következtetések sem felelnek meg a történelmi igazságoknak. Teljesen pörén maradtunk. Rutén lovagok, mágnások nincsenek és nem is voltak. De befolyásos, gazdag nemeseink se voltak. S ha egy-kettő akadt is, nyomtalanul tűnt el a magyar nemesség tömegében. A libertinusok, a jobbagyiones castri, a kenézek-soltészok pedig inkább a köznéphez tartoztak. Egyházi méltóságaink, prelátusaink se voltak. A munkácsi monostor püspöke szegény, az uradalomtól függő ember volt, kit a várkapitány a monostorból bármikor kiverhetett. De városi közép osztályunk se volt, mert a rutén földműves és pásztorkodó volt, falun és erdőben élt. A rutén nép csak két, egyforma sorsú elemből állott: a parasztból és egyházi személyeiből, a tanulatlan »batykókból«. Már pedig ezek a középkori feudalizmusban nemcsak hogy semmiféle történelmi tényt nem produkálhattak, hanem inkább saját magukon tapasztalták a történelmi tényeket. A rutén történelemnek tehát csak egy hőse volt és ez a rutén paraszt az ő batykóival. Itt van a mi valódi történelmünk: a muzsik életében, az ő szociális-gazdasági mozgalmaiban.

Érthető, hogy a rutén romanticizmusnak, történelmi illúzióknak, ábrándoknak a mesevilágba való sorolása nagy meglepetést és mély megütközést keltett a hozzá nem értő laikusok körében. Igaz ugyan, hogy Petrovnak nem minden megállapítása és következtetése sérthetetlen, mert az oklevelek és adatok nagy tömegében ő is tévedhetett, de végső ideje, hogy rálépjünk a kárpátaljai történetírás revíziójának ama útjára, melynek dogmája az igazság, a tárgyilagosság és az elfogulatlanság.

Érdekes, hogy Petrovval egyidőben indult meg a magyar történetírás revíziója. Hóman Bálint (akkor egyetemi tanár és a Nemzeti Múzeum főigazgatója) vezetésével tíz fiatal professzor (Szekfü,

профессора университету и головного директора Національного Музея) десять молодыхъ профессоровъ (Секфю, Екгардъ, Галла, Немети и иншѣ) изъ десять различныхъ галузей историографіѣ, въ десять студіяхъ собрали результаты новыхъ направлений и немилосердно совершили ревизию мадярской историографіѣ. Признана цѣль работы сего нового поколѣнія мадярскихъ историковъ, перворядныхъ въ науковой подготовкѣ и объективности, есть слѣдующая: отсторонити зъ историографіѣ тенденцію, бо историографія не може мати иншу основу, якъ непоколебиму вѣру въ правдѣ. И дѣйствительно такъ то має быти. Историкъ не може мати завданьемъ голошеня застарѣлыхъ або сучасныхъ лозунговъ націонализма. Правды не свободно боятися. А замовчанье правды — хотяй бы оно вело и до приятныхъ, але фальшивыхъ иллюзій, равное отказу отъ моральности.

Петровѣ «Древнѣйшія грамоты» обявили войну всякой односторонности и «егоцентризму». Политична исторія Подкарпатскихъ русиновъ есть только иллюзія, только фантазія, а иллюзія не только жива и бесполезна, але прямо и шкодлива.

Въ исторіи нигда не свободно глядати оправданя якогось политичного направлення. Кажду историчну особу треба поставити до еѣ отповѣдной doby и не свободно еѣ обсуждати мѣрою одного або другого вѣка. И найславнѣйшѣ историчнѣ героѣ были лишь изъ доброго и злого составленѣ особы, а не рыцарѣ безъ страха и упрека. Каждое политичное направленіе має своѣ глубшѣ закулѣсы, котрѣ выринають изъ соединенія господарскихъ интересовъ и соціальныхъ силъ, безъ освѣтленя котрыхъ историографія была бы поверховою. Мы не маеме политичной исторіѣ, не маеме политичныхъ героевъ, надармо стараються створити ихъ нашѣ историки. Наша дѣйствна исторія крѣсєся въ нашей соціально-господарской прошлости, въ соціально-господарской жизни руського селянина. Зъ написаньемъ той правдивой и дѣйствной исторіи не можѣ дальше чекати.

Поданый есть новый путь, лишь треба ступити на него. Зъ основнымъ подготовленьемъ треба перевести ревизию нашей историографіѣ и написати одну нову и не тенденційну исторію. Але добра воля одного чоловіка не выстарчає для переведеня сей цѣли. Мы только дилетанты и ани часу, ани можливости не маеме для собраня отповѣдного матеріялу, хотяй больша часть матеріяловъ теперь уже не есть недоступною. Списки, звязанѣ зъ урбаріальнымъ реформомъ Маріѣ Терезіѣ, потомъ данѣ народныхъ списковъ зъ 1715 и 1720 роковъ, дале жупнѣ *Conscriptiones dicales* (XVI.—XVIII. столѣтїя), а такожъ урбаріальнѣ списки поодинокихъ панствъ (*Urbaria et conscriptiones* XVI.—XVIII. ст.) стоячѣ намъ до розпорядимости въ державномъ архивѣ. Дальшѣ матеріялы, якъ исторія крѣпацтва зъ XV. и XVI. столѣтїя и иншѣ працѣ про давнѣ мадярскѣ маетковѣ относуну такожъ суть присутнѣ. Але еще обыйтися мусиме безъ об-

Eckhardt, Galla, Némethy s mások) a történetírás tíz különféle ágából, tíz tanulmányban foglalta össze az »új utak« eredményeit s könyörtelenül, »caritas nélkül« elvégezte a magyar történetírás revízióját. A tudományos felkészültségben és tárgyilagosságban előkelő magyar historikusok új nemzedéke munkásságának bevallott célja: a tendencia kiküszöbölése a történetírásból, mert a történetírásnak nem lehet más alapja, mint a rendületlen hit az igazságban. És tényleg így is kell ennek lenni. A történetírónak nem lehet feladata a nacionalizmus elavult vagy korszerű jelszavainak hangoztatása. Az igazságtól a nemzetnek nincs mit tartania. Az igazságnak elhallgatása pedig – vezessen bár a hiúságnak kedvező hamis illúziókhoz – egyértelmű a moralitás megtagadásával.

Petrovnak »Drevnyijsija hramotő« munkája hadüzenet minden egyoldalúság és egocentrizmus ellen. Szerinte Kárpátalja politikai történelme csak illúzió, csak ábránd, az illúzió pedig nemcsak hogy hazug és haszontalan, de káros is.

A történelemben sohasem szabad valamelyik politikai irányvonal igazolását keresni. Minden történelmi személyt saját korába kell állítani s nem szabad egy más kornak mértéke szerint megítélni. A történelem leghíresebb hősei is csak jóból és rosszból összetett emberek, nem pedig gáncs és félelem nélküli lovagok voltak. De meg minden politikai áramlatnak van mélyebb háttere, mely gazdasági érdekek s szociális erők összeszűrődéséből támad s ennek megvilágítása nélkül felületes marad a történetírás. Nekünk nincs politikai történelmünk, nincsenek politikai hőseink, hiába igyekeztek ilyeneket kreálni történetíróink. A mi igazi történelmünk szociális-gazdasági multunkban, a rutén paraszt szociális-gazdasági életében rejlik. Ennek az igazi, tényleges történetnek megírása nem várathat sokáig magára.

Adva van az új út, csak rá kell lépni. Alapos felkészültséggel végre kell hajtani történetírásunk revízióját s megírni az új és elfogulatlan történetet. De egy ember jó szándéka kevés ahhoz. Mi csak dilettánsok vagyunk és se időnk, se módunk nincs ahhoz, hogy összegyűjtsük a megfelelő anyagot. E téren sok a tennivaló, bár az anyag nagy része most már hozzáférhető. Mária Terézia úrbéri reformjával kapcsolatos összeírások, azután az 1715 és 1720 évi népösszeírás adatai, a vármegyei Conscriptiones dicales (XVI—XVIII. század), és a különböző uradalmak úrbéri összeírásai (Urbaria et conscriptiones XVI—XVIII. század) az országos levéltárban már rendelkezésünkre állanak; a XV. és XVI. századbeli jobbágyság története és adózása, a régi magyar birtokviszonyokról írt tanulmá-

ширного матеріалу архивовъ графа Андрашія въ Гуменномъ и графа Стараія въ Михайловцяхъ. Такъ само не маеме до дизпозиціѣ архивъ графа Ловняія въ Драгньовѣ, не споминаючи даже про егерску архі-епископску бібліотеку и про римский архивъ »Propaganda de fide«, котрѣ суть для насъ цѣлкомъ недоступными. Хотяи списки народочисленя и списки урбаріяльнѣ зачинаються только въ другой половинѣ XVI. столѣтія, ихъ научное изслѣдованя може послужити опирающею точкою для обсужденя господарскихъ относинъ много давнѣйшого періода.

На перекоръ великимъ трудностямъ треба взятися до работы. Молодой генераціи принадлежитъ сеся красна задача: описати правдиву минувшость своего народа и написати его дѣйстну исторію.

nyok ugyancsak hozzáférhetőek. De egyelőre nélkülöznünk kell a homonnai gróf Andrássy és a nagymihályi gróf Sztáray levéltárak bő anyagát. A deregnyői gróf Lónyai irattár is hozzáférhetetlen, nem is szólva az egri érseki könyvtárról és a római »Propaganda de fide« irattáráról, melyek számunkra teljesen elérhetetlenek. Bár a népösszeírások és az úrbéri összeírások csak a XVI. század második felétől kezdődnek, tanulmányozásuk támpontot adhat a sokkal előbbi korszak gazdasági viszonyainak helyes megítélésére is.

A nehézségek ellenére is hozzá kell fogni a munkához, az ifjabb nemzedékre vár az a szép feladat, hogy megírja fájának igazi multját, valódi történetét.

Fordította a szerző.

Александръ Бонкало:

Руський литературный языкъ

Рѣшена проблемы руського литературного языка есть найнеобходимѣйшою и найтруднѣйшою задачею Подкарпатского Общества Наукъ.

Головна задача литературного языка заключаеся въ томъ, чтобы всѣ, котрѣ говорятъ по руськи, порозумѣли его. Тому не можъ у всему придержоватися до нарѣчій поодинокихъ областей, но неотмѣнно треба глядати такѣ формы и слова, котрѣ по можливости всяды ихъ розумѣють на территоріи Подкарпатя.

Литературнѣ языки родилися въ различныхъ формахъ, дивлячися на области, народы и эпохи. Первый способъ походження литературного языка было то обстоятельство, что дакотрый діалектъ, благодаря его географичному положеню, зробився общимъ языкомъ перший разъ образованныхъ классовъ, а потомъ по цѣлой территоріи языка. Такъ прим. парижский діалектъ въ 14-15. вѣцѣ ставъ литературнымъ языкомъ. Другий способъ походження литературного языка состоить въ томъ, что посередництвомъ зровняня діалектичныхъ особенностей родився новый языкъ, на котромъ говорятъ только образованѣ классы, другѣ зновъ классы научатся его въ школахъ. Такой есть нѣмецкий литературный языкъ, котрый бивъ созданный Лутеромъ при помочи его перевода библіѣ.

Сесѣ два способы литературного языка до 19. вѣка были природнѣ и можливѣ. Въ сихъ часахъ читали и писали люде только привилигованныхъ классовъ. Простый народъ бивъ неграмотный и никто не старався про его просвѣщеня.

Другимъ образомъ отъ французского и нѣмецкого литературныхъ языковъ повстали або находятся въ стадіи розвою новѣйшѣ литературнѣ языки.

Въ нашей отчинѣ Пазманъ започавъ змаганя за общій малярский литературный языкъ. Але тому, что въ тыхъ часахъ образованѣ люде говорили еще по латински, его намѣръ здѣйснився въ XIX. в. Петефи, Аранъ и другѣ классики малярской литературы за литературный языкъ взяли малярскѣ говоры на Алфелду, что не было звя-

Bonkáló Sándor:

A ruszin irodalmi nyelv

A ruszin irodalmi nyelv kérdésének megoldása a Kárpátaljai Tudományos Társaság egyik legsürgősebb és egyben legnehezebb feladata.

Az irodalmi nyelv első követelménye, hogy mindenki megértse, aki ruszinul beszél. Ezért nem lehet mindenben egy vidék nyelvéhez ragaszkodni, hanem olyan formákat és szavakat kell keresni, amelyeket lehetőleg mindenütt megértenek.

Az irodalmi nyelvek országok, népek és korok szerint más és más formában keletkeztek. Első módja az irodalmi nyelv keletkezésének, hogy valamely nyelvjárás földrajzi helyzeténél fogva előbb a művelt osztályok, később az egész földterület közös nyelvvé lett. Így vált a párizsi nyelvjárás a XIV.—XV. század folyamán irodalmi nyelvvé. Másik módja a közös irodalmi nyelv keletkezésének, hogy a nyelvjárási sajátosságok kiegyenlítésével új nyelv keletkezik, melyet csak a művelt osztályok beszélnek s amelyet a nemzet többi osztálya az iskolában tanul meg. Ilyen a német irodalmi nyelv, amelyet Luther teremtett meg híres bibliafordításával.

A közös irodalmi nyelv keletkezésének e két módja a XIX. századot megelőző időkben természetes és lehetséges is volt. Akkor csak az előkelő osztályok emberei írtak és olvastak. A köznép nem ismerte a betűt, a népműveléssel senki sem törődött.

A francia és a német irodalmi nyelv kialakulásától eltérően keletkeztek és vannak keletkezőben az újabb irodalmi nyelvek.

Hazánkban Pázmány indította meg a folyamatot az egységes irodalmi magyar nyelv megteremtésére. De mert akkoriban a művelt osztályok még latinul beszéltek, az csak a XIX. sz. folyamán sikerült. Petőfi, Arany és a magyar irodalom többi klasszikusai az Alföld nyelvjárásán alapuló nyelvet juttatták diadalra, ami nem is ütközött nagyobb nehézségbe, mert a magyar nyelvjárások között nem volt és ma sincs olyan különbség, mint pl. a német nyelvjárások között.

зано изъ труднощами, бо межи мадарскими діалектами не есть такихъ розницъ, якъ межи діалектами пр. нѣмецького языка.

Нетолько мадарский литературный языкъ, але и другѣ языки, котрѣ въ XIX. в. повстали, отповѣдно до духу часу и розвитку суть основанѣ на живомъ розговорномъ языкѣ народа.

Финляндія отъ початку XIII. вѣка ажъ до конца XVIII. в. была подъ панованьемъ шведовъ. Тому образованѣ классы говорили и писали шведскимъ литературнымъ языкомъ. Однакъ неписана финска литература жила въ устахъ народа и переходилася изъ поколѣня на поколѣнье. Послѣ шведского панованя и послѣ обсаджена Финляндіѣ Россією (1808 р.) финскѣ ученѣ зачали систематично збирати устну народну словесность и на основѣ сеѣ zaloжили новый финский литературный языкъ и литературу.

У чеховъ послѣ битвы на Бѣлой Горѣ (1620) перестала литературна жизнь, и зачала опять оживати только послѣ 200 лѣтъ. Что який бывъ тамъ упадокъ, указуе фраза Добровского въ письмѣ до Копитара въ 1810 р.: *Causa gentis nostrae, nisi deus adiuvet, plane deserta est.* По чески говорили только простой народъ, а межи знатными и учеными ледвы было можно найти такихъ, котрѣ бы были розумѣли по чески. Однакъ Добровскій своими по нѣмецьки писанными працями отродивъ свою націю и давъ товчокъ до обнови ческого языка и литературы. Занедовго на основѣ народного языка и на основѣ преданій изъ передъ 200 роковъ въ XIX. в. вытворився новый ческий литературный языкъ.

Повстаня словацького литературного языка относится до половины XIX. в. и зъ его розвоємъ вяжуться имена Штура, Годжи и Гурбана. За основу литературного языка они выбрали середнославацький діалектъ, бо симъ языкомъ говорить наибольше словаковъ. Ихъ цѣлю было, чтобы вытиснути ческий языкъ, котрый перепинявъ розвитку словацькой культуры, якъ то перепиняе руському на Подкарпатю украинский и русский языки. Словаки днесъ уже говорятъ и пишуть по словацьки, хотъ ихъ языкъ стоитъ близше до ческого, якъ русский або украинский до руського. Что больше, словаки мають и ческѣ традиціѣ, бо послѣ реформаціѣ черезъ столѣтія литературнымъ ихъ языкомъ бывъ языкъ чеховъ и чехи дали имъ Библию и религійнѣ пѣсенники.

У болгаръ до початку XIX. в. литературнымъ языкомъ бывъ церковно-славянский языкъ, але въ часѣ народного обродженя — въ серединѣ XIX. в. — литературнымъ языкомъ стався народный языкъ.

У сербовъ и хорватовъ до початку XIX. в. литературнымъ языкомъ бывъ церковнославянский, змѣшанный изъ языковыхъ элементовъ руського и сербохорватского языковъ, котрый языкъ народъ не розумѣвъ. Вукъ Караджичъ (1767—1864.) въ своей сербо-хорватской граматицѣ выробивъ и зробивъ литературнымъ языкомъ розговорный народный языкъ Герцеговины. Спочатку немилосердно нападали на него, а т. зв. образованна класса и чути не хотѣла про новости.

Nemcsak a magyar irodalmi nyelv, hanem a többi nyelv is, amely a XIX. század folyamán alakult ki, a kor szellemének és követelményeinek megfelelően a nép élő, beszélt nyelvén alapszik.

Finnország a XIII. századtól kezdve a XVIII. század végéig svéd fennhatóság alá tartozott. Ezért a művelt elemek svéd nyelven írtak és beszéltek. A nép ajkán élő irodalmi hagyomány azonban tovább szállt nemzedékről-nemzedékre. A svéd uralom megszűnte és az orosz megszállás kezdete (1808) után a finn tudósok rendszeresen kezdték gyűjteni a népköltési termékeket és ezek alapján megalkoták az új finn irodalmi nyelvet és irodalmat.

A cseheknél a fehérhegyi csata után (1620) megszűnt a cseh irodalmi élet és csak kétszáz év múltán kezdett ismét éledezni. Hogy milyen nagy volt a hanyatlás, mutatja Dobrovskýnak 1810-ben Kopitárhoz intézett és szállóigévé vált mondása: *Causa gentis nostrae. nisi deus adiuvet, plane deserta est.* A csehet már csak a köznép beszélte, az előkelőbb és a tanult elemek között alig volt, aki jól-rosszul csehül is értett. Ám Dobrovský német nyelvű munkáival felköltötte nemzetét és megadta a lökést a cseh nyelv és irodalom újjászületéséhez és nemsokára a népnyelv és a kétszáz év előtti hagyományok alapján a XIX. sz. első felében kialakult a cseh irodalmi nyelv.

A szlovákok mai irodalmi nyelvének megalkotása a XIX. század közepére esik és Štur, Hodža és Hurbán nevéhez fűződik. Ők a középszlovák nyelvjárást választották az irodalmi nyelv alapjául, mert azt beszélik a legtöbben. Céljuk az volt, hogy kiszorítsák a cseh nyelvet, amely megakadályozta a szlovák kultúra fejlődését, úgy mint az idegen szláv kultúrák is megakadályozták a ruszinét Kárpátalján. A szlovákok ma már szlovácul írnak és beszélnek, pedig az ő nyelvük közelebb áll a csehhez, mint a ruszin az oroszhoz, vagy az ukránhoz. Sőt a szlovákoknak még cseh hagyományaik is vannak, hisz a reformáció után századokon át a cseh volt náluk az irodalom nyelve és a csehek adták nekik a Bibliát és a templomi énekeskönyvet.

A bolgároknál a XIX. század elejéig az egyházi szláv volt az irodalom nyelve, de a nemzeti újjászületés korában — a XIX. sz. közepén — az élő népnyelvet tették az irodalom nyelvévé.

A szerbeknél és a horvátoknál a XIX. sz. elejéig az egyházi szláv, az orosz és a szerb-horvát nyelv elemeinek keveredéséből kialakult nyelv volt az irodalom nyelve, amelyet a nép nem értett. Karadzsić Vuk (1767—1864) szerb-horvát nyelvtanában a hercegovinai beszélt népnyelvet dolgozta fel és tette irodalmi nyelvvé. Eleinte kiméretlenül támadták érte az u. n. művelt elemek és hallani sem akartak az újításról, de azután a horvátok, majd 1868-ban a szerbek is elfogadták és ma már az élő szerb-horvát nyelv a szerbek és a horvátok közös irodalmi nyelve.

але потомъ хорваты, а отъ 1868 р. и сербы, приняли сесю грамматику. Днесъ живый сербо-хорватскій языкъ ость спольнымъ литературнымъ языкомъ сербовъ и хорватовъ.

Приведенѣ примѣры показываютъ, что основою литературныхъ языковъ, котрѣ возникли въ XIX. в., есть народный языкъ данного народа.

Сесе мы видиме и у тыхъ языковъ, котрѣ только что теперъ развиваются. Изъ сего огляду дуже интереснымъ есть случай изъ ирланди. Въ Ирландіи кельтскій національный языкъ вытисъ англійскій языкъ. Хотя до XVII. в. ирландцѣ мали цвѣтучу литературу, всетаки при конци XIX. в. по ирландски знали кромѣ англійского языка писати и читати ледвы 12% ировъ. Въ 1893-омъ роцѣ заоснована Гальска Лига (Gaelic League) поставила собѣ за цѣль обновленя ирского языка и литературы, что и удалося на основѣ народного языка. Въ 1921 р. въ ирскихъ школахъ завели ирскій народный языкъ и днесъ уже на томъ языкѣ появляются много учебниковъ и новинокъ. Ирскій ренесансъ могъ здѣйснитися только на основѣ ирского народного языка, бо изъ виняткомъ пару случаёвъ, ирскимъ языкомъ говорили только селяне.

Правительство Совѣтской Уніѣ также на основѣ живого народного языка создало для розныхъ народностей литературнѣ языки.

Сими примѣрами хотѣвъ я показати на то, что многѣ, теперъ уже цвѣтучѣ литературнѣ языки, суть новѣ и свое повстаня можуть завдячовати плановому веденю и плановой роботѣ. И Подкарпатское Общество Наукъ сповнить свою повинность, если поможе русинамъ въ созданю ихъ національного языка и литературы.

Межи нашими русинами еще и теперъ находится пару людей, котрѣ покликуючися на дакотрѣ традиціѣ уважають за непотрѣбное заведеня руського литературного языка, и тому уважаю потрѣбнымъ, коротко заняться зъ отношеньемъ русского, украинского и руського языковъ и традицій.¹⁾

Востоочнославянскѣ языки: русскій, украинскій, бѣлорусьскій и подкарпатскій русьскій языки вытворилися изъ спольной основы, але черезъ столѣтя развивалися въ иншомъ и иншомъ напрямѣ, зачто днесъ ихъ етимологія, морфологія, синтаксисъ а особенно ихъ запасъ словъ настолько рознятся, что каждый изъ нихъ творить самостоятельный языкъ.

Незвычайно интересна есть исторія розвою руського литературного языка. Послѣ своего происхожденя русскій литературный языкъ есть мѣшаниною церковнославянского або староболгарского языковъ, котрый языкъ до Россіѣ занесли болгарскѣ проповѣдники, де послѣ

¹⁾ Подробное пертрактованя и литературу сего вопроса диви: *Bonkáló: Az orosz és a rutén irodalmi nyelv kérdéséhez. Nyelvtudomány, V. томъ, ст. 80—110, Будапештъ, 1915, Magy. Tud. Akad. kiad.*

A felhozott példák mutatják, hogy a XIX. században kialakult irodalmi nyelveknek az illető nép élő nyelve az alapja.

Ezt látjuk a kialakulóban levő irodalmi nyelveknél is. Igen érdekes e tekintetben az írek esete. Írországból a nemzeti kelta nyelvet kiszorította az angol. Noha a XVII. századig virágzó irodalma volt, a XIX. sz. végén már csak kb. 12% ír tudott az angol mellett ír nyelven is beszélni. Az 1893-ban alapított Gaelic League (Gall liga) célul tűzte ki az ír nyelv és irodalom életrekelését, ami a népnyelv alapján sikerült is. 1921-ben bevezették az iskolába az ír nyelvet és ma már számos könyv és újság jelenik meg ír nyelven. Az ír reneszánsz csak a népnyelv alapján volt lehetséges, mert egy-két kivételt nem tekintve, csak a falusi földművesnépség kis töredéke beszélte még eredeti nemzeti nyelvét.

A Szovjetunió kormánya is sok kisebb-nagyobb népcsoportja számára teremtett irodalmi nyelvet az illető nép élő, beszélt nyelve alapján.

E példákkal arra akartam rámutatni, hogy számos, ma már virágzó irodalmi nyelv újkeletű és tudatos irányításnak, tudatos munkának köszöni keletkezését. A Kárpátaljai Tudományos Társaság is csak kötelességét teljesíti, ha segít a ruszinoknak nemzeti nyelvük és irodalmuk megalkotásában.

Ruszinjaink között még mindig akad egy-két ember, aki bizonyos hagyományokra való hivatkozással feleslegesnek tartja a ruszin irodalmi nyelv bevezetését, ezért szükségesnek tartom, hogy röviden az orosz, ukrán és a ruszin nyelv viszonyára és a hagyományokra kitérjek.¹⁾

A keleti szláv nyelvek: az orosz, ukrán, fehérorosz és a kárpátaljai ruszin közös alapból indultak ki, de századokon keresztül más és más irányban fejlődtek, minekfolytán ma hang-, alak- és mondattanuk és főleg szókincsük annyira eltérő, hogy mindegyikük önálló nyelvet alkot.

Rendkívül érdekes az orosz irodalmi nyelv kialakulásának története. Eredeténél fogva egyházi szláv, vagyis óbolgár, amelyet bolgár hittérítők vittek magukkal Oroszországba, ahol azután lassan oroszosodni kezdett és még ma is oroszosodik. A középkorban és az újkor elején sok államban idegen volt az irodalom és a hivatal nyelve. Európa művelt államaiban egy teljesen idegen nyelv, t. i. a latin uralkodott, amelyet azután teljesen kiszorított és felváltott a nemzeti nyelv. De a latin a nemzeti nyelvekre rányomta bélyegét.

¹⁾ A kérdés részletes tárgyalását és a vonatkozó irodalmat l. Bonkáló: Az orosz és a rutén irodalmi nyelv kérdéséhez. Nyelvtudomány, V. köt., 80–110, Budapest, 1915, Magy. Tud. Akad. kiadása.

сего зачався русшити и русшиться и до днесь. Въ середномъ и на початку нового вѣковъ въ многихъ державахъ литературный и урядовый языкъ бывъ чужий. Въ образованныхъ державахъ Европы пановавъ цѣлкомъ чужий языкъ, т. е. латинский, котрый потомъ цѣлкомъ бывъ вытисненный и вымѣненный народнымъ языкомъ. Але латинский языкъ залишивъ слѣды въ народныхъ языкахъ. Въ московской державѣ сталося оборотно. Народный языкъ не вытисъ цѣлкомъ церковный языкъ, але залишивъ на немъ печать, або иначе кажучи зрусшився, змосковшився. Нынѣшній русский литературный языкъ есть церковнославянский языкъ втиспеный въ рамки московского языка. А московский языкъ вытворився изъ мѣшанины сѣверныхъ и восточныхъ великорусскихъ діалектовъ, украинский и руський языки не мають въ немъ ничь спольного.

Послѣ татарского нападу розмѣрно до едности восточное славянство распалося. Вытворилися два политичнѣ и культурнѣ центры. На юзѣ Галичъ а на сѣверѣ надъ рѣкою Клазною Володимиръ. Изъ Володимира надъ Клазною князь и метрополита свою столицю занедовго перенесъ до Москвы. Завдяки своему географичному положеню Москва занедовго зачала розвиватися и сталася центромъ великорусского душевного и политичного жита. Тутъ по большей части около особы великого князя и метрополита згрупповалися вызначнѣ люде, церковное жита зачало процвѣтати и плекали церковну литературу. Московский народный языкъ занедовго зачавъ впливати на церковнославянский литературный языкъ. Уже тогда народный языкъ зачавъ здѣйсшовати свой впливъ въ торговельныхъ документахъ, купнопродажныхъ договорахъ и въ приватныхъ письмахъ. И се причинилося до прискореня однообразного великорусского литературного языка. Але и языкъ самой Москвы только помалѣ, черезъ столѣтїя ставъ одноцѣльнымъ. Въ XIII—XV. вв. одна часть населеня говорила сѣвернымъ великорусскимъ діалектомъ, а друга часть населеня восточнымъ великорусскимъ. Але по довгой мѣшанинѣ вытворився одноцѣльный языкъ. Самозвукова система московского языка есть восточновеликорусска а сповзвукова система сѣверовеликорусска. Примѣромъ неакцентованѣ звуки **о, а, е** москвичъ такъ выговорюе, якъ южный великороссъ, т. е. передъ неакцентованнымъ складомъ **о** выговорюе якъ **а**: вода — **ва**да, значить иншѣ ненаголошенѣ самозвуки зливаются. Оконченя родительного падежа одины — **ово** выговорюе по сѣверо-восточно-великорусски якъ **-ова**. Або якъ Ягичъ пише: »Die Moskauer Sprache, aus welcher im 18 Jht. die gegenwärtige russische Literatursprache hervorging, kann als gemässiger a Dialekt bezeichnet werden.¹⁾

Отже московский языкъ есть великорусскимъ языкомъ. Не есть анѣ сѣвернымъ, анѣ восточнымъ, але изъ двохъ діалектовъ змѣ-

¹⁾ Jagić: Die osteuropäischen Literaturen und die slavischen Sprachen. Leipzig, 1908, ст. 15.

A moszkvai birodalomban ennek a fordítottja történt. A nemzeti nyelv nem szorította ki teljesen az egyházi nyelvet, hanem rányomta bélyegét, vagyis eloroszosította, helyesebben elmoszkvásította. A mai orosz irodalmi nyelv az egyházi szláv nyelv keretébe szorított moszkvai nyelv. Moszkva nyelve az északi és a keleti nagyorosz nyelvjáráások keveredéséből alakult ki; az ukránnak és a ruszinnak semmi része sincs benne.

A tatárjárás után a keleti szlávtság viszonylagos egysége felbomlott. Két politikai és művelődési központ alakult. Délen Halics, északkeleten Vladimir a Klazma folyó mellett. Vladimirtól a fejedelem és a metropolita nemsokára Moszkvába helyezte át székhelyét. Moszkva kedvező földrajzi helyzeténél fogva gyorsan fejlődött és a nagyorosz szellemi és politikai élet központjává lett. Itt egyrészt a nagyfejedelem, másrészt a metropolita körül csoportosultak a kiváló emberek, virágzásnak indult az egyházi élet és ápolták az egyházi irodalmat. A moszkvai népnyelv csakhamar éreztetni kezdte hatását az egyházi irodalom nyelvére. A világi életben: a kereskedelmi ügyekre vonatkozó iratokban, az adás-vételi szerződésekben és a magánlevelezésben már akkor is a nép nyelve érvényesült, ami szintén siettetette az egységes nagyorosz irodalmi nyelv kialakulását. De magának Moszkvának a nyelve is csak lassan, néhány évszázad alatt vált egységessé. A XIII.—XV. sz.-ban még a lakosság egy része az északi nagyorosz, másik része a keleti nagyorosz nyelvjárást beszélte, de hosszas keveredés után kialakult az egységes közös nyelv. A moszkvai nyelv magánhangzó-rendszere keleti nagyorosz, mássalhangzó rendszere északi nagyorosz. Például a hangsúlytalan **o**, **a**, **e** hangot úgy ejti ki a moszkvai, mint a déli nagyorosz, vagyis a hangsúlytalan szótag előtt az **o**-t **a**-nak ejti: vodá=vada, a többi hangsúlytalan hangzó elmosódik. A melléknevek sing. genitivusában az ogo-nak írt végzetet **ovo**, **ova**-nak ejti, mint az északi nagyorosz. Vagyis amint Jagič írja »Die Moskauer Sprache, aus welcher im 18 Jht. die gegenwärtige russische Literatursprache hervorging, kann als gemässiger Dialekt bezeichnet werden.«¹⁾ Moszkva nyelve par excellence nagyorosz nyelv. Sem nem északi, sem nem keleti, hanem a kettő keveredéséből kialakult nyelv. Ezen a nyelven beszéltek a XVII. sz.-tól kezdve a moszkvai felsőbb körök, a katonai méltóságok, hivatalnokok a magánérintkezésben, de viszont Moszkvában ápolták az egyház nyelvét is, mely a tudomány embereinek volt a nyelve és tudása a műveltség fokmérője. A moszkvai nyelv, mint az állam és később az irodalom nyelve gyorsan terjedni kezdett azok-

¹⁾ Jagič: Die osteuropäischen Literaturen und die slavischen Sprachen. Leipzig, 1908, 15.

шаный языкъ. Зачинаючи отъ XVII. в. тымъ языкомъ говорили высшѣ круги Москвы, войскѣ достойники, урядники и люде въ частныхъ сношеніяхъ, але ровночасно въ Москвѣ розвивали и церковный языкъ, котрый бивъ взоромъ науки и знаня. Московский языкъ, яко языкъ державы, а познѣйше и литературы, скоро зачавъ розширяться въ тыхъ городахъ и большихъ селахъ, котрѣ стояли въ сношеніяхъ изъ Москвою и были отъ неѣ залежнѣ, але не перейшовъ до нынѣшней Южной Россіѣ на територію заселенну украинцями, бо тотѣ въ часѣ вытвореня московского великорусского языка, а даже и до 1667-го року, належали до Польщѣ и такъ были незалежнѣ отъ Москвы. А коли територіѣ, заселенѣ украинцями, были присоединенѣ до Москвы, тогды уже и украинский литературный языкъ вытворився и вытиснути его больше не было можно.

Тому, что церковный языкъ бивъ доскональнѣйший и богатый отъ московского народного языка, не бивъ вытисненный, але зрушився, змосковщився. Розумѣся т. зв. образованѣ люде довго завзято придержувалися до чистоты литературного або церковного языка и только Ломоносовъ пересвѣдчивъ ихъ, что и на семъ языку можно писати, а потомъ московский языкъ на поч. XIX. в. подѣ впливомъ творовъ Карамзина и Пушкина цѣлкомъ побѣдивъ.

Лексика московского языка есть переповнена нетолько старорусскими и церковнославянскими словами, але и позичеными словами зъ другихъ языковъ, котрѣ слова въ рускомъ языкѣ Подкарпатя цѣлкомъ суть неизвѣстнѣ. Московское князевство черезъ довгѣ вѣки было изоловано отъ запада, але тымъ больше мало связы зъ татаро-монголами. Довгий часъ даже (отъ XIII. в. до XVI. в.) жили подѣ панованьемъ монголовъ. Отъ монгольскихъ пановниковъ перебрали много звычайевъ, нравы и слова и сесе подержали ажъ до нынѣшного часу. Пр. кабак(=корчма, шинокъ), очаг(=ватра), сарай(=хлѣвъ), башмак(=топанка), кушак(=поясь), казна(=скарбниця), казначей(=скарбникъ), барышник(=лихварь), деньги(=грошѣ), лачуга(=колиба), караул(=сторожѣ), лошадь(=конь), стакан(=погарь), ямщик(=почтарь-перевозчикъ), кинжал(=запоясникъ), аркан(=петля, ласо), алтынъ(=мала монета) и т. д.

А коли въ часахъ царя Петра Великого Москва вступила до зносинъ изъ западомъ и познакомилася зъ западоевропейскою культурою, зъ новыми культурными понятями перебрала и слова. И такъ до его языка досталося много нѣмецкихъ, французскихъ и голландскихъ словъ. Пр. 1) галстук, бутерброт, кижель, флигель, гаупвахта, рейтузы, штилеты, ландшафт, егер, шрифт, аксельбант, ефрейтор, парихмахер, мундштук, рысь, обшлаг, кучер, ратуша, крендель, форточка, шулер, ягдташ, шельма и т. д. 2) афиша, пальто, сюртук, букет, браслет, кабинет, этаж, шоссэ, портфель, портмонэ и т. д. 3) брюки, контора, пробка, дюм и т. д.

ban a városokban és nagyobb községekben is, melyek összeköttetésben állottak Moszkvával és tőle függtek, de nem jutott el a mai Déloroszországba, az ukránlakta területekre, mert azok a moszkvai nagyorosz nyelv kialakulása idején, sőt tovább is egészen 1667-ig Lengyelországhoz tartoztak és így nem függtek Moszkvától. Amikor pedig az ukránlakta területek egyesültek Moszkvával, addigra az ukrán népnyelv is kialakult és kiszorítani többé nem lehetett.

Mivel az egyházi nyelv műveltebb és gazdagabb volt a moszkvai népnyelvnél, nem szorult ki, hanem eloroszosodott, elmuszkásodott. Persze az u. n. művelt emberek sokáig görcsösen ragaszkodtak az irodalmi nyelv, vagyis az egyházi nyelv tisztaságához és csak Lomonoszov győzte meg őket arról, hogy azon a nyelven is lehet írni, amelyen beszélnek és azután a moszkvai nyelv a XIX. század elején Karamzin és Puskin műveinek a hatása alatt diadalmaskodott.

A moszkvai nyelv szókincse az ősrosztól és az egyházi szláv-tól öröklött szavakon kívül sok kölcsönszót mutat fel, amelyek teljesen ismeretlenek a kárpátaljai ruszinban. A moszkvai fejedelemség évszázadokon keresztül teljesen el volt zárva a nyugattól, de annál szorosabb kapcsolatban volt a tatár-mongolokkal. Sőt hosszú ideig (a XIII. sz.-tól a XVI. sz.-ig) mongol uralom alatt élt. Sok szokást, erkölcsöt és szót vett át mongol uraitól s azokat mind a mai napig megőrizte. Pl. кабак — söntés, корсма, очаг — tűzhely, сарай — szérű, пайта, башмак — cipő, кушак — öv, казна — kincstár, казначей — pénztáros, барышник — uzsorás, деньги — pénz, лачуга — viskó, караул — őrség, лошадь — ló, стакан — pohár, ящик — postakocsis, fuvaros, кинжал — tőr, аркан — hurok, лассzó, алтынъ — három kopejkás, stb.

Amikor pedig Nagy Péter cár korában Moszkva kapcsolatba lépett a nyugattal és megismerkedett a nyugati kultúrával, az új fogalmakkal együtt a szavakat is átvette. Így nyelvébe sok német, francia és holland elem került. Pl. 1) галстук, бутерброт, кижель, флигель, гаупвахта, рейтузы, штиблеты, ландшафт, егер, шрифт, аксельбант, ефрейтор, парихмахер, мундштук, рысь, обшлаг, кучер, ратуша, крендель, форточка, шулер, ягдташ, шельма stb. 2) афиша, пальто, сюртук, букет, браслет, кабинет, этаж, шоссе, портфель, портмонэ stb. 3) брюки, контора, пробка, дюм stb.

Találomra soroltam föl e szavakat, amint éppen eszembe jutottak. Számuk ezrekre rug. Ezeket a szavakat a kárpátaljai ruszin nem ismeri és mindegyik fogalomra saját szava van.

Egészen más az ukrán irodalmi nyelv eredete, mint az oroszé. Nem az egyházi szlávból alakult ki, hanem a nyugati kultúra — főleg a lengyel nyelv hatása alatt kialakult ukrán népnyelvet tették

Только такъ неподѣвано передавъ я тотѣ слова, котрѣ пришли менѣ на гадку. Ихъ число доходить до тысячи. Сесѣ слова подкарпатский русинѣ не спознае и на каждое понятіе мае свое слово.

Цѣлкомъ инакое есть походженя украинского языка якъ великорусского. Вытворився не зъ церковнославянского, але подъ впливомъ западноевропейского а головно польского языка и то на основѣ народного украинского языка. Розлука межѣ великорусскимъ и украинскимъ языками вытворилася бѣгомъ столѣтій, что установили и найотповѣднѣйшѣ русскѣ ученѣ и политики.

Въ Россіи въ 1878 роцѣ заборонили уживаня украинского языка въ урядахъ, литературѣ и въ иномъ публичномъ житію. Украинцѣ не хотѣли тымъ заспокоитися и часто просили правительство, чтобы оно откликало сесе розпорядженіе. Правительство пообѣщало, что украинский вопросъ дастъ передъ рѣшеня фаховыхъ людей. Россійское правительство поставилося на платформу единственного русского литературного языка и натискала на зрусценя украинского и бѣлоруського языковъ. Правительство было пересвѣдченое, что на его вопросы достанеся ему отповѣднѣ отвѣты. Але не такъ сталося. Петроградска Академія Наукъ зъ дня 30-го януара 1905 р. подъ чис. 2075 през. въ довѣрочномъ заголошеню заявила, что великорусский и украинский языки суть цѣлкомъ два окремишнѣ языки, что есть результатомъ историчного розвитку. «Историчное житя великорусского и малоруського народа не дало жаднѣ спольноты для ихъ языковъ, але наоборотъ: розвитокъ еще больше роздѣливъ и выостривъ тотѣ діалектичнѣ свойства, котрѣ были въ праязыку въ добѣ початку историчныхъ часовъ въ украинскомъ и великорусскомъ языкахъ». Члены филологичного факультету киѣвского и харьковского университету то самое сказали, что великорусский и украинский языки суть цѣлкомъ окремишными языками. То саме заявили на основѣ административной практики губернаторы Волиня, Киѣва и Подоля. Интересно, что доки русскіе до языкового вопроса не занесли политику, доти признавали, что украинский языкъ не есть великорусскимъ, даже коли Украину приключили до московской державы, въ урядѣ заграничныхъ дѣлъ бывъ и украинский толмачъ. Въ 1689 р. въ урядѣ Заграничного Посольства (Посольскій приказъ) бывъ и бѣлоруський толмачъ.¹⁾

Подкарпатский руський литературный языкъ, на котромъ руськѣ письменники писали до конца XVIII. в., бывъ подкарпатскимъ руськимъ народнымъ языкомъ втисненый въ рамки церковнославянского языка. Русины жили на южной частинѣ Карпатскихъ горъ, оторвалися отъ другихъ восточныхъ славянъ и ихъ языкъ и образования развивалися въ иномъ напрямѣ отъ тамтыхъ. Подержавъ въ собѣ дѣякъ староруськѣ элементы, котрѣ теперь уже не суть анѣ у велико-

¹⁾ Потемкинъ: Исторія дипломатіи, Москва 1941, I. ст. 233.

meg az irodalom nyelvévé. A különbség az orosz és az ukrán nyelv között történeti fejlődés eredménye, amit a legilletékesebb orosz tudományos és politikai körök állapítottak meg.

Oroszországban 1878-ban betiltották az ukrán nyelv hivatalos, irodalmi és minden más nyilvános használatát. Az ukránok nem akartak ebbe belenyugodni és egyre kérték a kormánytól a betiltó rendelet visszavonását. A kormány megígérte, hogy szakemberek véleményétől teszi függővé az ukránok kérésének elintézését. Az orosz kormány az egységes orosz nyelv álláspontjára helyezkedett és az ukránok és a fehéroroszok eloroszosítását szorgalmazta. A kormány abban a hitben volt, hogy kérdésre neki tetsző választ kap. De nem így történt. A szentpétervári Tudományos Akadémia 1905. évi január 30-án kelt 2075. eln. sz. alatt adott bizalmas jelentésében kifejtette, hogy az orosz és az ukrán két önálló, külön nyelv, ami a történeti fejlődés következménye. »A nagyorosz és a kis-orosz nemzetiségeknek történeti élete nem nyújtott semmi közöset nyelvük számára, sőt ellenkezőleg: a fejlődés folyama megsokszorozta és kiélezte azokat a tájszólási sajátosságokat, amelyek egyrészt a mai kisoroszok, másrészt a mai nagyoroszok őseinek nyelvében már a történeti korszak kezdetén megvoltak«. A charkovi és a kievi egyetem nyelvtudományi kara szintén azt mondta, hogy az orosz és az ukrán két különálló nyelv és ezt jelentette a kievi, a volhiniai és a podoliai kormányzó is a közigazgatási életben szerzett tapasztalatok alapján. Érdekes, hogy amíg az oroszok politikát nem vittek a nyelvkérdésbe, elismerték, hogy az ukrán nyelv nem orosz, sőt amikor Ukrániát a moszkvai birodalomhoz csatolták, kezdetben a moszkvai külügyi hivatalban ukrán tolmács volt. 1689-ben a moszkvai Követségi Hivatalban (Посольский приказ) volt még fehér-orosz tolmács is.¹⁾

A kárpátaljai ruszin irodalmi nyelv, amelyen a XVIII. sz. végéig írtak a ruszin írók, az egyházi szláv nyelv keretébe szorított kárpátaljai ruszin népnyelv volt. A ruszinok a Kárpátok déli lejtőin éltek, elszakadtak a többi keleti szlávoktól, nyelvük és műveltségük azokétól eltérő irányban fejlődött. Megőriztek bizonyos ősorosz elemeket, amelyek már nincsenek meg sem az oroszban, sem az ukránban, de ugyanakkor kisebb-nagyobb változáson ment át hangrendszerük, alak- és mondattanuk és főleg szókincsük. Ennek a kimutatása azonban egy megírandó ruszin nyelvtan és szótár feladata.

¹⁾ Potemkin: *Istoria diplomatii. Moskva, 1941, I. 233.*

рускомъ анѣ въ украинскомъ языкахъ, але перейшовъ меншими большими змѣнами и ихъ фонетика, етимологія, синтаксисъ а головню лексика. Але приведенемъ сихъ доказовъ есть завданемъ будучой грамматики и словаря.

На розвитокъ великорусского языка и образования вливали финско-чудскѣ и татарско-монголскѣ языки, на розвитокъ украинского языка литовскій и польскій, а на розвитокъ руського языка мадярскій языкъ. Розумѣся можно бы указати и на иншѣ впливы, але они поровнюючи мають малое значеніе.

А теперъ пару словъ про т. зв. традиціѣ. Сторонники великорусского языка радо покликуються на то, что великорусскій языкъ на Подкарпатю есть традиційный, бо въ минувшомъ столѣтїи на томъ языкѣ писали подкарпатскѣ восточнѣ славянскѣ писателѣ и поэты. Однакъ покликованя на традиціѣ есть ошибочное. Мы видѣли, что великорусскій литературный языкъ есть языкомъ Москвы, въ котромъ не есть руськихъ елементовъ. Але не только русьскій, але и украинскій языкъ не мали жадный впливъ на вытвореня великорусского языка. Такъ само не мае ничь спольного русьскій языкъ зъ украинскимъ, котрый вытворився въ Польщѣ. Нашѣ русины жили въ Мадярщинѣ и не мали анѣ политичнѣ, анѣ культурнѣ отношеня зъ великороссами або украинцями. Что церковнѣ книги приносили зъ Росїї або Польщѣ, не означае культурнѣ связки. Тамъ куповали книги, де могли. Звычайно вандруючѣ книгарѣ приносили и продавали книжки за дорогѣ грошѣ. Однакъ сесѣ книги были писанѣ церковнославянскимъ языкомъ, а не великорусскимъ або украинскимъ языками. Правда, нашѣ руськѣ попы достали пару Учительныхъ Евангелїй або Сборниковъ «Ключъ», але сесѣ старалися переробити на языкъ нашего народа, чтобы ихъ могъ порозумѣти и простый чоловѣкъ.

Покликованя на письменника русина, котрый писавъ въ XIX в., есть се правдоподобно основана на помилцѣ, бо сесѣ писали не по руськи, але по великорусски, або на мѣшанинѣ, якъ то писали и сербы до половины минувшого столѣтїя. Подъ впливомъ панславизма Коллара одна часть русской интеллигенціѣ въ серединѣ минувшого столѣтїя оторвалася отъ своего народа. Закинули «языкъ пастуховъ», чтобы на мѣсто него завели одинъ чужий образованный языкъ. Межи руськимъ народомъ Подкарпатя завѣвъ русскій языкъ русьскій священникъ (позднѣйше парохъ въ Изѣ) Иванъ Раковскій и русскій священникъ Войтковскій.¹⁾ Газету Раковского «Церковная Газета» перероблювавъ и кориговавъ на великорусскій ладъ Войтковскій. Руську грамматику Духновича таксамо Войтковскій въ 1853 роцѣ переписавъ по великорусски. Русины зъ великою мукою училися по великорусски, якъ самъ пише въ своей Автобіографїи Иванъ

¹⁾ Bonkáló: A kárpátaljai rutén irodalom és művelődés. Pécs, 1935, p. 46.

Az orosz nyelvre és műveltségre a finn-ésud és a tatár-mongol, az ukránra a litván és a lengyel, a ruszinra a magyar nyomra rá béklyegét. Természetesen más hatások is kimutathatók, de azok aránylag csekély jelentőségűek.

És most néhány szó az új n. hagyományokról. Az orosz irodalmi nyelv hívei arra szeretnek hivatkozni, hogy az orosz irodalmi nyelv már hagyományos Kárpátalján, hisz azon a nyelven írtak a múlt század kárpátaljai, keleti szláv írói és költői. A hagyományokra való hivatkozás azonban téves. Láttuk, hogy az orosz irodalmi nyelv Moszkva nyelve, amelyben ruszin elemek nincsenek. Sőt nemcsak a ruszinnak, hanem még az ukrán nyelvnek sem volt semmi szerepe az orosz nyelv kialakításában. Ép úgy semmi köze a ruszin nyelvnek az ukránhoz, amely Lengyelországban alakult ki. Ruszinjaink Magyarországon éltek és sem politikai, sem kulturális kapcsolataik nem voltak az oroszokkal és az ukránokkal. Hogy az egyházi könyveket Oroszországból vagy Lengyelországból szerezték be, nem jelent kultúrkapcsolatot. Ott szerezték be a könyveket, ahol tudták. Rendszerint vándor könyvkereskedők hozták be és adták el nekik drága pénzen. Különben is ezek a könyvek egyházi szláv nyelven voltak írva és nem orosz vagy ukrán nyelven. Igaz, hogy egy-két evangéliummagyarozatot és Kulcsnak nevezett antológiát (Zbornikot) is kaptak a XVI.—XVIII. sz. ruszin papjai, de ezeket népük nyelvére igyekeztek átdolgozni, hogy az egyszerű ruszin ember is megértse.

A XIX. sz. ruszin származású íróira való hivatkozás nyilvánvalóan félreértésen alapszik, mert ezek nem ruszinul írtak, hanem oroszul, vagy pedig egy keverék nyelven, mint a szerbek is a múlt század közepéig. Kollár pánszlávizmusának hatása alatt a ruszin értelmiség egy része a múlt század közepe táján elszakadt népétől. Elvetette »a kanászok és a pásztorok nyelvét« hogy egy idegen művelt nyelvet vezessen be a helyébe. Rakovszky János ruszin pap (később izai paróchus) és Vojtkovszkij ürömi orosz pap honosította meg a kárpátaljai ruszinok közt az orosz nyelvet.¹⁾ Rakovszky lapját, a *Cerkovnaja Gazeta* minden számát Vojtkovszkij dolgozta át oroszra és korrigálta. Duchnovics ruszin nyelvtanát szintén Vojtkovszkij írta át 1853-ban orosz nyelvre. A ruszinok nagy kinnal tanulták az orosz nyelvet, mint azt Szilvay Iván őszintén meg is írja *Önéletrajzában*.²⁾ A nehezen, jól-rosszul elsajátított orosz nyelven

¹⁾ Bonkáló: A kárpátaljai rutén irodalom és művelődés. Pécs, 1935, p. 46.

²⁾ I. Silvaj: *Avtobiografia*. „*Russkij Narodnyj Golos*“, 1938, № 71 sk.

Силавай.¹⁾ На томъ языкѣ, котрый менше-больше тяжко присвоили со-
бѣ нашѣ письменнѣ, писали своѣ творы нашѣ письменнѣ попы. Под-
часъ чеськой оккупациѣ веденя духового житя Подкарпатя захопили
до своихъ рукъ великорусскѣ и украинскѣ эмигранты. Они перепи-
совали и поправляли писаня руськихъ и письменниковъ. Даже и грам-
матику Евменія Сабова переробивъ одинъ великорусскій эмигрантъ
въ Мункачу. Чужинцѣ замѣшались до духовного житя нашихъ ру-
синовъ и нарочкомъ ихъ перевели.

Зъ выняткомъ подкарпатскихъ русиновъ всѣ иншѣ славяне вы-
тверезилися зъ литературного панславизму и днесъ пишуть на своемъ
властномъ языкѣ. Каждый народъ може зажадати, чтобы до него
заговорили его властнымъ языкомъ и каждый языкъ есть способ-
нымъ на то, чтобы бивъ розвитый на литературный языкъ. Правда,
что встрѣчались мы зъ контраверзією, але факты се заперечили.

Польскій ученый сзунтъ Пйотръ Скарга у своей полемицѣ, ко-
тра относилася до церковной униѣ, сказавъ до руськихъ поповъ: »Еще
не была на свѣтѣ така академія, де бы были преподавали филозо-
фію, теологію, логику и иншѣ науковѣ знания на русько-славянскомъ
языцѣ; никто не може быти ученымъ, кто такимъ языкомъ пише. Сей
языкъ не мае грамматику, реторику и не може ихъ и мати. Отъ, отки
походить вашъ блудъ и незнанье«. Тристо лѣтъ позднѣйше, предсѣ-
датель на московскомъ славянскомъ конгрессѣ заявивъ, что только
четыри славянскѣ языки и литературы мають право на екзистенцію:
русскій, польскій, чеській и сербскій. Конгрессъ окреме напминавъ
болгарь, чтобы не кохали себе пустыми мрїями и не думали на обра-
зованіе болгарской національной литературы, але чтобы писали и го-
ворили по російски.

Русины и проти напминаня Скарги вытворили свой литератур-
ный и науковый языкъ, болгары на своемъ власуномъ языкѣ пишуть,
а не заперечили свой народъ и свой народный языкъ анѣ словаки,
украинцѣ и бѣлорусы. Русины напевно пойдуть вдячно сими слѣдами.

И русины мають своѣ литературнѣ традициѣ. Треба 150—200
роковъ пойти назадъ до руськой литературы, котру тогдашнѣ попы
розвивали, котрѣ зъ своимъ народомъ жили въ доброму и злomu и до
нихъ зверталися устно и писемно ихъ властнымъ языкомъ. Чехи и
ирландцѣ майже 300 лѣтъ пошли назадъ, чтобы дослѣдити своѣ ли-
тературнѣ традициѣ. Отже русины не мають что бояться, что заблу-
дятъ на непроходимѣ дороги, если для поученя возьмутъ и подивляться
на руську литературу XVI—XVII. вѣка, якъ и что писали его націо-
нальнѣ писателѣ передъ тристо роками и якбы се писали днесъ т. зв.
русскіе писателѣ. Напр.

Юстинусъ чesarь, коли ему полещало отъ смертной немочи,
дѣля того, абы ся у грѣхохъ своихъ отямил, зозвал уедно попы и паны

¹⁾ И. Силавай: Автобіографія. „Рус. Народ. Голосъ“, 1938, № 71 дал.

írtak azután Kárpátalja tollforgató, ruszin származású papjai. A cseh megszállás idejében orosz és ukrán emigránsok ragadták kezükbe a szellemi élet vezetését Kárpátalján, ők javították és írták át a ruszin írók írásait. Még Szabó Eumén nyelvtanát is egy munkési emigráns orosz tanár dolgozta át. Idegenek avatkoztak bele ruszinjaink szellemi életébe és szándékosan félrevezették őket.

A kárpátaljai ruszinokat kivéve már minden szláv nép kiábándult az irodalmi pánszlávizmusból és ma a saját nyelvén ír. Minden nép megkövetelheti, hogy a saját nyelvén szóljanak hozzá és minden nyelv alkalmas arra, hogy irodalmi nyelvvé fejlesszék. Igaz, hogy az ellenkező véleménnyel is találkoztunk, de a tények rácáfoltak.

Skarga Piotr tudós lengyel jezsuita az egyházi únióról szóló vita hevében ezt mondta az orosz papoknak: »Még nem volt a világon olyan akadémia, amelyen a filozófiát, teológiát, logikát és más tudományos ismereteket orosz-szláv nyelven adták volna elő; ilyen nyelven senki sem válhat tudóssá. Ennek a nyelvnek nincs grammatikája, retorikája és nem is lehet. Ime, honnan származik a ti tudatlanságtok és tévelygésetek«. Háromszáz évvel később, az 1867-iki moszkvai szláv kongresszuson az elnök kijelentette, hogy csak négy szláv nyelvnek és irodalomnak van jogosultsága: az oroszoknak, lengyelnek, csehnek és szerbnek. A kongresszus külön is figyelmeztette a bolgárokat, hogy ne áltassák magukat hiú ábrándokkal és ne gondoljanak nemzeti bolgár irodalom művelésére, hanem írjanak és beszéljenek oroszul.

Az oroszok Skarga intelme ellenére is kifejlesztették irodalmi és tudományos nyelvüket, a bolgárok saját nyelvükön írnak és a szlovákok, szlovének, ukránok és fehéroroszkok se tagadták meg népüket, illetve népük nyelvét. A ruszinok is bizonyára szívesen fogják követni a példákat.

Irodalmi hagyományaik a ruszinoknak is vannak. Százötvenkétszáz évvel vissza kell térni a hazai ruszin irodalomhoz, amelyet az akkori papok ápoltak, kik jóban-rosszban együtt éltek népükkel és saját nyelvükön szóltak hozzájuk szóban és írásban. A csehek és az írek csaknem háromszáz évvel mentek vissza, hogy felkutassák irodalmi hagyományaikat. Nem kell tehát félnie a ruszinnak, hogy járatlan útra téved, ha okulás céljából előveszi a XVI.—XVIII. sz. ruszin irodalmát és megnézi, hogy s mint írtak már háromszáz évvel ezelőtt nemzeti írói. Ime egy példa:

Юстинусъ чesarь, коли ему пощало отъ смертнои немочи.
дѣля того, абы ся у грѣхохъ своихъ отямил, созвал уедно попы и паны

и вес орсагъ свой. И отворил часарскую полату и призвал Тиверію и поставил на него кору(ну?) и часарскую одѣжу на него изложил и голосомъ великимъ закликав: »Тиверію. а тога одѣжа свѣтлая, стере-зися, шtbody ты не счаловала. або тыж дочастное богатство, через котрое я бѣднѣй ся нечаловал, котрый кин емъ заслужив. Але ты, прошу ты, не справуйся так, по правдѣ держи орсагъ, честуй Господа Бога и церковъ святую. и ты будеш имати от Бога и от людій честь. У кого есть ювсагъ, не возми от него, а у кого нѣтъ ювсагу, а ты дай ему...¹⁾

Сякъ писали руськѣ національнѣ письменники уже при конци 17 вѣка. А отъ того часу руській языкъ Подкарпатя еще больше отхилився отъ великорусского и украинского языковъ, и такъ днесъ простый руській селянинъ меньше розумѣе украинское або русское слово, якъ передъ двастотресто роками передъ тымъ.

Переказъ *Иванъ Гарайда.*

¹⁾ Юл. А. Яворскій: Новыя рукописныя находки въ области старинной карпаторус. письменности XVI—XVIII. вѣковъ. Въ Прагѣ, 1931, ст. 126.

и вес орсагъ свой. И отворил часарскую полату и призвал Тиверія и поставил на него кору(ну?) и часарскую одежу на него изложил и голосомъ великимъ закликав: »Тиверію, а тога одежа свѣтлая, стере-зися, штобы ты не счаловала, абы тыж дочастное богатство, через котрое я бѣднѣйшій ся нечалоуал, котрый кин емъ заслужив. Але ты, прошу ты, не справуйся так, по правдѣ держи орсагъ, честуй Господа Бога и церковъ святую, и ты будеш имати от Бога и от людій честь. У кого есть ювсагъ, не возми от него, а у кого нѣтъ ювсагу, а ты дай ему...«¹⁾

Így írtak a ruszin nemzeti írók már a XVII. század végén. Azóta még jobban eltávolodott a kárpátaljai ruszin nyelv az oroszról és az ukrántól és így ma az egyszerű falusi ember kevésbé érti az ukrán vagy az orosz szót, mint két-három századdal ennekelőtte.

¹⁾ Jul. A. Javorskij: *Novyja rukopisnyja nachodki v oblaszti starinnoj karpatorusszkoj pismennoszti XVI—XVIII. věkov. V Praze, 1931, p. 126.*

Иванъ Гарайда :

Причинки до поясненя назвъ нашихъ сель

Не одного изъ насъ интересуе походженя назвъ нашихъ сель. Интересъ относительно назвъ выявляютъ не только историки, филологи и взагалѣ интеллигенты, але и простѣ селяне. Особенно туристы неразъ звѣдаются нашихъ селянъ на назву ихъ села або сусѣдныхъ сель. Селяне якъ можуть, такъ етимологизують сесѣ назвы, даючи не разъ дуже интереснѣ своѣ спостереженя надъ назвами. Изъ назвою звычайно звязанѣ оповѣданя про заоснованя данного села. Деколи въ народной етимологизаціи есть и трошки правды.

Якъ далеко идуць селяне въ етимологизаціи своихъ сель, наведу одинъ характеристичный прикладъ изъ унгарской околицѣ. Одинъ старый чоловѣкъ изъ Цигановець (мае около 84 лѣтъ) такъ пояснювавъ менѣ назву своего и сусѣдныхъ сель: „Колисъ дуже а дуже давно въ Цигановцяхъ жило много цигановъ — волоховъ, якѣ ходили виробляти крота до Коротнянъ. Вечеромъ, якъ ишли до дому, въ Баранинцяхъ крали бараны, а сихъ краденыхъ барановъ драли въ Дравцяхъ. Тутъ въ Дравцяхъ звычайно набѣгли на нихъ изъ Унгвара гайдуки, отъ котрыхъ они повѣкали до горъ до Горянъ. Отъ сего пошла назва сихъ пять сель. Се менѣ такъ говоривъ мой небощикъ дѣдо.“

Подобну етимологизацію мы чуеме майже про каждое село. Але на жаль еще и до теперъ не маеме собранѣ подобнѣ переказы про походженя имени нашихъ сель. Про назвы деякихъ сель анѣ филологи не даютъ собѣ справы и не можуть филологичными аргументами выяснити початокъ назвы данного села. А мы всетакъ любопытнѣ не только про то, коли и кто село заложивъ. Насъ интересуе и то, отъ чого такъ то село называеся?

Harajda János:

Adalékok ruszin helyneveink magyarázatához

Bizonyára nagyon sok embert érdekel szűkebb hazája helyneveinek eredete. S megnyilvánul ez az érdeklődés nemcsak a történészeknél, nyelvészeknél s általában a művelt osztálynál, de mondhatjuk az egyszerűbb laikus embereknél is. Nem egyszer tapasztalhatjuk, hogy turisták, falukutatók tesznek fel kérdéseket népünknek saját vagy szomszédos falvaik nevének eredetét illetőleg. S ilyenkor jó falusi polgáraink a saját módjuk szerint etimológizálják e helyneveket s bizony gyakran ezekre vonatkozólag igen érdekes észrevételeket is közölnek. Az illető falu alapításával kapcsolatos mondák rendszerint a helynevekhez fűződnek. Nem egyszer van némi kis igaza a nép etimológizálásának is.

Hogy mennyire megy a nép helyneveinek magyarázatában, arra csak egy jellemző példát hozok fel az ungvári környékről. Egy (valami 84 éves) öreg ember Cigányócról így magyarázta nekem a saját és szomszédos falvak neveinek eredetét. „Valamikor nagyon-nagyon régen sok oláh cigány élt Cigányócon. Innen Karétnyáné-t keresték fel és ott teknőket készítettek¹⁾. Este, amint tértek haza, Baranyában bárányokat²⁾ loptak s ezen lopott bárányokat Darócon nyúzták³⁾ meg. Itt Darócon rendszerint meglepték őket a hajduk, akik elől azután ők a hegyek közé, Horjáné-ra⁴⁾ menekültek.“ Majd minden faluról fog tudni népe hasonló legendákat mesélni. De saj-

¹⁾ Karöta = teknő; Karötnyáné = Kereknye.

²⁾ Bárán = bárány; Báránenci (bárányos) = Baranya.

³⁾ Drávci = dráté (nyúzni szóból ered); Drávci = Daróc.

⁴⁾ Horjáné (hegylakók) = Gerény.

Ниже попробую я подати деякѣ поясненя до декотрыхъ назвъ нашихъ сѣль.

* * *

Многоразъ етимологию назвы села порозумѣме безъ тяжшого роздумованя, изъ самой назвы. Всѣ назвы нашихъ сѣль можеме роздѣлити на 3 велики категоріѣ:

I. назвы, якѣ мають **географичный характеръ**;

II. назвы, якѣ походятъ отъ **особовыхъ именъ** и

III. назвы, якѣ не походятъ до жадныхъ изъ тыхъ двохъ категорій.

I. **Географичнѣ** назвы. Сесю категорію можно роздѣлити на больше группъ:

1. Назвы, якѣ подають только **гиерархичное становище** данного села изъ деякими епитетами: Хижѣ, Новый Раковецъ, Мала Мартинка, Мала Ченгава, Нижнее Селище, Нижнѣ Реметы, Нова Розтока, Нова Стужиця, Новое Давидково, Новое Село, Новоселиця, Пудманастырѣ, Сѣльце, Велика Копаня, и т. д.

2. Назвы, якѣ подають **зовнѣшну форму** села: Бѣла Церковъ, Довгое, Глубокое, Горбки, Изворъ, Ярокъ, Кривый, Крива, Кругла, Плоский, Угля, и т. д.

3. **Положеня** села относительно до околицѣ: Красна, Лавки, Локоть, Паланокъ, Перечинъ, Подгорбъ, Пудгородя, Подгоряны, Прислопъ, Середнее, Стрипа, Веряця, Загорбъ, Залужъ, Зарѣча, и т. д.

4. **Гидрографичнѣ** прикметы: Бистрый, Чорный Потокъ, Квасы, Люта, Студеный, Рѣчка, Синевиръ, Сухий, Тихий, Устье Рѣки, и т. д.

5. **Географична** признака села: Береги, Бѣлинъ, Чертежъ, Червеньово, Дѣлокъ, Дубровка, Горяны, Хомцѣ, Калникъ, Корытняны, Лазы, Лугъ, Луги, Мочаръ, Мокра, Подплеша, Покутя, Поляна, Ставне, Широкий Лугъ, Задѣлский, и т. д.

6. Назва, яка походить отъ **якости землѣ** на той околицѣ: Глинянецъ, Камяниця, Солотвина, Суль, Золотарево, и т. д.

7. Назвы отъ **комуникаціѣ**: Бродъ, Гребля, Перехрестна, Середнее, и т. д.

8. Назвы, якѣ свой початокъ взяли отъ **назвы ростинъ**: Березинка, Березникъ, Березово, Буковцьова, Буковецъ, Буковинка, Дубове, Грабово, Грибовцѣ, Грушово, Хмельникъ, Яловый, Ясѣня, Кендерешово, Лоза, Лозанский, Кленовець, Олешникъ, Вульшинки, Рокосовъ, Синякъ, Смереково, Терново, В. и М. Березный, Вербевецъ, и т. д.

9. Назвы, якѣ свой початокъ взяли отъ **назвы звѣрей**: Борсучина, Кобылецъка П., Лисичово, Медвѣдьовцѣ, Комаровцѣ,

nos falvaink eredetét illetően az effajta mondák még nincsenek összegyűjtve. Sőt egyes falvaink nevét illetőleg nyelvészeink is kétségben vannak és nincs módjukban filológiailag megmagyarázni az illető falu elnevezésének eredetét. Mi nemcsak azt szeretnénk tudni, hogy mikor és ki alapította a falut. Minket az is érdekel, mitől vette a falu elnevezését. Alább megpróbálom legalább megközelítőleg megadni egyes falvaink nevének magyarázatát.

* * *

Igen gyakran az illető falu nevének eredetére rájövünk minden különösebb nehézség és megfontolás nélkül. Falvainknak neveit illetően 3 nagy főcsoportot állíthatunk fel:

I. földrajzi jellegű helynevek,

II. személynevektől eredő helynevek,

III. s a többi helynevek, amelyek a fenti két csoport egyikéhez sem tartoznak.

I. **Földrajzi helynevek.** Ezt a főcsoportot több alcsoportra oszthatjuk:

1. Helynevek, amelyek az illető falvak alapításának **időrendjére** vonatkozólag tájékoztatnak minket, mint: Chézsí,¹⁾ Novöj Rákavecj, Málá Mártinká, Málá Csengává, Nizsnyoje Szeléscse, Nézsnyi Remetö, Nová Roztoká, Nová Sztuzsícjá, Novoje Dávédkovo, Novoje Szelo, Novoszelécjá, Pudmánasztörj, Szilce, Veléká Kopányá, stb.

2. Helynevek, amelyek a falu **külső alakjára** vonatkoznak, mint: Bilá Cerkovj, Dovhoje, Hlubokoje, Horbké, Ézvorj, Járok, Krévöj, Krévá, Kruhlá, Ploszkéj, Uglyá, stb.

3. Helynevek, amelyek a falunak a környékhez viszonyított **helyzeti fekvését** jelölik, mint: Krászná, Lávke, Lokoty, Pálánok, Perecsén, Podhorb, Pudhorogyá, Podhorjánö, Prészlo, Szerednyoje, Sztrépá, Verjácjá, Záhorb, Záluzs, Zaricsá, stb.

4. **Vizrajzi** tulajdonságokat feltüntető helynevek: Bösztréj, Csornöj Patak, Kvászö, Lyutá, Sztudenöj, Ricská, Szinevér, Szuchéj, Téchéj, Usztye Riké, stb.

5. A falunak **földrajzi** jellegzetességét feltüntető helynevek: Berehé, Bilén, Csertezs, Cservenyovo, Gyilak, Dubrovká, Horjánö,

¹⁾ Itt jegyzem meg, hogy a ruszin nevek és kifejezések magyar transzkripciójánál eltértem az eddig uralkodó szokástól. Eddig ugyanis az egyes betűk magyar átírásánál az ószláv és nagyorosz kiejtést vették alapul: a ruszin *i* és *u*-t a magyarban *i*-vel adták vissza. A ruszin *o* betűt *o*-val írják át a magyarban, bár e betű a ruszin nyelvben hol *o*-nak, hol pedig *a*-nak hangzik épúgy mint a ruszin *u* a magyarban *i*-nek vagy *é*-nek. Ugyancsak a ruszin *a* betű a magyarban *á*-val adandó vissza. Szintúgy mellőzöm a szlovák és a cseh kiejtést. Vagyis a ruszin szavakat magyar transzkripciójukban úgy adjuk vissza, amint azok ténylegesen hangzanak. Боръ = Bah (és nem Boh); сила = szélá (és nem szila).

Медвежа, Коропецъ, Оленьово, Пацканьово, Раковъ, Скотарский, Туря Р., Турички, Туриця, Раковецъ, Вовковый, Воловый, Воловецъ, Возовиця, и т. д.

II. Друга категория сѣлъ взяла свою назву отъ **властныхъ именъ основателя, властника або першого обывателя данного села**. Имена сихъ сѣлъ по большей части кончаются на —ово, —инъ, овцѣ. Сякъ суть: Андрашовцѣ (отъ мад. крест. имени *András*), Анталовцѣ (отъ мад. крест. имени *Antal*), Арданово (отъ румун. имени *Арданъ*), Бачово (поясненя сего слова диви дальше), Балашовцѣ (отъ мад. крест. имени *Balázs*), Бенедиковцѣ (отъ крест. имени *Венедикшъ*), Богданъ отъ славянского имени *Богданъ*), Данилово (отъ крест. имени *Данилъ*), Доробратово (отъ крест. имени *Доробратъ*), якое дали селови першѣ оселенцѣ въ селѣ румуны), Драгово (отъ румунского имени *Драгъ*), Имстичово (отъ слав. имени *Мыстиславъ*; про сю назву диви дальше), Ивановцѣ (отъ русь. имени *Иванъ*), Ивашковицѣ (отъ русь. власного имени *Ивашко*), Крайниково (отъ власт. русь. имени *Крайникъ*), Луково (отъ имени *Лука*), Макарьово (отъ румуновъ перебратаго слова *Макаръ*), Нанково (отъ румун. крест. имени *Нанъ*), Павлово (отъ крест. имени *Павелъ*), Порошково (отъ русь. имени *Порошъ*; диви дальше), Станово (отъ румун. основника села *Штанъ*), Шандрово (отъ румун. имени *Шандринъ*), Завидово (отъ румун. имени *Завидъ*), Зняцьово (отъ имени *Игнашъ*, *Гнатъ*, по мад. наз. *Ignécz* отъ мад. имени *Ignác*), и т. д.

III. До третьей группы належать назвы тыхъ сѣлъ, **початокъ, котрыхъ не можно зачислити до одной изъ тыхъ группъ**. Назвы сихъ сѣлъ або дуже давнѣ, або настолько поперекручованѣ, что початокъ ихъ дуже тяжко отгадати. Прим. сякъ назвы суть: Абранка, Бедевя Бобовище, Чинадѣво, Чомальово, (може походить отъ крестного имени Чомаль), Горонды, Страбичово, Гусный, Иза, Тересва, Теребля, Керецьки, Мирча Осой, Рахово, Симирь, Сусково, Уклинь, и т. д.

СКОТАРСКИЙ. Назва сего села есть чисто руська, хотъ этимологичное походженя сего слова есть дуже старое. Дакотрѣ филологи основу сего слова стараються выводити изъ латинского слова *scutarius* або отъ албанского слова *skutër*, даже отъ румунского *scutar* > *skutarîi*. Правдоподобно е се слово готское *skatts* (=скоть — худоба). Изъ сего готского слова въ старославянскомъ языцѣ повстало *скоть* > *скотарь* > **скотарити, скотарство, скотина, скотарский** и т. д. Въ польскомъ языцѣ: *skot* > *skotarz* > *skotopas*. Сесе слово отъ славянъ перейшло и до маляръ у формѣ *szkotár*, хотъ уживаеся дуже рѣдко, и знаходиме его частѣйше въ малярскихъ документахъ XVI—XVII. вв. На цѣлой околлицѣ села уживають назву села у формѣ **Скотарский** а не **Скотарское**

Chomci, Kálnék, Karötnyané, Lázé, Luh, Luhé, Mocsárj, Mokre, Podplesá, Pokutyá, Polyána, Sztávne, Sérokéj Luh, Zádilyszkéj, stb.

6. A helynevek következő csoportja az adott vidék **földjének minőségét** jellemzi: Hlénjánecj, Kámjánécj, Szalatvéná, Szuly, Zolotárevo, stb.

7. Egyes helynevek a **közlekedési** viszonyokra vonatkoznak, így: Brod, Hreblyá, Perechresztná, Szerednyoje, stb.

8. Vannak helynevek, amelyek eredeti nevüket a **növénynevektől** kapták, így: Berezénká, Bereznék, Berezovo, Bukovcjojá, Bukovec, Bukovénká, Dubave, Hrábove, Hrébovcji, Hrusovo, Chmelynék, Jálavöj, Jászinyá, Kenderesovo, Lozá, Lozánsszkéj, Klenovec, Olesnák, Vulyséncé, Rokossov, Szényák, Szmerekovo, Ternovo, Veléköj és Malöj Bereznöj, Verbovec, stb.

9. Számos falu elnevezését az **állatvilág** köréből vette: Borszucséná, Kabölecká P., Lészécsovo, Medvegyovcji, Komárovcji, Medvezsá, Koropec, Olenyovo, Páckányovo, Rákov, Szkotárszkéj, Turjá S., Turécské, Turécj, Rákovec, Vovkavöj, Volovöje, Volovec, Volovécj, stb.

II. A második főcsoportban a falvak elnevezése az illető falu **alapítójától, tulajdonától vagy első polgárától** ered. E falvak nevei nagyobb részben „-ovo, -ová, -én“-re végződnek. Ilyen falvak pl. Ándrásovci (*András* magyar keresztnévtől), Ántálovci (*Antal* magyar keresztnévtől), Árdánovo (*Árdán* román névtől), Bácsává (e név magyarzatát lásd alább), Bálásovci (*Balázs* magyar keresztnévtől), Benedékovci (*Benedek* keresztnévtől), Bohdán (*Bohdán* szláv keresztnévtől), Dánélovo (*Dániel* keresztnévtől), Dorobrátovo (*Dorobrá* keresztnévtől, amellyel nevezték a falut első lakói, a románok), Dráhovo (*Drág* román névtől), Émsztécsovo (*Misztésláv* szláv névtől) nevét illetőleg lásd alább, Évánovci (*Éván* ruszin névtől), Évaskovici (*Évasko* ruszin tulajdonnévtől), Krájnékovo (*Krájnék* ruszin tulajdonnévtől), Lukovo (*Lukács* névtől), Mákárjovo (*Mákár* román kölcsönszótól), Nánkovo (*Nán* román keresztnévtől), Pávlovo (*Pável* keresztnévtől), Poroskovo (*Poros* ruszin névtől), Sztánovo (*Sztán* román falualapítótól), Sándrovo (*Sándrén* román névtől), Závédovo (*Závéd* román névtől), Znyácjovo (*Éhnát, Hnát*, vagy a magyar *Ignáctól*), s így tovább.

III. A harmadik főcsoporthoz tartoznak azon falvak elnevezései, amelyeknek **eredeti nevét nem lehet a fenti két csoport egyikébe se besorozni**. Az e csoportba tartozó helynevek etimológizálása igényli a legnagyobb filológiai előképzettséget, bár ezek megfejtése így is igen sok fejtörést okozhat a nyelvészeknek. Mert ezen helynevek vagy nagyon régiek vagy annyira átalakultak, hogy azok

ИМСТИЧОВО. Въ старыхъ документахъ сего села встрѣчается въ разныхъ формахъ. Але всетакѣ найчастѣйше: *Mistische* (1364), *Muztyczew* (1462), *Mijsthichew* (1463¹). По руськи называеся Имстичево. Назва есть чисто руська отъ властного имени якогось Мистислава, по староруськѣ: **Мѣстислакѣ**. Межи буквою *м* и *с*, при помочи повноголосу, в переишовъ въ *и* (Мистиславъ). Въ такой формѣ зафиксировали сесю назву въ старыхъ документахъ. Але нашъ языкъ не любитъ накупченя больше сповзвукоевъ и тому прилѣпили на початокъ слова буквѣ *и* для легшого выговореня. Сякъ теперь называеся **Имстичово**. (Диви и назву присѣлка *Имшадь*).

КАНОРЫ. Назва *Каноры* могла повстати або отъ слова *каня*, *канюка* або скорше отъ польского слова *kaniora* (=каня, ptak drapieżny²).

ГАЙДОШЪ. **Гайда** (= Слово у гуцуловъ означае ледакого пса). У поляковъ встрѣчаеме слова *gaida* (=незграбный, непорядочный, глупый), *gaidy* (=кобза або тоже значить — грубѣ ноги (якъ кобза), *gajdosz* (=чоловѣкѣ, який не иде просто на ногахъ³); И у словаковъ суть подобнѣ слова: *gajdy* > (=дуды, широкое шатя), и слова выведенѣ изъ него *gajda* > *gajdar* > *gajdoško* > *gajdošit*⁴). Въ Моравиѣ есть слово *gajdoš* (=кобзарь — *dudák*). Бернекеръ⁵) думаетъ, что сесе слово переишло отъ турковъ до южныхъ славянъ непосредственно а до сѣверозападныхъ славянъ посредничствомъ мадыарского слова *gajd* (*Gejohle*), *gajdolni* (=dudální, грати на кобзѣ). Я думаю, что назва нашего села *Гайдошъ* есть польского походженя.

ПРИСЛОПЪ. Маленькое верховинское село при Бескидскомъ перевалѣ. Сесе назва есть спеціально карпатско-славянска. Слово *Прислопъ* значить =горское сѣдло, неглубокий горский перевалъ. Назва *Прислопъ* встрѣчаеся нетолько у насъ, але и въ Галичинѣ — *Прислипъ*, въ Польшѣ *Przysłup*, *Przisłop*. На Моравиѣ *Přislop*, *Přisklop*, *Přislup*, *Přiskop*⁶). На Словачинѣ маеме назву горы въ Оравѣ *Prislop*⁷). Даже на румунскихъ територіяхъ находиме *Прислопъ* въ такихъ видахъ: *Prislop*, *Prislopul*, *Prislopelul*, *Prislopașul*⁸).

¹) Mihályi: Márm. diplomák, 54, 440, 458.

²) Słownik języka pols. Lwów, 1855, tom II. 232—233.

³) L. Malinowski: O niektórych wyrazach ludowych polskich. Kraków, 1892, 8.

⁴) Miroslav Kálal: Slovensky slovník z lit. a nářečí. Banská Bystrica, 1924, 142.

⁵) Dr. Erich Berneker: Slawisches etymologisches Wörterbuch. Heidelberg, 1924, 291.

⁶) Josef Válek: Mistní názvy z rumunštiny. „Čas. Moráv. musea“, X. 1910, XX. 146.

⁷) M. Kálal: ibidem, 541.

⁸) Dr. D. Crânjala: Rumunské vlivy v Karpatech, Praha, 1938, 363.

eredeti formájára már igen nehéz rájönni. Ilyen nevek például: Ábránká, Bedevlyá, Bobovécse, Csinágyijevo, Csomályovo, (lehet, hogy Csomály keresztnévtől ered), Gorondő, Sztrábécsovo, Husznőj, Izá, Tereszvá, Tereblyá, Kerecké, Mércsá, Oszoj, Ráchovo, Szimir, Szuszkovo, Uklén, stb.

SZKOTÁRSZKÉJ. E falunak a neve tiszta ruszin, bár e szó eredete nagyon régi. Egyes nyelvészeink a latin *scutarius* vagy az albán *scutër* sőt a román *scutar* > *scutarîi* szóktól származtatják e név alapját. Valószínűleg e szó gót eredetű *skatts* (= szkot, jószág). E gót kifejezésből eredt az ószláv nyelvben: *скотъ* > *скотарь* > **szkotárété, szkotársztvo, szkoténá, szkotárszkéj** stb. A lengyel nyelvben: *skot* > *skotarz* > *skotak* > *skotnik* > *skotopas*. E szó a szlávból átszármazott a magyar nyelvbe is — bár ritkán használják — *szkotár* alakban. Gyakran találkozunk e névvel a XVI—XVII. századi magyar oklevelekben. A falu, annak egész környékén, **Szkotárszkéj** és nem **Szkotárszkoje** név alatt ismeretes.

ÉMSZTÉCSOVO. A régi oklevelekben e falu neve különféle alakban fordul elő. Azonban mégis leggyakrabban: *Mistische* (1364), *Myztyczew* (1462), *Mijstichew* (1463¹⁾) néven. Ruszin neve: Émsztécsovo. E név tiszta ruszin, valamilyen Mészteszláv tulajdonnévtől ered, óoroszul: *Мѣстиславъ*. *М* és *sz* hang között a *ь* átment *é*-be (Mészteszláv). Ilyen alakban rögzítették le ezt a nevet a régi oklevelek. De a ruszin nyelv nem szereti a mássalhangzók torlódását s ép ezért könnyebb kiejtés végett még egy *é* hangzót illesztett a szó elejére. S így nevezik ezt most **Émsztécsovo**-nak. (Lásd alább *Émságy* telep nevét is.)

KÁNORŐ neve vagy a *kánya*, *kanjuka* szótól vagy még inkább a *Kaniora* lengyel szótól (=kánya, ragadozó madár²⁾) eredhet.

GAJDOS. *Gajda* a huculoknál haszontalan kutyát jelent. A lengyelben is találkozunk a *gajda* (= esetlen, rendetlen, buta), *gajdy* (=duda, más jelentése: vastag lábak, mint a duda), *gajdosz* (= esetlenül járó ember³⁾) szavakkal. A szlovákoknak is vannak hasonló szavaik: *gajdy* (=duda, széles öltözék) és a belőle származott *gajda* > *gajdar* > *gajdoško* > *gajdošit*⁴⁾ kifejezések. Morvaországban előfordul e szó: *gajdoš* (dudás). Berneker⁵⁾ úgy véli, hogy ez a szó a törököktől származik: a déli szlávokhoz közvetlenül, az észak-

¹⁾ Mihályi: Márm. diplomák, 54, 440, 458.

²⁾ Słownik języka pols. Lwów, 1855, tom. II. 232—233.

³⁾ L. Malinowski: O niektórych wyrazach ludowych polskich. Kraków, 1892, 8.

⁴⁾ Miroslav Kálal: Slovensky slovník z lit. a nářečí. Banská Bystrica, 1924, 142.

⁵⁾ Dr. Erich Berneker: Slawisches etymologisches Wörterbuch. Heidelberg,

БАЧАВА. Назва дуже интересна, але еще до теперь доста не выяснена. Не походить отъ руського слова *бачиши* > *бачливый* > *башько*, якъ то декотрѣ филологи старалися пояснити, але скорше отъ слова *бача* = головный овчарь. Можно сказати, что сесе слово розширенное по цѣлой южновосточной части Европы, окремъ украинскихъ земель, на всѣ стороны отъ Карпатъ. И такъ пр. у поляковъ: *bacza, bacca, bacovać, bacówka*; у маляръ: *bacsa, bacsó, bácsi*; у румунъ: *baciu*; болгаръ: *баче, бачило, бачь*; у сербовъ и хорватовъ: *baća*; у альбанцовъ: *bats* и т. д. Етимологичный початокъ сего слова до теперь не выяснили, хоть маеме уже цѣлу литературу про сесе слово¹⁾. Наше село назву могло взяти отъ малярской формы слова *bacsó* > властное имя *Бачо* > *Бачава* = село *Бачо-ва*, або *bacsó* > *Бачава* = колиба бачи.

БРУСТУРЫ. Назва есть чисто румунска. Походить отъ румунского слова: *brustur, brusturu* = лопухъ²⁾.

ИМШАДЬ. Интересна есть назва сего присѣлка въ Мараморошинѣ. Назва чисто руська изъ всѣми прикметами руського языка. Основа сего слова есть старославянска отъ слова *мохъ*. Приложникъ изъ сего слова твориться при помочи палатализаціѣ: *мохъ* — *мшаный*, —а, —ое, (правда твориться и въ инший способъ и то *мохнатый*). Мшаное або мохнатое мѣсто у насъ взагалѣ называютъ *мшадь*. Але тому, что нашъ языкъ не любитъ скупченія больше сповзвуконъ, особенно на початку слова, додаеся въ нашомъ выпадку на початокъ слова букву *и* (якъ то мы видѣли при назвѣ села **Имстичово**) и сякъ повсталала назва присѣлка **Имшадь**.

РАТЬ. Назва сего малярского села походить отъ старославянского слова *рать* > *ратище* > *ратий* = война, битва. Въ старыхъ документахъ назва найчастѣйше встрѣчаеся въ формѣ *Rát*³⁾. Болгары и теперь на войну кажутъ *рашъ* (война, битва). Се слово дуже часто приходитъ въ руськихъ лѣтописахъ. Теперь сесе село называютъ **Nagy és Kis Rát** (а селяне русины изъ околицѣ села: Великѣ и Малѣ **Ратувцѣ**).

ВОВКОВЫЙ. Назва походить отъ староруського слова: або а) отъ слова *влькъ* + *выть* > *Волко-вые* (мѣсто, де вовки ходять — *выють*), або б) отъ прозвища *Ельквойк* такъ якъ подобнѣ прозвища и имена *Боривой, Владивой, Влькославъ*. На Подкар-

¹⁾ Dr. D. Crânjala: *ibidem*, 201—204.

²⁾ Dr. D. Crânjala: *ibidem*, 220—221.

³⁾ Wenzel: *Codex dipl. tom. VIII. p. 66—67, anno 1263.*

nyugati szlávokhoz pedig *gajd* (Gejohle), *gajdolni* (= dudálni) magyar szó közvetítésével került. A magam részéről úgy vélem, hogy *Gajdos* falu elnevezése lengyel eredetű.

PRÉSZLOP. A beszkidí hágó alatt fekvő havasi falucska. E név különleges kárpátiszláv sajátosság. *Prészlop* jelentése hegyi nyereg, kisebb mélységű hegyszoros. *Prészlop* névvel találkozunk nemcsak nálunk, de Galiciában is — *Prészlip*, Lengyelországban pedig előfordul *Przysłup*. *Przislop* formában. Morvaországban *Přislop*, *Přisklop*, *Přislup*, *Přiskop*¹⁾ alakban ismeretes. Árvában is van *Prislop*²⁾ nevű hegy. Végül találkozunk román földön is a *Prészlop* névnek következő változataival: *Prislop*, *Prislopul*, *Prislopelul*, *Prislopașul*³⁾.

BÁCSÁVÁ. A név nagyon érdekes, bár még eddig eredetét homály fedi. Nem a ruszin *bácsété*, *bácslévőj*, *bátyka* szótól ered, amint azt egyes filológusok igyekeztek kimutatni, hanem inkább a *bácsá* = számadó juhász szótól. Leszögezhetjük, hogy ez a név, az ukrán vidékeken kívül, Európa egész délkeleti részén, a Kárpátok minden oldalán el van terjedve. Így a lengyeleknél: *bacza*, *Baca*, *bacovać*, *bacówka*; a magyaroknál: *bacsa*, *bacsó*, *bácsi*; a románoknál: *baciu*; a bolgároknál: *bacse*, *bacsélo*, *bacsъ*; a szerbeknél és horvátoknál: *baća*; az albánoknál: *bats*, stb. E szó etimológiájára mindmáig nem derítettek fényt, bár e szó eredete kutatásának egész külön irodalma van⁴⁾. E ruszin falunk neve a szó magyar formájától *bacsó* > *Bacsó* tulajdonnév > *Bacsava* = *Bacsónak* a falva, vagy *bacsó* > *Bacsava* = a *bacsó* kunyhója, -- vehette eredetét.

BRUSZTURÓ. E név eredetére nézve tiszta román. A román *brustur*, *brusturu* (= lapú, bojtortján) szótól ered⁵⁾.

ÉMSÁGY. Érdekes e máramarosi kis telep neve. Színtiszta ruszin elnevezés, a ruszin nyelv minden sajátosságát magában foglaló. E szó alapja az ószláv eredetű *мохъ* (*moha*) szó. Ebből képződött palatalizálás útján a szó melléknévi formája: *mochъ* — *msánőj*, *-a*, *-oe*, (igaz ismeretes *mochnátőj* alakja is). Mohos, mohlepte (ruszinul *msánőj*, *mochnátőj*) helyet a ruszin nyelvben általában *mságyinak* neveznek. De a ruszin nyelv sem szereti, különösen a szó elején a mássalhangzótorlódást s így a jelen esetben a szó elejére *é* hangzó kerül (amint azt láttuk *Émsztécsovo* falu nevéénél). Így keletkezett az *Émságy* telep neve.

¹⁾ Josef Válek: *Mistní názvy z rumunštiny*. „Čas. Moráv. musea“, X. 1910, XX. 146.

²⁾ M. Kálal: *ibidem* 541.

³⁾ Dr. D. Crânjală: *Rumunské vlivy v Karpatech*, Praha, 1938, 363.

⁴⁾ Dr. D. Crânjală: *ibidem* 201-204.

⁵⁾ Dr. D. Crânjală, *ibidem* 220—221.

патю маеме й историчнѣ доклады о подобныхъ прозвищахъ. Пр. Волкай¹⁾.

ЯЛОВЫЙ. Яловый, Яловець, Ялова. Назва сеся дуже интересна. Многѣ думаютъ, что назва сего села походить отъ назвы худобы *Яловка*, *ялова корова*. Корень сего слова походить отъ праславянскаго слова* *яловыць* > *чловыць*²⁾) = по чеськи *jaloves*; по польски *jałowiec*; по руськи *яловець* = родъ кедроваго дерева³⁾. У насъ говориться *яловый лѣсъ*, *яловое дерево*. Я думаю, что отъ сего слова походить и назва *ялова корова*, бо и яловѣ дерева растутъ скорше на неплодныхъ земляхъ, якъ у насъ кажутъ на *яловой землѣ*.

РЕПИННЫЙ. Въ старыхъ документахъ назву сего села пишутъ *Rurina*, *Рурупа* (1469), *Rurinia* (1496⁴⁾). Назва походить правдоподобно отъ румунскаго слова *râpă*, котрое повстало изъ латинскаго слова *ripa* = морской берегъ. Въ руськомъ языцѣ есть слово *рѣпа* (= проваль) > *рипка*. Маеме еще слово *рупа* (= пивница).

ОРЯБИНА. Орябина, Ярабина, Ярябина, Ярембина село въ спишской жупѣ споминаеся уже въ 1329 р. Слово **орябина** есть славянскаго походженя и до теперъ про походженя сего слова въ славянской филологіи повстала обширна полемика. Одрѣ филологи догадаются, что руськое слово **орябина** (= куропатка) повстало изъ старославянскаго слова *єръь*, яке въ руськихъ языкахъ на ладъ **озеро**, **олень** и т. д. дало слова **орябина**, **рябина**, **орябокъ**; въ польскомъ языцѣ *jarzabek*, въ чеськомъ языцѣ *jeřáb*, сербохорватскомъ *jereb*. Изъ другога на першій поглядъ подобнаго слова *єръь* = рябина (темнокорчева пасѣка), что дало въ славянскыхъ языкахъ *рябина*⁵⁾.

НЕГРОВО, НЕГРОВЕЦЬ. Негрово — село въ бережской, а Негровецъ село въ мараморошской жупѣ. Назва есть румунска *negru*, *neagra*, (= чорный) отъ латинскаго слова *niger*, —a, —um. Сеся назва въ румунской топографіи встрѣчаеся дуже часто. Отъ сего слова *negr* — повстало властное румунское имя *Negre*, *Negru* > *Негрово*⁶⁾.

1) М. Лелекач: Руська шляхта на Подк. Руси. „Подк. Русь“ р. XII—XIII. 1936.

2) Г. Ильинскій: К вопросу... „Slavia“, III. 1924.

3) По мадярски: *boróka*.

4) Mihályi: Máramarosi diplomák 401, 496, 613.

5) Н Дурново: Спорные вопросы о.-сл. фонетики. „Slavia“, III. 1924, ст. 266—67.

6) Dr. D. Crânjălă: ibidem 353—54.

RÁT. E magyar falu neve ратъ > ратище > ратай (= háború, csata) — ószláv szótól ered. A régi oklevelekben ez elnevezésnek leggyakrabban *Rát*¹⁾ formájával találkozunk. A bolgároknál ma is a háborút, csatát *rát* szóval jelölik. Ez a szó nagyon gyakran előfordul az orosz krónikákban. Jelenleg a falut **Nagy és Kis Rát**-nak nevezik (s a környékbeli ruszinok pedig Veléki és Mályi **Rátuvci** néven ismerik).

VOVKAVÖJ neve óorosz eredetű: a) вѣкъ-вѣтъ (vĕkĕ-vöty) hely, ahol a farkasok járnak, üvöltenek vagy b) вѣковой vezetéknevtől, mint amilyen hasonló nevek: *Barévoj, Vládévoj, Vlĕkoszláv*. Kárpátalján vannak történelmi adataink hasonló elnevezésekről. Pl. Volkai²⁾.

JÁLOVÖJ. (Jálovec, Jálová). E név szintén megérdemli a vele való foglalkozást. Sokan abban a hitben vannak, hogy e falu neve az üszőállat nevéből ered. E szó gyökere az ószláv ꙗловьцѣ > ꙗловьцѣ³⁾ (= csehül *jálovec*; lengyelül *jałowiec*; ruszinul *jálovecj* = boróka). Mondják nálunk *jálovöj lysz* (= borókaerdő), *jálovoje derevo* (= borókafa). De már *jálová zemlyá* = meddő, terméketlen földet jelent, azaz olyat, amelyben már csak a borókafa terem meg. Tehát a *jálovöj* szó második átvitt jelentése: meddő, terméketlen s így lehetett az üszőállat neve *jálová korová* (meddő tehén) azaz olyan, amely még nem borjazik.

REPÉNNÖJ. A régi oklevelekben e falu neve *Rypina, Rypyna* (1469), *Rypinia* (1496⁴⁾) alakban fordul elő. E név valószínűleg a román *râpă* szótól származik, amely a latin *ripa* = tengerpart — szótól vette eredetét. A ruszin nyelvben találkozunk a *répá* (= szakadék) > *répká* szóval. Azonkívül előfordul még *rupa* (= pince) alakban is.

ORJÁBÉNÁ. A szepesmegyei **Orjábéná, Járábéná, Járembéná** faluról említés történik már 1329-ben. **Orjábéná** szláv eredetű szó, amely körül a szláv filológiában hatalmas vita támadt. Egyes nyelvészek a ruszin **orjábéná** (=fogolymadár) szó eredetét az ószláv ꙗръбѣ-ben sejtik, amely a keleti szláv nyelvekben **ozero, oleny** stb. mintájára **orjábéná, rjábéná, orjábok** szók képzéséhez vezetett; a lengyel nyelvben *jarzabek*, a csehben *jeřáb*, a szerb-horvátban *jereb*. A ꙗръбѣ (rjábéná, sötétbokrú erdővágás), első tekintetre hasonló, másik szóból képződött a szláv nyelvekben a *rjábéná*⁵⁾.

NEGROVO, NEGROVECJ. Negrovo beregi, Negrovecj máramarosi falu. A román *negru, neagra* (fekete) közvetítésével a latin *niger -a, -um* alapja e szó etimológiájának. E név a román topo-

1) Wenzel: Codex dipl. tom. VIII. p. 66—67, anno 1263.

2) M. Lelekács: Ruszjká slyáchtá ná Podk. Ruszé. „Podk. Rusj“, XII—XIII. 1936.

3) H. Ilyinszkij: K voproszu . . . „Slávia“, III. 1924.

4) Mihályi: Máramarosi diplomák 401, 496, 613.

5) N. Durnovo: Szpornöje vaproszö o.-szl. fonetiki. „Slávia“, III. 1924, 266—67.

ЛОХОВО, ВЛАХОВО. Назвы повстали отъ слова *кляхъ*, *Волохъ*, *Волохово*, *Лохово*. Краняла догадуеся¹⁾, что старославянское слово *кляхъ* походить отъ кельтовъ, котрое имя германы розширили на всѣ романскѣ народы. Сесю назву для румунъ и таліанъ перебрали и мадяре въ формѣ *Olach*, *Oláh* > *Olasz*.

СЕРЕНЧОВО. Назва сего руського села походить отъ мадярского слова *szerepcse* отъ котрого повсталое властное имя *Szerencsy*. Сей кенезъ Серенчій доставъ 1526 р. кенезский листь на заложеня села, якое мало называтися *Посшимиръ* (. . . *novam possessionem nomine praescripti rivuli Postimer vocati denominandam*. . .) Але сеся назва не принялася. Населеня села и околицѣ дали ему радше назву отъ локатора *Szerencsy* — *Серенчово*²⁾.

ЛЯХУВЦЪ, ЛЯХОВЕЦЪ. Ляховецъ въ давнинѣ назывався по мадярски *Lengyelfalva*. Хотъ мадярска и руська назва въ обохъ назвахъ рознятся (*lengyel* — *ляхъ*), всекакѣ походятъ изъ старословянского пня слова *лѣхъ*. Сесе слово мадяри перебрали навѣрно отъ тыхъ славянъ, котрѣ поляковъ называли и называютъ ляхами, и въ той добѣ, коли въ ихъ языцѣ были носовки. Въ мадярской и польскомъ язѣцѣ осталася носовка ажъ до нашихъ часовъ, але въ руськой бесѣдѣ носовка ъ перейшла въ *а*, *я*, и такъ повсталое слово *ляхъ*. Межи народомъ заховалася и якась традиція, что першими оселенцами села Ляховецъ и Ляхувцѣ были поляки.

ТУРЯ-РЕМЕТЫ, -БЫСТРА, ТУРИЦЯ, ТУРИЧКИ, ВЫШ. ТУРИЦЯ, ТУРЦЪ и т. д. Назву *Тур* — можъ вывести отъ старославянского слова *тѣръ* (= быкъ, родъ бизона). На цѣлой Восточной Европѣ и въ Мадяршинѣ находиме много топографичныхъ назвъ отъ слова *туръ*.

¹⁾ Dr. D. Crânjală: *ibidem* 414.

²⁾ K. Kadlec: *Valaši a valašské právo v zemi . . .* 268.

gráfiában igen gyakran fordul elő. A *negr* szóból képződött a *Negre*, *Negru* > *Negrovo*¹⁾ román tulajdonnév.

LOCHOVO, VLACHOVO. Ez elnevezések a **ВЛACH**, *Voloch*, *Volochovo*, *Lochovo* szavaktól származtak. Crânjälä²⁾ feltevése szerint az ószláv **ВЛACH** szó a keltáktól ered, amelyet a germánok az ösz-szes román népek között elterjesztettek. A románokat és az olaszokat jelölő ezen nevet a magyar nyelv átvette *Olach* > *Oláh* > *Olasz* alakban.

SZERENCSOVO. E ruszin falu neve a magyar *szerencse* szótól származik, amelyből képződött a *Szerencsy* vezetéknev. Szerencsy kenéz 1526-ban engedélyt kapott *Posztémérnak* nevezendő falu alapítására (. . . *novam possessionem nomine praescripti rivuli Posthimer vocati denominandam* . . .). E név azonban nem gyökeresedett meg. E falu és a vidék telepesei szívesebben nevezték azt *Szerencsy*-nek hívott alapítója után *Szerencsovának*³⁾.

LYÁCHUVCI, LYÁCHOVECJ. Lyáchovecj magyar neve *Lengyelfalva*. Bár a magyar és a két ruszin elnevezés különbözik (*lengyel-lyách*) mégis mindakettő **ЛACH** ószláv szótöböl ered. Ezt a szót a magyar nyelv hűen átvette azoktól a szlávoktól, akik a lengyeleket lyáchoknak nevezték és nevezik, átvette abban az időben, amikor ezen szlávoknak maguknak is voltak orrhangjai. A magyar és a lengyel nyelvekben az orrhang a mai időkig fennmaradt, a ruszin nyelv **л** orrhangzója azonban *a-*, *já*-ba ment át s így keletkezett a lyách szó. A nép között fennmaradt az a hagyomány is, hogy Lyáchovecj és Lyáchuvci első telepesei lengyelek voltak.

TURJÁ-REMETŐ, -BÖSZTRÁ, TURÉCJÁ, TURÉCSKÉ, VÖS. TURÉCJÁ, TURC stb. A *Tur* elnevezést az ószláv **Туръ** (bika, bivalyfajta) szóból származtathatjuk. Egész Kelet-Európában és Magyarországon a *tur* szóból eredt sok topografikus névvel találkozunk.

Fordította a szerző.

1) Dr. D. Crânjälä: ibidem 353—54.

2) Dr. D. Crânjälä: ibidem, 414.

3) K. Kadlec: Valaši a valašské právo v zemi. . . 268.

Огень въ народныхъ вѣрованяхъ

Огень уже на початку бывъ для людины необычайно важнымъ — найлѣпшимъ помочникомъ въ каждоденномъ житю, обороною а подекуды и единымъ условьемъ житя. Посѣдае онъ кромѣ того прикметы, якѣ его ставлять высоко межи чотырьма элементами старинныхъ мудрецовъ. Бо огень есть найрухливѣйшій, найгрознѣйшій, творчий и погубляющій, а потомъ найкрасшій зъ усѣхъ, праобразъ сонця и небесныхъ свѣтилъ. Отсюда и его божеское походженя. Онъ бывъ не лишь почитаный, але познѣйше поднесеный до божеского образу и стану. Бо онъ в о и есть божою сутью,¹⁾ або хотъ лишь символомъ божества.²⁾ Его почитали отъ найнизшого культу до найвысшого. Его божественный характеръ назначають вже легенды про его высшее походженя — (Прометей, прамантга, Сю-ин и т. д. и не хиблять они и въ сучасныхъ дикуновъ). Его почитали якъ независимое божество, палили его въ честь боговъ якъ вѣчный огень, приносили ему жертвы плоды земнѣ и т. д. а такожъ звѣрячѣ и людскѣ жертвы.³⁾ почитали его якъ символъ едности и т. д. Розширения почитаня огню такъ великое, что его можно назвати свѣтовымъ,⁴⁾ подъ розными формами, на розныхъ мѣстахъ.

Всюды поширенный культъ огню змѣнився въ рознѣ божества напр. у стар. арийцевъ Агни. Въ пантеонѣ Веды на початку есть онъ самъ огень, богъ-сонце, познѣйше слуга божий, носить душѣ помершихъ на небо, жертвы и посередничае межи богами и людьми, познѣйше стае свѣдомостью, мудростью, та и змѣняеся въ Индру. До прямого почитаня якъ божества доходить огень въ парзской религии (Зендъ-Авеста, отд. Гатгасъ). Туй огень есть религ. символомъ божества (выразомъ божественныхъ атрибутовъ — добра въ думцѣ, словѣ, вчинкахъ и т. д. »Коли очи вашѣ звернуться до святого огня,

¹⁾ L. Schroeder: *Arische Religion* II. 469.

²⁾ E. Burnouf: *La science des Religions* 207.

³⁾ Humboldt: *Researches* 1824. I. pp. 225, 382.

⁴⁾ Дж. Леббёкъ: *Начало цивилизації*, ст. 215—217.

Tűz a ruszin néphitben

A tűz már kezdettől fogva rendkívül fontos eszköze, segítője és védelmezője volt az embernek a mindennapi életben — sőt sok helyen az élet egyetlen feltétele. Ezen kívül oly tulajdonságok birtokosa, melyek magasan fölébe helyezik az ókori tudósok elemeinek. Mert a tűz a legmozgékonyabb, legrettenetesebb, alkotó és romboló erő, ezenfelül mindenekfölött a legszebb, ősképe a napnak és az égi testeknek. Innen való isteni eredete. A tüzet nemcsak tisztelték, hanem később istenné is nyilvánították. Mert ő tulajdonképpen isteni lényegű¹⁾, vagy legalább is jelképe az istenségnek.²⁾ Úgy az egyszerűbb, mint a fejlett vallási kultusz helyet adott a tűz istenségének. Isteni jellegét hirdeti az eredetéről szóló számos legenda is (Prometeus, pramantha, Szüi-in stb. s nem hiányoznak ezek a mai vad törzseknél sem). A tüzet imádták, mint önálló istenséget, égették, mint örök lángot, földi terményeket, állatokat, sőt embereket is³⁾ hoztak neki áldozatul, tisztelték, mint az egység jelképét stb. A tűznek különböző helyeken és különböző formákban megnyilvánuló imádása oly méretű, hogy az egyetemesnek mondható.⁴⁾

A széltében elterjedt tűzkultusz különböző istenek képében jelenítette meg a tüzet (az ókori áráknál pl. — Áhni).

Véda pantheonjában kezdetben a tűz maga a napisten, később isten szolgája, aki a meghaltak lelkeit és az emberek áldozatait viszi az égbe, közvetít az istenek és emberek között, később ismeretté, tudássá válik s átváltozik Indrává. A tűznek — mint istennek — közvetlen imádása a perzsák vallásában jelenik meg először (Zend—Avesta — Gathas). Itt a tűz vallási jelképe az istenségnek, kifejezője az isteni tulajdonságoknak — a jónak: gondolatban, szóban és cselekedetekben stb. »Amikor szemeitek a szent tűz felé fordulnak,

¹⁾ L. Schroeder: *Arische Religion* II. 469.

²⁾ E. Burnouf: *La science des Religions* 207.

³⁾ Humboldt: *Researches* 1824. I. pp. 225, 382.

⁴⁾ Lubbock: *The origin of civilisation*. 215—217.

серце ваше предстане передъ Агура Мазда, высшего бога». За тымъ символомъ скриваеся самъ Агура Мазда, творецъ свѣта и чоловіка, найвысшій принципъ добра — праобразъ свѣта. Онъ воюе за побѣду свѣтла надъ темнотою (зъ Ангро-Майну). Людина мае ему въ томъ помагати — то е працьовати —, спамагати й очищовати чотыри елементы: огонь, землю, воздухъ, воду и своего духа въ борьбѣ зъ темнымъ и нечистымъ... Въ Греціи и Римѣ стрѣчаеме его въ почитаню Гефайста, Вулкана, част. и Зевса. Культъ Весты зъ вѣчнымъ огнемъ бывъ поширеный загально въ Римѣ, Греціи (и куда ихъ культура сягала), у герман. Локъ, у славянъ Сварогъ (част. и Перунъ). Стрѣчаеме божества огня у Вавилонцевъ, Фенекійцевъ, Египтянъ (Птагъ и др.), Мексиканцевъ (Ксиугтекутли — панъ огню, або Гухнеттеотт — старый богъ), у дикунъ западн. Африки (Зозъ) и т. д. Такожъ выступае огонь всюды якъ прикмета и форма боговъ. (Зевесъ якъ блескъ появляеся Семелъ, Егова Мойсееви въ огненному кущѣ). Тому, что онъ есть элементомъ найрухливѣйшимъ, творить и нищить, есть онъ почитаный двояко, якъ злый и якъ добрый. Онъ есть символомъ войны и одночасно символомъ спольного житя, якъ вѣчный огонь (у Римѣ, Италиѣ, Греціѣ на честь Весты, у Перуанцевъ, Мексиканцевъ, въ Индіянь (Оджіб ввей).

Черезъ тотъ прикметы огонь вже самъ по собѣ мае силу разомъ якъ элементъ конструктивный и деструктивный въ природѣ и спольномъ житю и якъ посередникъ межи небомъ и землею (блескъ, ударъ грому и т. д.). Уживаеся его въ розныхъ ритуалахъ якъ очищующого посередника, охраняющего и подносячого. Онъ по значеню близший духовному началу, якъ земному и тѣлесному. Очищуе духъ отъ грѣховъ и всего тѣлесного,¹⁾ подносить и нищить зло.

И въ филозофичныхъ системахъ найшовъ онъ свой выразъ якъ основной свѣтовый принципъ въ Гераклита Ефезского,²⁾ Зенона Стоика и др.³⁾ И душа была поважана за огонь або хоть лише снароднювана зъ нимъ.⁴⁾

Слѣды почитаня огню находиме и нынѣ въ цѣлой Европѣ. Оно въ деякомъ отношеню держитъ ся еще въ формѣ поодинокихъ святъ або мае характеръ чисто ворожницький. Якразъ въ сихъ святахъ его

¹⁾ Prof. Dr. Karl Döhring: Seinen Leib brennen lassen. Хождение Богородицѣ по мукамъ о. 38, 40.

²⁾ Огонь есть праэлементомъ, якъ найрухливѣйший (логосъ), зъ него черезъ „поднесеня“ и „спадъ“ всѣ рѣчи (борба е отцемъ и царемъ всего; панта рей).

³⁾ Яко огонь въ найчист. подобѣ - етер, проник. цѣлымъ свѣтомъ яко логосъ сперматикосъ. (Diog. Laertius VII. 136, 156, Cicero: Nat. deor. II. 22, 9, 23—27.)

⁴⁾ Ясно душа уважана огнемъ у Демокрита зъ Абдеры: „душа есть якимсь огнемъ и тепломъ“ (Aristoteles: De anima II. 2, (404a). Нечужий той поглядъ питагорцамъ стоикамъ, эпикурейцамъ и др. Высшѣ духи въ розныхъ религіяхъ мають за аtriebуть огонь.

szívetek Ahura Mazda, a legmagasabb isten színe előtt van«. A tűz jelképe mögött rejtőzik maga Ahura Mazda, a világ és ember teremtetője, legfőbb principiuma a jónak — ösképe a világosságnak. Ő a világosságnak a sötétség (Angro-mainyu) feletti győzelméért küzd. Az ember köteles őt ebben segíteni — dolgozni azért és megtisztítani a négy elemet: a tüzet, földet, levegőt, vizet és a saját lelkét a sötétség és tisztátalannal való küzdelemben... Görögországban és Rómában is találkozunk a tűzkultusszal és pedig Hefaisztos, Vulkánus és részben Zeus tiszteletében. A Veszta-kultusz az örök tűz tiszteletével elterjedt Rómában, Görögországban és mindenütt, ahol ezek a kultúrák hódítottak. A germánoknál Loki, a szlávoknál Szvaroh (részben Perun is). Találunk tűzisteneket a babiloniaiaknál, föníciaiaknál, az egyiptomiaknál (Ptah stb.), mexikóiaknál (Xiuhteculti — a tűz ura, vagy Huchnetteott — öreg isten), Nyugat-Afrika őslakóinál (Zoz) stb. Sokszor szerepel a tűz az isteni tulajdonságok hordozójaként. (Zeus mint villám jelenik meg Szemelének, Jehova pedig Mózesnek égő bokor képében.) Azért, mert a tűz a legmozgékonyabb, építő és romboló elem, imádják, mint jót és rosszat. A tűz jelképe a háborúnak, de egyszersmind — mint örök láng — a közös életnek is (Rómában, Görögországban Veszta tiszteletére, a peruiaknál, mexikóiaknál és Indiában Odzibvey).

Ezen tulajdonságok hordozójaként a tűz egyszerre mint konstruktív és destruktív erő és elem lép fel a természetben, a társadalmi életben és az ég és föld közötti közvetítésben is (villám, mennykő stb.) Használják különböző szertartásoknál tisztító, védő és felemelő közvetítőként. Jelentőségénél fogva közelebb áll természetfölötti eredetéhez, mint a földihez és anyagihoz. Tisztítja a lelket a bűntől és minden testitől,¹⁾ fölemel és elpusztítja a rosszat.

A tűz mint alapprincipium a filozófiai rendszerekben is kifejezésre jutott így Efezusi Heraklitosnál²⁾ a sztoikus Zenónál³⁾ s így tovább. A lelket is tűznek képzelték, vagy legalább is rokon jellegűnek a tűzzel.⁴⁾ A tűzimádás nyomait ma is megtaláljuk egész Európában. Ez részben egyes ünnepek formájában maradt meg, részben pedig tisztán babona-jellegű. Az ünnepek fejezik ki legtisztábban a tűzimádás lényegét. Ez aztán teljesen megvilágítja a tűz-

¹⁾ Prof. Dr. Karl Döhring: Seinen Leib brennen lassen. Szűzanya látogatása a kínok helyén 38, 40.

²⁾ A tűz a legmozgékonyabb őselem (logos), tőle származik „emelés“ és „esés“ által minden dolog (a küzdelem atyja és királya mindennek, panta rei).

³⁾ Mint a legtisztább alakja a tűznek — az aether; betölti az egész világot, mint logos spermatikos. (Diog. Laertius VII. 136, 156, Cicero: Nat. deor. II. 22, 9, 23—27.)

⁴⁾ Világosan kitűnik, hogy tűznek tartotta a lelket az abderai Demokritos — a lélek „valamilyen tűz és meleg“ (Aristoteles: De anima II. 2, (404a). Nem idegen ez a nézet a pythagoreusok, sztoikusok, epikureusok stb. előtt sem. A nagyobb szellemeknek különböző vallásokban tűz a jelzője.

смысль выражаеся найчистѣйше. Отсюды потомъ спадае ясное свѣтло на фрагментарнѣ ужитя огню яко медіального посередника въ магiи. Всѣ сесѣ явища, где бы они не находилися, мають свою основу въ глубокой давнинѣ — въ культѣ огню, сонця, мѣсяця и другихъ небесныхъ свѣтиль. И нынѣ, якъ мало котрѣ другѣ явища даються они звязати зъ первѣсными явищами давного еще невыгаслого періоду арійской культуры и культуры взагалѣ, хоть у видѣ змѣненомъ и глубоко призабытомъ.¹⁾

И въ сказкахъ найшовъ огонь свое вызначное примѣненя (огненнѣ птицѣ, огненнѣ люде, огненнѣ звѣрята — конь, гадъ и т. д. — якъ перзонификаціѣ сонця и огня).

Религія повстала на тлѣ соціального сповжитя людей. Изъ рудиментарныхъ представъ розвинулася она еволюційною дорогою въ правдиву религію, творячи образъ и назву своимъ богамъ вступивши зъ ними въ контактъ якъ подданный до пануючого (Фразеръ) Творячи образъ и форму своихъ боговъ, привязовала она ихъ межи иншимъ на поодинокѣ явища природы — розуміеся на тѣ, котрѣ были для неѣ найвыразнѣйшими и збужали еѣ респектъ. Такими суть межи иншимъ сонце и другѣ небеснѣ свѣтила — у народовъ арійскихъ передовсѣмъ²⁾ И до нынѣ заховали небеснѣ свѣтила ту высадку въ нар. повѣряхъ.

Сонце въ нар. вѣрованяхъ есть святое, живое, обдарованое вышюю интеллигенціею. Образити сонце значить только, якъ образити божество. Суть рознѣ табу относительно сонця. Напр. жона не сміе зъ непокрытою головою появитися на сонци. Показати голое тѣло на сонци есть грѣхомъ, якъ такожь зробити чтось поганое передъ лицемъ сонця. Мае людскѣ властивости. Оно гнѣваеся, мститъся и помагае въ бѣдѣ, тому моляться до него и зывають его на помощь въ бѣдѣ, бо оно »божое сонѣчко«, »око божое«, яке все видить и чуе идучи по небѣ. Видячи якоесь злое дѣло, оно якбы прижмурювало око и стае кровавымъ. Передъ зближеньемъ войны, епидеміи, голода, оно смутнѣе, меркне (на смерть), або червонѣе (на кровь) и мѣнитъся. Часто воюе оно изъ »шарканьемъ«³⁾ котрый перепадае его и хоче его »извѣсти«. Спочатку здаеся, что шаркань перемагае, оно меркне, але

¹⁾ Головна литература:

Kuhn: Die Herabkunft des Feuers.

G. d'Alviella: Histoire religieuse de feu.

Wachter: Das Feuer in der Natur, im Kultus u. Mythos.

Frazer: Myths of the origin of Fire.

Freudenthal: Das Feuer in deutschen Glauben.

G. Ferraro: Il fuoco (Arch. trad. popol. XII; 1893, 323—347).

Tylor: Researches into the early history of Mankind.

Roschers Mythol. Lexikon и др.

²⁾ Гл. L. Schroeder: Arische Religion II. 1—54.

³⁾ Про шаркань диви: Ф. Потушнякъ: Душа в нар. віруваню... Наук. Зборн. за 1937/38 рок, ст. 41.

nek, mint médiumi közvetítőnek részleges szerepét a mágiában. Mindezen jelenségek, bárhol is találkozunk velük, az ősrégi tűz-, nap-, hold- és egyéb égi testek kultuszában gyökereznek. És ma is — mint kevés más jelenség — szorosán fűződnek ök az árja kultúra régi, de még el nem enyészett periódusának első jelenségeihez, bár részben megváltozott és elfelejtett formában.¹⁾

A tűz a mesékben is fontos szerepet nyert (tüzes madarak, tüzes emberek, állatok — ló, kigyó stb. — mint a napnak és tűznek a megszemélyesítői).

A vallás az emberek társadalmi együttélésének az alapján keletkezett. Rudimentáris képzetekből evolúció útján igazi vallássá fejlődött, megadva isteneinek alakját és elnevezését összeköttetésbe lépett velök, mint alattvaló az uralkodóval (Frazer). Isteneik képe és alakjának az ábrázolásául az egyes természeti jelenségeket választották, természetesen azokat, amelyek a legkifejezőbbek voltak és kiváltották az emberek tiszteletét és csodálatát. Ilyenek például elsősorban az árja népeknél többek között a nap és a többi égi testek,²⁾ amelyek ezen kiváltságukat a néphitben a mai napig megtartották.

A nap a néphitben szent, élő és magasabb intelligenciával rendelkezik. Megsérteni a napot annyit jelent, mint megsérteni magát az istenséget. A nappal szemben vannak különféle tilalmak. Például: asszonynak nem szabad fedetlen fejjel megjelennie a napon. Lemezteleníteni a testet a napon vétek, úgy szintén vétek valami rosszat elkövetni a nap színe előtt. Emberi tulajdonságai vannak. A nap haragszik, bosszút áll és segít a bajban, azért imádkoznak hozzá és segítségül hívják a bajban. Mert ő »isteni napocska«, »isten szeme«, aki égi vándorlása közben mindent lát és hall. Látva a rossz tetteket, mintha lehunyná szemét és véressé változna. Háború, járványok és éhség bekövetkezte előtt a nap elszomorodik, elhomályosul (halálra), vagy megvörösödik (vérré) és elváltozik. Gyakran küzd a nap a »sárkánnyal«,³⁾ mely megtámadja és »meg akarja enni«. Először úgy látszik, hogy a sárkány győz, ellenfele elhomályosul, de az-

¹⁾ Irodalom:

Kuhn: Die Herabkunft des Feuers.

G. d'Alviella: Histoire religieuse de feu

Wachter: Das Feuer in der Natur, im Kultus u. Mythus.

Frazer: Myths of the origin of Fire.

Freudenthal: Das Feuer in deutschen Glauben.

G. Ferraro: Il fuoco (Arch. trad. popol. XII; 1893, 323—347.)

Tylor: Researches into the early history of Mankind.

Roschers Mythol. Lexikon.

²⁾ Lásd: L. Schroeder: Arische Religion II. 1—54.

³⁾ A sárkányról lásd: F. Potusnyák: Dusá v narodnom viroványu. Náuk. Zborn. 1937/38, 41.

потомъ побѣждаетъ.¹⁾ Се старинное вѣрованя задержалось у насъ у повномъ видѣ до днесь.²⁾ Образа сонця якъ образа великого божества вызывае страхъ. По небѣ ходить оно своею волею, бо оно доброе сонѣчко, хоче добре людемъ, бореса и спомагае жита. Въ колядкахъ выступае оно подъ розными видами, якъ творчий свѣтовый принципъ.³⁾

Мѣсяць есть загадковый, таемничий, блукающий ночью, тому его проявы больше интимнѣ, магичнѣ, скритѣ. Коли сонце больше загальное, хоть высшее и святое, то онъ есть загадковый, одиночный, звязанный изъ таемничими, демоничными силами природы. Тому людина въ магичномъ періодѣ звернула скорше до него, якъ до сонця, зъ навязаньемъ контакту черезъ магичный актъ. бо онъ есть божествомъ, подпомагающимъ глубокѣ, скритѣ силы въ природѣ, якъ ростъ, зродження, колобѣгъ матеріѣ, жита »мертвого« свѣту (якое такожь належить до скритого, тайного) и т. д. Его ображеня спричиняе кару низшого ряду, нечисту хвороту и т. д. Коли сонце одностайное, не зложеное и предметное, онъ зложеной и больше предметный. Онъ самъ змѣняе свою форму, об'являеся и мѣняется на небѣ, маючи розну силу залежно отъ того. Онъ спородненный изъ тымъ свѣтомъ, до якого принадлежать мерцѣ, (якѣ на немъ мають частинно свой осѣдокъ). Онъ сприяе и творить жита, але детермѣнованою безсвѣдомою силою. »Его свѣтло не есть свѣтло... се лише мѣсячное свѣтло... студеное, фальшивое«, порушающее скритѣ силы природы, тогды коли сонце порушуе высшѣ духовнѣ — етичнѣ силы. Приблизно туй мае онъ ту функцію, котру и деякѣ божества звязанѣ зъ его представою, якъ напр. у грековъ Артемида, (Луно, Селене) у стар. вавилонянъ Сін, въ Египтѣ Тоутъ, у арій. Сома⁴⁾ и т. д. Въ оккультизмѣ мѣсячнѣ фазы всегда грали и грають вызначну ролю. Ростъ, загибѣль, хвороты и выздоровленя залежнѣ все отъ фазъ мѣсяця.

Зорѣ се правдивѣ, нефальшивѣ огнѣ. Они якъ геніѣ, высшой классы, сприяючѣ добрѣ силы — »праведнѣ и служатъ богу«. Але они можуть згрѣшити и тогды падутъ на землю якъ »грѣшнѣ бѣсицѣ«. Межи тыми небесными и земными огнями есть узкое отношеня якъ праобразу, высшого до реального низшого.

Послѣ того можъ подѣлити земнѣ огнѣ на три круги, межи котрыми розниця есть лише, что до ступня: огонь небесный (блескъ, громъ), огонь земный (живый огонь и зв. ватра) и блѣдный огонь (что нимъ духи свѣтять).⁵⁾

¹⁾ Пор. Р. Bogatyrev: Actes magiques rites et croyances en R. S. p. 151.

²⁾ Старѣ Славяне вѣрили, что сонце перепадають рознѣ духи и оно бореса зъ ними (затмѣня).

³⁾ В. Ульяновскій: Стариннѣ колядки... Подк. Русь I. Наш. Родный Край XII. 2, IV. 93. и др.

⁴⁾ Пор. Hillebrandt: Vedische Mythologie (к. „Sonne u. verwan. Götter“).

⁵⁾ Пор. Ф. Потушнякъ: Сонце, луна, звѣзды и небеса въ нар. вѣр. „Народн. школа“ 1940/41 р. ст. 157—160, 175—180. Пор. так. Ф. Вовк: Студ. з етн. и антроп. ст. 167—170.

tán mégis csak a nap győzedelmeskedik.¹⁾ (Ez a régi hit a mai napig megmaradt nálunk teljes egészében.²⁾ A nap megsértése, mint a legnagyobb isten megbántása félelmet vált ki. Az égen szabadon járkel a nap, mert ő jó s jót akar az embereknek is. Küzd és előbbre viszi az életet. Különböző alakban jelenik meg a karácsonyi énekekben (kolyádákban), mint általános világalkotó principium.³⁾

A hold rejtélyes, titokzatos, éjjelenként bolyongó, azért megjelenései is intimek, mágikusak, titkosak. Míg a nap általánosabb, bár magasabbrendű és szent, addig a hold rejtelmes, egyedülálló és összeköttetésben van a természet titokzatos és démoni erőivel. Azért az ember a mágikus periódusban, a mágikus aktus által megteremtett kapcsolat révén, szívesebben fordult a holdhoz, mint a naphoz, mert a holdat a rejtett természeti erők, mint a növés, születés, cirkuláció, a halott világ (ami szintén titokzatos és rejtett) stb. segítő istenének tartotta és ismerte. A hold megsértése kisebbfokú büntetést — tisztátalan betegséget — von maga után. Míg a nap egynemű, egyszerű, addig a hold összetett és különmemű. Önmaga változtatja alakját, elváltozásaitól függ ereje is. Összeköttetésben van a halottak világával (a halottak részben rajta is lakoznak). A hold segíti és növeli az életet, de determinált és tudatalatti erővel. »Az ő világossága nem világosság... , az csak holdfény... hideg, nem igazi«. A hold a természet rejtett erőit mozgatja, míg a nap a magasabb szellemi erőknek — az etikaiaknak — a mozgatója. Megközelítőleg oly szerepet játszik itt a hold, mint a képmására alkotott egyes istenek vagy istennők mint pl. a görögöknél Artemis, (Luna. Selene) a babiloniaiaknál Szin, Egyiptomban Thot, az ókori árjáknál Szoma⁴⁾ stb. Az okkultizmusban a hold fázisai mindig fontos szerepet játszottak és játszanak. A fejlődés, a pusztulás, betegség, gyógyulás mindig a hold fázisától függnék.

A csillagok igazi, nem hamisított tüzek. Ezek, mint felsőbb génuszok, jóakaró lelkek — »igazak« és »istennek« szolgálnak. De a csillagok vétkezhetnek és akkor lehullanak a földre, mint »vétkes meteorok« (biszéci).

Ezek között az égi és földi tüzek között szoros a kapcsolat, olyan, mint a magasabb ösképnek a viszonya az alacsonyabb — földihez. —

Ennek alapján három csoportra osztjuk a földi tüzeket, amelyek között fokozati különbségek vannak — égi tűz (villám), a földi

¹⁾ P. Bogatyrev: Actes magiques rites et croyances en R. S. p. 151.

²⁾ Az ókori szlávok hitték, hogy a napot különböző lelkek megtámadják és ő küzd velök (napfogyatkozás).

³⁾ Ulyvanszkij: Sztárénny kolyádké. . . Podk. Ruszj I. Nás Rodn. Kráj XII. 2, IV. 93 — és mások.

⁴⁾ Lásd: Hillebrandt: Vedische Mythologie (k. „Sonne u. verwan. Götter“).

Безпосередно звязанъ зъ сими представами звычайъ, якъ еще и нынѣ стрѣчаеме на розныхъ мѣстахъ Европы, т. зв. свята огню — паленя святочныхъ огней, танцѣ и скоки черезъ нихъ для очищеня. Ихъ цѣлюю есть помочи сонцю въ борбѣ, очистити все при помочи огня, одогнати зло, помочи росту и розмноженю. Они суть останкомъ давныхъ святъ почитаня сонця и огню, якъ свято Аполлона въ Греціи, Палесъ въ Римѣ, честованя огня и сонця въ старыхъ индовъ, германовъ, славянъ и т. д. Отголосомъ ихъ и суть нынѣшнѣ свята звязанъ зъ культомъ огню взагалѣ.

До нашихъ часовъ заховався звычайъ роздвяныхъ огньовъ у славянъ, нѣмцевъ, (Osterfeuer,) на розныхъ мѣстахъ Франціи и т. д. У насъ заховалися лишъ деякѣ деталѣ того звыча (правдоподобно черезъ зимушнѣ невыгоды розпальовати вонка огнѣ): На святий вечеръ въ хатѣ мусить горѣти сильна ватра не лишъ тому, что огонь тогды потрібный, але «такъ треба», чтобы огонь того дня въ хатѣ не выгасавъ. Вечеромъ ставлять въ печь великій кимакъ, чтобы довго удержовавъ ватру и дававъ сильный жаръ.¹⁾ (Той звычайъ поволи зникъ черезъ заведеня шпоровъ и задержуеся уже лише тамъ, где суть стародавнѣ печи.) Вечеромъ на валовѣ припѣкають полумѣню худобѣ шиѣ, чтобы не хворѣла, а передъ святою вечерею обносять граню зъ ладаномъ рогату худобу.²⁾ За столомъ при святой вечери горить свѣчка (святий огонь) и такъ само не смѣе погаснути якъ и огонь въ печи, бо то значило бы великое нещастя — смерть. Того дня звернута увага селянина передовсѣмъ на его скоть и дерева, бо се свято прямуе передовсѣмъ до обнови житя въ природѣ, (огонь помагае сонцю, а обходъ за деревами подношуе животворну силу въ нихъ «vegetation spirit».)³⁾ Того дня окрашуються деревья вѣнками изъ соломы а такожъ подъ ними палять солому, чтобы родили. Огонь служить туй якъ охоронное и очищающее средство, а такожъ спомагае ростъ (тепло). Декуды овѣнчують деревья соломою, котрою застеляли столъ и т. д., а такожъ палять еѣ на другой день.⁴⁾ Се такожъ остатокъ роздвяныхъ огневъ. (Хоть у такой формѣ, бо та отава и т. д. нечиста.)⁵⁾

У розныхъ формахъ сей звычай дуже поширенный. Въ Галичинѣ мае онъ значеня майже такое, якъ у насъ живный четверь⁶⁾ а тогды Зеленинъ правильно уживае его за чть въ родѣ охоронны

¹⁾ Якъ у южн. слав. „баднякъ“ (и „баднячица“).

²⁾ Пор. Онищукъ: Народн. календарь, Студія зъ укр. етнол. XV. ст. 16.

³⁾ Frazer: The Golden Bough.

⁴⁾ P. Bogatyrev: op. c. p. 48.

⁵⁾ Ф. П.: „Отава, сѣно, солома въ рожд. вѣров“. Русское Слово 1941. № 10, 11.

⁶⁾ А. Онищукъ: Народный календарь (Зеленицѣ). Матер. до укр. етнологіѣ. XV. стор. 22.

tűz (az egyszerű élő tűz) és a halvány tűz (amellyel a lelkek vilá-
gítanak).¹⁾

Közvetlen összefüggésben vannak ezekkel a képzetekkel Európa különböző helyein még máig is fenmaradott régi szokások — az úgynevezett tűzünnepek, — tisztulás céljából végzett, tűz körüli táncok és a tüzek átugrálása. Ezeknek célja segíteni a napnak a küzdelmét, a tűz segítségével mindent megtisztítani, elűzni a gonoszt, elősegíteni a növést és szaporodást. Ezek maradványai a régi nap- és tűzünnepeknek, amilyenek voltak pl. Apolló ünnepe Görögországban, Pálesz ünnepe Rómában és az ősi indusok, germánok, szlávok stb. tűzimádásának megmaradt töredékei. Ezeknek a visszhangjai a mai tűzkultusszal egybekapcsolt ünnepek is.

A mai időkig megmaradt a szlávoknál a karácsonyi tűzgyújtás szokása, a tűzgyújtás Franciaország különböző helyein, a németeknél az Osterfeuer stb. Nálunk csak töredékesen maradt meg a karácsonyi tűzégetés (bizonyára a téli időjárási nehézségek miatt). Karácsonyestére jó nagy tűznek kell égnie a szobában, nemcsak azért, mert ilyenkor a tűz a meleg végett szükséges, hanem, mert »úgy kell lenni«, hogy ezen a napon a tűz a házban ki ne aludjon. Este jókora tuskót tesznek a tűzre, hogy az sokáig tartson és jó meleget és parazsat adjon.²⁾ (Ez a szokás a modern tűzhelyek bevezetésével lassan elmaradt s ma már csak ott tartják, ahol még régi kemencék vannak.) Este vályunál megérintik lánggal az állatok nyakát, hogy ne legyenek betegek és a szent vacsora előtt tömjénes parázzsal járkál körül a szarvasmarhát.³⁾ A szentestei vacsoránál az asztalon gyertya ég (szent tűz), aminek nem szabad elaludnia éppen úgy, mint a tűznek a tűzhelyen; mert ez nagy szerencsétlenséget — halált — jelentene. Ezen a napon a gazdaember figyelme mindenekelőtt az állataira és fáira irányul, mert ez az ünnep elsősorban a természetbeni élet megújítására irányul (a tűz segít a napnak és a fának tüzzel való körüljárása fokozza azok életerejét — vegetation spirit).⁴⁾ Szenteste napján szalmakoszorúkkal díszítik fel a fákat, alattuk pedig szalmát égetnek, hogy jó termést hozzanak. A tűz ebben az esetben tisztító eszközül szolgál és elősegíti a növést (meleg). Néhol a szentestei szalmával koszorúzzák föl a fákat vagy másodnap tüzet gyújtanak belőle.⁵⁾ Ez is a karácsonyi tüzek emléke. (Ez a szalma vagy széna ez esetben tisztátalan.)⁶⁾

¹⁾ F. Potusnyák: Solnce, luna, zvjozdi i nebesa v. nar. vir. „Nar. Skola“ 1940—41. 157—160, 175—180. Lásd: F. Vovk: Sztud. z etn. u. antropol. 167—170.

²⁾ A déli szlávoknál „badnyák“ (és „badnyacsica“).

³⁾ Hasonl. A. Oniscsuk: Narodnőj kálandárj, Sztud. z ukr. etnolog. XV. 16.

⁴⁾ Frazer: The Golden Bough.

⁵⁾ P. Bogatyrev: op. cit. p. 48.

⁶⁾ F. P.: „Otává, szlino, szoloma v rozsd. virov“. Russzkoe Szlovo, 1941.

передъ дѣдькомъ (домовикомъ)¹⁾ т. е. всѣхъ нечистотъ, котрѣ могутъ напасти на домъ и семью. (бо подъ именемъ дѣдька загорнутъ многѣ нечистоты).

Подекуды на святой вечеръ (а подекуды лишь на новый рокъ) подчасъ колядь ставлять на куть столько угликовъ, сколько членовъ въ родинѣ. Коли угликъ не згасне, але згорить на бѣлый попѣль, членови семѣ добре буде вестися въ здоровлѣ и работѣ, а чий згасне и зчорнѣе, той або умре, або буде хворый (символична зависимость огня и житя).

На сходѣ Подкарпатя палять роздвяну свѣчку. Коли бы она згасла, то ктось въ родинѣ того року умре.

Кромѣ того стыкаеся людина съ огнемъ и для досягненя якогось магичного вчинку — передовсѣмъ лѣкованя. При семъ огонь есть за-всѣгда чтось святое, высшее, сприяюче людинѣ, чтось, что очищуе отъ демоничныхъ и другихъ засяговъ.

Въ большости нашихъ сѣль заховався звычайъ святити »живный четверь«.²⁾ Въ селахъ Осой, Илниця, Бѣлки (и еще въ деякихъ) святятъ се свято спеціальнымъ способомъ, який на другихъ околѣшныхъ селахъ не встрѣчаеся. Отбываеся сей звычайъ въ ночь изъ великодной середи на великодный четверь по повночи. Газдыня, пробудившись, заразъ по першомъ когутъ замѣтае дуже старанно хату и, зобравши все смѣтя въ платъ, разомъ изъ старымъ з'ужитымъ вѣникомъ, якимъ его замѣтала несе его на межу, або надъ потокъ, на мѣста, якѣ инакше служили бы до ворожѣня (кущѣ, водомыѣ и т. д.), але все »на свое«.³⁾ Таемничость заховуеся туй якъ и при другихъ магичныхъ актахъ. На межи кладе она то все на одинъ ворохъ и запалюе. Коли огонь розгориться и вѣникъ запалахкотить, заговорить: »Палю Васъ воши, блохи, блощицѣ, мухи, гады, жабы и всякѣ паскудства... Геть менѣ изъ обшаря широко, далеко якъ дымъ«! Потомъ грѣе руки и ноги на томъ огни и каже: »Чтобы я была цѣлый рокъ така читава, якъ сей огонь«. Говорить се триразъ (»до тричѣ«).

Коли ктось въ хатѣ хворый на ноги, руки и т. д., то она бере и его изъ собою, чтобы погрѣвса на огни и тымъ выздоровѣвъ. Онъ мусить робити и говорити то, что и газдыня. Выконують се звычайно

¹⁾ Въ „Сборникѣ хар. историко-филолог. общества XVIII.“ („Нар. Обычай грѣть покойниковъ“).

²⁾ Назва „живный (четверь)“ походить, або отъ слова „оживати“, або отъ „жива ватра“. Гляди Онищукъ: „Первісне житя Гуцулів“ въ Студ. зъ укр. етнолог. ст. 162: „У живный четверь вдома, а якъ выйдуть на полонину, в колибѣ розпалюють живу ватру“.

³⁾ Пор. В. Доманицкий: „Народный календарь (Ровенский повѣт)“ Студ. з укр. етнол. XV. стор. 65. „У четвер (страстый) ще до зорі хозяйн повинен обмести свою хату і усі постройки, щоб жаби виздыхали“.

Ez a szokás különböző formákban nagyon elterjedt. Galiciában körülbelül olyan a jelentősége, mint nálunk a »zsévnőj csetverjnek«,¹⁾ s így Zelenin helyesen tartja ezt a védelem eszközének a »gyigyka«-val²⁾ szemben, azaz minden rosszal szemben, ami az otthon és családot érheti (a »gyigyka« mindezen bajoknak a megszemélyesítője).

Némely helyen szentestére, (vagy újévre is) a kántálás alatt annyi szem parazsat tesznek a sutra, ahány tagú a család. Akinek a parazsa el nem alszik, hanem elég és fehér hamuvá válik, annak a családtagnak jó munkában és egészségben lesz része, akié pedig elalszik, az vagy meghal, vagy beteg lesz (szimbolikus összefüggése a tűznek és életnek).

Kárpátalja keleti részén karácsonyi gyertyát gyujtanak. Ha a gyertya elalszik, valaki a családban még abban az évben meghal.

Ezenkívül az ember érintkezésbe kerül a tűzzel különféle mágikus aktusok végrehajtásánál — mint pl. elsősorban a gyógyításnál. Ezeknél az aktusoknál a tűz mindig szent, jóakarója az embernek, ami megtisztít a démoni és más behatásoktól.

Több falunkban szokásban maradt az u. n. »zsévnőj csetverj« (éltető csütörtök) megünneplése.³⁾ Oszoj, Ilonca, Bilke és még néhány faluban különös módon ülik ezt az ünnepet, amit már a környékbeli falvakban nem igen látunk. E szertartásokat nagyszerdáról nagycsütörtökre virradó éjszaka 12 óra után kezdik. Az első kakasszóra felébredő gazdasszony gondosan kisépri a házat s összeszedve a szemetet kötényébe, az ócska elhasznált seprűvel együtt kiviszi azt a mesgyére vagy a patakhoz, vagy egyéb babonázásra alkalmas helyre (bokrokhoz, vízmosásokhoz stb., de mindig a »mágáéra«.⁴⁾ A titokzatosság itt is be van tartva, mint más mágikus aktusnál. A gazdasszony a mesgyén mindent egy halmazra rak le és meggyújtja. Amikor a tűz javában ég és a seprű föllángol, megszólal: »Égetlek titeket tetvek, bolhák, poloskák, legyek, kigyók, békák és más tisztátalanok. El az én küszöbömről, el messzire, mint a füst!« Azután melegíti kezét, lábát a tűz felett és mondja: »Hogy

¹⁾ A. Onisesuk: Národnőj kálendárj (Zelenécji). Mater. do ukr. etnologiji XV. 22.

²⁾ »Gyigyka« (damavik) rossz háziszellem. „Sbornik chár. isztoriko-filolog. ob-scsestvá XVIII.“ (Národnőj oböcsáj grity pokojnikov.)

³⁾ A »zsévnőj« elnevezés, vagy az »ozsévaté« (éledni), vagy a »zsévá vátrá« szótól származik. Lásd Onisesuk: „Perviszne zsétyá Huculiv“ — Tanulmányok az ukr. etnológiából — 162 old.: „Az u. n. zsévnőj csetverj-re otthon, vagy — ha kimennek a poloninára — a pásztorkunyhóban lakók tüzet gyujtanak“. „Zsévá vátrá“ = a havasi pásztorok Szent György napján csiholás útján tábori tüzet raknak.

⁴⁾ Hasonl. V. Domanickij: „Národnőj kálendárj (Rovenszkij povit)“. Tanulmányok az ukrán etnológiából, XV. 65. „Csütörtökön (nagycsüt.) a gazdának még virradat előtt körül kell sepernie házat és minden épületét, hogy a békák kipusztuljanak“.

газдынѣ. а рѣдше дѣвчата.¹⁾ Ранкомъ газдыня розкладае огонь и вартитъ ѣду челяди. Тогда сокотитъ, чтобы при мѣшаню токану не падали кусники на шпоръ и не остави тамъ. А тѣ, котрѣ упали, старанно вымѣтуе окномъ и примовляе: »Геть, геть свириньки«. Того дня никто не смѣе принести у дворъ якусь рѣчь. галузку або чтось другого, бо тогда буде лѣзти въ дворъ и хату всяка паскудь: гады, жабы, мухи и т. д. »якъ бы ихъ ктось нагнавъ«. Отъ якъ она магичнымъ способомъ при помочи огня очистила дворъ!

Что до понятя сущности и походженя сего обряда суть рознѣ догады. Въ »Стоглавѣ« въ 41. кап. есть згадка, что ранкомъ въ четверь святого тыжня »палать солому и взывають мертвыхъ«. Зеленинъ обьясняе подобнѣ днесъ звычаѣ, якъ обрядъ »грѣть родителей«. ²⁾ На чтось подобного погодитися тяжко, бо нашѣ теперѣшнѣ обряды на то не показываютъ, а такожь аналогіѣ до сего тяжко найти. Тай психологично се обьясненя не есть вѣрное. ³⁾ Не есть невозможнымъ, что тутъ злучилося дасколько звычаевъ черезъ календарнѣ невыгоды разомъ въ одинъ и что який другий обрядъ перенесся на другой день середъ новыхъ условій и релативно до змѣсту старшихъ повѣрь.

У Сербовъ стрѣчаеме протягомъ року дасколько обрядовъ от-носно паленя огню: Напр. на »св. Младенци« старанно замѣтають смѣтя зъ двора а на »Благовести« его спалюють. Роблять се ради здорovia и росту »домаче стакѣ«, та чтобы ихъ не перепадали протягомъ

¹⁾ И справдѣ чудесно тогда глянути по селѣ: Въ глубокой темнотѣ ночи зачнуть подхаповатися мов чародѣйнѣ кѣтки маленькѣ огники... Туй... потомъ тамъ... потомъ ще дальше... Наразъ ними закосичилося цѣлое правое крыло... Ось недалеко ихъ вспыхнуло разомъ десять... Скрипнули недалеко ворота, скоро потомъ блиснувъ магичный огникъ и ледви, ледви палахкотитъ маленька полумѣнь изъ струею синѣго дыму вгорѣ... Потомъ нагло подхоплюея а изза него показуея старечое, поморщенное жѣночое облича... Ось уже цѣлое село закосичилося маленькими огниками, якъ золотыми гомбичками на чорномъ плащу ночи... Десь запѣвъ пѣвень. Въ воздухѣ несеся ледвы чуйный запахъ дыму... А огники тихо мерехняютъ. Недалекѣ горбки буйно закосичилися ними. Чтось чародѣйного и величавого несетсся надъ розмоклою вогкою землю... И псы не гавкають и котъ прищурившисъ на даху мовчить и дивитсся на диво невиданое. А по сусѣдныхъ горахъ, мовъ привидахъ, еще блимають яснѣ краилены огневъ... За якийсь часъ не есть ихъ. Ще заблисне десь ясно поломѣнь, заблисне и помре. А тамъ еще другий, загорѣвся и згасеае середъ ночи.

На сходѣ зачинае небо блѣднѣти... То пробуджаеся день... Запахъ дыму въ воздухѣ стаеся выразнымъ... Голосно и протяжно пѣють третѣ пѣвнѣ. Ночь поволи розгортае свой магичный плащъ и прозоряе тѣло дня поккрытое раннею росю починае быти видимымъ... Ось ще одинъ вспыхнувъ. То поздна газдыня, котра заспала, хочъ и поздно, но выконуе свою повинность, бо инакше нечистъ недало бы ей покою цѣлый рокъ. Та она, выдавъ, не весела, бо та, котра послѣдна палить свой вѣникъ, буде послѣдною межи газдынями цѣлый рокъ.

²⁾ Д. Зеленинъ ор. с. 268—270; такожь Л. Нидерле: Бытъ и культура древныхъ славянъ стор. 111—112.

³⁾ Поров. Онищукъ: Календарь ст. 22. (Того дня палать живу ватру).

én egész éven olyan derék legyek, mint ez a tűz«. Ezt hamarosan (»do trécsi«) megismétli.

Ha valakinek a házban keze, lába stb. fáj, a gazdasszony magával viszi, hogy megmelegedjen a tűz fölött és azáltal meggyógyuljon. A betegnek azt kell tennie és mondania, amit a gazdasszony mond. Ezt a szokást többnyire asszonyok, ritkában leányok végzik.¹⁾ Reggel a gazdasszony megrakja a tüzet s megfőzi az ételt a ház népének. Közben ügyel, hogy kavarásnál a tokány ki ne csepegjen a tűzhelyre és ne maradjon ott. Ha mégis lecseppen, akkor azt összeszedi és az ablakon kilöki mondván: »Ei! Ei!...« Aznap senkinek sem szabad semmilyen tárgyat, ágat, vagy egyebet behozni az udvarra, mert akkor bemászik a házba mindenféle tisztátalan állat: kigyók, békák, legyek stb., »mintha csak valaki felhajtotta volna őket«, mindazokat, amelyektől a háziasszony mágikus módon, tűzzel megtisztította az udvart.

E szertartás jellegét és származását illetőleg különbözők a feltevések. A »Sztoglav«-nak²⁾ 41. fejezetében megemlékeznek arról, hogy nagyhét csütörtökének reggelén »szalmát égetnek és a halottakhoz fohászkodnak«. Zelenin a jelenlegi szokásokat a »hrity rodételej« (melegíteni a szülőket) szertartásával magyarázza.³⁾ Az ilyen beállítást elfogadni nehéz, mert a mi mai szertartásainkban nem találunk rá magyarázatot s ez analógiával sem bizonyítható. Pszi-

¹⁾ És valóban ilyenkor csodás látvány tárul elénk. Az éjszaka mély sötétjében mint varázsvirágok föl-fölcillannak a faluban az apró tüzek... Itt... majd ott... majd még távolabb... Egyszerre fölékesítették az egész jobboldalt. Itt nem messze meggyult egyszerre tíz... A közelben fölnyikorgott egy kapu, röviddel ezután fölcillant a mágikus tűz. Még alig-alig pislog a kicsi láng s máris kékes füst száll fölötte... De hirtelen föllobog s megvilágít egy öreg, ráncos asszonyarcot... Lám, már az egész falut földszítették az apró tüzek, mintha az éj sötét palástját arany gombokkal ékesítették volna... Valahonnan kakaskukorékolás hallatszik. A levegőben alig érezhetően elterjedt a füstszag... És a lángok csendben csillognak. A közeli dombok tele vannak velök. Valami varázslat és magasztosság borul a puha, nyirkos földre... A kutyák sem ugatnak, a cica is meglapulva fekszik a háztetőn és nézi a még nem látott csodát. A szomszédos hegyeken is, mint az álmoképeken, még csillognak a tüzek... Kis idő múlva eltűnnek. Még néhol fényesen föllángol a tűz, föllángol és elalszik. Fölvillan a másik is és elvész az éjszakában.

Keleten pirkadni kezd az égbolt. A nap ébredszik... A füst illata megtölti a levegőt... Harmadszor is megszólalnak hangosan és hosszasan a kakasok. Az éjszaka lassan összehúzza titokzatos leplét és a napnak átlátszó, hajnali harmatcseppekkel borított teste mindinkább láthatóvá válik... Még föllobogott egy kis tűz. Ez az elkésett gazdasszony tüze — későn, de mégis elvégzi kötelességét, mert különben a tisztátalanság nem hagyna neki békét. Kedvetlen is ezért az asszony, mert aki utolsónak égeti seprűjét, az utolsó lesz a gazdasszonyok között is az egész évben.

²⁾ Sztoglav (sztoglaváho) az 1551. évi zsinaton történeteket és rendeleteket magában foglaló gyűjtemény.

³⁾ D. Zelenin op. c. 268—270; szintén L. Niderle: Böt i kulturá drjevnöch szlávján, 111—112. old.

року »мухе, буде, и ваши.¹⁾ У сходныхъ сторонахъ Сербіѣ заховався звычайъ »Ранило« (»Рана«). Въ ту ночь по повночи дѣвчата подпалюють середъ села огонь. Потомъ прибѣгае тамъ молодежь изъ села, спѣвае и бавиться ажъ до рана. Звычайно отбываея се свято на »Младеници« а такожь у »девети вторникъ«, »Благовести« и »Цветы«. ²⁾ Здаея, что нашъ »живный четверь« и обрядъ походятъ изъ того самого джерела. что и сербскѣ обряды, и доповнився зъ него деякими деталями. маючи въ основѣ той самый старинный славянский звычай, про який споминаея въ »Стоглавѣ« уже лише якъ спогадъ. — (Тымъ больше, что югославянскѣ впливы у насъ замѣтнѣ и въ языку.) ³⁾ У великодню суботу вечеромъ запалюе молодь коло церкви великий огонь ⁴⁾ и сторожить его ажъ до поповночи — до звоненя. — (Значеня его цѣлкомъ забытое и обясняея раціонально якъ стороженя плащенницѣ.) По звычайу огонь мае быти великий, ясный и мае въ немъ горѣти хотъ одинъ большой пень, бо коли огонь буде великий, красный, зъ высокою полумѣнью и буде много грани. то и урожай буде великий и богатый. Огонь розкладаея коло церкви, где выгиднѣйше и не звертаея увагу на мѣсто. бо оно не приписаное и се не грае туй нияку ролю.

Тому, что звычайно огнѣ горять на старыхъ цвинтаряхъ, або близько цвинтаревѣ, (бо церкви ставлять звычайно на старыхъ цвинтаряхъ) дало бы ся судити, что сей обычай споенный зъ обрядомъ относительно мертвыхъ — »покойниковъ грѣтъ« ⁵⁾ Але у насъ не есть никакихъ знаковъ, якѣ дали бы намъ право се думати.

Есть се передовсѣмъ весенное паленя огней для поднесеня силы сонця, ⁶⁾ творчой силы въ природѣ взагалѣ, и якъ праобразъ еѣ воскресеня на веснѣ и въ душѣ людини, что такожь якъ и природа и сонце воскресае на веснѣ — огонь разомъ и тепло, сила и радость. ⁷⁾

Дрова на огонь зноситъ молодежь зъ усѣхъ усюдовъ, а коли его не доста, краде (вл. бере), де попало, бо для святого огню не грѣхъ. Але се не являея ритуальнымъ явищемъ, хiba только примхою молодежи, яка безъ веселыхъ фигль не обойдея. — Колись, коли за дрова не была нужда и селяне самѣ привозили дрова на сей огонь. и тогда не кралися чужѣ плоты, (хiba чоловѣкови, якого можна по-

¹⁾ Српски Етногр. Зборн. VII. 1907. „Обичаи изъ Левича и Темнича“ — стор. 134.

²⁾ Српски Етн. Збор. 1894. „Животъ срба сельака“ ст. 94—95.

³⁾ Пор. Др. Панькевич: „Нові істор. дані до висвіт. деяк. діалект. явищ в жузі ужоцкій. Наук. Зб. 1938, ст. 45—48.

⁴⁾ Пор. В. Доманицький ор. с. 66.

⁵⁾ Я думаю. что сей обычай (гляди Зеленинъ ор. с. 268—270) народъ сякъ назвавъ только зъ гумору.

⁶⁾ Пор. В. Саханевъ: Отголоски языч. вѣров. въ быту П. Р. Центр. Евр. стор. 171.

⁷⁾ Паска такожь являея символомъ збольшеня и воскресеня сонця.

chológiai szempontból sem helyes ez a magyarázat.¹⁾ Nem lehetetlen, hogy itt több szokás olvadt össze a naptári nehézségek miatt s valamelyik szokás más napra csúszott át az új helyzetben s ugyanakkor megmaradt a régi szokások tartalma is.

A szerbeknél is az egész év folyamán több tűszertartást ismerünk. Pl. az u. n. »szv. Mladenca« napjára gondosan összeseprik az udvaron a szemetet és a »Blagovesti«-re elégetik. Ezt a házi állatok egészségéért és növekedéséért végzik, és hogy ne lepják el őket az év folyamán a »legyek, bolhák és tetvek«.²⁾ Szerbia keleti részén megmaradt az u. n. »Ranélo« szokása. Ezen az éjszakán a lányok tüzet gyújtanak a falu közepén. Itt összesereglik a falu fiatalsága, énekelnek és szórakoznak egész reggelig. Ezt a szertartást rendszeren a »Mladenca« ünnepén, »kilencedik kedden«, Blagoveszti« vagy »Szveti« napján tartják.³⁾ A mi »zsévnöj csetverj«-ünk és szertartásai is körülbelül abból a forrásból származnak, ahonnan a szerb szertartások, amelyek még ki is egészítették egyes részleteiben a mieinket. Mindkettőnek eredete a »Sztoglav«-ban említett ugyanazon ősi szláv szokás. Annál is inkább, mert a délszláv hatás nálunk a nyelvben is észrevehető.⁴⁾ Nagyszombat estéjén az ifjúság nagy tüzet gyújt a templom mellett⁵⁾ és őrzi ezt egészen éjfélig — a harangszóig. (Ennek a jelentősége teljesen feledésbe ment s észszerűen a »plascenica«⁶⁾ őrzésével magyarázzák.) Szokás szerint a tűznek nagynak kell lennie és legalább egy vastag törzsnek kell égni benne, mert, ha a tűz nagy, szép, magas lánggal ég és sok benne a parázs, akkor a termés is jó és gazdag lesz. A tüzet a templom mellett valamelyik alkalmas helyen rakják, nincs pontosan előírva, hol, mert ennek nincs különös jelentősége. Azért, mert a tüzeket régi temetőkből, vagy ezekhez közel rakják (a templomok is ilyen helyeken épülnek), arra következtethetnénk, hogy ez a szokás a halottakkal van kapcsolatban — (hrity pokojnikov).⁷⁾ De nálunk nincs semmi jel, ami erre engedne következtetni.

Ez elsősorban a tavaszi tűzégetés szertartása a nap erejének,⁸⁾ mint általában a természet teremtőerejének (jelképes) fokozására, amely erő ősképe a tavaszi természeti és szellemi feltámadásnak s ez

¹⁾ Hasonl. Oniscsuk: Kálendárj 22. (Ezen a napon élő tüzet gyújtanak.)

²⁾ Srpski Etnogr. Zborn. VII. 1907. „Obécsáé iz Levicsa i Temnica“. 134.

³⁾ Srpski Etn. Zbor. 1894. „Zsivot srbá selyáká“ 94—95.

⁴⁾ V. ö. dr. Pánykevícs: „Novi isztor. dányi do vésvit. deják. dijalekt. jávéscs v zsup. uzsockij“. Náuk. Zb. 1938, 45—48.

⁵⁾ V. ö. V. Dománickij op. c. 66.

⁶⁾ Krisztus képét ábrázoló gyoicslepel, amelyet a pap felöltve nagypénteken a templom körüli körmenet után a ravatalra helyez.

⁷⁾ Azt hiszem, hogy ezt a szokást (lásd Zelenin op. c. 268—270) a nép csak tréfaképpen nevezte el így: „A megboldogultakat melegíteni“.

⁸⁾ V. ö. Száchánjev: Otoloszki jazöcs. vjerov. v bötu P. R. Centr. Evr. 171.

дразнити, чтобы на такой день, якъ великдень, было больше смѣху въ селѣ.¹⁾

Такъ само, якъ и попереднѣ свята, мае и святой Юрій двоякое значеня въ почитаню огневъ (огнѣ величалнѣ, вспомагаючѣ и огнѣ зѣ магичнымъ зацѣленьемъ). Подекуды задержався звычай, хотѣ лишь фрагментарно, запальовати въ юрьску ночь большѣ огнѣ и переганяти черезъ поломѣнь скотину. Такожъ кладуть огонь середъ двора, або коло хлѣвовъ въ лазахъ ватру, въ яку мечуть зелень, одпужуючи вѣдьмы. Звычайно на Юря добывають пастырѣ »живый огонь«, розкладають изъ него ватру и переганяють черезъ него худобу подчасъ выгону на полонину, головно коли оно выходитъ першій разъ пастись изъ кошаръ або дома изъ хлѣвовъ. Такожъ межншимъ оббѣгають стадо зѣ огнемъ, »чтобы не мати страху.²⁾ Але такожъ для той цѣли, чтобы худобу не перепадали всякѣ нечистоты, котрѣ можуть ей шкодити.

Такожъ задержалося у насъ частинно старинное свято, знаное въ Европѣ, якъ свято майового огню або святоиванской ночи. Знаное зѣ малыми варіяціями въ Нѣмеччинѣ, Франціи, Скандинавіи, Англіи, Малой и Великой Руси, Полщѣ, Сербіи, Италіи и т. д. Оно у насъ называеся Иваня, (Ивандель, Ивандель). Есть оно безсумнѣву останкомъ старинного »купала« (ярила) въ честь бога Купала, »котрого урожаю быти бога розумѣли«, а тымъ и подружа. Оно до днесъ задержало весѣльный характеръ (обрядъ свадебный въ лѣсѣ довокла королицѣ³⁾ вороженя зѣ жентицею и т. д.) Въ святоиванску ночь вечеромъ накладаютъ еще лишь подекуды ватру, довокла якої бавиться молодѣжь. Але они мають вже лише ту задачу, что и святоюрскѣ огнѣ, — хоронити худобу передъ вѣдьмами и т. д.⁴⁾ Зато загадно розширенный у насъ ритуаль посѣвныхъ огневъ. Селяне передъ ораньемъ першійразъ очищать поле отъ розныхъ непотрѣбныхъ предметовъ, быля, терня и т. д., знесе ихъ на купку середъ нивы и подпалое вечеромъ. Се якъ коли бы маленькое свято въ родинѣ, а роблять се головно тому, »чтобы красный бивъ урожай«. Роблять се передъ каждымъ ораньемъ, а такожъ въ загородахъ на »сорокъ святыхъ«. Коли огонь красно розгоряеся, дае красну полумѣнь, то и урожай буде красный.

Огонь частинно уживаеся и при иныхъ святахъ, якъ напр. свята воды, и якѣ не можеме назвати однимъ або другимъ термѣномъ — где огонь только доповняе, якъ напр. доповняе его вода въ деякихъ магичныхъ актахъ.

До злитя або перемѣщеня поодинокихъ обрядовъ спричинилося по части незнаня календаря и замѣнчивость поодинокихъ церковныхъ

¹⁾ Пор. Р. Bogatyrev: op. c. p. 71—72.

²⁾ Bogatyrev op. c. p. 79.

³⁾ „Atropa belladonna“ а декуди „Hyoscyanus niger“.

⁴⁾ Пор. Онищукъ op. c. ст. 49.

ősképp a természethez és naphoz hasonlóan tavasszal szintén feltámad — a tűz egyben melegség, erő és öröm.¹⁾

A tűzre való fát az ifjúság bárholnan szedheti s ha nem volna elég belőle, úgy lopni (illetve elvenni) is szabad, mert a szent tűzről lévén szó, az nem vétek. Ez azonban nem rituális előírás, hanem csak az ifjúság pajkosságának szüleménye, ami nélkül az ifjúság nem élhet. Régen nem volt ilyen fahiány s az emberek maguk hordták össze a fát a tűzre, akkor nem lopták el az emberek kerítéseit (legfeljebb olyan embertől, akit ezzel nagyon fel akartak bosszantani, hogy aztán az olyan napra, mint a húsvét még több mulatság legyen a faluban).²⁾

Az előbbi ünnepekhez hasonlóan Szt. György napjának is ketős jelentősége van a tűzimárással kapcsolatban (a magasztaló és segítő tüzek és a mágikus célzatú tüzek). Egyes helyeken, ha csak töredékesen is, de megmaradt az a szokás, hogy Szt. György éjszakáján nagyobb tüzeket raknak és keresztül hajtják rajta a jószágot. Tüzet gyujtanak az udvar közepén is vagy az istállók és ólak mellett s ebben különböző, boszorkányokat űző növényeket égetnek. A szokás szerint György napra »élő tüzet« keresnek a pásztorok, meggyujtják vele a saját máglyájukat s keresztül hajtják rajta a polonákra (havasokra) kihajtandó állatokat, főleg — ha az állat első ízben hagyja el az istállót vagy karámot. Többek között még körülszaladják az állatokat tűzzel, hogy »ne féljenek«,³⁾ de azért is, hogy ne árthasson az állatoknak a tisztátalan, ami oly könnyen megtámadhatja őket.

Részben megmaradt nálunk az Európában ismert májusi tüzek ünnepe, ill. a Szt. Iván-éj ünnepe. Kisebb nagyobb variációkkal ismerik ezt Németországban, Franciaországban, Skandináviában, Angliában, Kis- és Nagy-Oroszországban, Lengyelországban, Szerbiában, Olaszországban stb. Nálunk »Iványá«, »Ivádeny« (János napja) néven ismerik. Ez kétségtelenül az ősrégi »kupálá« (járélá) ünnepnek a maradványa, »Kupala« isten tiszteletére, akit a »termés és házasság istenének tartottak«. Ez az ünnep máig is megőrizte lakodalmi jellegét, (a lakodalmi szertartás az erdőben a királynő⁴⁾ (menyasszony) körül, zsenticával⁵⁾ való jóslás.

Szent Iván éjszakáján csak kevés helyen raknak tüzet, ami körül aztán szórakozik a fiatalság. Ezeknek a tüzeknek is az a jelentősége, ami a György napi tüzeké — óvni a jószágot a boszorkányoktól stb.⁶⁾ A vetéskor gyujtandó tüzek szokása azonban már általánosan elterjedt nálunk. Szántás előtt a falusi emberek előbb

¹⁾ A pászka szintén az ujjászülető és növekedő nap szimboluma.

²⁾ V. ö. P. Bogatyrev: op. c. p. 71—72.

³⁾ Bogatyrev op. c. p. 79.

⁴⁾ „Atropa belladonna“ és valahol „Hyoscianus niger“.

⁵⁾ Zsentica — savó.

⁶⁾ V. ö. Oniscsuk op. c. 49.

святъ. але передовсѣмъ соціальнѣ условія и индивидуальное групповое житя безъ частыхъ зносинѣ черезъ географичнѣ условія зъ другими группами, приливѣ емиграціѣ и т. д. Изъ тыхъ первѣсныхъ проявовъ даеся отгадати ихъ первѣсна форма и великое принциповое значеня — приходѣ до ужитку зъ основною свѣтровою силою и манифестація сповпрацѣ зъ нею въ бою за поднесеня приспаной силы житя. Та свѣтова сила — »vegetation spirit«¹⁾ зъ еѣ помираньемъ тай инкарнаціею — може такожъ быти огненною подставою тепла яко квинтессенція огню. Отсюды и сповпраця огню зъ нею. Де оно присутное, тамъ и она. Бо и огонь есть высшимъ принципомъ, готовый змѣнитися въ духовное. розумовое существо и въ сей формѣ еѣ заступати. — Се все добре розумѣе людина своимъ коллективнымъ розумомъ и даеся нею вести. хоть не розуміе еѣ въ понятяхъ и словахъ, якъ индивидуумъ.

Якъ видиме. очень уважаеся всюды за чось вышого. а тымъ немовъ живого, святого и могутного. Бо гилозоизмъ²⁾ есть головною формою сего погляду на свѣтъ. А самъ свѣтъ се живый организмъ, наданый свободною, розумною волею, зъ тайнымъ зацѣленьемъ въ глубинѣ. Елементы переводятыся на живѣ силы зъ творчою духовною потенціею. Не законы и числовѣ отношеня грають туй головну ролю, але прикметы. И не есть туй въ нашомъ розумѣню формѣ або прикметѣ, лише струя, порушаючяся впередъ, безъ якогонебудь детерминованя — струя житя. — Огонь есть еѣ найлѣпшимъ праобразомъ. Такимъ являеся онъ и въ нашихъ нар. вѣрованяхъ.

Огонь поручѣ воды есть найсилнѣйшимъ медіальнымъ чинникомъ. Его ужитя въ народной магіи есть все позитивное и оборонное. Въ негативномъ понятю проявляеся онъ скорше якъ стихія. Огонь честують такъ, якъ честують взагалѣ сонце и другѣ свѣтила. Ему грѣхъ лаяти, або до него зле относится дѣломъ або словомъ. Бити огонь, або инакше его знечестити. уважаеся грѣхомъ.³⁾ За зневагу онъ може мститися на тѣлѣ людини. Такого на цѣломъ тѣлѣ покріють червенѣ прищѣ, якѣ дуже болять (напр. коли ктось плюне въ огонь, на языку з'являються болючѣ струпы, а влитьемъ молока въ огонь дойки коровы покріються струпомъ и бородавками).

Пастырѣ на салахахъ относятыся до него зъ великою почестію и гнѣваютыся, коли ктось имъ порушити огонь, бере чось изъ него, або инакше его знечистити, бо то може зле отбитися на стадѣ и на нихъ.

¹⁾ Frazer: The golden Bough. см. кап. X. ст. 119—135.

²⁾ Гиле — матерія, зоо — житя (одушевлена матерія), такожъ гилопсихизмъ.

³⁾ Поровн. А. Онищукъ: „Останки перв. култури у Гуцулів“, Студ. з укр. етнол. XV. ст. 162, 163.

megtisztítják a mezőt a felesleges és még ottmaradt növénymaradéktól, száraktól, tövisektől stb., a mezőkön összehordják egy halomra és este felé fölgyújtják. Ez a szokás majdnem ünnepszámba megy minden családnál s azért teszik ezt, hogy »jó termés legyen«. Elvégzik ezt minden szántás előtt s a kertekben pedig »negyven szent« ünnepeére. Ha a tűz jól ég s szép a lángja, a vetés is szép lesz.

Tüzet más ünnepeken is gyújtanak, pl. a víznek az ünnepein, amelyeket nem jelölünk külön terminusokkal, amikor is a tűznek csak kiegészítő szerepe van, mint ahogyan a tüzet egészíti ki a víz egyes mágikus aktusoknál.

Egyes szertartások egybeolvadásához, vagy eltolódásához nagyban hozzájárult a naptárban való tájékozatlanság, valamint egyes egyházi ünnepek változása, de elsősorban a szociális viszonyok s az egyes népcsoportoknak a nehéz földrajzi helyzet következtében előállott elszigeteltsége, az emigráció leszivárgása stb.. Egyes megnyilvánulásaikból lehet következtetni eredeti formájukra és nagy elvi jelentőségükre — a világerővel való kapcsolatukra s azzal való együttműködésükre az elfojtott életerő felszabadításáért vívott küzdelemben. Ez a világerő — »vegetation spirit«¹⁾ a maga haldoklásával és megtestesülésével szintén a tüzet veszi alapul — a hő ugyanis a tűz lényege. Innen van a tűz együttműködése a világerővel. Az első a második jelenlétét is maga után vonja. Mert a tűz is magasabb principium, amely kész átváltozni szellemi, értelmi lényévé és ebben az alakban helyettesíteni a világerőt. Ezt mind megéri az ember a maga kollektív felfogásával s ezáltal irányíthatja magát, bár ezt mint individuum nem fogalmakban és szavakban érti.

Amint látjuk, a tüzet mindenütt valami magasabbnak s ezzel élőnek, szentnek és hatalmasnak tartják. Ebben az esetben a hillozozmus²⁾ legfőbb alakja a világnézetnek. És maga a világ ez egy szabad akarattal felruházott és alapjában titkos célzatú, élő szervezet. Az elemek élő erővé változnak a teremtő, lelki potencia által. Nem a törvények és számbeli viszonyok játszik itt a főszerepet, hanem a tulajdonságok. És nincs itt a mi értelmünkben vett forma vagy tulajdonság, hanem csak egy determináció nélküli előre mozgó áram — az élet árama —. A tűz ennek legjobb ősképe. Ilyennek látjuk őt a mi néphitünkben is.

A tűz a víz mellett egyike a legerősebb médiumi tényezőknek. A népi varázslatokban való felhasználása mindig pozitív és védekező. Negatív fogalomban inkább csak mint elemi csapást ismerjük.

A tűznek olyan tisztelettel adóznak, mint amilyennel adóznak általában a napnak és más égitestnek. A tüzet vétek káromolni, vagy

¹⁾ Frazer: The golden Bough X. 119—135.

²⁾ hile — anyag, zoo — élet (élő anyag), lehet hilopszichizmus is.

Велику силу мае передовсѣмъ »живый огонь«. Нимъ запалюется перша ватра на Юря, а огонь зъ неѣ удержуется цѣлый часъ перебивая стада на полонинѣ. Овчарѣ знаютъ такъ его хоронити въ спузѣ, что и два днѣ задержитъ и не выгасне. Огонь честують и поважаютъ всѣ, бо огонь коло колибы святой, на него не можъ класти дерева якъ береза, осика и п. лишь передовсѣмъ бука и дуба.¹⁾ Они строго сторожатъ, чтобы въ огонь не упало хоть бы наприкладъ чтось изъ отпадковъ молока и т. д. »бо то огневи недобре«. Чужого гостя-овчаря при колибѣ они пильно сторожатъ, чтобы чтось не укравъ зъ ватры, а въ противномъ случаѣ и покарають палицами. Сей огонь хоронитъ стадо передовсѣмъ передъ чарами, походячими отъ другихъ пастыревъ-неприятелевъ, демонами и другими лихими вplyвами, походячими отъ людей або силъ природы. Коли бы онъ погасъ, стадови стала бы ся велика бѣда. Живый огонь, лѣпше якъ звычайный, лѣчитъ такожь хвороты.

Нечистѣ духи въ его присутности не мають тоту силу, якъ за темной ночи, бо онъ уже своею присутностю парализуе ихъ силу. Огонь завсѣгды примуше еѣ отдалитися на досягъ огню. Ватра або только лампа, свѣчка, уголь въ пипѣ захоронное людину. Нечиста сила не мае силы его згасити. Она поперше муситъ хитрощами его позбавитися а только потомъ може напасти на чоловіка. А коли она и зближитъ до огню (опѣрь, лѣсный чоловікъ и др.), есть дуже обережна и, взявши людску подобу, стоитъ отъ него чимъ дальше. Элементеры²⁾ такъ само, якъ и они, оминають свѣтло денное и огненное. А духи являються лишь тогда, коли въ хатѣ и т. д. погасять свѣтло.

Предметы, якѣ были въ контактѣ зъ огнемъ, почасті партиципують на его силѣ. Палиця — палена на огни (передовсѣмъ въ живой ватрѣ) —, попѣль изъ кадилницѣ, глина зъ огнища и т. д., а такожь кусокъ червеной цеглы (тому что барвою есть ему подобный). отстрашуютъ нечистѣ силы. Звычайный огникъ се немовъ микрокосмосъ въ одношеню до сонця макрокосму — тому онъ и партиципуе на его силѣ въ борбѣ изъ противнымъ свѣтомъ. Огонь есть великимъ лѣкаремъ, хоть тяжко ужити его непосредно якъ лѣкарство. Першимъ лѣкомъ на все для нашего селянина есть т. зв. »гашеня огню«. До черепляной (лѣпше коли новой) миски наливаеся звычайной воды, до неѣ додаеся три каплѣ свяченой воды, потомъ мечеся то правую.

¹⁾ При святыхъ огняхъ уживаеся завсѣгды спец. матер. якъ въ рел. такъ и въ магіи. (Перунъ — дубов. огонь и др.)

²⁾ Низший рядъ духовъ помершихъ (недавно помершихъ) неуконъ, самоубійцовъ, злочинцевъ, скотовъ и т. д. — по науцѣ спиритистовъ и маговъ.

irányában tettel vagy szóval rosszat tanusítani. Megverni a tüzet vagy más módon meggyalázni — vétek.¹⁾ A meggyalázásért megbosszulhatja magát az ember testén. Ilyennek a testét teljesen ellepik a vörös kiütések, ami nagyon fájdalmas (pl. ha valaki beleköp a tűzbe, annak a nyelvén fájó kelések keletkeznek, s ha tejet öntenek a tűzbe, a tehén tőgyét ellepik a kelések és szemölcsök).

A pásztorok a havasokon nagy tisztelettel viseltetnek iránta s haragúznak, ha valaki megbolygatja tüzüket — vesz belőle valamit, vagy másképen megbecsteleníti — mert ez rossz hatással lehet az állatokra és rájuk is.

Nagy ereje van elsősorban az »élő tűznek«. Ezzel gyujtják meg az első tüzet György napra és azt a tüzet őrzik, míg a csorda a havasokon tartózkodik. A pásztorok úgy tudják azt őrizni, hogy két napig is megmarad és nem alszik el. Minden pásztor tiszteli a tüzet, mert a »koliba« előtt égő tűz szent, nem lehet rá akármilyen tüzelőt tenni, mint pl. a nyírfa, nyárfa stb., csak bükköt és tölgyet.²⁾ Nagyon vigyáznak, hogy ne essen bele a tűzbe semmi, még ételmaradék sem, mint pl. tej stb., »mert ez a tűznek nem jó«. Az idegen vendégpásztort jól figyelik, nehogy valamit ellopjon a tűzből, ellenkező esetben meg is fenyítik botokkal. Ez a tűz óvja a jószágot az ellenséges pásztorok babonájától, démonoktól és más emberektől vagy természeti erőktől származó rossztól. Ha ez a tűz kialudna, az állatokat valami szerencsétlenség érné. Az élő tűz a betegségeket is jobban gyógyítja, mint a közönséges.

A tisztátalan, rossz lelkeknek az ő jelenlétében már nincs olyan erejük, mint sötét éjszaka idején, mert az megbénítja a szellemek erejét s elűzi a szellemeket a saját köréből. A tűz, lámpa, gyertya vagy parázs megvédi az embert. A tisztátalan lélek nem olthatja el ezt a tüzet. Előbb csellel meg kell szabadulnia attól s csak úgy támadhatja meg az embert. De, ha meg is közelíti a tüzet (vámpír, erdei ember stb.), nagyon óvatos és emberi képet öltve minél távolabb tartja magát a tüztől. Az alsóbbrendű lelkek³⁾ is kerülnek úgy a nappalnak, mint a tűznek a világosságát. A szellemek sem jelentkeznek, csak ha a szobában stb. el van oltva a világosság.

A tűzzel összeköttetésben levő tárgyak részben átveszik annak erejét. Tűzön (elsősorban élő tűzön) égetett pálca, templomi füstölőtől származó hamu, a tűzhelyből eredő agyag stb. és egy darabka vörös téglá is (mert hasonlít a tűz színéhez) elriasztják a tisztátalan lelkeket. A közönséges tüzecke a naphoz mint makrokozmoszhoz viszonyítva, mintha egy kis mikrokozmosz volna, azért neki is része

¹⁾ V. ö. A. Oniscuk: *Osztánké perv. kulyturé u Huculiv. Tanulmányok az ukr. etnológiából*, XV. 162, 163.

²⁾ A szent tűzeknél mindig speciális anyagot használnak úgy a vallásban, mint a kuruzslásban (mágiában).

³⁾ A spiritiszták és kuruzslók tana szerint a nem régen meghalt oktalanok, öngyilkosok, rablók, állatok stb. lelkei.

то лѣвою рукою перемѣнно три горячѣ, яснѣ углѣ зѣ ватры. Перетнеся той змѣстѣ въ мисцѣ ножомъ навхрестѣ и даеся триразѣ напитися хворому. Головну ролю грають туй горячѣ углѣ. Коли они падали на дно, то хворого чось »нагло перепало«. Лѣчать такожѣ черезъ »уссаваня огню тѣломъ«. У вогкомѣ горшку запалыть клоча и быстро прикладають его на мѣсто, де болить. »Тѣло уссе огонь и буде здоровое, бо хворота огня боитися — де огонь, тамѣ гораздѣ!«

Суть и другѣ способы ужитя огню. Головно при ворожкахъ и вѣщованияхъ. Напр. На Роздво въ огни зѣ девяти дворовъ принесенныхъ трѣскахъ можно увидѣти суженого и его занята, коли той огонь розложити передѣ дзвономѣ въ самотной комнатѣ.

Огонь може вчинковати и на отдалѣ черезъ магичный актѣ. Напр. Палить вѣдму одбиральницю, паралѣзуе еѣ силу и екзистенцію ажѣ на семомѣ хотарѣ.¹⁾

Огонь проявляеся еще якѣ стихія, але въ семѣ припадѣ не рознитися онѣ ничимѣ отѣ звычайного огню. Се прямо Богѣ за кару посилае огонь. — Онѣ туй немовѣ посоль божий выконуючий кару. Въ семѣ припадѣ и относятся до него магично, якѣ до живого быття.

Коли горить хата, або якась друга будова, при чомѣ огонь огрожуе чось въ сусѣдствѣ, тогды на хату або на огрожену будову выходить жонска особа и мае въ его напрямѣ червеною скатертью, хустиною и т. д. — Имитуючи огонь, она легко може его обманути, тай звернути его увагу въ другу сторону — немовѣ туй есть вже огонь. Такожѣ гола дѣвчина, розпустивши косы и накрывши ситомѣ черево, оббѣгае до тричѣ хату²⁾ Се зѣ одной стороны апелѣ до его свѣдомости — мовлявѣ въ хатѣ ничего не есть и одежѣ, зѣ другой стороны се магичный актѣ, бо значнѣ магичнѣ акты выконуються безѣ одежѣ. (Сито въ магii часто уживаеся якѣ предметѣ до познаня и накрытя.)

Отѣ стихийныхъ огней охороняе Палiй.³⁾ тому до него лѣтомѣ моляться и святкують его свято. Сѣно або солома, зѣ якою того дня робилося, згорить отѣ грому.

Огонь, який приходитѣ зѣ неба, есть могучимѣ и святымѣ. Предметы, якѣ прийдуть въ контактѣ изѣ нимѣ, такожѣ достають часть его прикметѣ. Громовый блескѣ селянинѣ не уважае чимѣсь ворожимѣ. То Илiй бѣ громомѣ чорта, своего и людского неприятеля. Самѣ Илiй

¹⁾ Пор. Ф. П.: „Соженiе вѣдмы — упирицы“ Русс. Слово 1940, № 21, 22.

²⁾ В. Саханевъ ор. с. ст. 167.

³⁾ Пророкѣ Илiя.

van a nap erejében, az ellenséges világgal való küzdelemben. A tűz kitűnő orvos-szer, bár nehéz közvetlen orvosságként használni. Falusiak legelső és univerzális gyógyszere az u. n. »szénoltás«. Egy lehetőleg új cseréptálba egy kis közönséges vizet öntenek, hozzáadnak három csepp szentelt vizet, aztán jobb- és balkézfel felváltva három forró és fényes parazsat dobnak bele a tűzből. Ezután a tál tartalmát kés segítségével megjelölik a kereszt jelével s megitatják vele a beteget háromszor. Legfontosabb itt a parázs szerepe. Ha a parázs elmerült az edény aljára, akkor a beteget »hirtelen támadta meg valami«. Gyógyítanak még »a tűznek testbe való fölszívása által« is. Egy nedves edényben csepüt gyujtanak meg s azt gyorsan rakosgatják a fájós helyre. »A test fölszívja a tüzet és meggyógyul, mert a betegség fél a tűztől — ahol tűz van, ott nincs baj«.

Még többféle módja van a tűz felhasználásának, különösen a kuruzslásoknál és jóslásoknál. Pl. karácsonyra a kilenc udvarból összehordott forgács tüzeiben a lányok megláthatják jövődöbelijüket és annak foglalkozását, ha a tüzet harangozás előtt egy magános szobában gyujtják meg.

A tűz a mágikus aktus által a távolra is kihatással van. Pl. a boszorkány elégetése megbénítja az ő erejét és egzisztenciáját még a hetedik határban is.¹⁾

A tűz megnyilvánulhat még mint elemi csapás, de ebben az esetben semmiben sem különbözik a közönséges tűztől. Ezt a tüzet egyenesen Isten küldi büntetésül. A tűz itt Isten büntetését végrehajtó küldönc. Ebben az esetben is úgy viselkednek vele szemben, mintha élő volna.

Ha ég a ház, vagy valami más épület, miközben a tűz veszélyezteti a szomszédos épületeket, akkor a még nem égő ház tetejére felmegy egy nő s egy piros kendővel, vagy takaróval integet a tűz felé. Ilyen módon utánozva a tüzet, könnyen megcsalhatja azt s más oldalba terelheti annak figyelmét — úgy mintha itt már volna tűz. Vagy egy meztelen leány szétbontva haját és szitával eltakarva hasát, körülfutja a házat háromszor.²⁾ Ez egyrészt felhívás a tűz lelkiismeretéhez, mintha a házban nem volna semmi, még ruha sem. Másrészt ez is mágikus aktus, melyek közül többet meztelenül kell elvégezni. (A szitát a kuruzslásban gyarkán használják, mint a megismerés és elfödés eszközét.)

A tűztől, mint elemi csapástól Szt. Pantelejmon³⁾ véd, azért imádkoznak hozzá nyáron s megünneplik névnapját. A szénát vagy szalmát, amivel ezen a napon dolgoztak, elégetik.

¹⁾ V. ö. P. F.: „Szozszenije vigymö — upiricö“ Russz. Szlovo Ungvár, 1940. 21—22.

²⁾ V. Száchánjev op. c. 167.

³⁾ Illés próféta.

строгий и сердитый. Онъ переслѣдуетъ чорта на огненной колеснице и якъ якогось увидить, заразъ мече въ него громомъ. »Такъ чистить Илій свѣта отъ чортовъ. Деколи чортъ спрячется за чоловѣка, або за скотину, а тогды Илій не пожалуе и чоловѣка, чтобы лише чорта убити. Але всѣ погинувшѣ отъ грома будутъ въ царствѣ, бо всѣ грѣхи имъ прощаються. — Бурѣ и грады зъ великими вѣтрами поднимають звичайно чорты зъ другими демонами и шарканями. Тому тогды б'ють громаы. Громъ, ударивши въ дерево, лишае по собѣ въ немъ камѣнець, а вдаривши въ землю, лишае »гromову сокиру«. ¹⁾ Громовый камѣнь служить до обчираня розныхъ хворотъ. А кто его мае, знае всѣ лѣчничѣ зѣля и тайны. Громова сокира такожъ служить до обчираня боляковъ, хоть чинность еѣ менша отъ громового камня. Па-лиця изъ скалки дерева, засягнутого громомъ, не допускае нечисту силу въ дорозѣ. Подчасъ бурѣ мечуть въ огонь »свату шутку« ²⁾ (въ жертву небесному огню) и буря розходиться. Въ громадѣ огневъ представляе онъ типъ высшого вызначного й могучого огню. якому лишь въ дечомъ близиться жива ватра.

До кругу мѣсячныхъ силъ — глубокихъ, скрытыхъ силъ природы — належать »блѣдѣ (нечистѣ) огнѣ. Въ дѣйстности они не суть правдивыми огнями — ихъ проявляютъ лише нечистѣ духи, головно для обманеня. »Они не грѣють и не палятъ — се лише нечиста сила дурить чоловѣка«. Тому сей рядъ огневъ есть лише иммитациєю правдивого огня, огня безъ внутрѣшного его змѣсту, хоть и належить до категоріѣ огневъ. Нечистѣ духи зъ правдивымъ огнемъ ничъ не можуть мати спольного.

Въ ночи на селѣ дуже часто можъ видѣти темнѣ, зрадливѣ огники надъ багнами, цвинтарями и т. д. Селяне выясняютъ се якъ про-явы, походячѣ отъ нечистой силы. — Вѣдьма низшого ступня, идучи межою свѣтитъ, пострашуючи людей, бо се належить до еѣ природы. »Збѣсчата« ³⁾ такожъ блудятъ межами и свѣтять. Могуть свѣтити и другѣ »нечистоты«. Такожъ душѣ нещасно погинувшихъ, або за кару присужденыхъ блукають по земли, въ деякой мѣрѣ ходять ночами свѣтячи. Убитого душа появляеся на томъ мѣстѣ, часто яко огникъ, який подхапуеся и згасае. Душа »мѣрального«, ⁴⁾ котрый за жита не мѣрявъ справедливо и давався подплачовати, блудитъ межами, доро-гами и »мѣряе«. З'являеся передъ людиною якъ блѣда, вогняна точка. бѣжить дасколько кроковъ, а потомъ нагло щезае. Замане чоловѣка и водить. Подобнѣ огники можуть з'являтися въ хатѣ подъ печью,

¹⁾ Пор. Ф. Вовкѣ: Студ. зъ ук. антроп. и етногр. ст. 170. (стрѣлу).

²⁾ Верболоза.

³⁾ Нехрещенѣ дѣти.

⁴⁾ Геометръ. (По деякимъ оповѣд. се несправедливый братъ перемѣнився въ огникъ.)

Az égből jövő tűz hatalmas és szent. A vele érintkezésbe kerülő tárgyak is átveszik részben ezeket a tulajdonságokat. A mennykőt nem tartja a falusi ember ellenségesnek. Illés veri mennykővel az ördögöt — a saját és az ember ellenségét — tartja a falusi ember. Maga Illés szigorú és haragos. Üldözi a tüzes szekeren az ördögöt és amint meglátja, szórja rá a tüzes nyilakat. Így óvja Illés a világot az ördögtől. Néha az ördög az ember vagy állat mögé rejtőzik s ilyenkor Illés nem kiméli az embert sem, csakhogy az ördögöt megölje. De minden mennykő által sujtott ember a mennyországba jut, mert ezeknek minden vétkük megbocsáttatik. A nagy zivatarokat, jégesőket, szeleket az ördögök más démonokkal és sárkányokkal együtt okozzák. Azért csap le ilyenkor a mennykő. A fába lecsapódó mennykő maga után hagy egy követ, a földbe csapódó mennykő pedig egy »villámbaltát«¹⁾ Az ilyen kő a betegségek babonás gyógyítására szolgál. Akinek ez birtokában van, az ismeri az összes gyógyfüveket és titkokat. A »balta« is a kelések gyógyítására szolgál, bár gyógyereje kisebb a kőénél. A villám által sujtott fából készített bot megóvja a vándort útjában minden tisztátalan betegségtől. Zivatar alatt »szentelt barkát« dobnak a tűzbe (áldozatul a mennyei tűznek) s a zivatar megszűnik. A tüzek csoportjában a mennyei tűz a tüzek magasabb, kitűnőbb és hatalmasabb típusát képviseli, amihez az élő tűz csak részben hasonlít. Az éjszakai tüzekhez — a természet mély és rejtett erejéhez — tartoznak a »halvány (tisztátalan) tüzek«. A valóságban ezek nem is tüzek — ezt a fényt csak a tisztátalan lelkek sugározzák ki magukból főleg csalás céljából. »Ezek nem melegítenek és nem égetnek — itt csak a tisztátalan lélek boldondítja az embert«. Azért ez a tűzcsoport csak utánzata az igazinak, belső tartalom nélkül, bár mégis ide tartoznak a tüzek csoportjához. A tisztátalan lelkeknek semmi közösségük sem lehet az igazi tűzzel.

Falun éjszakánként nagyon gyakran lehet látni sötétes, áruló fényeket a mocsarak, temetők stb. felett. A falusiak ezt a tisztátalan lélek megnyilatkozásának tulajdonítják. A boszorkány a mesgyén haladva világít s ijeszti az embereket, mert ez az ő természetéhez tartozik. A »zbizcsátá«²⁾ szintén bolyonganak a mezőkön és világítanak. Világíthat egyéb »tisztátalan« is.

A szerencsétlenség következtében meghaltak szellemei vagy a bűnhődésül földi vándorlásra ítélt lelkek is bolyonganak, éjszakánként világítva. A megölt embernek a lelke is megjelenik a végzetes helyen, mint föllobbanó és gyorsan kialvó fény. Az életében igazságtalanul mérő s magát megvesztegetni engedő »mérnök« lelke is bolyong éjszakánként a mesgyéken és utakon és »mér«.³⁾ Megjelenik az ember előtt, mint halvány, tüzes pont, fut néhány lépést, aztán

1) V. ö. F. Vovk: Sztud. z ukr. antrop. i etnogr. 170.

2) Kereszteletlen gyermekek.

3) Mérnök. (Egyes mondák szerint ez az igazságtalan testvér tűzcsovává változott.)

столомъ, лавою. а причиною ихъ суть все лише нечистѣ силы. Але свѣтять лише нечистоты низшого розряду. Сильнѣ нечистоты майже николи не свѣтять. Якъ въ научной магіи, и тутъ народомъ приписуеся ту способность астральному тѣлу (другому духу), коли оно есть поза тѣломъ физичнымъ. Згода повѣрь народныхъ и научныхъ майже релативна.

Якъ видиме, огонь уважаеся туй за основной и первѣсный элементъ. який черезъ своѣ прикметы ставиться на першое мѣсто межи другими элементами.

Треба розрозняти два его центры: сонце и мѣсяць. До першого належить небесный огонь, земный огонь, розрозняются межи собою лише ступнями святости, возвышености и силы. Огонь — стихія розниться отъ земного огня лишь функціею.

До центру мѣсячного огня належать »нечистѣ огнѣ« — тайнѣ силы природы, якѣ не мають ничъ спольного зъ дѣйснымъ огнемъ, яко часть негативной силы природы зъ прикметою лишь свѣтити.

Въ народномъ свѣтоглядѣ выраженѣ они у вѣрованяхъ, ворожкахъ, обрядахъ, казкахъ, митахъ и т. д., суть розширенѣ на весь кругъ соц. группы, не стративши зовсѣмъ слѣды первѣстного свѣтогляду, якого суть останками.

hirtelen eltűnik. Elcsalja az embert s aztán vezeti. Hasonló kis fények (tüzeeskék) megjelenhetnek a házban, a tűzhely, az asztal, vagy lóca alatt s ezeknek okozói mindig csak a tisztátalan lelkek. De csak az alsóbbrendű tisztátalan lelkek világítanak. Mint a tudományos mágiában, itt is a nép hasonló képességet tulajdonít az asztális testeknek (más lelkeknek), amikor azok egy fizikai test mögött állanak. A tudományos és néphit egyezősége csaknem viszonylagos.

Amint látjuk, a tüzet alap- és őselemnek tartják, mely a maga tulajdonságai révén első helyen áll a többi elemek között.

Meg kell különböztetni két különálló központját: a napot és holdat. Az elsőhöz tartozik az égi és földi tűz, melyek csak a szentség fokaiban, magasztosságban és erőben különböznek. Az elemi tűz csak funkciójában különbözik a földi tűztől.

A hold körébe tartoznak a »tisztátalan tüzek« — a természet titkos erői, melyeknek az igazi tűzhez semmi közük sincsen. Ezek a természet negatív erejének egy részét alkotják s csak világítanak.

A nép világnézetében gyökerező tűzkultusz jelei kifejezésre jutnak a néphitben, babonákban, szokásokban, mesékben, mítoszokban stb. El vannak terjedve egy társadalmi csoport teljes körében, nem veszítve el nyomait az ősi felfogásnak, melynek emlékei és maradványai.

Fordította *Ilniczky Márta*.

Хижое птацтво Подкарпатя

Данными для сей моей працѣ послужили змѣреня способу житя, поживы и т. д. и се все написано на основѣ своихъ властныхъ спостережень.

Поживу я постановивъ на основѣ осмотра змѣсту въ волѣ и въ жолудку. Се есть найбезпечнѣйше. Самопонятно, при рѣдшихъ экземплярехъ се въ такомъ змыслѣ не можно перевести, чтобы мы достали безпечнѣ чисельнѣ даннѣ. Если бы мы стремѣлися досягнути чисельнѣ даннѣ въ большой сколькости, тогда се бы обозначало выгубленя звѣрей. Тому отже и тутъ треба осторожно поступати и до позитивныхъ твердженъ треба долучити безпечнѣ спостереженя. Поживнѣ одношеня у частѣйше встрѣчаючихся птицъ суть важными зъ господарского огляду. У рѣдкихъ птицъ однако они ничъ не обозначаютъ. — Впрочемъ, правильное спостереженя все доповняе осмотра змѣсту въ жолудку, бо и се послѣднее може быти фальшивое. Только одинъ примѣръ приведу для поясненя сего: у волѣ бурой канѣ (*Milvus migrans*) можеме найти останки котятъ; если бы мы не видѣли, якъ сеся птиця выбирае киненыхъ у воду котятъ и щенятъ, тогда бы мы могли ламати голову надъ тымъ, якимъ способомъ достала еще ссучихъ котятъ, котрѣ въ жадномъ случаѣ не выходятъ на поле.

Змѣреня птицъ были переведенѣ выключно по подкарпатскимъ екземплярамъ — у совершенно свѣжомъ станѣ и точно змѣрено. Хижаки суть середной, даколи значной, рѣдко коли меньшей величины, птицѣ. Колись до сей группы принадлежали, а даже въ подекотрыхъ системахъ и теперь принадлежать, совы. Теперь уже на основѣ современныхъ, анатомичныхъ дослѣдовъ знаеме, что межи совами и т. зв. дневными хижакими не есть жадного спороднюючого звязку. Только вынесено на основѣ однакового способу житя, формально конвергенція, (крючковатый дзьобъ, кривѣ пазуры), зводила поверхово и только по внѣшности классификующихъ орнитологовъ (птицезнавецевъ). Ниже отже буде слово выключно только о старыхъ, т. зв. »дневныхъ хижакимъ«, а властиво, хижихъ птицяхъ (*accipitres*). Костякъ ихъ

Hrabár Sándor:

Kárpátalja ragadozó madarai

E dolgozatom adatai: életmód, táplálékméretetek stb. mind a saját megfigyeléseim s tapasztalataim alapján vannak közölve.

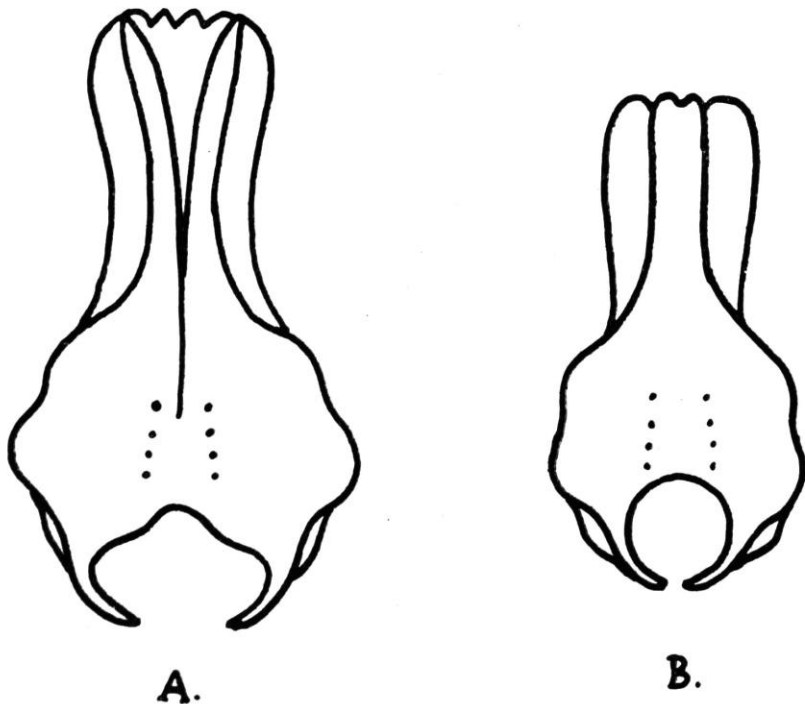
A táplálékot begy- és gyomortartalmi vizsgálataim alapján állapítottam meg. Ez a legmegbízhatóbb. Természetesen ritkább példányoknál nem lehet ezt keresztülvinni olyan értelemben, hogy megnyugtató számú adat állana rendelkezésünkre. Ha nagyobb mennyiségű adatra törekednénk, az egyenlő lenne az állatok kiírtásával. Azért tehát itt okkal-móddal kell cselekedni s a pozitívumhoz a megbízható megfigyelést is csatolni. A táplálkozási viszonyok gyakoribb madárnál gazdasági szempontból fontosak. Olyan madárnál azonban, mely ritkaságszámba megy, e jelentősége semmi. A helyes megfigyelés különben mindig kiegészíti a gyomortartalmi vizsgálatokat, mert ez utóbbi is lehet csalóka. Csak egy példával világítom ezt meg: a barnya kánya (*Milvus migrans*) begyében macskakölyök részeit találjuk; ha nem láttuk volna, hogyan szedi fel ez a madár a vízbe hajított macska- és kutyakölyköket, bizony törhethetnénk a fejünket azon, hogy jutott az a még szopós kismacskához, mely semmiesetre sem jár ki a mezőre.

A madarak méretei mind kárpátaljai példányokról valók — kizárólag teljesen friss állapotban pontosan mérve.

A ragadozók közép nagyságú, néha hatalmas, ritkábban kisebbtermetű madarak. Régebben e csoportban szerepeltek, sőt egyes rendszerekben most is szerepelnek: a baglyok. Manapság már, a modern anatómiai kutatások alapján tudjuk, hogy a baglyok és az u. n. nappali ragadozók között semmi rokonsági kapcsolat nincs. Csupán az azonos életmód hozott alakbeli hasonlóság (horgas csőr, görbe karmok) vezette félre a felületesen s csak külszínre osztályozó ornitológusokat. A alábbiakban tehát kizárólag a régi »nappali« ragadozókról, vagyis helyesebben ragadozó madarokról (*accipitres*) lesz szó.

складаеся зъ крѣпкихъ, массивныхъ и все таки легкихъ костей. Наибольшою костью туловищнаго скелета есть грудина кость (sternum), гребень котораго (головна прилипающа поверхность лѣтательныхъ костей — разнообразно развитый и по части сформованный; въ тѣсной связѣ зъ готовостею и способомъ лѣтания. Такъ у скоролетныхъ птицъ, у тыхъ, у котрыхъ розмахъ крыль есть прудкий и попыхающий (напр. у соколовъ и ястребовъ), гребень грудной кости высокій и выступае впередъ. Поки у тыхъ, котрѣ плавающимъ летомъ довго зъ неподвижными крылами кружать и не потребуютъ при порываню добычи быстрого розмаху крыль, насколько при опущеню вага властнаго тѣла несе птицю, — (сей гребень) онъ есть низший и слабше выскакающий впередъ — (канѣ, орлы). Другою большою костью въ скелетѣ есть грудна котловина зъ перекрестными позвонками, до котораго прилипае друга найсильнѣйше мускульна система, мускулы, порушующи ноги, переформованѣ на вертячий аппаратъ и ихъ пальцѣ.

Хижакъ, встрѣчающѣся у насъ, мають грудну котловину троякого типу.

КУПОРЫ. — MEDENCECSONTOK.

А) Выглублена котловина. Такой купоръ мають орлы, скригульцѣ, ястребы и т. д.

Árkolt medence. Ilyen a sasok, ölyvek, héják stb. medencecsontja.

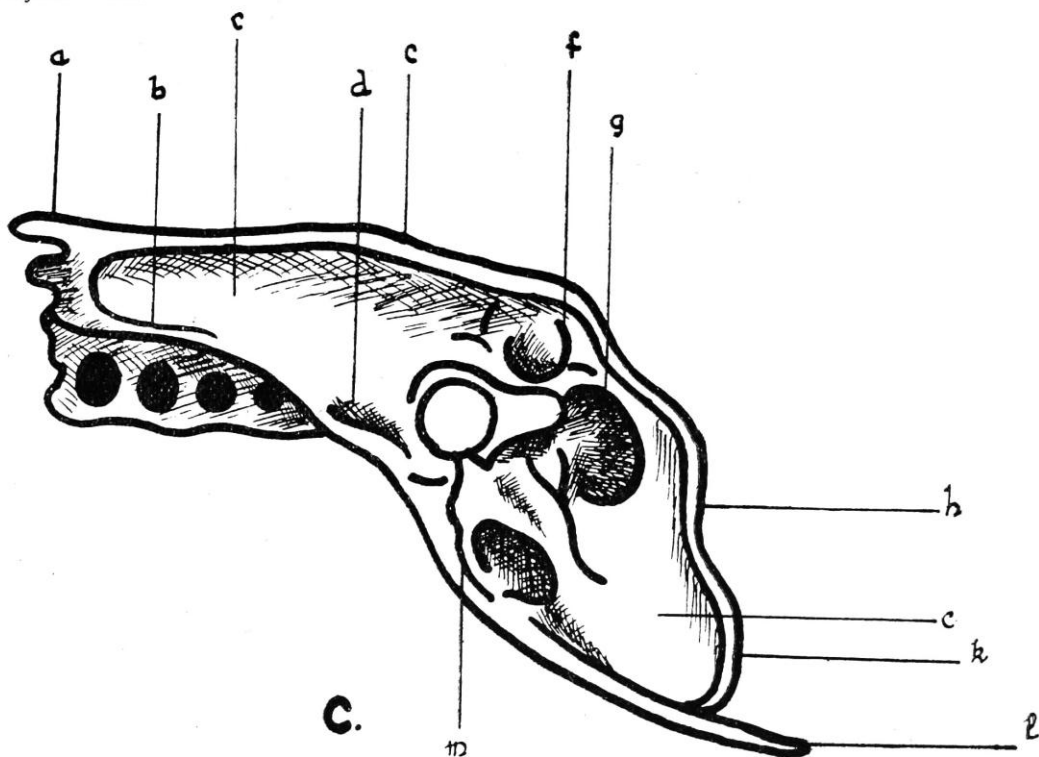
В) Плоска котловина. Такой купоръ мають соколы, канѣ.

Lapos medence. Ilyen a sólymok, kányák medencecsontja.

A csontváz erőteljes s masszív, ámár mégis könnyű csontokból áll. A törzsváz legnagyobb csontja a szegycsont (sternum), melynek taraja (a repülő izmok főtapadási felülete) különböző fejlettségű, részben alakú; szoros összefüggésben a repülési készséggel és móddal. Így a gyorsröptű ragadozóknak, azoknak, melyeknek szárnycsapásaik hevesek, taszítóak (pl. a sólymok, héják), szegycsonttarajuk magas, előreugró. Míg azoké, melyek úszórepüléssel sokáig mozdulatlan szárnyal keringenek s nincs szükségük a zsákmányszerzéshez gyors szárnycsapásokra, amennyiben lecsapásnál a test súlya viszi a madarat: — alacsonyabb, kevésbé előreugró. (Ölyvek, sasok.)

Másik nagyobb vázcsont a medence, a hozzáfórtott keresztcsigolyákkal, melyhez a másik legerősebb izomtömeg, a fogóké-szülékké átalakult lábát és annak ujjait mozgó izmok tapadnak.

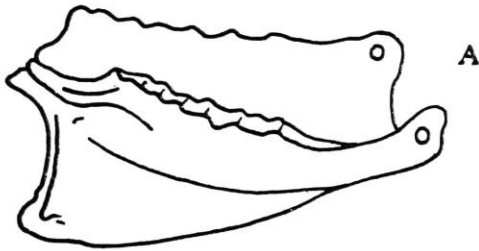
A nálunk előforduló ragadozóknak háromféle típusú medencéjük van.

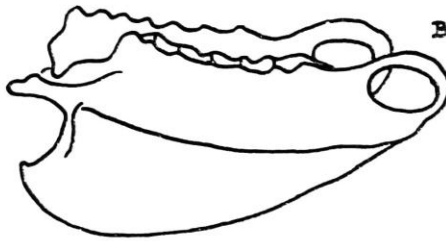
КУПОРЫ. — MEDENCECSONTOK.

C) Купоръ орла зъ боку:
Egy sas medencecsontja oldalról:

a) crista apinosa	g) foramen ischiadicum
b) crista iliaca ext.	h) processus ischiadicus inferior
c) fossae iliacaе externae	i) os ischii
d) os ilium	k) angulus ischiadicus
e) crista iliaca superior	l) os pubis
f) " " inferior.	m) foramen obturatorium.

A) Грудница орла (дивлячися зъ боку).
Szirti sas mellcsontja (oldalról nézve).
(*Aquila chrysaetos*.)

B) Грудница ястреба (дивлячися зъ боку).
Héja mellcsontja (oldalról nézve).
(*Accipiter gentilis*.)

Первый типъ: зъ дуже широкою, плоскою поверхностію (вершиною), даючи дуже малу, прилипаючу поверхность мускуламъ стегна. Нога такого хижака есть выключно обертающимъ приладомъ, безъ порывающей силы. Такого типу грудну котловину, называютъ пандіон-омъ (скобомъ), впрочемъ цѣлый скелетъ сего сильно розниться отъ скелета другихъ хижаконъ. Другой типъ есть узший, высокий, але ще все плоской поверхности, лишъ изъ слѣдами ровчаковъ, (зъ минимальнымъ краевымъ гребенемъ), таку грудну котловину мають соколы, коршуны, осоѣды. Третий типъ, зъ глубоко ровчатымъ гребенемъ, для убольшеня прилипающей поверхности. могучихъ, порывающихъ и убивающихъ мускуловъ ноги; такую есть грудна котловина, ястребовъ, орловъ и кань.

Части скелета находятся въ тѣсной связи зъ способомъ жигя звѣрять, таксамо, якъ и мускулы. Властиво, найбільшу массу хижаконого тѣла дають двѣ мускульнѣ системы. и мускулы, крыль и мускулы ногъ.

Мускулы ногъ мы видиме на 31. образѣ. Ихъ змысловѣ органы, якъ и взагалѣ у всѣхъ хижаконъ, дуже сильно розвиненѣ. Тутъ особливѣ змыслы граючѣ роль при порываню добычѣ, треба розумѣти, а именно въ первомъ рядѣ око. Орлиное або соколиное око споминають въ пословицяхъ. Оно есть найперворяднѣйшимъ и найчутливѣйшимъ оптичнымъ средствомъ. Взагалѣ въ цѣломъ звѣринномъ свѣтѣ они мають найсовершеннѣйший оптичный органъ. Другѣ змысловѣ органы майже не играють важной роль. Слухъ, нюхъ, дотыкъ и смакъ мають только другорядну важность. На сравительномъ каналѣ зъ выимкомъ пандіон-а (скоба) всегда можеме найти воли. Жолудокъ мае форму подовгастого мѣшочка. Кишки, якъ вообще у всѣхъ мясоѣд-

A₁) Грудница орла (див-
лячмся зъ переду).

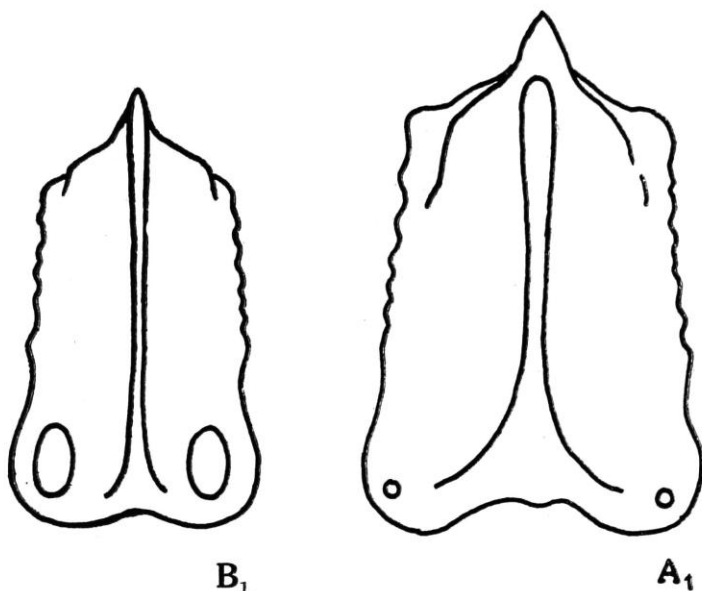
Szirti sas mellcsontja
(előlről nézve).

(*Aquila chrysaetos*.)

B₁) Грудница ястреба
(дивлячись зъ пе-
реду).

Héja mellcsontja (elől-
ről nézve).

(*Accipiter gentilis*.)

Az első igen széles, lapos tetejű ledomborodó oldalélel, igen kis felületet adva a comb izmainak. Az ilyen ragadozó lába kizárólag fogószerszám, tépő erő nélkül. Ilyen típusú medencéje csak a Pandion-nak, (halászsas) van; ennek különben egész csontváza erősen eltér a többi ragadozókéétól.

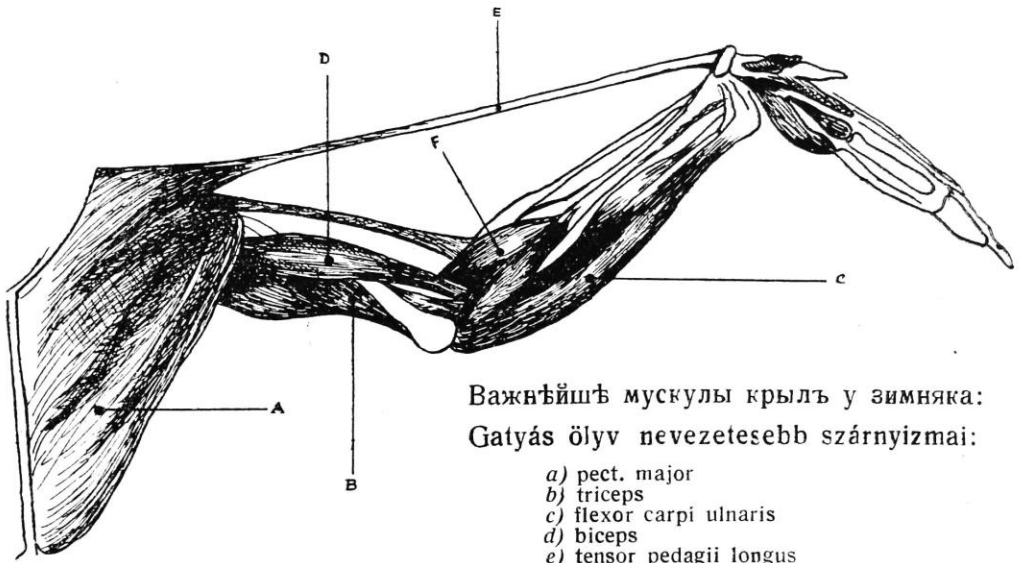
A második típusú keskenyebb, magasabb, de még mindig lapostetejű, az árkolásnak csak nyomaival, minimális peremtarajjal. Ilyen medencéjük van a sólymoknak (*Falco*), kányának (*Milvus*), méhészőlyvnek (*Pernis*).

A harmadik típusú mélyen árkolt tetejű, peremén kiugró tarajjal, a hatalmas tépő és ölő lábizmok tapadási felületének nagyobbítására; ilyen a héják (*Accipiter*), sasok (*Aquila*), ölyvek (*Buteo*) medencéje.

A vázrészek szoros összefüggésben vannak az állat életmódjával, ép így az izmok is. Tulajdonképpen a ragadozó madár testének legnagyobb tömegét két izomtömeg adja: a szárny és a láb izmai. Érzékszerveik — mint általában a ragadozóknak — rendkívül fejlettek. Itt különösen a zsákmányszerzésnél szerepetjátszó érzékek jönnek tekintetbe. Így elsősorban a szem.

A sas- vagy sólyomszem közmondásos. Legelsőrangú, legfinomabb optikai eszköz. Általában az egész állatvilágban talán nekik van a legtökéletesebb látószervük. A többi érzékszerv e mellett egészen háttérbe szorul. Hallás, szaglás, tapintás, ízlés, mind másodrendű jelentőségű.

Az emésztőcsatornán a Pandion-t kivéve, mindig találunk begyet. A gyomor hosszúkás tömlő. A belek — mint általában minden húsevőé — rövidek. Emésztésük gyors, a begyben megpuhítják

Важнѣйшѣ мускулы крыль у зимняка:

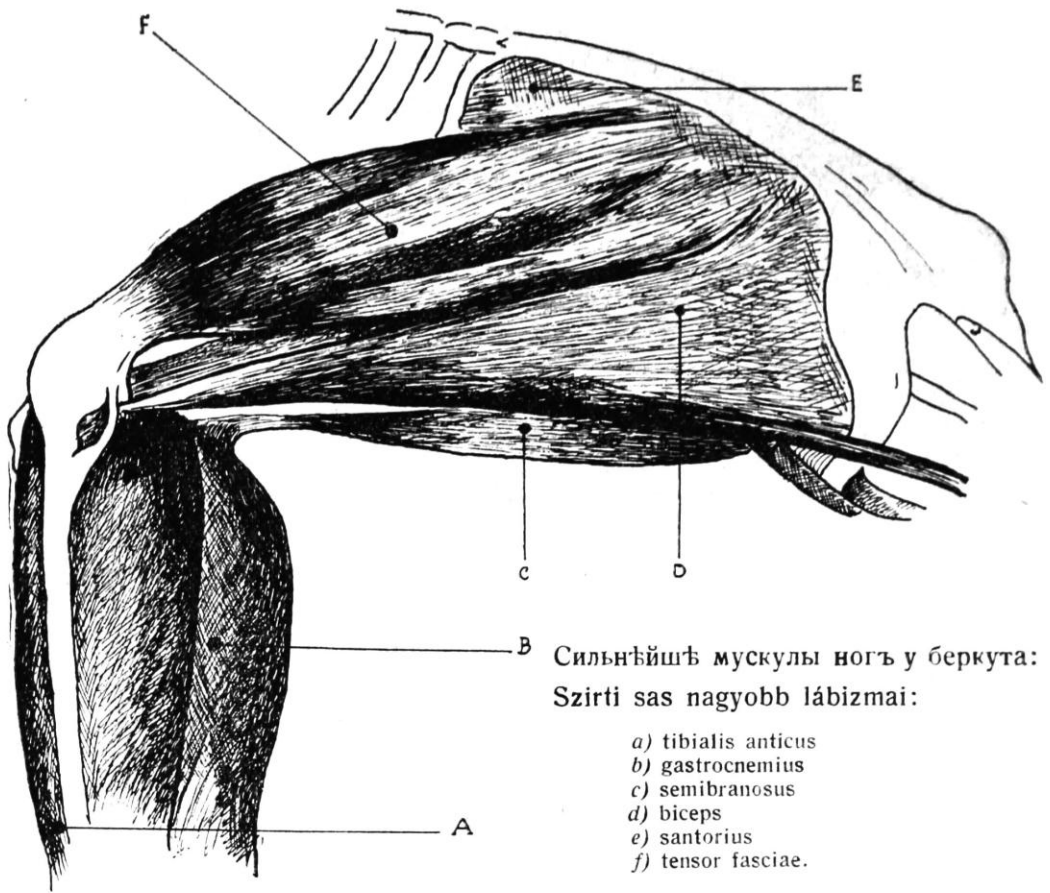
Gatyás ölyv nevezetesebb szárnyizmai:

- a) pect. major
- b) triceps
- c) flexor carpi ulnaris
- d) biceps
- e) tensor pedagii longus
- f) promator brevis.

ныхъ, короткѣ. Ихъ травленя быстрое, въ волѣ змягчаютъ и въ жолудку потомъ конечно довершаютъ травленя. И кости, жилы, жильнѣ полосы перетравлюе (розпускае) ихъ сильнѣй жолудочнѣ сокъ. Шерсть и пѣря, и другѣ нестравительнѣ части напротивъ звиваются въ клубки, котрѣ потомъ часъ отъ часу выблювають. Ихъ каль есть холодною, рѣдкою, бѣлою, вапнистою текутиною, котру они зъ себе далеко выбрызгують.

Ихъ мозокъ доста розвиненѣй. Больша часть хижаконъ се надзвычайно интеллигентнѣ, розумнѣ и учливѣ птицѣ. Что до якої степени они учливѣ, на се примѣромъ служатъ охотничѣ соколы, ястрябы и орлы. Найхарактеристичнѣйшою ихъ внѣшною отзнакою суть могучѣ ноги зъ кривыми пазурами и крючковатѣй дзьобѣ, подобнѣй до котрого мы можеме найти лишъ у попугаевъ и у совъ.

Ихъ найсильнѣйшимъ оружіемъ суть самопонятно ноги, вооруженѣ величезными пазурами, тотѣ, котрѣ мають сильно розвинену структуру ногъ, можуть перемочи много большихъ звѣрять. якъ тотѣ, котрѣ мають слабшу структуру ногъ. Найслабше розвиненѣ ноги межѣ хижаконъ мають супы; они и не можить порывати живыхъ звѣрей. У нихъ доповняе слабость ногъ дзьобѣ, котрымъ и товсту шкуру здохлины, а даже и кости, можуть розорвати або розхрупати. Супы, если ихъ дражнить чоловѣкѣ, не настолько ногами, якъ своимъ дзьобомъ обороняются; а даже подекотрѣ, якъ напр. ягнятникѣ, (орлосупѣ), уживають своѣ крыла якъ зброю для нападу; напр. ударомъ своихъ крыль спыхае напр. козулю зъ якогось небезпечного мѣста въ глубину. Взагалѣ ихъ пазуры серповиднѣ, зъ выимкомъ ягнятника; — острѣ, шпичастѣ. Наибольшимъ есть пазурѣ заднѣго пальця, слѣдующимъ есть пазурѣ внутрѣнного пальця, котрый есть коротшѣй.

Сильнейшѣ мускулы ногъ у беркута:
Szirti sas nagyobb lábizmai:

- a) tibialis anticus
- b) gastrocnemius
- c) semibranosus
- d) biceps
- e) santorius
- f) tensor fasciae.

a táplálékot, a gyomorban azután végkép befejezik az emésztést. A csontokat, inakat, inszalagokat is feloldja erős gyomornedvük.

A szőrök, tollak s egyéb emészthetetlen részek ellenben gombócba összecsomósodnak, miket azután időnkint kiöklendenek.

Ürüléküket fehér messzes híg folyadék alakjában messze fecskendezik ki.

Agyvelejük eléggé fejlett. A legtöbb ragadozó nagyon értelmes, okos, tanulékony madár. Hogy minő nagy mértékben tanulékonyak, arra példák a vadászsólymok, héják és sasok.

Legjellemzőbb külső bélyegük a hatalmas görbekarmú láb és a horgas csőr, melyhez hasonlót csak a papagályoknál és a baglyoknál látunk.

Legfőbb fegyverük, természetesen a hatalmas karmokkal ellátott láb, azok, amelyeknek erősen fejlett lábszerkezetük van, sokkal nagyobb állatot győzhetnek le, mint a gyengébb lábalkotásúak. A legfejletlenebb ragadozó láb a keselyűké; nem is tudnak élő állatot rabolni. Náluk a csőr pótolja lábuk gyengeségét, mellyel a vastag dögbőrt, sőt a csontokat is felszaggatják, összeropogtatják.

Каня. — *Barna kánya*. — *Milvus migrans*.
(Унгарский примѣрникъ — *ungvári példány*.)

потомъ пазурь среднего и внѣшного пальца, котрый есть найкоротшимъ. У скального орла (беркута) напр. съ размѣры суть слѣдующъ:

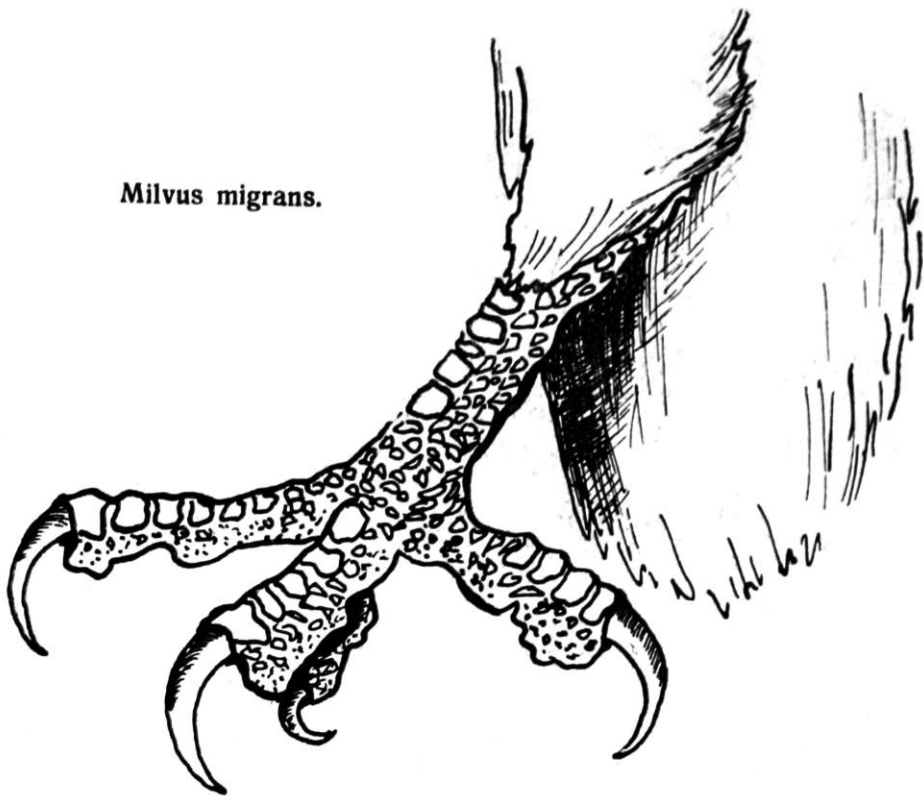
пазурь задного	пальца:	70	мм.
„	внутрѣшного	„	58
„	среднего	„	48
„	внѣшного	„	35

Выимкомъ зъ подѣ сего есть *Pandion* (скобѣ), у которого всѣ пазуры суть одинаковой довжины и *Pernis* (пчолоѣдѣ), у которого пазурь среднего пальца есть найдовший.

Тотѣ хижаки, котрѣ живляться повзунами, якъ напр. у насѣ *Circus* (гадиловѣ), мають короткоперстѣ ноги зъ короткими пазурами. Сесе есть натуральное потому, что стрункое тѣло гадины певнѣйше и легче може ухватити короткоперста, якъ довгоперста нога, котра въ семѣ случаѣ есть прямо неподходяча. Кромѣ сего, довгѣ пазуры, запричиняючѣ великѣ раны, суть излишнѣ потому, что живучу гадину не можно убити раною, запричиненною пазуромъ. Се може зробити лишъ ударомъ своего сильного дзьоба.

Хижаки, котрѣ живляться ссавцями, мають сильнѣ персты и величезнѣ пазуры. Свою добычу они заколюють и добивають своими пазурами, запричиняючи великѣ раны. — Кромѣ того, у наибольшей ихъ части, — потому, что живляться по большей части кусливыми грызунами — бабки на ногахъ покрытѣ пѣрьемъ (гачею), охороняющимъ противъ острыхъ укушень, якъ напр. у орловѣ и у зимняка. Найдовшѣ пальцѣ и короткий, но сильно крючковатый, дзьобѣ мають хижаки-птицеловы, якъ напр. соколы. Се легко можно порозумѣти тому, что зловлену птицю, чтобы она не могла трепати крылами, и чтобы была безсильна, треба многимъ сильнѣйше обхватити, якъ ссавця. Кромѣ того у нихъ еще на сподной части каждого сустава на паль-

Milvus migrans.

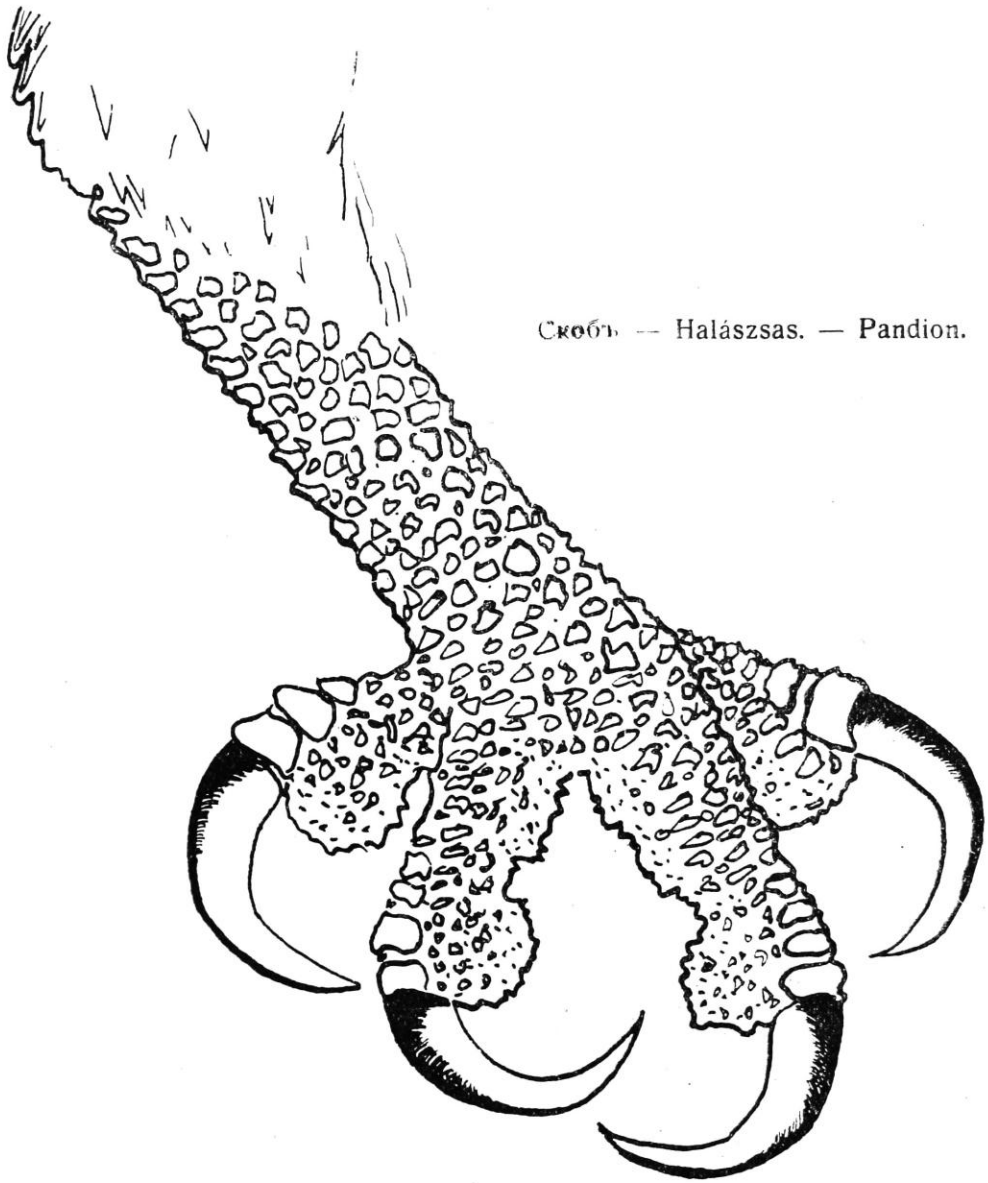
A keselyűk, ha az ember ingerli őket, nem annyira a lábukkal, mint inkább a csőrükkel védekeznek, sőt egyesek, mint a saskeselyű (gypaetos) a szárnyát is támadó eszközül használja: szárnycsapásaival szédíti le pl. a zergegidát valamely veszélyesebb pontról a mélységbe.

Általában karmaik sarlóídomúak s a keselyűt kivéve — élesek, hegyesek. Legnagyobb a hátsó ujj karma, következik a belső ujjé, mely valamivel rövidebb, majd a középső és külső ujjé, mely a legkisebb. A szirti sasnál (*Aquila chrysaetos*) pl. az arány ilyen.

a hátsó ujj karma:	70 mm.
a belső „ „	58 „
a közép „ „	48 „
a külső „ „	35 „

Kivétel ez alól a *Pandion* halászsas, melynél minden karom egyforma nagyságú és a *Pernis* darázsölyv, melynél a középujj karma a leghosszabb.

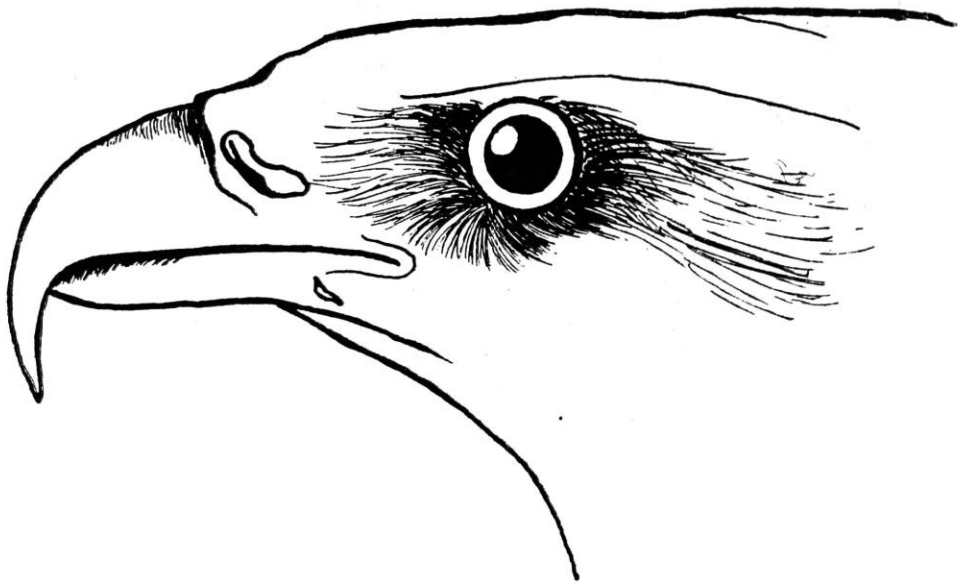
Azoknak a ragadozóknak, melyek csúszómászókkal táplálkoznak, amilyen pl. nálunk a kígyászsas *Circaetus*, rövidujjú, rövidkarmú lábaik vannak. Ami természetes is, mert egy karcsú testű kígyót pl. sokkal könnyebben és biztosan megragad egy rövid ujjú láb, mint egy hosszú ujjú: mely ezen esetben egyenesen alkal-

Скобъ — Halászsas. — Pandion.

дяхъ есть сильна выпуклина, т. зв. дусильна бородавка, котра еще подвысшае удушливостъ стисканя.

У хижаконъ-рыболововъ, (напр. у Pandion-a (скоба) на перстахъ ногъ изъ споду сильно жесткихъ, пиловатыхъ, всѣ пазуры суть сильно крючковатѣ и одинаковой величины. Ихъ внѣшний палець кромѣ сего есть подобный до ткацького човна, то есть можно его хосновати въ обратномъ напрямѣ, може однаково уживати, безсумнѣвно, что сесе устройство ноги служить для совершенного порываня лусковатой, ховзкой и гладкой добычѣ. У крючковатого дзьоба уже не пока-

Скобъ. — Halászsas. — *Pandion haliaetus*.
(Унгарский примѣрникъ — ungvári példány.)

matlan volna. Azonfelül a nagy sebet ütő hosszú karom is felesleges, mert a szívós életű kígyót karomsebbel meg nem ölik. Ezt csakis erős csőrének csapásaival végzi el. Az emlősökkel táplálkozó ragadozóknak erős ujjaik, hatalmas karmaik vannak. Zsákmányukat agyonszűrják, nagy sebet ejtő karmaikkal végezik ki. Azonfelül legtöbbjüknél — mivel főleg harapós rágcsálókcal táplálkoznak — a láb csüdjét is tollazat védi az éles harapások ellen. Pl. a sasoknál, gatyás ölyvnél (*Buteo lagopus*).

Leghosszabb ujjaik s rövidebb, de erősen horgas, karmaik vannak a madárfogó ragadozóknak pl. a sólymoknak. Ez igen érthető, mivel a megfogott madarat, hogy szárnyaival ne vergődhessék, hogy tehetetlen legyen, sokkal inkább át kell tudni fogni, mint pl. az emlőst. Azonfelül náluk még minden ujjizület alsó oldalán erős kidudorodás u. n. fojtószemölcs van, mely a szorítás fojtó hatását még inkább fokozza.

A halfogó ragadozó (pl. a *Pandion*) alulról erősen érdes, rás-polyos lábujjain minden karom erősen horgas, egyenlő nagyságú. Külső uja azonfelül vetélőujj, vagyis előre és hátra felé irányítva is egyformán tudja használni; kétségtelen, hogy ez a lábszerkezet a pikkelyes és ficánkoló, sikamlós préda tökéletes megmarkolására való.

A horgas csőr már nem mutat, amennyiféle s ilyen szélsőséges alkalmazkodást. Általánosságban a nagyobb állatokkal táplálkozó ragadozóknak erősebb, vastagabb csőrük van, mint az apróbb álla-

Крогулець. — Karvaly.
Accipiter nisus.

зуюся такое рознообразное и такъ потрібное приспособленя. Взагалѣ у хижаковъ, живлячихся большими звѣрятами, дзьобъ сильнѣйшій и грубшій, якъ у хижаковъ, живлячихся меньшими звѣрятами. Натурально и потому, что большѣ, грубшѣ кости и грубшу шкуру легче можуть роздробити. Только у соколовъ, живлячихся птицами и насекомыми, находиме интересное устройство, насколько въ высшой обрубцѣ дзьоба находиме скосно выступающій зубъ, на сподной же, отповѣдно сему, находиме зарубокъ, котрый грае большу ролю при обскубаню пѣрнатої добычѣ. Разомъ добре послужитъ при сокрушеню панцыря твердоватыхъ жуковъ.

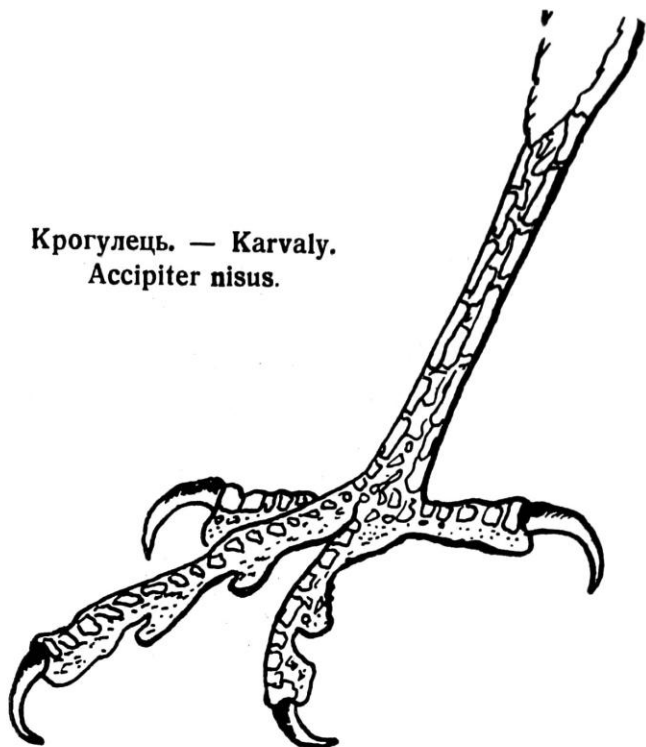
Впрочемъ наибольша часть хижаковъ уживае дзьобъ лишь для розшматованя добычѣ.

Корѣнь дзьоба покрывае тонка, т. зв. воскова оболонка, до котрой вглубляються зъ двохъ сторонъ ноздрѣ. Впрочемъ, нижній обрубокъ дзьоба, есть узшій, якъ вышній, такъ, что двѣ обрубки совпадаютъ другъ зъ другомъ, якъ двѣ стержнѣ ножницъ.

Ихъ опѣрєня по родинамъ и по породамъ есть дуже рознородное. Взагалѣ можеме сказати, что ихъ пера суть великѣ, рѣдкостоячѣ, твердѣ. Въ опѣрєню подекотрыхъ есть замѣчательное богатство пушистого пѣря, напр. у суповъ подекотрѣ части тѣла суть покрытѣ пушистымъ пѣрьемъ. Подеколи, поодинокѣ части тѣла голѣ, такъ напр. у соколовъ доврола очей, якъ у попугаевъ. У подекотрыхъ суповъ шия и т. д. Верхнее пѣря на тѣлѣ есть роздѣленное на дѣльницѣ. Наибольшѣ пера мае хвостъ и крыла (веслючѣ пера). Перѣ (жермовокъ) на хвостѣ есть 12; пера на крылахъ суть троякого рода (лѣтки). Перворяднѣ лѣтки, котрѣ помѣщенѣ на костяхъ (переднихъ ногъ) руки, ихъ число есть 10. Другоряднѣ лѣтки прилипають до вышней части рамена, суть мало коротшѣ отъ попереднихъ, ихъ число обыкновенно: 12. Третєряднѣ лѣтки, котрѣ въ замкнутомъ — отпочиваючомъ станѣ покрывають спину и плечѣ, находятся на сподной клѣтцѣ и при лѣтаню грають дуже незначну ролю.

Отъ относительной довжины лѣтокъ зависитъ форма крыль и отъ сего якость лету.

Крогулець. — Karvaly.
Accipiter nisus.

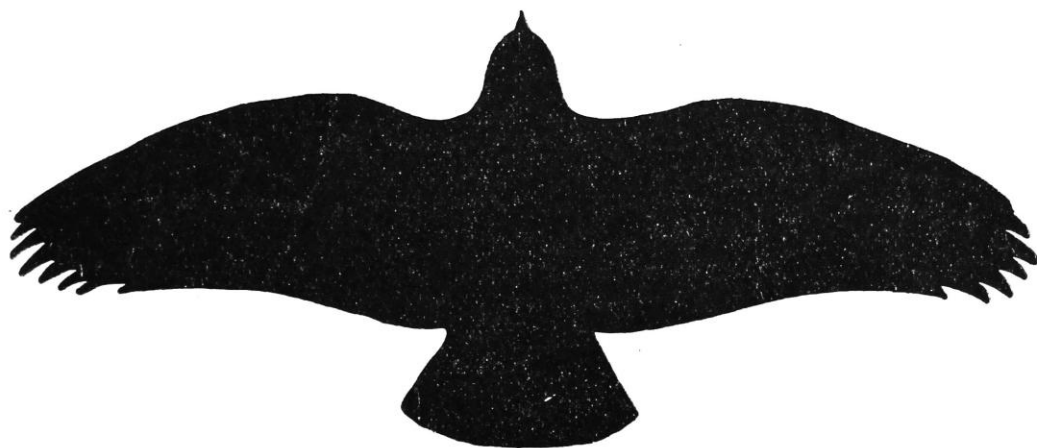
tokat zsákmányolóknak. Természetesen azért, hogy a nagyobb, vastagabb csontokat, erősebb bőrt könnyebben tudják szétdarabolni. Egyedül a madarakkal és rovarokkal táplálkozó sólymoknál találunk érdekes berendezkedést; amennyiben a csőr felső kávéján szögben kiálló fogat, az alsón pedig ennek megfelelőleg egy bevágódást találunk, amelynek a tollas zsákmány megkopasztásánál van nagy szerepe. Egyszersmind jó szolgálatot tesz a keménytestű bogár páncéljának szétroppantásánál is.

A csőrt különben a legtöbb ragadozó csakis a zsákmány fel-darabolására használja.

A csőr tövét mindig puha hártya, az u. n. viaszhártya borítja, melybe az orrlyukak vannak beágyazva kétoldalt. A csőr alsó kávéja keskenyebb, mint a felső, úgy hogy a két káva egymásba vág, akár az olló két szára.

Tollazatuk a családok és nemek szerint meglehetősen különb-séget mutat. Általánosságban elmondhatjuk, hogy tollaik nagyok, ritkán állók, kemények. Némelyek tollazatában a pehelytollaknak gazdagsága feltűnő pl. a keselyűknek egyes testrészei merőben pely-hekkel borítottak. Néha egyes testrészek csupaszok így pl. a sólymok szemkörnyéke, mint a papagályoknál, egyes keselyűk nyaka stb. A fedőtollak a testen dülökre vannak osztva. Legnagyobb tollak a fark- és szárnytollak (evező tollak).

ОБРАЗЫ ЛЪТАНЯ — RÖRKÉPEK

Беркутъ. — Szirti sas. — *Aquila chrysaetos*.

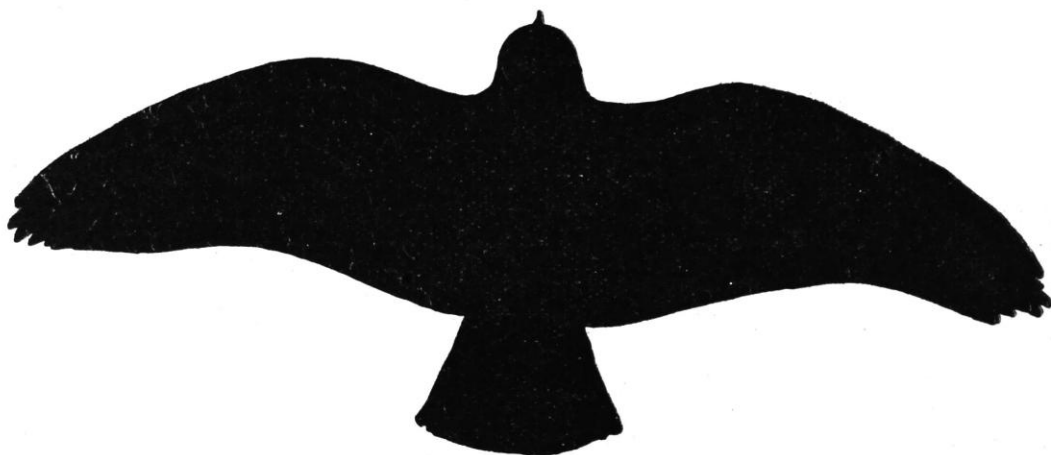

Лунь. — Rétiheja. — *Circus pygargus*.

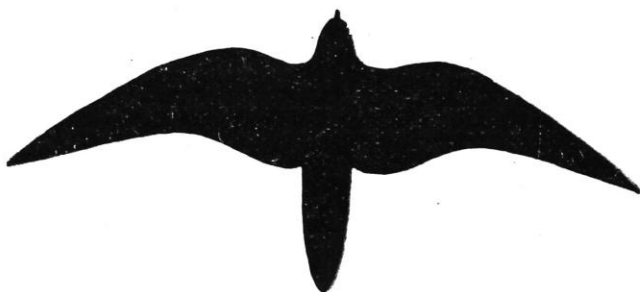

Супъ бѣлоголовый. — Fako keselyű. — *Gyps fulvus*.

ОБРАЗЫ ЛЪТАНЯ — RÖRKÉРЕК

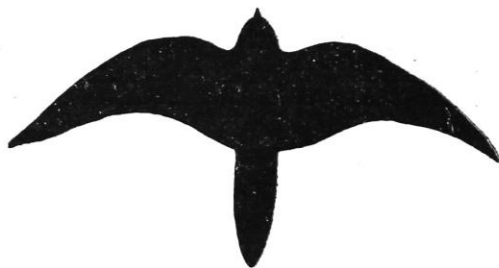
Каня. — Öлүв. — *Buteo buteo*.

Щеглок (Соколъ). — Kabasólyom.
Falco subbuteo.

Ястребъ. — Héja.
Accipiter gentilis.

Южна пустельга. — Törpe vércse.
Falco naumanni.

У тихъ, котрѣ мають острѣ, узкѣ крыла, до довгихъ, перворядныхъ лѣтокъ долучаються пропорціонально короткѣ другоряднѣ лѣтки. Сесѣ суть межи хижакими найбыстрѣйшими летунами, напр. соколы.

У тихъ, котрѣ мають короткѣ, округлѣ крыла, до короткихъ, перворядныхъ лѣтокъ долучаються пропорціонально не много коротшѣ другоряднѣ лѣтки. Они суть также скоролетнѣ. И если до сего они мають розвиненѣ, довгѣ пера на хвостѣ (кермовки), тогда такѣ хижаки суть майстрами въ змѣнчивыхъ, быстрыхъ оборотахъ, якими суть напр. ястрябы. Хижаки, котрѣ мають широкѣ, круглѣ крыла, наоборотъ, мають довгѣ перворяднѣ и пропорціонально доста довгѣ, другоряднѣ лѣтки. Сесѣ птицѣ лѣтають поволи, не розмахуючи крылами, но при семъ вытревало, якъ напр. орлы и канѣ. Барва пѣря не только по породамъ, но часто и по возрасту и по роду и по порѣ року змѣняеся. Взагалѣ перевагу мають понурѣ барвы, якъ напр. бура, сѣраво-бура, сѣра, синяво-сѣра, (орлы, канѣ и соколы). Но частѣйше переважають живѣйшѣ барвы, (у луней). Або красивый рисунокъ, замѣтное розпредѣленя взорцевъ, кидаеся намъ въ очи. (напр. у ястрябовъ, крогулцевъ, сажановъ и чеглоковъ). Сторона спины есть найчастѣйше темнѣйша, якъ животь. Сесе знову есть приспособленьемъ до окружности, бо напр. лѣтаючу каню зъ бурою спиною и свѣтлымъ животомъ, далеко труднѣйше спостерегти зверху, якъ если бы сесѣ барвы были розпредѣленѣ наоборотъ. Сесе, правда, у многихъ хижаковъ ничего не значить, бо позираючи зосподу все одно, ци сподня часть тѣла, свѣтла або темна, только одно темное пятно видно у повѣтрю, все таки у поодинокихъ слабшихъ хижаковъ въ случаѣ нападу згоры, може добрѣ послужити. Наоборотъ у низькополоючихъ на свою добычу крадькомъ нападаючихъ хижаковъ (напр. у ястрябовъ), мае перворядное значеніе. Ихъ голосъ неприемный, крикливый, пискливый, у немногихъ хижаковъ приемнѣйший и зносливый. Такъ напр. у карлоорла. Нашѣ хижаки несуться отъ ранной весны до середины лѣта всегда только разъ въ роцѣ. Подекотрѣ породы дуже рано, уже на початку марта, зачинають высиджовати молодыхъ, такъ напр. самсоны, беркуты, наоборотъ другѣ дуже поздно, ажъ на початку лѣта, такъ напр. пчолоѣды, рунѣ и чеглоки.

Поодинокѣ породы николи не кладуть гнѣздъ, всегда занимають чужѣ гнѣзда и ихъ выстелюють по своему смаку. Хиба на склонахъ зношують для выстеленя, якийсь неподобный до гнѣзда, наносъ. Такими суть безъ выимки соколы. Другѣ наоборотъ пильно будують собѣ гнѣзда а даже зъ рока на рокъ будують собѣ все новѣ гнѣзда. Такими суть напр. канѣ, орлы и ястрябы и т. д.

Ихъ гнѣзда — се будовлѣ всегда великѣ, но построенѣ безъ художества, они зробленѣ изъ споду зъ грубшихъ, зверху зъ тоншихъ галузовъ зъ малымъ углубленьемъ на верху. При будованю самецъ помагае несучцѣ, (самицѣ). Подекотрѣ породы, (напр. поодинокѣ

A farktollak (kormánytollak) száma többnyire: 12. A szárnytollak (evezőtollak) háromfélék. Az elsőrendű evezők, melyek a leghosszabb tollak, a kézcsontjain vannak elhelyezve, számuk: 10. A másodrendű evezők a felkarhoz illeszkednek, valamivel rövidebbek az előbbieknél; számuk rendszeren: 12. A harmadrendű evezők, melyek csukott — pihenő — helyzetben a vállat és hátat takarják, az alkaron vannak s a repülésnél szerepet alig játszanak.

Az evezőtollak viszonylagos hosszától függ a szárny alakja s ettől a repülés minősége.

A hegyes keskeny szárnyúaknál, a hosszú elsőrendű evezőkhöz aránylag rövid másodrendű evezők csatlakoznak. Ezek a legsebbebröptű ragadozók pl. a sólymok.

A rövid kerek szárnyúak rövid elsőrendű evezőihez aránylag nem sokkal rövidebb másodrendűek kapcsolódnak. Ezek szintén gyorsröptűek s ha még hozzá fejlett hosszú fark járul, úgy az ilyen ragadozók az ügyes, változatos, gyors fordulatok mesterei, amilyenek pl. nálunk a héják.

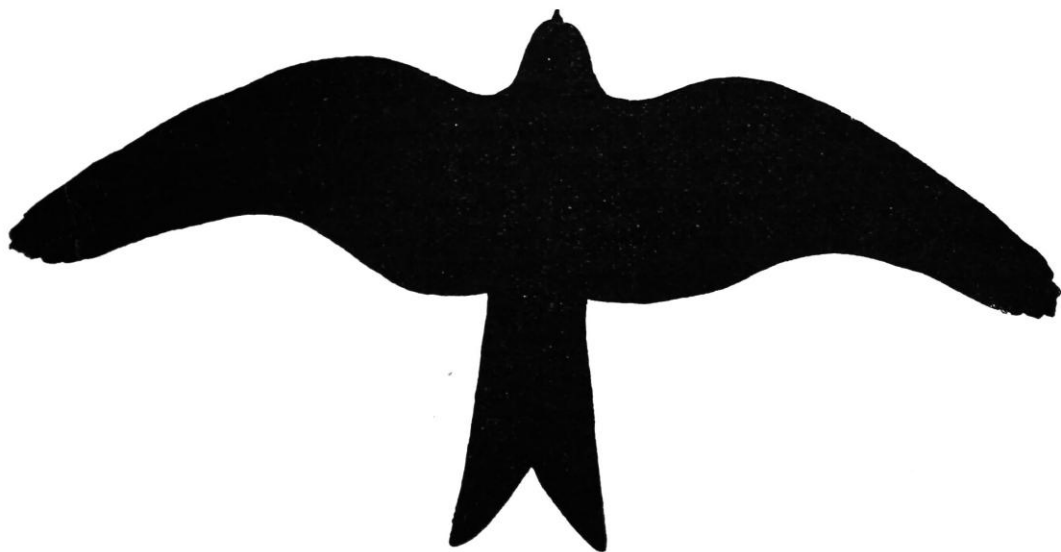
A széles kerek szárnyú ragadozóknak viszont hosszú elsőrendű s aránylag elég hosszú, másodrendű evezőik vannak. Ezek a lassú. szárnycsapás nélküli, úszó repülésű, de a mellett kitartóröptű madarak, amilyenek pl. a sasok (Aquila), ölyvek (Buteo) stb. A tollazat színe nemcsak fajok szerint, de kor, ivar, (nem) és évszak szerint is változó. Általában a komor színek az uralkodók, így a barna, szürkésbarna, szürke, kékeszürke (sasok, ölyvek, sólymok). De sokszor élénkebb színek dominálnak (réti héják). Vagy a tetszetős rajzolat, a mustrázat megkapó elosztása ragadja meg figyelmünket (pl. a héja, karvaly, vándorsólyom, kabasólyom).

Legtöbbször a háti oldal sötétebb színű a hasi oldalnál. Ez meging a környezet színéhez való alkalmazkodás; mert pl. egy barna hátú s világos hasú repülő ölyvet felülről sokkal nehezebb észrevenni, mintha színei fordítva volnának megosztva. Ez ugyan a legtöbb ragadozónál nem sokat számít, mert alulról nézve akár világos, akár sötét az alsó teste, csak egy sötét foltot rajzol a levegőégbe, mégis egyes gyengébragadozónál felülről jövő támadás esetén tekintetbe jöhet. Viszont alacsonyan vadászó, zsákmányukon lopakodva rajtaütő ragadozóknál (pl. a héja) elsőrendű fontosságú.

Hangjuk kellemetlen, rikoltó, vercsegő, ritka az a ragadozó, melynek kellemesebb, elviselhető a hangja. Így pl. a törpe sasnak.

Ragadozóink kora tavasztól nyár közepéig költenek. Egyes fajok nagyon korán, már március elején kezdik ülni fészkeiket; így a vándorsólyom, szirti sas, viszont mások nagyon későn, nyár elején kezdik a költést: pl. méhészőlyv, egyes réti héják, kabasólyom.

Egyes fajok fészket soha nem építenek, mindig idegen fészket foglalnak el s azt bélelik ki a maguk ízlése szerint. Legfeljebb a sziklán hordanak össze valami bélésszerű, fészkeknek éppen nem

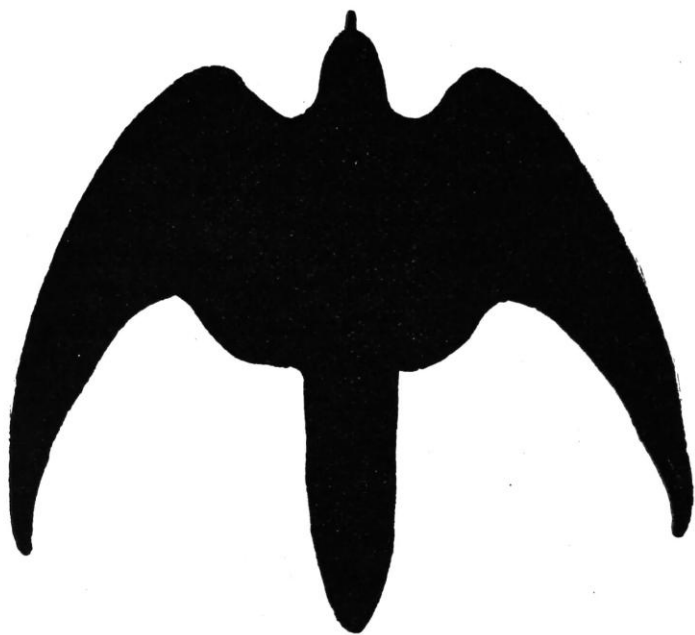
Коршунъ. — Vörös kánya. — *Milvus milvus*.

орлы, ястребы). подчасъ несеня обтыкають своѣ гнѣзда свѣжими, зелеными галузами. И то часто случается, что въ томже самомъ гнѣздѣ въ каждомъ роцѣ несуться хижакки другой породы. Напр. у зображеномъ на приложеномъ рисунку, гнѣздѣ карлоорла, построеномъ карлоорлами въ 1924. роцѣ, въ котромъ они неслися, — неслися въ 1925. роцѣ мышеловы, въ 1927. роцѣ же червенѣ коршуны.

И изъ сего можеме видѣти, что построеное на деревѣ гнѣздо, есть тревалою будовлею, котра черезъ десятки лѣтъ може противостояти бурѣ, снѣгу и дождю. Тотѣ, котрѣ гнѣздятся на скалахъ, властиво ани не будують гнѣзда, але зносять постилку зъ мягкого матеріялу (сажанъ), або обмурують стрѣмкѣ стороны скалистого паркана норы (беркутъ). Тотѣ, котрѣ гнѣздятся на деревьяхъ, выбираютъ по возможности найнедоступнѣйшѣ, высоко розгалужуючѣся дерева, чтобы и такимъ способомъ охоронити свое потомство отъ гибели. Тому въ молодыхъ лѣсахъ рѣдко встрѣчаеме гнѣзда хижакковъ. Сесѣ можно встрѣчати только въ старыхъ рослыхъ лѣсахъ, або въ такихъ молоднякахъ, середъ якого растутъ великорослѣ дерева.

Подчасъ спарованя самцѣ многихъ породъ розкошными играми у воздухѣ догоджують своимъ самичкамъ. Часто однако и несучки участвуютъ въ немъ и тогды се есть правдивый свадебный летъ.

Орлы, соколы и канѣ высоко кружать у воздухѣ, зъ неподвижными крылами и розпростертымъ хвостомъ. Потомъ, стягнувши крыла, падають въ глубину, якъ метеоръ, чтобы зъ тымже полетомъ знову побѣдоносно подниматися. И сесю воздушну игру продовжають они черезъ години. Еще и всегда низько лѣтаючѣ луни въ періодъ любви поднимаються часъ отъ часу въ высоту и справдѣ прекрасною игрою у воздухѣ перемагаються межи собою. Даколи встрѣчаються тутъ

Соколъ. — Sólyom.
Falco subbuteo.

mondható hordalékot. Ilyenek kivétel nélkül a sólymok. Mások viszont szorgalmas építők s évről-évre új fészket építenek maguknak. Ilyenek az ölyvek, a sasok, héják stb.

Fészük nagyságukhoz mérten mindig nagy, művészietlen tákolmány; alul vastagabb, felül vékonyabb galyakból felépítve; tetején kis mélyedéssel. Az építkezésben a hím is támogatja a tojót. Némelyik faj (egyes sasok, héják) fiasítás idején a fészek peremét friss, zöld galyakkal körültüzdelik. Az is gyakori eset, hogy ugyanabban a fészekben évenként más és más ragadozó költ. Így pl. a mellékelt ábrán látható törpe sas-fészkekben, melyet 1924-ben a törpe sasok építettek s benne költöttek — 1925-ben már barna kányák (*Milvus migrans*), 1926-ban egészen ölyvek (*Buteo buteo*), 1927-ben vörös kányák (*Milvus milvus*) költöttek.

Ezekből is láthatjuk, hogy egy fára épített fészek tartós építmény, mely évtizedekig is képes dacolni a viharral, esővel.

A sziklán fészkelők tulajdonképpen fészket nem építenek, hanem vagy csak bélést hordanak össze puhább anyagokból (sólyom), vagy a sziklapad. odu meredek felőli részét gallyal körülbástyázzák (szirti sas).

Azok, melyek fákon fészkelnek, lehetőleg kiválasztják a legmegmászhatatlanabb, jó magasan elágazó fákat, hogy így is lehetőleg megoltalmazzák ivadékaikat a pusztulástól. Azért fiatal erdőben ritkán találunk ragadozó madár-fészket. Ilyeneket csak öregebb szál-erdőben, vagy olyan fiatalosban, amelyből hatalmas szálfák (magfák) állanak ki — találunk.

межи собою два самцѣ зъ тойже самой породы и тогда межи ними начинаеся борьба на животь и смерть за самичку (несучку).

Борьба у подекотрыхъ хижаконъ, но особенно у орловъ, дже серіозна. Розлюченѣ противники всегда нападають попеременѣно одинъ на другого, схвачують одинъ другого и наконецъ, не володѣючи уже своими крылами, падають зъ высоты деколи ажъ до самой земли. Тамъ внизу борьба перестаетъ, но, якъ только подойдутъ до высоты, продовжаютъ борбѣ зъ обновленными силами. Сесѣ борбѣ тревають деколи черезъ цѣлѣ дни, доки наконецъ сильнѣйшій прожене слабшого противника зъ околицѣ и тогда начинаеся основаня родины.

Число яецъ змѣняеся. Въ многомъ зависитъ отъ сколъкости звѣрей, служачихъ поживою, такъ особенно у хижаконъ, котрѣ живлятьсѣ грызунами, въ рокахъ, коли мышей много, всегда большое, якъ въ рокахъ, коли мышей мало. (Канѣ въ рокахъ, коли много мышей, мають 4 яйця, коли мало мышей, мають 2 яйця.)

Впрочемъ хижакѣ дже слабо множатъсѣ и якбы сама природа стараласѣ, чтобы черезъ мѣру не розмножилисѣ. Такъ напр. у меньшихъ соколовъ, пустельгъ изъ 3—5, у крогульцевъ изъ 4—6 яецъ, обыкновенно лишъ изъ одного, деколи ани зъ одного, вылуплюютьсѣ самички, отже число самоцъ черезъ мѣру малое. Великѣ хижакѣ — великѣ орлы. — несуть 2 яйця, зъ того одно звычайно зопсуеся. И высидженый птенецъ въ большости случаевъ черезъ неприязну погоду, недостатокъ поживы, но особенно черезъ поступованя людей (равбшицовъ, хлопцевъ, выбирающихъ гнѣзда), загине. Такъ еще добре, если у меньшихъ въ каждомъ 3-омъ, або 6-омъ роцѣ, у большихъ въ каждомъ 10—15. роцѣ, удаеся, особливо въ тыхъ краяхъ, де людска короткозоркость и обмеженость не терпитъ ихъ. На такихъ мѣстахъ однако, де ѣхъ щадятъ, вышеупомянутое число высшее.

У наибольшей части породъ несучка сама высиджуетъ яйця, у подекотрыхъ самецъ по очереди помагаетъ самичцѣ. Обходженя (плеканя) молодятъ и у хижаконъ, — якъ и взагалѣ у птицъ — незвычайно розвинутое. Вылупившихся молодятъ, котрѣ доста розвиненѣ изъ отвореными очима приходятъ на сей свѣтъ, покрытѣ густымъ, сплошнымъ, пушистымъ пѣрьемъ, особливо въ первыхъ тыжняхъ обходжують самки дже старательно. Она кормитъ спочатку молодятъ, зъ помягченными въ волѣ, маленькими кусниками мяса, она голубитъ, закрывае и огрѣвае чутливыхъ молодятъ подчасъ бурливой або зимной, холодной погоды. Наибольша часть самичокъ въ такой часъ не легко даеся одогнати отъ гнѣзда, або если и одженуть еѣ. тогда заразы и вертаеся назадъ. Если довгий часъ не може вернуться до своего гнѣзда, высѣдка звычайно зничитъсѣ (пропаде). Самецъ спочатку носить лишъ поживу. До плеканя, но особливо до живленя, зовѣмъ малыхъ, пушистыхъ молодятъ не розумѣеся. Познѣйше, коли молодѣ починають уже обростати пѣрьемъ, самичка и самецъ попеременѣно ихъ годують и то такъ старанно, что если мало

Párázás idején legtöbb faj hímje pompás légi játékokkal udvarol párjának. Sokszor azonban a tojók is részt vesznek benne s ilyenkor az valóságos nászrepülés.

A sasok, sólymok, ölyvek fenn a levegőég magasában örvényelnek mozdulatlan szárnyal, kiterpesztett farkkal. Majd összekapják szárnyaikat s zuhannak alá a mélybe, mint egy meteor, hogy ugyanazzal a lendülettel újra felkapaszkodjanak diadalmasan a magasba. S ezt a légi játékot órákhosszat űzik. Még a mindig alacsonyan repülő rétihéjék (Circus) is felkapnak a szerelem időszakában a magasba s igazán szemet gyönyörködtető, pompás légi játékokkal tetszelegnek egymásnak. Néha két hím kerül össze ugyanabból a fajtából. Ilyenkor azután megindul az élet-halálharc a tojó bírhatásáért.

A küzdelem a legtöbb ragadozónál, de különösen a sasoknál rendkívül komoly. A feldühödt ellenfelek mindig kölcsönösen támadnak, egymásba kapnak, összegabalyodnak s végül már szárnyaikon sem uralkodva kalimpálnak le a magasból; néha egész a földre. Ott lenn félbeszakad viaskodásuk, de mihelyt felkapnak a levegőbe, újult erővel folytatják küzdelmüket. Ezek a küzdelmek néha több napig is eltartanak; míg végre is az öregebb elveri a környékről gyöngébb ellenfelét s akkor kezdetét veheti a családalapítás.

A tojások száma változó, sokban függ a táplálékul szolgáló állatok bőségétől, így különösen a rágcsálókkal élő ragadozóknál, egeres évben mindig nagyobb, mint egérszűk esztendőben (pl. az ölyvnél (Buteo) egeres évben 4, sovány esztendőben: 2).

A ragadozók különben igen szaporátlanok, mintegy maga a természet gondoskodik róla, hogy egyes fajok túlságosan el ne szaporodjanak. Így a kisebb sólymok, vércsék 3—5, a karvaly 4—6 tojása közül, rendszeren csak egyből, néha egyből sem lesz nőténymadár, tehát a nőtények száma aránytalanul csekély. A ragadozók — nagy sasok — fészekalja 2 tojásából egy rendszeren zápon marad. A kikelt fióka is a legtöbb esetben, az időjárás mostohasága, táplálékhiány, de különösen az emberek (lesipuskás jágerék, fészekszedő suhancok) beavatkozása folytán tönkremegy. Így jó, ha a kisebbeknél minden 3.-ik, 6.-ik, a nagyobbaknál minden 10.-ik—15.-ik évben sikerül a költés, különösen olyan vidéken, hol az emberi rövidlátás és korlátoltság nem túri meg őket. Olyan helyen azonban, ahol kíméletben részesülnek, az előbbi arányszám kedvezőbb.

A legtöbb faj tojója egymaga költ; némelyiknél a hím is felváltogatja párját.

Az ivadék gondozás a ragadozóknál is — mint általában a madaraknál — rendkívül fejlett. A kikelt fiatalokat, melyek elég fejletten, nyitott szemmel és sűrű tömött pehelytollazattal borítva jönnek a napvilágra, különösen a nőténymadár ajnározza az első hetekben odaadóan. Ő táplálja kezdetben a kicsinyeket, begyében megpuhított — apró húsdarabkákkal; ő ápolja, takarja be, melengeti a kényes

поживы, тогда они самѣ черезъ цѣлѣ дни не ѣдятъ. чтобы ихъ молодѣ не терпѣли нужду. Тому, особливо несучка, дуже схудне.

Наибольша часть сихъ породѣ обороняе своихъ молодыхъ въ часѣ небезпеки. дуже самопожертвенно, звычайно. доки одинѣ ходитъ за поживою. другой сторожитъ гнѣздо. Въ такой часѣ подекотрѣ поводятыся замѣтно нервозно и нападае еще и на переходячого близько гнѣзда чоловѣка. Я замѣтивъ и такой случай: напр. въ одномъ лѣсѣ на березѣ Латорицѣ, самиця гнѣздячоѣся родины ястрябовѣ, котрый сколькоразъ я переходивъ попри гнѣздо, зѣ поправдѣ самопожертвованною одвагою кидався на мене, такимъ неприемнымъ способомъ, что ледвы можно было оборонитися отъ него. Великѣ, сильнѣ орлы могутъ быти даже небезпечнѣ животу выбирающого гнѣздо.

Вылетѣвшѣ молодята еще довший часѣ перебиваютъ близько гнѣзда; старѣ ихъ водятъ. учатъ ихъ лѣтати. Позднѣйше цѣла родина збереса и переселяеса на такое мѣсто, де есть богато поживы; тутъ старшѣ учатъ молодыхъ на всѣ подробности польованя, упражняютъ ихъ, и лишъ потомъ достанутся молодѣ на повну свободу; стаютъ самостоятельными. А властиво звычайно такъ. что старѣ залишаютъ ихъ на самыхъ себе и переходятъ на другу околицю. Молодыхъ, — евентуально полетѣвшихъ за ними въ такой часѣ. они уже отганяютъ отъ себе. теперъ уже скончилось догляданя молодыхъ.

Зловленѣ въ молодости або въ безпѣрномъ станѣ хижакы при правильномъ обходженю дуже легко освоюются, або бодай покажутъ певное освоеня. До комнатъ они однако не годятся. И наименьший зѣ нихъ такой величины, что, если его держати въ меньшей комнатной клѣтцѣ, тогда сесе буде для него только мукою, кромѣ того выбрыскуючи далеко свой вапнистый калѣ, запаскуджаютъ свою окружность. Подѣ короткимъ часомъ клѣтка — якъ бы мы еѣ чисто не держали — отъ останковъ мяса и отъ калу буде мати незвычайно поганый запахъ. Найотповѣднѣйшимъ мѣстомъ есть для нихъ доста просторный воліере, на свободномъ воздухѣ, на покрытомъ. охороненномъ мѣстѣ, де въ случаѣ бурѣ, або граду могутъ скрытися. Если такого не можеме имѣ дати. радше не держѣмъ въ полонѣ жадного хижака, бо въ курнику, або на иньшомъ такомъ мѣстѣ, цѣлое житя буде мукою и только короткий часѣ выдержуютъ въ добромъ здоровлю. Великихъ хижакоевъ не добре помѣщати разомъ зѣ малыми. даже въ большомъ Воліере-ѣ, тому что сильнѣйшѣ слабшихъ скорше або позднѣйше переможутъ и зожрутъ. Ястряба даже зѣ хижакы подобной величины въ одной клѣтцѣ помѣщати дуже небезпечно, бо ся кровожадна птиця помалѣ каждого убье. Я вже майже каждого нашого хижака державъ въ полонѣ, въ двоухъ просторныхъ Воліер-ахъ. и маю много опытовъ на семь полѣ. Дуже добре змѣстятся напр. коршуны и канѣ зѣ меньшими орлы. Если воспитуеме выбранныхъ зѣ гнѣзда, неоперившихся молодыхъ, то не забывайме часѣ отъ часу

Гнѣздо карлоорла зъ двома молодыми вѣдѣтѣ Крупчо коло Унгвара. Гнѣздо побудованое на буковомѣ деревѣ и краѣ гнѣзда обложенѣ свѣжими дубовыми галузками.
 Törpesasfészek két fiatalal a Krupcsó-erdőben, Ungvár mellett. A fészek bükkfán épült, a pereme pedig friss tölgygallyakkal van kizöldelve.

Гнѣздо сапсана зъ молодымѣ на скалѣ Темникѣ. (Въ позадѣ рѣка Ужѣ.)
 Vándorsólyomfészek a Temnik-sziklán egy fiókával. (Háttérben az Ung-folyó.)

apróságot zivataros vagy hüvösebb időjárás esetén. A legtöbb nőténymadár ilyenkor nehezen is hagyja magát elriasztani a fészektől, vagy felriasztva rögtön vissza is tér. Ha huzamosabb ideig nem térhet vissza fészkére, a költés rendszeren tönkremegy.

A hím kezdetben csak táplálékot hord. Az egész kicsiny pelyhesek gondozásához nem ért. Később, mikor már tokosodni kezd a fióka, a hím és nőstény felváltva etetik; mégpedig oly gondossággal, hogy ha táplálékszükébe vannak, inkább ők maguk napokig nem esznek, csakhogy a fiatalok szükségét ne szenvedjenek. Ezért, különösen a tojó a költés vége felé teljesen lesóványodik.

Fiaikat veszedelem esetén a legtöbb faj önfeláldozóan védi. Rendszeren, míg az egyik táplálék után jár, a másik a fészek közelében őrködik. Ilyenkor némelyik feltűnően idegesen viselkedik s nekitámad még a fészek közelében járó-kelő embereknek is. Ilyen esetet tapasztaltam pl. egy latorcamenti erdőben fészkelő héjapár hímjénél, mely valahányszor a fészek közelében mentem el, igazán haláltmegvető bátorsággal csapkodott rám, oly kellemetlen módon, hogy ugyancsak védekezni kellett ellene. A nagy erős sasok a fészekszedőre életveszélyesek is lehetnek.

A kirepült fiatalok még jó ideig a fészek közelében tartózkodnak; az öregek vezetgetik, repülni tanítják őket. Később az egész család felkerekedik s olyan helyre húzódik, hol élelem bővebben kínálkozik, itt az öregek a vadászat csinjára-binjára is kioktatják, begyakoroltatják őket s csak ezután kerülnek a fiatalok szárnyuk szabadjára, jutnak önállóságra. Mégpedig rendszeren úgy, hogy az öregek otthagyják őket s eltávoznak a fiataloktól más vidékre. Az esetleg utánuk húzódó fiatalot ilyenkor már elverik maguktól. — Vége az ivadék gondozásnak.

Fiatalon befogott vagy pláne pelyhes koruktól felnevelt ragadozók helyes bánásmód mellett nagyon megszelidülnek vagy legalább is bizonyos kezességet mutatnak. Szobamadárnak azonban nem való. A legkisebbje is aránylag olyan nagy, hogy kisebb szobakalitkában tartva csak gyötrelmem az élete, azonfelül meszes ürülékeiket messze fecskendezvén, a környezetet teljesen elpiszkítják. Rövid idő alatt a kalitka — bármilyen tisztán tartjuk is — a húsmaradékoktól, ürüléktől — rendkívül kellemetlen szagú lesz. A legmegfelelőbb hely számukra egy jó tágasabb volière a szabadban, fedett, védettebb hellyel, ahol zivatar, jégeső alkalmával meghúzódhatnak. Ha ilyent nem tudunk nyújtani nekik, inkább ne tartsunk fogságban semmiféle ragadozót; mert tyúkketrecben vagy más ilyesféle helyen tartva csak kínlódás az életük s csak rövid ideig állják ki jó egészségben. Nagyobb ragadozókkal kisebbeket semmiesetre se zárjunk össze még nagyobb volière-ben sem, mert az erősebbek a kicsiket előbb-utóbb legyűrik s felfalják. Héját még hasonló nagyságúakkal együtt tartani is kész veszedelem, mert ez a vérszomjas madár kiöldösi lassacskán

— бодай триразъ въ тыждни дати имъ поживу зъ поломаными костями, бо безъ сего зъ недостатку въ организмѣ вапна зъ фосфоровымъ окисомъ, ихъ кости змягкнутъ и звычайно знищатъся.

Зъ птицами, зловлеными въ взросломъ вѣстѣ, шкода трудитися — они николи не освоюются и только въ дуже мало случаяхъ показываютъ мало освоения. Много хижакки еще выхованѣ змолоду, (напр. ястрябѣ), останеса все понурымъ и непривѣтливимъ и не много радости запричиняе своему властителеви. Справдѣ достойна подиву тота дрессура, зъ якою киргизы — освоюють сесю дику птицю для польованя.

Найлучше освоюются въ полонѣ коршуны, канѣ и меньшѣ соколы. Подекотрѣ орлы дуже освоюются. Кромѣ сего великое значѣнье мають индивидуальнѣ прикметы. Поки зъ тойже самой породы одна птиця легко и скоро освоюеса, друга останеса понурою и непривѣтливою и противъ всякого стараня дикою, неосвоеною. Найвыборчивѣйшою и такъ найтяжше выживляемою птицею ест крогулець. Сесю выбагливу птицю не можно кормити мясомъ, купленнымъ отъ рѣзника. Наибольше выбагливыми суть еще и соколы, лунѣ и карлорорлы потому, что пожадають свѣжое мясо меньшихъ звѣрей. Канѣ, другѣ орлы, коршуны уже вдоволяються всякимъ мясомъ. Но супы наоборотъ и недоторкаються до птичого мяса.

Нашѣ птицѣ маеме держати такъ, чтобы пѣря ихъ, но особливо пѣря на крылахъ (лѣтки) и на хвостѣ, осталися въ цѣлости. Сесе приказуе не лишъ наше эстетичное чувство, но и то обстоятельство, что если насъ уже перестали интересовати, иншимъ словомъ, если намъ уже надоѣли — могли ихъ пустити на свободу. Но николи не робѣмъ сего на просторѣ города або села, бо може статися, что глупу, непризвычаену до свободы, птицю можуть легко застрѣлити. Я вже мавъ не одинъ смутный опытъ на семъ поли. Не одного мого любимця застрѣлили еще того дня, коли были выпущенѣ. Однесѣмъ ихъ по возможности на такѣ мѣста, куды люде не дуже ходять и де легче можуть добыти собѣ поживы. Тутъ ихъ пустѣмъ на свободу, лишаючи все иншое на природу.

Въ Средной Азії однако въ теперѣшнихъ часахъ дуже въ модѣ ест соководство. Наибольше розповсюжденою польовичною птицею ест ястрябѣ, но наибольше цѣнять великихъ кречетовъ, галобановъ и сапановъ. На большихъ ссавцѣвъ (вовковъ, лисиць) выучують скального орла (беркута). Но уживають и меньшихъ хижакковъ (деревники, чеглоки, крогульцѣ) на меньшѣ птицѣ, (головно на перепелицѣ). Дрессованя польовничой птицѣ ест дуже тяжкое, довготривалое и потребуе великихъ способностей. Безсумнѣвно, что хижакки способомъ своего выживления мають великий впливъ на людеи. Чоловѣкъ своимъ господареньемъ и спортами, глубоко засягае до незмѣнного порядку природы и нарушаючи его, встрѣчаеса зъ перешкодами, але на другой сторонѣ находить собѣ и помочниковъ. И туй повстае

valamennyit. Én már majd mindenféle honunkbeli ragadozót tartottam fogságban, két tágas volière-ben; s bő tapasztalataim vannak ezen a téren is.

Ha fészekből szedett pelyheseket nevelünk fel, el ne mulasszuk időnként — legalább hetenkint háromszor — összetört csontú táplálékot adni nekik, mert e nélkül nem jutván a szervezetbe kellő mennyiségű foszforsavas mész, csontjaik megpuhulnak s rövidesen tönkremennek.

Öregkorban befogott madarakkal kár vesződni — ezek sohasem szelidülnek meg s a legritkább esetekben vihetjük velük annyira, hogy némi kis kezességet mutatnak. Sok ragadozó még fiatalon felnevelve is (pl. a héja) mindig zord, barátságtalan marad s nem sok örömet ad tulajdonosának. Igazán csodálatraméltó dresszúra az, amivel a kirgizek ezt a szilaj madarat kezes vadászmadárrá tudják idomítani.

A legszelidebbekké válnak fogságban a kányák, ölyvek, kisebb sólymok. Némelyik sas is nagyon megszelidül. Különböztetve itt nagy szerepe van az egyéni sajátságoknak is. Míg ugyanabból a fajból egyik madár könnyen és gyorsan kezessé válik, a másik zord, barátságtalan s minden igyekezet dacára vad marad. A táplálékra legkényesebb s így legnehezebb eltartani a karvalyt.

Ezt a finnyás ragadozót a mészárosától beszerzett hússal eltartani lehetetlen. Válogatósak még a sólymok, rétihéjék s a törpe sas is; mert ezek is megkívánják az apróbb állatok friss húsát. Az ölyvek s egyéb sasok, kányák már megelégszenek mindenféle hússal is. A keselyű viszont madárhúshoz hozzá nem nyul.

Madarunkat tartsuk mindig úgy, hogy tollazata, de különösen szárny- és farktollai épek maradjanak. Ezt diktálja nemcsak szépérzékünk, de az a szempont is, hogy ha érdeklődésünket elveszítette, más szóval ráuntunk — szabadon engedhessük. De soha a város vagy község területén belül ne tegyük ezt, mert a szabadságával kezdetben még élni nem tudó, bárgyú madarat rövidesen lepuffantják. Nekem már szomorú tapasztalataim vannak ezen a téren. Nem egy kedvencemet, melynek visszaadtam szabadságát, lőtték le még aznap, amikor kiengedtem. Vigyük ki lehetőleg olyan helyre, hol emberek gyéren járnak s lehetőség szerint táplálékhoz is könnyebben jut. Itt engedjük szabadon, a többit a természetre bízva.

Belső-Ázsiában manapság is széltében divatos a sólymászat. Leggyakoribb vadászmadár itt a héja és karvaly, legtöbbször becsülik a nagy északi sólymokat és a kerecsent meg a vándorsólymot. Míg nagyobb emlősökre (farkasra, rókára) a szirti sast idomítják ki. De fölhasználják a kisebb ragadozókat is apróbb madarakra, főleg fürjekre. A vadászmadár idomítása rendkívül körülményes s nagy rátermettséget igényel.

понятя шкодливости и хосенности. Праця людска есть многосторонна и такимъ способомъ понятя шкодливости и хосенности стае релативнымъ. Тому, что на одномъ мѣстѣ хосенное, на другомъ мѣстѣ може быти шкодливое. Если ктось нашихъ хижаконъ спостерѣгае окомъ земледѣлца, другой окомъ рыболова, третий зновъ окомъ польовника, ту же саму птицю набизовно посуджуеть иншакъ. Позирайме отже обективнымъ окомъ господареня нашихъ хижаконъ. въ первой же мѣрѣ беручи въ увагу полевогосподарскѣ интересы, бо се есть найважнѣйшимъ. Тутъ въ первой мѣрѣ приходятъ въ увагу тотѣ хижакон, котрѣ пожирають губителей поля. малыхъ грызуновъ (повхи, мышѣ, хомяки, суслики). Такими суть напр. канѣ (каня мышеловъ, зимнякъ) всякой породы, меньшѣ орлы, (карлоорель, орель крикливый), по части коршуны и въ осени лунѣ. Сесѣ суть найлѣпшими приятелями господаря. Фактомъ есть, что не есть еще звѣрины. котра успѣшнѣйше и скорше скончила бы очищеня поля отъ шкодливыхъ грызуновъ. якъ якразъ сесѣ хижакон. Повольнѣйшѣ ссавцѣ — хижакон неспособнѣ такъ неожиданно и въ такомъ числѣ появлятися, якъ сесѣ быстрѣ и рухливѣ птицѣ, котрѣ зъ великого отдаленя подъ односно короткимъ часомъ збираються. Думаю, что менѣ не треба на то особливо звертати уваги, бо каждый, кто отвертыми очима слѣдитъ за явищами природы, могъ спостеречи, что въ роцѣ, богатомъ на мыши, на концѣ лѣта, въ осени. але и черезъ цѣлу зиму, зъ якою чудесною скоростью, въ якихъ великихъ згряяхъ збираються хижакон на богатой поживою околицѣ, доти въ рокахъ бѣдныхъ мышами ледвы могли мы видѣти одного-одного, котрѣ только черезъ короткий часъ перебиваються на томъ же самомъ просторѣ. Особенно се односятся до канѣ. Волѣ и жалудокъ птицѣ, застрѣленныхъ въ такой часъ, до розпукненя наповненѣ мышами. Подъ ихъ ночлегомъ земля покрыта выблюваною шерстю. Якою глупотою было бы ихъ губити подъ предлогомъ польованя. Бо въ такой часъ уже есть польовничя сезона, въ хотарѣ ходять стрѣльцѣ, котрѣ безъ довгого ваганя стрѣляючи уже въ такой часъ обтяжѣлыхъ обжирѣвшихъ, и такимъ способомъ легко добываемыхъ птицѣ. Даже дивно, что власти еще доси не взяли въ охорону дуже важныхъ зъ полево-господарского огляду канѣ.

Таку же саму важну роботу сповняютъ пустельги, а именно каждая ихъ порода безъ выимки. Гублять дуже много шкодливыхъ насѣкомыхъ — меньшихъ грызуновъ. А все таки знаю случай, коли арендаторъ ревира плативъ преміѣ за каждую застрѣлену пустельгу. Яка глупа обмеженость потребна до сего!

Большѣ соколы такъ рѣдко встрѣчаются у насъ, что ихъ господарское значеня дуже малое. Еѣ же пару екземларовъ, котрѣ еще можно найти, треба всякимъ способомъ щадити, чтобы интереснѣ послѣднѣ останки нашей фавны не выгнули. Тоже самое односятся и

Kétségtelen, hogy a ragadozó madarak táplálkozásuk módjával az emberre nagy hatással vannak. Az ember gazdaságával, sportjaival belenyúl a természet változatlan rendjébe és megbolygatva azt, akadályokat talál, de más oldalról segítő társakat is. S itt jön létre a károosság és hasznosság fogalma. Az emberi munka sok irányú s így a hasznosság és károosság fogalma is viszonylagossá lesz. Mert, ami egy helyen hasznos, más helyen károossá lehet. Ha valaki a mezőgazda, más valaki a halász, ismét más a vadász szemével nézi ragadozó madarainkat, egyazon madarat bizonyára más és másképp ítél meg. Az a madár, mely a mezőgazdának megbecsülhetetlen hasznot tesz, a vadásznak kárt is okozhat. Nézzük tehát objektív szemmel ragadozóink sáfárkodását, legelső sorban figyelembe véve a mezőgazdasági érdeket, mert ez a legfontosabb.

Itt első sorban azon ragadozó madarak jönnek tekintetbe, melyek a szántóföldek átkát, az apró rágcsálókat pusztítják. Ilyenek az ölyvek minden faja, a vércsék, kisebb és nagyobb sasok, részben a kányák s ősszel a rétihéják. Ezek a gazda legjobb barátai.

Tény az, hogy nincs olyan állat, mely hathatósabban, gyorsabban elvégezné a szántóföld megtisztítását e kártékony rágcsálóktól, mint éppen e ragadozók. A nehezkesebb mozgású, emlős ragadozók nem képesek oly hirtelen és tömegesen megjelenni e sujtott területen, mint e könnyű és gyors mozgású madarak, melyek óriási távolságokról aránylag rövid idő alatt felgyülekeznek. Azt hiszem felesleges itt arra külön rámutatnom, mert minden természetjáró tapasztalta azt, hogy egeres esztendőkből, nyár végén, de egész télen át is, mily csodálatos gyorsan, nagy tömegekben gyülekeznek fel a ragadozók, a bőséges táplálékot kínáló vidéken, míg egérszűk esztendőben alig látunk egyet-egyet rövid ideig tartózkodni ugyanezen a területen.

Különösen az ölyvekre áll ez. Az ilyenkor lövöttek begye, gyomra repedésig tömve van egerekkel, hálólhelyeik alatt a talaj tele van egérszőrökből álló köpetekkel. Mily bárgyúság volna vadóvás címen ezeket pusztítani! Pedig ilyenkor már vadászszезon van, a határban puskások járnak akik bizony nem sokat teketóriázva lepuftantják az ilyenkor többnyire nehezkesebb mozgású elhízott s így könnyű prédául kínáló hasznos madarakat. Szinte csodálatos, hogy a hatóságok még nem vették eddig a mezőgazdaságilag oly nagy jelentőségű ölyveket hathatós védelmükbe.

Ép ilyen fontos munkát végeznek a vércsék, mégpedig kivétel nélkül valamennyi faj. Rengeteg kártékony rovar — kisebb rágcsálót pusztítanak el. S mégis tudok esetet, mikor a vadászbérlő díjakat fizetett minden lelőtt vércse után. Micsoda tudatlan elfogultság kell az ilyenhez!

A nagyobb sólymok oly ritkák nálunk, hogy gazdasági jelentőségük nem jön számításba. A meglevő pár példányt pedig minden-

до больших орловъ. Дстойное похвалы есть природничое порозумѣня державной лѣсной управы, котра не позволяе въ ерарныхъ лѣсахъ губити интереснѣ и краснѣ птицѣ. Шкода, что въ многихъ случаяхъ ся охорона есть лише на папери. и что неединѣ горячокровный урядникъ, особливо на периферіяхъ. многоразъ не може остояти искушеню и неоднократно застрѣлить величезну птицю, если встрѣтятся зъ нею. Незвычайно хосенною птицею есть гадиловъ, котрый губить небезпеку своей гористой околциѣ. гадюку. Правда, что кромѣ сего не щадить и другихъ гадинъ а даже на многихъ мѣстахъ пожирае ужѣ, но по моей думцѣ и ужѣ, такъ напр. (у насъ) ужъ звычайный, суть шкодливѣ твари, черезъ губленя малыхъ рыбъ (рыбачѣ высѣдки), жабъ, молодыхъ птицѣ. Гадиловъ, кромѣ того въ осени подчасъ перелету, не вагаея даже мышей ловити и помагае другимъ канямъ (канямъ другой породы). На всякий случай сеся рѣдка наша птиця дстойна охороны. Вилохвостыхъ коршуновъ (*Milvus*) многѣ фаховѣ писателѣ причисляють до шкодливыхъ хижаковъ. Се не односится до нашей околциѣ. Правда, что зъ недостаточно охороненныхъ, неоперившихся гусятъ даколи украде по одному, даколи и выбере недостаточно схованѣ гнѣзда, но если мы настолько совѣстнѣ въ семъ оглядѣ, тогды и у найхосеннѣйшихъ нашихъ птицѣ найдеме меньшѣ-большѣ похибки, хотя бы напр. у ластовокъ губленя пчоль. Наибольшою хибою есть всегда зъ поодинокихъ случаевъ судити загально. Тутъ еще меньше якъ инде, изза господарского значеня птицѣ не позволено такъ поступати. Титъ всегда важнѣйшимъ есть масса, велика пересѣчность и только по нему можеме судити. Если се возьмеме въ увагу, тогды увидиме, что и *Milvus* (коршунъ) есть хосеннымъ для нашего господарства, бо его пожива складаея зъ всякихъ грызуновъ и повзуновъ, кромѣ того губить великое множество насѣкомыхъ и то шкодливыхъ, (напр. хрущовъ, коники, медведики и т. д.) Словомъ »очищуе хотарь«, якъ то говорить про бузька тверозый сѣльскый господарь. Се относится и до червеного коршуна (*Milvus milvus*). Буравый коршунъ (*Milvus migrans*) есть рыболовною птицею.

Зъ огляду на то, что сеся рыбка есть безцѣнною, т. зв. кормовою рыбкою, сеся його шкодливость не много значить. Кромѣ сего коло воды ловить много щуровъ а зъ воды много отпадково (киненѣ у воду останки мяса, малыхъ щенятъ) выловлюе; черезъ что чистить воду. Посему отже, сего краснолетного хижака, котрый у насъ уже не такъ часто встрѣчаея, и въ послѣднихъ рокахъ ихъ число дуже уменьшилося, уважаю дстойнымъ охороны.

Другимъ хижакомъ-рыболовомъ есть *Pandion* (скобъ), котрый ловить лишь большихъ рыбъ, у насъ такой рѣдкий — можно его у насъ видѣти хiba лишь подчасъ перелету пару дней 1-2 штуки, такъ. что ѣхъ значенье въ рыболовствѣ майже ниякое. Тоже самое относится и до величезного морского орла (*Haliaeetus albicilla*), кот-

képpen kímélni kell, hogy faunánk ez érdekes utolsó mohikánjai ki ne vesszenek. Ugyanez áll a nagyobb sasokra is. Dícséretreméltó az állami erdészet természettudományos felfogása, mely nem engedi ezen érdekes és daliás madarakat az állami területeken pusztítani. Kár, hogy sok esetben ez a kímélet csak papíron van s némely hevesvérű alkalmazott, különösen a perifériákon sokszor nem bír ellentánni a kísértésnek s bizony leledurrant egy-egy ilyen hatalmas madarat, ha útjába kerül.

Rendkívül hasznos madár a kigyászölyv, mely hegyvidékeink veszedelmét — a viperát pusztítja. Igaz, hogy e mellett más kígyót sem kímél, sőt sok helyen leggyakrabban a síklókhöz jut hozzá, de nézetem szerint e síklók is, így a vízi síkló, kártékony állatok, halivadék, béka, fiamadár pusztításaikkal. — A kigyászölyv azonkívül ősszel, átvonulása alkalmával, egerészni sem restell s segítő társul szegődik egyéb ölyvekhez. Mindenképpen kíméletreméltó ritka madarunk.

A villásfarkú kányákról (*Milvus*) sok szakíró, mint kártékony ragadozókról emlékezik meg. Ez a mi vidékünkre nem áll. Igaz ugyan, hogy rosszul őrzött pelyhes libákból néha el-elcsen egyet s esetleg egy-egy rosszul elrejtett fészek tartalma is begyébe vándorol, de ha ennyire szőrszálhasogatók vagyunk, akkor a leghasznosabb madarainkra is ráolvashatunk kisebb-nagyobb bűnöket, hogy egyebet ne említsek csak a fecskére a méhfogást. Legnagyobb hiba mindig az egyes kivételes esetekből való általánosítás. Ha valahol, úgy itt a madarak gazdasági jelentőségénél nem szabad ezt tennünk. Itt mindig a tömeg, a nagy átlag számít s csakis ebből ítélnünk. Ha ezt vesszük figyelembe, akkor rájövünk arra, hogy bizony a kánya (*Milvus*) is hasznára van gazdaságunknak, mert főtápláléka mindenféle rágcsálókból, csúszómászókból kerül, amely azonfelül temérdek rovar, mégpedig károsat (így cserebogarat, sáskát, lótetűt stb.) pusztít el. Szóval tisztítja a határt, mint ahogy a gólyára mondja a józan falusi gazda. Ez áll a veres kányára (*Milvus milvus*). A barna kánya (*Milvus migrans*) halászmadár nálunk. Tekintettel arra, hogy a fogdosott halacska értéktelen, úgynevezett takarmányhal, kártétele nem sokat számít. E mellett még a víz mentén sok patkányt fog össze s a vízből sok hulladékot (behajigált kismacskákat, kölyökkutyákat) halászik ki, miáltal a vizet tisztítja. Így tehát ezt a szép repülésű ragadozót, melyből már úgysem sok van, az utóbbi években számuk nagyon megfogyott — kíméletre ajánlom.

A másik halászó ragadozó a *Pandion* halászsas — régebben. ráró, mely csak nagyobb halakat fog; nálunk oly ritka — legfeljebb átvonuláskor látható pár napig 1-2 darab, — hogy jelentőségük a halgazdaságban nulla. — Ugyanez áll a hatalmas *Haliaetus albicilla*-ra, (réti sas), mely szintén halászmester, de nálunk már oly ritka, hogy gazdaságilag nem lehet számításba venni.

рый есть тоже добрымъ рыболовомъ, але у насъ такой рѣдкий, что въ господарствѣ ничь не значить.

Изъ меньшихъ орловъ карлоорель (*Aquila pennata*), головно малыми грызунами, доки (*Aquila pomarina*) живитья жабами и та-кожь меньшими грызунами и тому суть пожиточными птицами.

Изъ луней три меньшѣ породы (*Circus rigargus*, *macrurus* и *cyaneus*) шкоды суть переважно пожиточными птицами, насколько дуже гублять меньшихъ шкодниковъ на поляхъ и лукахъ такъ насѣ-комыхъ, якъ и мышей а знищєня дасколько недостаточно спрятаныхъ гнѣздъ немного значить. Иншакъ треба судити однако о большихъ породахъ буравыхъ луней, (*Circus aeruginosus*), котрѣ суть перво-рядными грабителями гнѣздъ и безошадными губителями неоперив-шихся водяныхъ птицъ и зъ оглядомъ на то, что дуже часто встрѣ-чаєся на нашихъ мочаристыхъ околицяхъ и черезъ сєсе ихъ шкодли-вость чувствительное и такъ нешкодило бы ихъ число мало зменшити. Правда, что въ осени и онъ начинає ловити мышей, однако его шкод-ливость значно перевысшає его пожиточность.

Такимъ же шкодливымъ въ нашихъ лѣсистыхъ околицяхъ есть ястрябъ и крєгулецъ. доки перший ловить головно голубовъ и курей, дєсти другий губить особливо меншихъ спѣваковъ.

Regis (пчолоѣдъ) поѣдає насѣкомыхъ, живитья головно личин-ками осоватыхъ (осы, шершуны, чмѣлѣ). И то есть правда, что если находить гнѣздо зъ неоперившимися пташенятнми, не лишає его, але есть лишь случайна шкода, бо не занимаєся выбираньемъ гнѣздъ. У насъ впрочємъ есть рѣдкою птицею и такъ ци пожиточный, ци шкодливый, зъ господарского огляду ничь не значить.

Если перечитаєме высше наведенѣ и отверто спостерѣгаєме яви-ща природы, справдѣ мусимє дойти до того, якъ неправильнымъ есть тотъ поглядъ польовниковъ, что каждая птиця зъ кривымъ дзѣобомъ и пазурами есть шкодлива, и то потому, бо есть ворогомъ дичины и тому треба ихъ стрѣляти.

Кромѣ ястряба и луня, не маєме жадного другого хижака небез-печного для дичины; почасти тому — и се относиться до наибольшей ихъ части — тому, что ихъ пожива складаєся по большой части не зъ пожиточной дичины, по части же тому — и се относиться до рѣд-кихъ, або уже дуже порѣдѣвшихъ хижаковъ, — бо ихъ число есть такое незначное, ихъ появлєня есть такое случайное, что если бы и добили якусь пожиточну дичину, (напр. беркутъ, холзань) — напр. якогось слабого, раненого, хвороватого заяця — сєсе, не може при-йти въ увагу якъ чутливое пошкождєньє дичины. Поодинокихъ рѣд-кихъ або выгибающихъ хижаковъ безусловно треба узяти подѣ строгу и успѣшну охорону; особенно ихъ гнѣзда, але и поодинокѣ ихъ экзем-плары. Тутъ въ первой мѣрѣ треба брати въ увагу поодинокѣ породы орловъ и соколовъ, котрыхъ на нашей території, задля недостатку достаточной охороны, ожидає певное вымираньє. О сихъ породахъ

A kisebb sasok közül az *Aquila pennata* törpe sas, főleg apróbb rágcsálókkal, míg az *Aquila pomarina* békászó sas békákkal és szintén kisebb rágcsálókkal táplálkozván, hasznos madarak.

A rétihéják közül a három kisebb faj (*Circus pygargus*, *macrurus* és *cyaneus*) esetleges kártételeik mellett túlnyomóan hasznos madarak, amennyiben a rétség, mezőség apróbb kártevőit, így az egeret, rovarokat kiadóan pusztítják, e mellett az a pár rosszul elrejtett, kifosztott madárfészek — nem nyom sokat a latban. Más elbírálás alá esik azonban a nagyobb fajú barna rétihéja (*Circus aeruginosus*), mely elsőrendű fészekfosztogató, a vízi madarak pelyheseinek kérlelhetetlen pusztítója s tekintve azt, hogy mocsárvidékeinken közönséges ragadozó, kártételei bizony érzékenyek s így nem árt számukat kissé megapasztani. Igaz ugyan, hogy ősszel ez is neki lát az egerészésnek, de kártételei bizony nincsenek arányban hasznos sáfárkodásával.

Ugyanígyen kártevő erdővidékeinken a héja (*Accipiter gentilis*) és a karvaly (*A. nisus*), míg az előbbi főleg a galamb- és tyúkféléket fogdossa, addig az utóbbi a kisebb éneklők között végzi hóhérmunkáját.

A *Pernis* (Darázsölyv) rowarevő, mely főleg a darazsak lárváival táplálkozik. Az is igaz, hogyha fészekre bukkan pelyhes fiókákkal, ezeket sem hagyja ott, de ez a kártétele csak esetleges, mert nem professzionátus fészekkutató. Nálunk egyébként ritka madár s így akár hasznos — akár káros — gazdaságilag nem számít.

Ha végigolvassuk az elébb elmondottakat s nyitott szemmel vizsgáljuk a természet jelenségeit, bizony rá kell jönnünk arra, hogy milyen helytelen dolog a vadászok azon felfogása, hogy minden görbecsőrű-karmos madár káros, mert a vadállomány ellensége s így puska nekik!

A héján és a barna rétihéján kívül nincs más ragadozónk, mely vadállományainkban kárt tudna tenni; részben azért — s ez áll a legtöbbször — mert táplálékuk egyáltalán nem áll hasznos vadfélékből, részben pedig azért — s ez áll egyes ritka, vagy már megritkult ragadozókra — mert számuk oly csekély, előfordulásuk oly esetleges, hogy mégha hozzájutnának is egy-egy úgynevezett hasznos vadhoz (pl. a szirti sas) — mondjuk valami gyenge, sebesült, beteges nyúlhoz — ez számításba, mint a vadállomány érzékeny csökkenése, nem jöhet.

Egyes ritka vagy pusztulóban levő ragadozókat föltétlenül szigorú és hathatós védelem alá kell venni, különösen fészkeiket, de az egyes példányokat is. Itt elsősorban figyelembe jönnek egyes sas- és sólyomfajok, melyek kellő védelem híján a biztos kiveszés

буде слово и въ подробномъ описѣ, но звертаю на нихъ увагу и въ семь уступѣ.

Pandion-a (скоба) я уже не видѣвъ цѣлѣ роки, якъ бы навсегда насъ залишивѣ. Таксамо и *Haliaeetus albicilla* (холзанѣ), скальный орель (беркутѣ) остався въ такѣ малой сколъкости, что рѣдкостью есть гнѣздяча у насъ пара. Сесе уменшена можно спостерѣгати у всѣхъ меньшихъ породѣ орловѣ. Сихъ отже безусловно треба щадити. Гнѣзда сапановѣ можеме на пальцяхъ пораховати на нашей терри-торіи. Галобановѣ у насъ только въ горахъ Шимонка гнѣздитѣся одна пара — если еще тамъ осталася. Особливо проти неотвѣчательной дер-зости выбирающихъ гнѣздо треба успѣшно выступити и забезпечити ненарушимость гнѣздячихся птицѣ.

Дуже смутнымъ явищемъ у насъ есть и того, что сѣльска мо-лодежъ спортово грабитѣ гнѣзда и въ просторныхъ лѣсахъ трудно ихъ контролювати.

Нашое учительство на семь поли могло-бы подати помочну руку, такѣ воспитуючи и поучаючи молодежѣ, чтобы тота одвыкла отъ сего немилосердного и душугубного ограбленя гнѣздѣ. Чтобы цѣнила жи-вотѣ и родиннѣ радости и у звѣрей.

(Продовженя слѣдуе.)

Переклавѣ Н. С.

elé néznek területünkön. Ezekről a fajokról különben a részletes leírásban is szó lesz, de e fejezetben is kihangsúlyozom őket.

Pandiont (Halászsas) évek óta nem láttam, már mintha itt hagyott volna bennünket. Ugyanúgy a *Haliaetus albicilla* (réti sas). A szirti sas annyira megfogyott, hogy ritkaság már a fészkelő pár nálunk. Ez a megfogyatkozás különben áll minden kisebb sasfélére is. Ezeket tehát feltétlenül kímélni kell. A vándorsólyom-fészkeket az ujjainkon megszámlálhatjuk egész nagy területünkön. Kerecsen nálunk az Északkeleti Kárpátokban, csak Simonka hegységben fészkel egy párban — ha ugyan még megvan itt. Különösen a fészkeszedők felelőtlen garázdálkodásai ellen kell hathatósan fellépni. S a fészkelő madarak háborítatlanságát biztosítani.

Szomorú jelenség az is nálunk, hogy a falusi nép fiatalsága sportszerűen űzi a fészkesfosztogatást s a nagy kiterjedésű erdőségekben, nehéz is őket ellenőrizni.

Tanítóságunk hathatós segítőkezet nyújthatna ezen a téren, úgy nevelve s kioktatva a fiatalságot, hogy az leszokna erről a kegyetlen s lelket durvító fészkesrablásról. Hogy megbecsülje az életet, a családi örömeket az állatnál is.

(Folytatása következik.)

А. Маркушъ:

Гнали коровку...

Иванъ и Оленка женуть свинку на торгъ. Але дословно не треба го такъ розумѣти. Нѣ слова правды не есть въ тому, чтобы Иванъ, ци Оленка гнали свинку. Бо селянска бесѣда вже така, не треба еѣ дословно брати. Наприкладъ теперь — якъ я вже казавъ — анѣ Иванъ, анѣ Оленка совсѣмъ не женуть свинку. Оленка навпередѣ иде, потрясуе торбину зъ мелаемъ та придурное за собою свинку. Якъ може гнати когось той, кто навпередѣ есть?

Иванъ — онъ вже слѣдуе за свинкою, могъ бы еѣ и гнати, коли бы свинка не мала легшѣ ноги и лѣпшу дяку. Сякъ она тягае за собою Ивана. Значить анѣ Иванъ не жене свинку, только сильно держитъ въ рукахъ мотузокъ, який привязавъ до задной ноги и бѣгае за свинкою, ци въ болото, ци черезъ поля. Та найбільша тяганина есть тогды, коли свинка учуе, что якоесь авто затрубѣло. Бо тогда свинка инше хоче, чимъ еѣ газда. Иванъ тягъ бы еѣ на край дороги, свинка же — свинѣ то вже такѣ дурнѣ сотворѣня — прямое просто подъ авто. Сякъ то тягаеся, мучиться Иванъ изъ свинкою — на то и говориться селянскою бесѣдою: жене свинку.

А тотѣ авта — чтобы я не забывъ — то окремѣшна лекція. Давно колись дороги будовалися для людей та для скотины. Отколи же авта казять дороги, отъ того часу не можно скотину по дорозѣ гнати, а люде — якъ не хотятъ, абы авта обсыпали ихъ болотомъ, ци порохомъ — мають ити пѣшниками, по поляхъ.

Коли чоловікъ изъ скотиною иде, не може пѣшниками обхожовати, мусить ити по дорозѣ. Але скотину вже не жене, якъ колись давно, только веде оѣ на мотузку, бо законъ такъ приказуе, а законви повиноватися мудрое дѣло.

Только одна шкода, что скотина не хоче того знати. Бо чоловікови, дивѣться, все одно, ци идучи на торгъ мае ступати передъ коровою, ци за нею. И сякъ и такъ дойшли бы на торговицю. Бѣда въ томъ, что скотина не привыкла на мотузокъ. Ярмо тягне она спо-

Márkus Sándor:

A tehénkét hajtották...

Iván és Olena a kocát hajtják a vásárra. De ezt nehogy szó szerint értse valaki. Valójában egy árva szó sem igaz abból, mintha Iván vagy Olena a kocát hajtánák.

Mert a falusi ember szójárása már olyan, hogy nem mindig kell azt betű szerint venni. Például most is — ahogy már említettem — sem Iván, sem Olena korántsem hajtják a kocát.

Olena elől lépeget, rázogatja a kukoricával telt tarisznyát, csalogatja maga után a kocácskát. Hogyan hajtáná tehát, mikor elől lépeget?

Ami Ivánt illeti, igaz, hogy ő a koca után lépked s így hajthatná is az állatot, ha a koca lábai nem lennének könnyebbek s a kedve vidámabb.

Valójában hát a koca vonogatja maga után Ivánt. Ami annyit jelent, hogy Iván sem hajtja a kocát, csak erősen tartja kezében a madzagot, amit a koca hátulsó lábához kötött és lohol a koca után pocsolyákon, réteken át, árkon-bokron túl. A legnagyobb huza-vona akkor ismétlődik, ha a koca háta mögött autótülkölést hall. Ilyenkor ökelme mindig más véleményen van, mint a gazdája.

Iván szívesen huzogatná az út szélére a kocát, az azonban — a sertések már ilyen szeszélyes párák — egyenesen a gépkocsi alá igyekszik. Így huzakodik, kínlódik hát Iván a kocával s erre mondja aztán a falusi ember: hajtja a kocát...

Azok az autók pedig — hogy erre is kitérjek — az külön tanulmány.

Valamikor réges-régen az utakat az emberek és az állatok használatára építették. Most, mióta gépkocsik rongálják az utakat, nem lehet az úton állatot hajtani. Az ember pedig — ha nem akarja, hogy tele legyen sárral, porral. — járhat a gyalogutakon, a mezőkön.

De ha az ember az állattal egy úton jár, nem kerülgethet a gyalogutakon. Kénytelen az utat használni. Hanem az állatot már nem hajtja, mint valamikor régen, csak kötelen vezeti, mert a törvény ezt írja elő s a törvénynek engedelmeskedni okos dolog.

койно, але за носъ, ци хочу казати, за роги себе водити не дае, и такъ людскѣ законы респектовати не хоче.

Хоть треба признати и люде тяжко привыкають до тыхъ новыхъ порядковъ. Ведуть коровку за собою, якъ законъ велить, по правомъ боку, але якъ затрубить авто. чось подумаютъ, лишать мотузокъ, чтобы корова могла стати середъ дороги, просто передъ автомъ. Се только для того, абы и авто мусъло стати, та чтобы панъ въ автѣ пригадали собѣ, что сю дорогу поправдѣ будовали не для автѣ, а для скотины, та для людей. Бо правда при людяхъ, а не при автахъ. Тому и не каже селянинъ николи, «я повѣвъ коровку на торгъ», хотяй, респектуючи законы. поправдѣ еѣ веде. И прото скаже: я погнавъ.

Тому и говорю я. что селянску бесѣду не каждый розумѣе. Пслѣ сего вже ясно, чому про Ивана и про Оленку, кажеме, — ци любить ся се панамъ, ци нѣтъ, — что женуть свинку на торгъ.

Се и немалое дѣло. Бо Иванъ та Оленка не такъ давно побралися. А у нихъ уже читава, кругла свинка на продажъ. Въ шириноцѣ въ Оленки и якъсь пришпорованѣ грошики. Ажъ Богъ поможе добре поторговати, буде и коровка. Та вже и мае быти. Не мине пару мѣсяцевъ, они будутъ уже трое. Такъ они для того малого, что мае прийти, солодкое молочко паруютъ. Иванъ, изъ оглядомъ на сего ангела, что до нихъ въ дорозѣ и сказавъ Оленѣ:

— Оставайся ты дома, Богъ поможе, я и самъ поторгую! —

Та якъ бы Олена осталася дома, коли она для малого солодкое молочко парует и коли першу коровку треба до дому пригнати. Окремъ того не може лишити анѣ свинку на самого Ивана. Ще могъ бы еѣ спропастити. А она рѣшила, что свинку хоть кому не дасть, только якомусь честному газдови. Рѣзникови анѣ за свѣтъ бѣлый.

Тому то и рушилася Оленка въ таку тяжку дорогу, але на неѣ припала легша работа. Она не мае тягаться изъ свинкою, якъ Иванъ, ци изъ Ивановъ, якъ свинка. Спокойно иде по дорозѣ, потрясуе торбиною. Коли свинка стане дуже непослушною и нѣякъ не хоче Ивана дале вести, тогды Оленка красно еѣ просить:

— Ня, бѣлань, ня! —

Бѣланя заразы утихомириться. Видно, на еѣ слова больше дае, якъ на Ивановѣ. Може тому, бо зупрѣлый та змученый Иванъ не честует еѣ такъ красно, скорше пригадуе и вовка и сто чортовъ, отъ чего свинка стане ще дурнѣйшою.

Ось така то работа днесъ погнати свинку на торгъ. Иванъ читаво змучився, доки всѣ въ здоровлю дойшли и стали на торговицѣ. И свинка задовольнилася днешнымъ трудомъ. Якъ Иванъ передавъ мотузокъ Оленѣ, лягла собѣ спокойно, подивилася на Ивана, якъ бы

Csak egy a baj, hogy az állat ezt a szabályt, valahogy nem akarja elismerni. Mert a falusi embernek — ugyebár — teljesen mindegy, hogy a tehen előtt, vagy után ballag-e, amikor a vásárra igyekszik. Így is, úgy is csak odaérnek a színhelyre. A baj csak ott van, hogy az állat valamiképp csak nem tud a kötéllel megbarátkozni. Az igát még-még eltűri jámborul, de az orránál, illetve a szarvánál fogva nem hagyja magát vezetetni s az emberi törvényeknek sem olyan tisztelője, mint a gazdája.

Habár — meg kell vallani — a falusi is nehezen szokik hozzá az ilyen új rendhez. A tehenkét az út jobboldalán vezeti ugyan — ahogy a törvény azt előírja — de ha egy gépkocsi tűnik fel, valami észébe jut, elengedi a kötél végét, hogy a tehen megállhasson az út közepén, pont az autó előtt. Ezt alkalmasint, csak azért teszi, hogy a gépkocsi is kénytelen legyen megállni s a kocsiban ülő uraknak eszükbe jusson, hogy az utakat eredetileg az állatok és az emberek használatára építették. Mert az igazság az emberek oldalán van s nem a gépekén. Azért nem is mondja soha a falusi ember: elvezettem a tehenet a vásárra, habár a törvénynek engedelmeskedve — valóban úgy tesz. De mondani, már csak azért is, úgy mondja: hajtottam.

Innen magyarázom, hogy a falusi beszédet nem mindenki érti. Mindezek után világos, miért mondjuk Ivánról és Olenáról — már akár tetszik az uraknak, akár nem — hogy hajtják a kocát a vásárra.

Mert hát ez nem lekicsinylendő tény. Iván és Olena nem is olyan régen kerültek össze s már hatalmas, gömbölyű, eladó kocájuk van. A fejkendőjében is szorongat Olena egy pár megtakarított garast. Ha az Isten jó vásárt ad, tehenkékjük is lesz. Kell is, hogy legyen. Mert pár hónap múlva ők is már hármacskán lesznek. S az eljövendő kicsike számára édes tejecskéről kell gondoskodni. Iván, erre az eljövendő angyalkára való tekintettel, reggel odaszólt Olenának.

— Maradj te itthon — az Isten megsegít, magam is megcsinálom a vásárt! — De hogy is maradna Olena itthon, mikor ő az eljövendő kicsike számára édes tejecskéről gondoskodik s mikor az első tehenkékjüket kell hazahajtani.

Azonkívül a kocát sem bízhatja teljesen Ivánra. Még képes lenne elkótyavetyélni. Már pedig elhatározta, hogy a kocát akárkinék nem adja. Csak valami becsületes gazdának. Hentesnek a világ minden kincséért sem.

Azért is indult Olena ilyen nagy útra, bár a könnyebb feladat jutott neki. Ő nem huzakodik a kocával, mint Iván, vagy mint Ivánnal a koca. Nyugodtan lépked az úton, rázogatja a tarisznyát. Mikor a koca megmakacsodik és sehogy se akarja a gazdáját tovább vezetni, akkor Olena szeliden kezd hozzá beszélni:

— Ne, kocácska, ne!

говорила: — Та привела я тебе сюды, теперь можешь ити, куды хочешь. —

Иванъ на то и готовился, тому и передавъ свинку Оленѣ. Она най розумно торгуе, самъ подивиться доти межи коровами.

Коровъ на торговицѣ было вже доста, але Иванова ще не была тутъ. Нѣ одна изъ тыхъ, что тутъ стояли, не была на его дяку. Ставъ Иванъ середъ торга и чекае. Видить, якийсь ягеръ, нѣ панъ, нѣ Иванъ, нѣ жидъ, нѣ християнинъ, жене коровку ружанку и привязуе еѣ до плота. Коровка нѣ тучна, нѣ худа, нѣ молода, нѣ стара, нѣ велика, нѣ мала. Аккуратъ така, яку ему треба. Онъ вже изъ далека добре на коровку подивиться. Потомъ зачне прохожоватися а разъ, только такъ випадково, стане передъ коровою и якъ бы на чомусь дивовався. зазвѣдае:

— На продажъ? —

— На продажъ — процѣдивъ черезъ зубы ягеръ, ци што. Видко, не миркуе изъ Ивана серіозного купця.

Иванъ не твориться паномъ. Корова продажна, можно на неѣ и подивитися. Зачне обглядати корову. Разъ опытуе хребеть и шию. Потомъ имить за оба роги и подивиться на чоло. Корова дивиться на него своими благими очима.

Ци будешь ты наша? — говорить до неѣ Иванъ. Одступиться дальше и такъ подивиться знову на корову изъ переду, изъ заду, изъ обохъ боковъ. Зновъ приступить близше.

— Что за неѣ просите? — зазвѣдае отъ ягра, отворяючи пысокъ коровѣ и дивлячися на еѣ зубы.

— Двастопятьдесятъ — кине панище скупю.

Иванъ выдоить пару капокъ молочка, розотре на долони. Дивиться то на коровку, то на пана. На конецъ каже:

— Добра цѣна! — Но будьте здоровѣ! — та отходить.

— Чортъ ты принесь — заморкнувъ чось господарь, бо сякѣ купцѣ, скоро рано, не вѣщуютъ щастя.

Иванъ на торзѣ найшовъ своего кума. Петра. Чось ему толкуе та изъ далека показуе на коровку.

— Не журися, знаю я свое дѣло — успокоюе его въ чомусь Петро, та здалека слѣдитъ за коровкою.

До ружанки приблизилося трое, четверо людей. Видно, купцѣ Приходитъ и Петро. На торзѣ никому не есть написано на чолѣ, ци хоче купити, ци нѣтъ. Але на продажну корову подивитися каждому дозволяеся. То вже такой порядокъ на торзѣ бывае. Тому и Петро обзирае, гладить, опытуе коровку. Коровка терпитъ все. Стоитъ якъ стовпъ. Але якъ лише Петро притулиться до доекъ, корова, якъ бы

Erre a koca meg is nyugszik. Látszik, az Olena szavára többet ad, mint az Ivánéra. Lehet, hogy azért, mert a verejtékező és pihegő Iván nem tiszteli őt ilyen szép szavakkal, hanem farkast és száz ördögöt is emleget, amitől a koca csak vadabb lesz.

Úgy bizony, ilyen nehéz munka manapság elhajtani a kocát a vásárra! Iván alaposan el is fáradt, míg mindannyian egészségesen odaértek és megállottak a vásártéren.

A koca is megelégtelte a mai fáradozást. Ahogy Iván átadta a kötelet Olenának, a koca nyugodtan lefeküdt, ránézett Ivánra, mint-ha mondaná: — Hát elvezettelek téged ide, most már mehetsz Isten hírével.

Iván maga is ezt akarta s azért adta át a kocát Olenának. Az asszony okosan elvégzi itt a többet, ő maga addig körülnéz a tehének között. Tehén az volt a vásártéren elég, de az Iváné még nem volt itt. Azok közül, amelyek itt álltak, egyetlenegy se volt a kedvére való.

Áll Iván a vásár közepén és vár. Egyszer csak látja, hogy valami erdőőrfele, se úr, se paraszt, se zsidó, se keresztény, hajt egy tehénkét s odaköti a kerítéshez.

A tehénke se kövér, se sovány, se fiatal, se öreg, se nagy, se kicsiny, — éppen csak olyan, amilyen neki megfelelne. Iván már messziről jól megnézte a tehénkét. Majd járkálni kezd s egyszer csak úgy véletlenül — megáll a tehén előtt s mintha csodálkozna, megkérdi:

— Eladó?

— Eladó, — mondja kelletlenül az erdőőr vagy miféle. Látszik, nem nézi Ivánt komoly vevőnek.

Iván nem sokat törődik az úrfélével. A tehén eladó, tehát szabad körülnézni. Meg is kezdi a vizsgálódást. Először végigtapogatja a tehén hátát és a nyakát. Azután megragadja a két szarvánál fogva és az arcába néz. A tehén visszabámul rá szelid szemeivel:

— Vajjon a mienk leszel-e? — sugja a fülébe.

Hátra lép s újra megnézi a tehenet előlről, hátulról, mindkét oldaláról... Ismét közelebb jó.

— Mit kér a tehénért? — kérdi az erdőőrfeletől, miközben a tehén fogait nézegeti.

— Kétszázötvenet — mondja oda foghegyről az úrféle.

Iván kifej egy pár csepp tejet, széttörli a tenyerén. Hol a tehénkét, hol a gazdáját méregeti. Végül kiböki:

— Jó ár! No, az Isten áldja meg! — Avval el is ballag.

— Az ördög hozott ide — dörmögi a gazda, mert az ilyen vevők s hozzá kora reggel, nem szoktak szerencsét hozni.

Iván útközben megtalálta a komáját. Pétert. Valamit magyaráz neki és messziről mutogatja a tehénkét.

— Ne búsulj, értem én a dolgot! — mondja Péter, megáll és szemmel tartja a tehenet.

еѣ спекли, подскочить и копне задными ногами просто межи купцевѣ.

Газда, нѣ панѣ, нѣ Иванѣ, здивовано пояснюе:

— Не знаю, что зѣ нею? Тады она блаженька, якѣ дѣтина! —

Купцѣ глумливо смѣются, стиснуть плечима и одходить, котрый куды. Кто бы купивѣ корову, яку не можна дойти?

Стратиться и Петро. Але недалеко постое, блукае межи людьми. Никто бы не думавѣ, что ружанку вартуе.

Якѣ приходять до ружанки якѣсь купцѣ, то и Петро межи ними. Доти тамѣ плетеса, обхожуе коровку, доки тота знову не подскочить и не копне якогось изѣ купцовѣ.

Купцѣ — якѣ звычайно — втѣкають, газда коровѣ лае, а Петро спокойно отходить на свою варту.

Уже полудне, коровку ще никто не купивѣ, анѣ цѣны не звѣдавѣ. Тогда приходит Иванѣ изѣ Оленкою. Свинку вже продали. Иванѣ показуе коровку Оленѣ. Она любиться и Оленѣ.

Иванѣ пообзирае еще разѣ добре корову. Теперь и газда больше привѣтно дивиться на него. Коли изѣ жоною прийшовѣ, то майже серіозный купецѣ. Только побоюеся газда, абы корова не здурѣла зновѣ и не копнула Ивана, якѣ еѣ дойти буде. Та Иванѣ про то и забывѣ. Иमितь корову за роги и звѣдае:

— Та най чую, до слова, яка цѣна?

— Двастодвацять — говорить теперѣ вже газда.

— Рано ще двастопятьдесять просивѣ — шепче Иванѣ Оленѣ.

— Не попробовавѣ ты, ци можѣ еѣ дойти, ци не копае — каже ему Олена.

— Я вже знаю все — каже Иванѣ таемничо. — Корова блага, не бойся и буде наша! —

— Але мы не маеме только грошей. —

— Не бойся, купиме еѣ и за стовосемдесять — говорить самопевно Иванѣ и дивиться за Петромѣ.

Петро и приближаеся. Тогда Иванѣ обернеся до газды:

— Двастодвацять, за таку козу? Я бы за неѣ стопятьдесять не давѣ!

— Не мусите — говорить сердито газда.

— Якѣ бы не мусѣвѣ, коли корова жонѣ полюбилася! — жартуе Иванѣ. Хопить газду за руку и лусне ему вѣ долоню:

— Абы вы не сказали, что я не честный купецѣ, най буде стосѣмдесять... И то только тому, бо жонѣ корова любиться. —

— За стосѣмдесять корова непродажна — стоить газда твердо на своему.

Azt most már hárman-négyen is körülállották. Úgy látszik, vevők. Péter is közibük furakodik. A városon senkinek sincs a homlokára írva, vevő-e, vagy nem, s az eladó tehenet mindenki megnézheti. Már azt a városi rend úgy hozza magával. Im, az egyik vevő is nézegeti, simogatja a tehenet. A tehén mindent tűr. Áll, mint egy oszlop. Hanem, ahogy Péter a tehén tőgyéhez nyúl, az egyszerre, mintha megsütötték volna, felugrik és hátulsó lábaival a vevők közé rug.

A gazda, az úrféle csodálkozva magyarázgat:

— Nem értem, mi lelte? Hisz olyan jámbor, mint a kis gyermek.

A vevők gúnyosan elmosolyodnak, vállukat huzogatják s eloldalognak, ki merre. Mert ugyan ki venne olyan tehenet, amelyiket nem lehet megfogni. Péter is odább áll. De tisztességes távolságban marad, ténfereg. Senki se közeledik, senki sem hinné, hogy a kis tehénkét őrzi. Pedig úgy tesz. Mihelyt a tehénhez vevő közeledik, már Péter is ott van. Addig sűrög-forog a vevők között, a tehén körül, míg az újból fel nem ugrik s nem rug meg egyet a vevők közül. Péter pedig nyugodtan eloldalog s megáll az őrhelyen. Dél felé jár az idő. A tehenet még nem vették meg, az árát sem igen kérdezték. Ekkor ér ide Iván az asszonyával. A kocát már jól eladták. Iván mutogatja a tehénkét. Olenának is tetszik.

Iván még egyszer körüljárja, jól megnézi a tehenet. Most már a gazda is jobb szemmel nézi ezt. Ha már az asszonyával jött vissza — gondolja — komoly vevőnek látszik. Csak attól tart az úrféle, hogy a tehén újra megzavarodik, ha Iván fejni találná. De Iván most el is felejtette a fejést.

Megfogja a tehén szarvát és kérdi:

— Hadd halljam, mi hát az utolsó ára?

— Kétszázhusz — ereszti le az árát a gazda.

— A reggel kétszázötvenet kért — sugja Iván az asszonynak.

— Nem próbáltad ki, hogy jó fejő-e, vajjon nem rug — aggodalmaskodik Olena.

— Már én mindent tudok — mondja Iván titokzatosan. — A tehén jámbor és a mienk lesz.

— De nincs is annyi pénzünk.

— Ne félj, megvesszük mi száznyolcvanért is — mondja Iván, mint aki biztos a maga dolgában s szemével Pétert keresgéli.

Péter már is közeleg.

Akkor Iván a gazdához fordul:

— Kétszázhusz, ilyen kecskéért? Én százötvenet se adnék érte.

— Ne is adjon — szakítja félbe mérgesen a gazda.

— Nem is adnék, ha a tehén nem tetszene az asszonynak — fordítja tréfára a dolgot Iván. Majd megkapja a gazda kezét és a tenyerére csap:

— Твердый вы чоловікъ, пане! — примягчует его Иванъ. — Та най чую. сколько до слова. —

— До слова. та коли хочете купити, за двастодесять най буде ваша. Дешевше анѣ своему братови не дамъ — каже послѣднее слово газда.

Оленка зажурено дивиться на коровку. Не буде она вже наша — думаетъ въ собѣ — бо мы маемъ только двасто пенгововъ.

Але Иванъ еще все не одступивъ отъ газды и дивиться на Оленку, якъ бы казавъ: — Не журися. коровка буде наша! —

Подъ тымъ часомъ Петро и якъсь люде знову около коровы крутаться.

Иванъ хопить еще разъ за руку газды и лускаючи въ его долоню говорить:

— Знаете что? Стодевятьдесять! Больше анѣ геллера, бо анѣ не маю больше при собѣ.

Але газда, что купцѣ прибыли. ставъ твердѣйший. Не спускаетъ изъ двастодесятьохъ.

Иванъ остро слѣдкуетъ за купцями та за Петромъ межи ними. Коли Петро схилиться дойти корову, Иванъ подойметъ свою руку и луснувши въ долоню газды, каже:

— Колько я казавъ! Стодевятьдесять! — Богъ изъ вами! Найшовъ я еще одну десятку, та най будутъ равнѣ грошѣ. Дамъ... —

Хотѣвъ сказати двасто. Та не договоривъ, бо тогды корова знову здурѣла та копнула одного изъ купцевъ въ колѣно.

Иванъ нагло пустить руку газды:

— Что? Сеся корова копае? — А вы менѣ еѣ хвалили. что она блаженка якъ дѣтина! А я дурный, хотѣвъ за неѣ дати двасто пенгововъ. Та держѣтъ вы собѣ такую корову. что людемъ зубы выбиваетъ.

Не мине минуточка. около коровы никого не есть. Газда грызетъ, что корова днесъ такъ здурѣла и что пустивъ серіозного купця. Стоитъ собѣ зъ коровою засмучено. бо грошѣ ему дуже потребнѣ. самъ себе обвиняетъ, чому такъ выдержавъ цѣну. Мавъ дати корову Иванови, доки еѣ просивъ.

Только лише пригадавъ газда Ивана. а ось онъ и проходить коло него зъ Оленкою. Газда теперъ вже не гордый, якъ рано. Самъ перестаетъ Ивана. Иванови се дуже любиться и зачне жартовати:

— Что, сеся коза ще все тутъ? Сколькимъ выбила отъ тогды зубы?

— Божуся, на мою душу, что она блаженка. якъ ягня! Не знаю, что зъ нею сталося! Ктось еѣ повороживъ. ци что — хвалить газда свою коровку.

— Hogy ne mondja, mintha én nem lennék becsületes vevő, hadd legyen száznyolcvan. De csak azért, mert a tehenet az asszony megkedvelte.

— Száznyolcvanért a tehén nem eladó — makacskodik a gazda.

— Kemény ember az úr — puhíthatja őt Iván. — Hát hadd halljam, mi az utolsó szó?

— Az utolsó szó? Ha meg akarja venni, kétszáztízért legyen a maguké. Olcsóbban a testvéremnek se adom — köti le magát a gazda.

Olena szomorúan nézegeti a tehenet. Nem lesz már a mienk — gondolja — hisz nekünk csak kétszáz pengőnk van.

De Iván még nem hagyta ott a gazdát. Olenának is integet, mintha mondaná: — Ne búsulj, a tehén a mienk lesz! —

Azalatt Péter és valamiféle emberek újra a tehén körül forogódnak. Iván még egyszer belecsap a gazda tenyerébe és mondja:

— Tudja mit, százkilencven! Többet egy fillérrel sem, mert nincs is több a lelkem körül se!

De a gazda, hogy új vevők jöttek, már nem olyan engedékeny. Nem enged a kétszáztízből.

Iván élesen figyel a vevőket és Pétert is közöttük. Mikor látja, hogy Péter fejni akarja a tehenet, nagyot csap a gazda tenyerébe:

— Mennyit ígértem, százkilencvenet? Isten neki! Találtam még egy tizest. Hadd legyen kerek szám. Adok...

Kétszázat akart mondani. De nem fejezte be. Mert a tehén újból megzavarodott és térden rugott egyet a vevők közül.

Iván hirtelen elengedte a gazda kezét:

— Mi az? Hát ez a tehén rug? S az úr nekem azt mondta, hogy jámbor, mint a kisgyerek! És én bolond fejemmel még kétszáz pengőt akartam ígérni! Hát tartsa meg az úr az ilyen tehenet, még hogy a fogamat rugja ki!

Egy perc sem múlt el, a tehén körül senki sincs. A gazda mérgelődik, hogy a tehene éppen ma bolondult így meg s hogy a komoly vevőt is elijesztette. Szomorúan álldogál a tehén mellett. A pénz nagyon szükséges s maga magát hibáztatja. Miért is tartotta ki az árából, miért nem adta oda, amennyiért kérték.

Éppen csakhogy eszébe jutott az egyetlen komoly vevő, mikor Iván ott halad el előtte az asszonyával együtt. A gazda most már nem nézett rá olyan büszkén, mint reggel. Maga állta útját. Ez ellen Ivánnak nem is volt kifogása s el kezdett tréfálni:

— Mi, ez a kecske még mindig itt van? — Hány vevőnek rugta már ki a fogát azóta?

— Lelkemre mondom, hogy olyan jámbor ez, mint a bárány. Nem tudom, mi történt ma vele. Valaki megbabonázta, vagy mi, nem értem — dicséri a gazda a tehénkéjét.

— Бывае такое на свѣтѣ, — глумиться Иванъ.

— Я вамъ на чесну мою душу кажу, — твердить газда — ко
рова добра, коли бы грошей дуже не потребовавъ, я бы еѣ за жадну
цѣну не продавъ. —

— Та я бы еѣ купивъ, только что копае — вагаеся Иванъ.

Газда зачинае надѣяться:

— Знаете что? — каже Иванови. — Вы пообѣщали двасто! —

— Тогда не видѣвъ, что она копае! —

— Та я отпущу ще одну десятку. Дамъ еѣ за стодевятьдесять!

Иванови очи переможно заблестятъ. Обернется до Оленки:

— Та что, жоно?

Она хвилинку подумала, потомъ каже:

— Я еѣ боюся, я еѣ дойти не буду!

— Чуете? — говорить Иванъ. — Что я можу робити, коли
жона коровы боиться? Кто еѣ буде дойти?

Газда сердито дивиться на дурну корову. Признае Иванову
правду. Сяку дурну корову, только дурный може купити.

Оленка збираеся вже въ дорогу а Иванъ рушиться за нею. А
разъ лише стане, обернется и крикне на господаря:

— Знаете что? Дамъ за неѣ стовосемдосять и буду еѣ дойти
самъ!

Газда сердито залае дурной коровѣ и лусне въ долоню Ивана:

— Та най буде ваша, коли вовки не могли еѣ роздерти!

Торгъ готовый. Иванъ отведе корову и привяже до Петрового
воза.

— Бери вѣдро, та подой корову! — каже до Олены.

— Чтобы и мене копнула? — отповѣдае Олена побоючися.

— Не бойся, сеся была на цѣломъ торзѣ найблагѣйша корова!
— твердить Иванъ.

— Коли я сама видѣла, — одгрѣбаеся Олена.

— Бо тогда я еѣ хотѣвъ дойти — смѣся Петро и чогось клѣпне
на Ивана.

Оленка изъ сего ничь не розумѣе. Боязливо сяде подъ корову
и зачне еѣ дойти. Корова стоитъ якъ стовпъ. Ще и головку оберне
до неѣ и языкомъ полиже. Оленка не знае, что сталося зъ сею ко
ровою, на торзѣ была дика, якъ кобыла, а до неѣ блага, якъ дѣтина.
Почала и сама еѣ гладити, пригортати и цѣловати. Якъ бы нѣ, свою
першу коровку и благеньку, якъ дѣтина.

Иванъ одвизавъ коровку отъ воза, бо у Петра конѣ, корова не
може за ними ити.

— Ilyenek is történnek, — gúnyolódik Iván.

— Igaz lelkemre mondom, — erősítgeti a gazda — a tehén jó, ha nem volna pénzre szükségem, nem adnám el semmilyen árért.

— Hát én meg is venném, — ingadozik Iván — ha csak nem rugna!

A gazda most már reménykedni kezd:

— Tudja mit? — mondja Ivánnak. — Maga megígérte a két-százat.

— Akkor még nem tudtam, hogy rug.

— Hát leengedek még egy tizest. Hadd legyen százkilencven.

Iván szemeiben felvillan valami győzelemérzETFéle. Olenához fordul:

— Mit szólsz hozzá asszony?

Olena egy kicsit gondolkozik, majd így felel:

— Félek tőle, én nem fogom őt fejni!

— Hallja az úr? — mondja Iván. — Mit tehetek én? Ha az asszony fél tőle! Ki fogja őt fejni?

A gazda haragosan nézi a tehenet. Igazat ad Ivánnak. Ki venné meg az ilyen bolond tehenet.

Olena már készülődik is, Iván is utána indul. De egyszer csak hirtelen megfordul és átkiált a gazdának:

— Tudja mit az úr, adok érte száznyolcvanot és magam fogom fejni.

A gazda mérgesen szidja a bolond tehenet, aztán az Iván kezébe csap:

— Hát hadd legyen a magáé, ha már a farkasok szét nem tépték.

Kész a vásár. Iván elvezeti a tehenet és hozzáköti Péter komája szekéréhez.

— Vedd a vedret és fejd meg a tehénkét! — mondja Olenának.

— Hogy megrugjon? — feleli az asszony nem éppen barátságosan.

— Ne félj tőle, nem volt az egész vásáron ennél jámborabb állat — bizonyíTgatja Iván.

— De mikor saját szememmel láttam — csodálkozik Olena.

— Mert akkor én akartam megfejni — incselkedik Péter és rákacsint Ivánra.

Olena semmit sem ért mindebből. Félve ül le a tehén alá s fejni kezdi. A tehén mozdulatlanul áll. Még a fejét is hozzáfordítja s a nyelvével nyalni kezdi. Olena nem érti, mi történt ezzel az állattal. A vásárban vad volt s most jámbor, mint a kezes bárány.

Iván eloldotta a tehénkét a szekértől. Péternek lovai vannak, a tehén nem futhat velük.

— Ты, кумо, сѣдай на возъ! — Иванъ и самъ прижене корову,
— запрошовавъ Петро.

Оленка подивилася на свою коровку, яка до неѣ така блага. Подивилася и на своего чоловѣка, что такой розумный. Ось, напередъ сказавъ, что коровка буде еѣ и что она блага!

— Нѣтъ, я пойду вже изъ коровкою, — сказала.

— Та изъ своимъ чоловѣкомъ — додала въ думцѣ, та никому не говорила.

Такъ рушилися трое за рядомъ. Иванъ напередѣ. Коровка за нимъ. А Оленка за коровкою.

По селянски кажучи: Иванъ та Оленка гнали коровку. Та ихъ сердца были такѣ легкѣ, щастливѣ та веселѣ...

Гнали коровку...

— Komámasszony üljön fel a szekérre — ajánlja fel Péter —
Iván maga is elhajtja a tehenet.

Olena megnézte az ő első tehénkéjét, amelyik olyan jámbor lett. Megnézte az emberét is, aki olyan okos. Im, megmondta előre, hogy ez lesz az ő tehénkéje, s hogy jámbor, mint a bárány.

— Nem ülök fel, már csak a tehénkével megyek — mondta.

— És az emberemmel — tette hozzá gondolatban, de fennhangon senkinek sem árulta volna el.

Így indultak el hárman sorjában. Iván elől. A tehénke utána. Olena leghátul a tehénke után.

A falusi ember szavaival mondva: Iván és Olena a tehénkét hajtották.

És a szívük olyan könnyű, boldog és vidám volt...

A tehénkét hajtották...

BONKÁLÓ SÁNDOR: A RUTÉNEK.
Budapest, Franklin-Társulat, 1940, ст.
184. Magyarságismeret I.

»Любити лише того можно, кого спознаємо. Спознаймо русиновъ.«

Сесѣ пару слова, котрыми авторъ закончує свое передное слово до книжки, можеме взяти яко гасло характера цѣлой книжки. Въ дѣйствости ничъ не было бы потребнѣйшее якъ то, чтобы перестала тота незвычайна неориентованность, котра панує въ мадарской суспольности относительно руськихъ дѣлъ, отношень и характера. Безъ сумнѣву въ чисельномъ отношеню національныхъ меншинъ вопросъ русиновъ не есть найважнѣйшимъ вопросомъ; однакъ что до географичного положеня, значно убольшиться сей вопросъ. Встаки не только тотѣ мадаре, котрѣ зъ русинами не мають непосреднихъ связей, але и тотѣ, котрѣ могли отъ пяти до ноги спознати русина, не знаютъ его. Что больше, треба бы ихъ спознати, и то не только въ интересѣ русиновъ, але у великой мѣрѣ въ интересѣ мадарства, въ интересѣ мадарской державы. Отже николи не было больше потребности на таку працю, котра бы мала на цѣли познакомити мадарь зъ русинами, якъ правѣ теперь, коли то послѣ присоединеня даже Ердѣлю, доброжелательность, але на жаль неинформованность, мадарской суспольной думки звертаєся до русиновъ.

Дивлячися зъ той точки погляду, особенну цѣну мае сеся книга, — хоть остаєся въ рамкахъ строго науковой працѣ и може оправдати своѣ факты науковыми критичными данными, — что оминає всякѣ сухѣ и подробицѣ нѣсенѣтницѣ, котрѣ въ нашой науковой литературѣ суть нерозлучными свойствами. Въ службахъ такой цѣли, котру

BONKÁLÓ SÁNDOR: A RUTÉNEK.
Budapest, Franklin-Társulat, 1940.
184 lap. Magyarságismeret I.

„Szeretni csak azt lehet, akit ismerünk. Ismerjük meg ruténeinket.“ Az egész munka jellegének vehetjük ezt a pár szót, amellyel a szerző az előszót zárja. Valóban, semmi nem volna annyira szükséges, mint az, hogy megszűnjék az a helytel-közzel szinte szédületesnek mondható tájékozatlanság, amely a magyar közvéleményben a rutén dolgok, viszonyok, jellem — egy szóval: a rutén-kérdés terén uralkodik. Kétségkívül, számszerű vonatkozásában a magyarországi nemzetiségi kérdésnek nem a legfontosabb darabja a rutén-kérdés; földrajzi megfontolások azonban alighanem hathatósan megnövelik ezt a jelentőséget. Mégis, nemcsak a ruténségtől messze élő s azzal közvetlen kapcsolatot nem tartó magyar elemek, hanem még az az itt élő magyarság sem ismeri a rutént, amely pedig színről-színre látja minden erényét és minden — nem ritka — hibáját alaposan ismeri. Vagy legalább ismerhetné; sőt kellene is ismernie, mégpedig nem csupán a ruténség, hanem igen nagy mértékben a magyarság, a magyar állam érdekében is. Soha tehát nagyobb szükség nem volt olyan munkára, amely a ruténséget a magyarsággal megismertetni kívánja, mint éppen most, amikor az utóbb visszanyert területek, de sőt Erdély visszatérése sem törölte ki a magyar közvéleményből a rutének felé forduló, végtelenül jóindulatú, de — ismételjük — sajnosan tájékozatlan érdeklődést.

Ebből a szemszögből nézve, különös érdeméül tudhatni be a könyvnek, hogy — ámbár szigorúan megmarad a tudománynak, tudományos eszközökkel megállapítható, a tudományos kritika

означае въ такомъ часѣ, якѣ мы теперь переживаеме, не есть важнымъ то, чтобы корриговати хибнѣ погляды ученыхъ, але важнымъ есть то, чтобы широку мадырску публику, мадырску Opiniю отповѣдно освѣдомити и отповѣднымъ способомъ информовати.

Послѣ своей цѣли книга коротка, але, не вылишаючи ничъ важного, перебирае за рядомъ историю колонизаціи русиновъ, потомъ дальшее житя въ сей отчинѣ ажъ до свѣтовой войны. Отповѣдно до сего, — але не пересадно — звертае увагу на россійскѣ аспираціи передъ войною у звязку зъ русинами, а по части подчасъ свѣтовой войны. Послѣ эпизода чешского панования слѣдуе така частина книжки, котра скорше говорить до русиновъ, чимъ до мадырь, и котрѣ то причины може скорше относилися до нихъ. Авторъ за рядомъ перебирае всѣ тотѣ »даниѣ«, котрыми уже передъ чешкою оккупацією, а головно послѣ сего, хотѣли сплести свѣтлу минувшину угрорусиновъ. Перебирае тотѣ даниѣ, котрѣ перший разъ заперечивъ одинъ русскій: професоръ Петровъ; и котрѣ еще многорази треба буде заперечити, чтобы зчезли зъ руськой литературы. И сесе запереченя было болючое; але еще болючѣйшее теперѣшное, которое тоже есть славянское, а что больше: выходить зъ подъ пера русина, руськость котрого не можно анѣ заперечити. Розумѣся, что отголось потомъ бывъ дуже болючий. Працю доповниое вычерпуюча етнографична, литературна, господарска и статистична библиографія. Зъ сего працею авторъ безъ сумнѣву зробивъ великѣ услуги якъ для своего народа, такъ и для своей націи.

Иванъ Росошинъ.

ORTUTAY TIVADAR: CSEH VILÁG A KÁRPÁTOKBAN. Ungvár, 1941. —
(*Тивадаръ Ортутай: Чешкий свѣтъ въ Карпатахъ. Унгарь, 1941.*)

Перша часть 250 страничной и вкусно иллюстрированной книжки унгарского городского совѣтника счетоводства Тивадара Ортутая занимается изъ исторію руського народа и сповжитиемъ русько-

módszereivel igazolható adatai keretében — mellőz minden olyan szárazabb, részletekbe merülő pepecs-eljárást, amelyet pedig nálunk sokan a tudományosság el nem engedhető jellemzőjének tartanak. Annak a célnak szolgálatában, amelyet a jelige meghatároz, olyan időkben, aminőket ma élünk, nem az a fontos, hogy a tudósok tudományos felfogását helyesbítsük akár nagy, akár kis dolgokban, hanem az, hogy a nagyközönséget, a magyar közvéleményt világosítsuk föl megfelelő módon és megfelelő mértékben. Azt, akit az angol az utca emberének nevez.

Céljához képest a könyv röviden, de semmi lényegest el nem hanyagolva, veszi sorra a rutének telepedésének történetét, majd további életük sorát ebben a hazában, le egészen a világháborúig. Megfelelő — de túlzásba nem menő — figyelmet fordít a ruténséghez kapcsolódó orosz próbálkozásoknak a világháborút megelőzőleg, talán a szükségesnél kissé kevesebbet a világháború alatt. A cseh idők epizódjáról adott kép után olyan rész következik, amely sokkal inkább szól a rutén, semmint a magyar közvéleménynek s amely a fentemlített visszhang előidézésében talán leginkább játszott közre. A szerző ugyanis sorra veszi azokat az „adatokat“, amelyekkel már a cseh megszállást megelőzőleg is, de főleg azóta a magyarországi ruténségnek fényes történelmi multat igyekeztek összeszőni. Adatokat, amelyeket egy orosz cáfolt meg először: Petrov professzor; amelyeket azonban nagyon sokszor meg fog még kelleni cáfolni, mielőtt kivesznének a rutén irodalomból. Fájdalmas volt az a cáfolat is; még fájdalmasabb a mostani, amely szintén szláv, sőt mi több: egyenesen rutén ember tollából származik, akinek ruténságát még csak le sem lehet tagadni. Érthető, ha a visszhang aztán fájdalmasan erős volt... Néprajzi, irodalmi és gazdasági ismertetés, statisztika és elég kimerítő bibliográfia egészíti ki a munkát, mellyel a szerző föltétlenül nagy szolgálatot tett úgy népének, mint nemzetének.

Roszosén Iván.

го народа из мадярами, начиная от XIII. стол. до часов чешской оккупации. Занято любовью занимается историей русского народа и его государственно-политической прошлостью. Дуже интересны суть записки автора про акцию Егана и про менталитет русской интеллигенции в передвоенных часах. Однако интереснейшая есть другая часть, в которой автор на основании своих властных наблюдений и отнюдь не до исторической правды старается описать чешскую оккупацию, да и обстоятельства приключения до чехов, двадцатилетнее чешское панование, потом распад сего панования и хватания русской политики, утечу чехов и наконец радостное освобождение. Все же и меньше заинтересованный з насолодою читает. Историю «Приключения» автор описывает только на основании своих властных замечаний, а все же добротой отдавая психологические моменты, бо в действительности приключение случилось не из причины любви до чехов, а з страху перед мадярскими большевиками. Если в 1919 г. не есть мадярский большевизм, нигде не есть чешское панование в Карпатах, бо «Русско-карпатское министерство», стоящее на основании территориальной интeгpиты было бы легко задумало чешский и украинский аспирации — хотя бы передчасное ршения американских русских приключиться к чл. республики еще в октябрь 1918 г., поставило мадярское правительство перед готовым фактом. Але не было одногласным анф «добровольное приключение» дня 8-го мая 1919 г., бо многие из присутствующих протестовали проти присоединения к чехам.

Интересна есть часть книги про русский и украинский языковые вопросы. Иланк легко познакомятся з раковинною Подкарпатского Края, з историей и сущностью языковой борьбы.

Старанно есть написана русская литература и школьничество. Заглавие про чешский юбилейный рок обнимает и поддф октября 1938 года. коли на бурливом собрании Русской Национальной

ORTUTAY TIVADAR: CSEH VILÁG A KÁRPÁTOKBAN. Ungvár, 1941.

Ortutay Tivadar ungvári városi számvevőségi tanácsosnak 250 oldalas, izléses kiállítású, illusztrált könyvének első fele a rutén népről s annak a magyarsággal együttéléséről szól, a XIII. századtól kezdve a cseh megszállásig. Szeretettel foglalkozik a rutén nép történetével s annak gazdaságpolitikai multjával. Igen érdekesek az Egán-akcióról és a rutén intelligencia világháború előtti mentalitásáról írt feljegyzései. Sokkal érdekesebb azonban és fontosabb a második rész, melyben a szerző saját megfigyelései alapján igyekezett megírni a történelmi hűségnek megfelelően a cseh megszállást, továbbá a csehekhez való lecsatlakozás körülményeit, a húszéves cseh uralmat, majd ennek bomlását s a rutén politika kapkodását, a csehek kitakarodását s végül az örvendetes felszabadulást. Mindezeket még a kevésbé érdekelt idegen is élvezettel olvashatja. A „lecsatlakozás“ történetét ugyan a szerző egyoldalúan, csak egyéni feljegyzések alapján írja meg, mindazonáltal jól következtet a lecsatlakozás lelkirugóira, mert tényleg nem a csehek iránti szeretetből, hanem a magyar bolsevizmustól való félelemből történt a lecsatlakozás. Ha 1919-ben nincs magyar bolsevizmus, soha sincs cseh uralom a Kárpátokban, mert a területi integritás alapján állott „Ruszkakrajnai minisztérium“ elbánt volna a cseh és ukrán aspirációkkal, dacára annak, hogy az amerikai rutének idő előtti csatlakozása még 1918 októberében fait accompli elé állította a magyar kormányt. Az 1919 május 8-iki „önkéntes csatlakozás“ se volt egyhangú, a jelen voltak közül többen tiltakoztak a csehekhez való csatlakozás ellen.

Figyelemreméltó a könyvnek az orosz és ukrán nyelvi irányzatról és a politikai pártokról szóló fejezete. A laikus is tisztában lesz Kárpátalja egyik rákfenejének, a nyelvi harcnak mibenlétével és történetével.

Gondosan van megírva a ruszin irodalomról és iskolaügyről szóló fejezet is. A cseh jubiléris esztendőről szóló fejezet leírja az 1938-as októberi eseményeket, amikor az „Orosz Nemzeti

Рады, »большинство- протестовало, але меншинство рѣшило«.

Книга Ортутая кончиться описаніемъ радосного освобожденія, коли на святѣ хребты Карпаты опять и на вѣки выложила мадярска застава. Авторъ зробивъ удачну роботу. Книга буде добрымъ жереломъ для того, кто буде хотѣти вѣрно и обективно написать исторію Подкарпатья. И. К.

ДрЪ ИВАНЪ ГАРАЙДА: ГРАММАТИКА РУСЬКОГО ЯЗЫКА. Выданя Подкарпатского Общества Наукъ. Унгварь 1941. 8, ст. 143.

Въ выданю Подкарпатского Общества Наукъ вышла въ Унгварѣ Грамматика руського языка, яку составилъ ДрЪ Иванъ Гарайда. Передъ вступнымъ словомъ помѣщенный привѣтъ Антонія Годинки, председателя Общества. Въ привѣтѣ значае, что онъ въ цѣломъ своемъ житію »бывъ труженникомъ народо-вещькой идеѣ«, котрой мае служити ся грамматика. Таку грамматикку треба всѣмъ народовцямъ вѣдати. У вступномъ словѣ авторъ подае переглядъ грамматикъ, написанныхъ дотеперь на Подкарпаты, починаючи грамматиккою Дра Арсенія Коцака, а кончаючи Дра Пв. Панькевича. Нова грмаатика мае служити »практичнымъ цѣлямъ«, значить: »установити« сталѣ грамматичнѣ формы языка, котрымъ могли бы выдаватися книжки и газеты. Грамматика не претендуе на совершенность. Авторъ придерживеся въ корняхъ етимологіѣ, въ оконченяхъ подекуды переходить на фонетику.

Мушу безъ застереженя зазначити, что: 1. грамматика составлена на науковой основѣ, и 2. авторъ добре володѣе народнымъ языкомъ. Туй-тамъ находиме даякѣ грамматичнѣ хибы, але ихъ можеме уважати скорше друкарскими хибами.

Грамматика подѣлена на три части: фонетику, морфологію и синтаксисъ.

Въ части про фонетику, авторъ подае докладнѣ поясненія до поодинокихъ буквъ. Грамматика опустила дакотрѣ непотрѣбнѣ буквы, а ввела нову букву *e*, якъ въ

Tanács“ viharos ülésén „a többség tiltakozott, de a kisebbség döntött“.

Ортутай könyve az örvendetes felszabadulás híú leírásával végződik, amikor a Kárpátok szent bércére ismét és örökre felszökött a magyar nemzeti zászló. A szerző jó munkát végzett. Könyve forrásmunka lesz annak részére, aki Kárpátalja legújabb történetét híúen, érdektől mentesen akarja majd megírni. K. I.

Dr. HARAJDA JÁNOS: A RUSZIN NYELV GRAMMATIKÁJA. A Kárpátaljai Tudományos Társaság kiadása. Ungvár, 1941.

A Kárpátaljai Tudományos Társaság kiadásában megjelent a ruszin nyelv grammatikája, melyet Dr. Harajda János állított össze. Az előszót a Társaság elnökének — Hodinka Antalnak az üdvözlő szavai előzik meg, melyben az elnök megjegyzi, hogy egész életében a „népi elv harcosa volt“ s ezt a gondolatot hivatott szolgálni ez a nyelvtan is. A nyelvtant a népies irány minden követője örömmel üdvözlí.

Az előszóban a szerző rövid áttekintést nyújt a Kárpátalján eddig megjelent összes nyelvtanokról, kezdve Dr. Kocák Arzén nyelvtanától egészen a Pánykevicseig. Az új nyelvtan „gyakorlati célokat“ óhajt szolgálni, azaz „megállapítja“ az állandó formáit annak a nyelvnek, amelyen könyveket és újságokat lehetne kiadni. A nyelvtan nem pretendál a tökéletességre. A szerző a szótöveknél az etimológia után igazodik, míg a végzeteknél némely helyen a fonetikára megy át.

Fenntartás nélkül megjegyezhetem, hogy: 1. a nyelvtan tudományos alapokon van összeállítva és 2. a szerző jól ismeri a nép nyelvét. Itt-ott találunk nyelvtani hibákat, ezek azonban inkább csak sajtóhibák.

A nyelvtan három részből áll:

1. **hangtan,**
2. **szótan és**
3. **mondattan.**

A **hangtanban** a szerző alapos magyarázatot ad a különböző betűkről. A nyelvtan elhagyott néhány felesleges betűt és úgy a gyökerekben, mint a végzetekben bevezetett egy új betűt, az *ë*-t, pl.: *гѣо конѣви* stb. Ez megfelel a

корни, такъ въ оконченю, пр. *его, коне-ви*, и т. д. Се отвѣдае народному выговору. Але задержана буква *ѣ*, яку опустила »Карпатска Недѣля«, одинока новинка на Подкарпатю, писана народнымъ языкомъ; симъ принесла великое улепешеня и зробила правопись больше практичнымъ. Зато мѣсто *ѣ*-а въ серединѣ слова уживае авторъ — дуже правильно — апострофъ, пр. в'едно. Супротивъ попереднихъ грамматикъ збогачена наша грамматика о роздѣлы про ассимилацію и диссимилацію звуковъ, дальше про перезвукъ и повноголосность. Сѣ роздѣлы необходимѣ, бо они суть характеристичнѣ для руського языка. Роздѣлъ про наголосъ тоже на своемъ мѣстѣ.

Въ морфологii уже находиме больше новостей, а то заразъ на початку. Введенѣ тутъ новѣ термины, якъ »мѣстоименникъ, предложникъ, чувственникъ«, якъ не находиме ни въ одномъ славянскомъ языкѣ. Сѣ термины суть дуже удачно утворенѣ въ дусѣ народного языка. Склоненія авторъ не дѣлать по пнямъ, але по родамъ. Се тоже дуже практично, зато что многѣ именники въ склоненю перейшли такъ змѣны, что лучше е склоняти ихъ по родамъ. Похвалою може служити автору, что ввѣвъ до склоненя именниковъ середнѣго рода попри довгого оконченя *-ie* и скороченое *-я*, пр. *спаня*. Се оконченя е одно зъ характеристичныхъ чертъ нашего языка. До склоненъ поданѣ обширѣ поясненя, котрѣ улепшуютъ роботу педагога. Въ склоненю властныхъ именъ узглядняеся народное склоненя мужескихъ именъ, оконченныхъ на *-а, -я*, котрѣ въ 6. пад. однины мають оконченя *-омѣ, емѣ*, а въ 2. пад. множины *-овѣ, евѣ* (Козмомъ, Козмовъ и т. д.). У приложниковъ введенѣ для середнѣго роду оба народнѣ оконченя: *-е, и -ое (добре и доброе)*. Дѣслова подѣленѣ на классы на основѣ принципу, принятого въ грамматикѣ церковно-славянскаго языка. Сей подѣлъ дуже правильный, и его хоснують и другѣ новѣ славянскѣ языки. Въ конюгацii дѣслова введеный попри простый мнувший часъ (читавъ) тоже зложеный мнувший часъ (читавъ емъ). Ужива-

нѣпи кiejtésnek. De megtartotta a *ѣ*-t, melyet a „Kárpáti Vasárnap“, Kárpát-alján az egyetlen népi nyelven megjelenő újság, elhagyott, amivel a helyesírást praktikusabbá tette. A szó közepén azonban a helyett a szerző — nagyon helyesen — aposztrófot használ, pl.: *кѣ'дно*. Az előbbi nyelvtanokkal szemben gazdagabb a mi jelenlegi nyelvtanunk a hangok asszimilációjával és disszimilációjával foglalkozó fejezetekkel, továbbá a szóeleji hangváltozásról és hangzónak két más-salhangzó közé iktatásáról szóló hangtörvények fejezeteivel. Ezek a fejezetek nélkülözhetetlenek, mert a ruszin nyelvnek legjellegzetesebb részei.

A hangsúlyra vonatkozó rész szintén nagyon helyénvaló.

A szótanban már több újdonságot találunk s így mindjárt az elején. Új terminusokat vezet be a szerző, mint pl.: „misztoémennék“ a névmás jelölésére, „predlozsnék“ a viszonyzó jelölésére, „csuvszttvennék“ az indulatszó jelölésére, amelyeneket nem találunk egyetlen szláv nyelvben sem. Ezek a terminusok nagyon helyesen vannak megalkotva a népi nyelv szellemében. A főnévi ragozást a szerző nem a szótövek, hanem a nemek szerint osztja fel. Ez szintén nagyon praktikus, mert sok főnév a ragozásnál annyi változásra ment keresztül, hogy egyszerűbb a nemek szerinti ragozás. Dicséretére szolgál a szerzőnek, hogy a semlegesnemű főnevek ragozásánál a hosszú *-ie* végződés mellett bevezette a rövid *-я*-t is, pl. *спаня*. Ez a végzet a ruszin nyelv egyik jellegzetes vonása. A ragozáshoz bő magyarázatokat ad, ami megkönnyíti a pedagógus munkáját. A tulajdonneveknél szemlélteti az *-а, -я* végzetű hímnemű főnevek népies ragozását, melyek az egyszám 6. esetében *омѣ, емѣ* végzetet kapnak és a többeszám 2. esetében pedig *-овѣ, евѣ* végzetet (Козмомъ, Козмовъ stb.). A semlegesnemű melléneveknél bevezette mind a két népi végződést: *-е* és *-ое* (*добре* és *доброе*). Az ige osztályokra van osztva az ószláv nyelvtanban elfogadott elv alapján. A felosztás nagyon helyes és ezt használják más modern szláv nyelvek is. Az igék ragozásában az egyszerű múlt idő mellett (csétav) be van

ный частѣйше якъ простой у всѣхъ нашихъ діалектахъ.

Синтаксисъ обрѣбленный дуже практично. Авторъ выходитъ не отъ подмету, якъ то звыкли подавати старѣ грамматики, але отъ присудка. Дальше дѣлать части речена на другоряднѣ и треторяднѣ, чимъ посуваютья поясняющѣ додатки на конецъ, а се улєкшуетъ роботу якъ педагогови, такъ дѣтямъ. При зложеныхъ реченяхъ показуетъ авторъ все практично на примѣрахъ случаѣ интерпункціѣ, зато ученики безъ великихъ трудностей могутъ собѣ присвоити уживаня интерпункціѣ. Не хибитъ въ грамматичѣ ани роздѣль о значеню падежовъ въ реченю. Сей роздѣль дуже важный для всѣхъ индоевропейскихъ языковъ.

Мимо сего грамматика має и деякѣ недостатки. Поперше: не требало увести до грамматики знакъ твердости ъ-а, яко уже и россияне не уживаютъ. Практичне значеня не має. Далѣ мавъ авторъ подати партію про словотворъ въ руськомъ языкѣ, и то принаймѣ основнѣйшихъ словъ. И наконецъ сама грамматика має много друкарскихъ хибъ, якъ то одинъ нашъ редакторъ сказавъ, что сесѣ друкарскѣ помилки, »вѣчное проклятя нашихъ книгопечатень«.

А загаломъ кажучи, грамматика робить дуже приемное враженя. Цѣль автора: служити народу, зато грамматика составлена дуже практично. Тому лишъ горячо допоруचाю еѣ ввести до школъ. Лише треба буде — по словамъ автора — доброй волѣ людей до того, чтобы сию грамматику уживали всяды, а надставнѣ уряды мають постаратися о то, чтобы имъ подчиненѣ уряды еѣ уживали, а головно доглятунти за тымъ, чтобы еѣ уживали у всѣхъ школахъ безъ розницѣ, чтобы уже разъ переставъ тотъ языковый хаосъ, котрый затроювавъ души дѣтей нашихъ уже протягомъ 20 лѣтъ. Тогда сповнитъ грамматика задачу, яку на нею наложивъ еѣ авторъ.

Для одного народу — одна грамматика!

А. Ч.

професоръ руського языка.

vezetve az összetett mult idő is (csé-táv em), melyet a tájszólásokban gyakrabban használnak, mint az egyszerűt.

A mondattan nagyon praktikusán van kidolgozva. A szerző nem az alanytól indul ki, mint ahogyan ezt a régi nyelvtanokban látjuk, hanem az állítmánytól. Továbbá a mondatrészeket másod- és harmadrendűekre osztja, minek következtében a kiegészítő bővítmények a végére kerülnek, ami megkönnyíti úgy a pedagógus, mint a gyerekek munkáját. Az összetett mondatoknál a szerző az interpunkció használatát praktikus példákön szemlélteti, ezért a tanulók nagyobb nehézségek nélkül sajátíthatják el a helyesírás ezen szabályait. Nem hiányzik a nyelvtanból az esetek mondatbeli jelentőségéről szóló fejezet sem. Ez a fejezet nagyon fontos minden indoeurópai nyelv szempontjából.

Mindezek ellenére a nyelvtannak vannak árnyoldalai is. Felesleges volt a nyelvtanba újólág bevezetni a keményítő jelet, amelyet már a nagyoro-szok is elhagytak. Továbbá legalább alapvonásokban tárgyalni kellett volna a szerzőnek a ruszin nyelv szóképzés-tanát. Végül nem lehet figyelmen kívül hagyni a sok sajtóhibát, amelyek már úgyszólván nyomdáink sajnálatos járulékai lettek.

Általában a nyelvtan nagyon jó benyomást gyakorol az emberre. A szerző célja: szolgálni a népnek, ezért a nyelvtan nagyon praktikusán van összeállítva. Ezért melegen ajánlom az iskolákba való bevezetését. De — a szerző szavai szerint — sok jóakarát kell majd hozzá, hogy ezt a nyelvtant használja mindenki és a felsőbb hatóságoknak kell keresztülvinni, hogy mindenhová be legyen vezetve és főleg ellenőrizni azt, hogy minden iskolában, kivétel nélkül, ezt használják. Egyszer már legyen vége annak a nyelvi zűrzavarnak, mely a húsz év alatt meg-mételyezte a mi gyermekeink lelkét. Akkor a nyelvtan betölti feladatát, melyet szerzőjétől kapott.

Egy népnek — egy nyelvtant!

Cs. Á.

ruszin nyelvtanár.

УНГВАРСКЪ ХУДОЖНЪ ТЫЖДНЪ

AZ UNGVÁRI MŰVÉSZETI HETEK

Художество есть доказомъ высности чловѣчества. Можно сказать, что оно есть одинокимъ связомъ межи людми, котрый связь отъ часу до часу приближуе людей до себе. Чловѣкъ, держава, племя можуть зникнути, але ихъ художнѣ творы говорятъ до насъ черезъ вѣки. Художество переживе часъ, вѣкъ и племя.

Сесѣ чотыри тыжднѣ показали намъ мадарскѣ вѣчнѣ вартости повного уровня. Сесѣ тыжднѣ, котрѣ называються »Художными Тыжднями«, сповниють по цѣлой державѣ велику культурну миссию.

Унгварь есть характернымъ сполучникомъ востока и запада. Уже передъ чешкою оккупациею бывъ однимъ зъ найкультурнѣйшихъ центровъ Верхней Мадярщины. Красно развивающоюся мѣсто роздѣляе рѣка Ужъ. На лѣвой сторонѣ Ужа находится въ традиційно-восточномъ стилю побудована грековосточна церковь; а будовы на правой сторонѣ рѣки голосять традиційну мадарску славу минувшость. На горѣ лежачнй замокъ Другетовъ есть спольнымъ скарбомъ мадарской побожности и руськой вѣрности. На двасто кроковъ отъ замка въ архитектурничной поставѣ стоить двовежова грекокатолицька епископска катедрала яко символъ русько-мадарского спожитя. Такожъ на правой сторонѣ рѣки стоить стародавнй жупный домъ, котрый въ роля мадарского поста стоить въ гармонійной спокойности.

На западъ отъ жупного дому розширяються тотѣ дома, котрѣ знаеме подъ именемъ »Галаго«. Въ срединѣ сихъ домовъ маестатно стоить палата Регентского Комиссаріяту, у великой салѣ зъ мраморовыми стовпами, котрой мадарска творчость показала свое европейско-уровневое художество.

Сеся думка есть благородна. Черезъ двадцать лѣтъ мы не мали можливность подивитися до неѣ. Познакомленя и познания притягнули насъ до братекой близкости: мадыра къ мадарови, мадыра къ русинови, чловѣтка къ чловѣкови, художника къ художнику, художество къ художеству.

A művészet az ember felsőbbrendűségének bizonyítéka. Úgyszólván az egyedüli kapocs, mely az embereket időről-időre közel hozza egymáshoz. Ember, ország, faj elpusztulhat, de az alkotó műve időközön túl szól hozzánk. Időn, koron, fajon túl a művészet örökéletű.

A magyar időálló értékek mai síkon mozgását mutatta be az a négy hét, mely „Művészeti hetekként“ teljesíti országszerte nagy kultúrmisszióját.

Ungvár kelet és nyugatnak egy sajátos összetevője. A cseh megszállás előtt is Felső-Magyarország egyik legkultúraltabb városa. A nagy vonalba lendülő várost az Ung folyó szeli ketté. Az Ung balpartján fekvő hagymáskupolájú pravoszláv templom keleti ízű; a jobbpartján épült relikviák régi patinás, magyar dicsőséget és emléket őriznek. A magyar kegyelet és a ruszin hűség közös kincse — a dombon fekvő — Drugethék vára. A vártól kétszáz lépésnyire architektonikus föntségében a magyar és ruszin egymásra találás szimbolumaként a kéttornyú görög katolikus püspöki székesegyház díszeleg. Nyugodt, harmónikus stílszerűségében — ugyancsak az Ung folyó jobbpartján a régi vármegyeháza áll őrt a magyar poszton nemes egyszerűségével.

A vármegyeházától nyugatra vonul egy félkörös ívben az a modern épület-tömb, melyet „Galagó“ néven ismerünk. Ez épületek dominánsaként áll nagysikú felületekben kiképezve az a „Kormányzósági Palota“, melynek Glastpalastszerű márványoszlopos felsővilágítású termében mutatta be a magyar alkotás európai horizontú, értékes művészetét.

A gondolat nemes. Húsz év óta nélkülöztük e bepillantást. A megismerkedés és megismerés testvéri közelségbe hozott minket: magyart magyarrhoz, magyart ruszinhhoz, embert emberhez, művészt művészhez, művészetet művészethez.

Зъ радостю сконстантуеме, что малярский гений и въ тяжкихъ часахъ не упадавъ, але все бывъ на постъ европейской культуры.

Выстава была не ретроспективна, але показовала теперѣшнѣ малярскѣ цѣнности. Тутъ знаходиме выкристаллизованя двадцятилѣтнихъ формъ и спостережень. На выставлений матеріяль дивлячнися окомъ европейця — на полю малярства — видиме краснѣ здобутки.

Суть и природнѣ ствердженя. Сесѣ, безъ сумнѣву майстерскѣ творы, означаются вѣрностю репродукциѣ природы. Хоть природа есть вѣчною инспирациею художества, всетаки той натуральной напрямъ означае якбы сконсервованя музейныхъ цѣнностей. Поровнюючи и импрессионизмъ мае много своихъ сторонниковъ.

Другий напрямъ — окремишннй възь котрого до насъ приѣхавъ зъ Риму: се неокласицизмъ. Изъ сего джерела кормляться нашѣ найлѣпшѣ малярскѣ творцѣ. Неокласицизмъ есть з'єднотушеня формъ класичного напрама. Чистѣйшѣ, звичайнѣйшѣ и менше выбагливѣ.

Художество майже всехъ державъ мае своихъ напрямковыхъ и дороговказныхъ одиниць, котрѣ потягають за собою одну генерацію. Въ Парижу свѣтовое художество ведутъ только пять-шѣсть художниковъ. Представникомъ протягненихъ типовъ есть: **Van Dongen**, розмаху: **Vlaminck**, вибруючого колоризму: **Düffy** нѣжно выблѣднихъ патине сивости: **Utrillo**, синтетичного урівноваженя сивыхъ и бурыхъ: **Modigliani**, силы линий: **Fujita**, а типичный новокасацизмъ або неокласацизмъ представляе: **Derain** Сей художннй напрямъ захопивъ майже цѣлу генерацію, але кульминаційною точкою магичного художества есть **Cezanne**.

Нынѣшнимъ нашимъ напрямковымъ фокусомъ суть: **Аба-Новакъ** и **Сенѣ**.

Третимъ напрямомъ, черезъ котрый днесъ малярское художество проходить, есть експрессионизмъ. Много сей напрямъ отсудили еще въ зародку. Розумѣся, се могли зробити только поверховѣ критики, бо експрессионизмъ мае еще внутрѣшно не пережиту и свѣдомо основану форму табула расса. Сей напрямъ до днесъ еще не есть вычерпанный. Если сотворѣня мають всюды право на екзистенцію, тогда се безперечно относится и до художества. Посередництвомъ

Örömmel állapítjuk meg, hogy a magyar géniusz a viszontagságos idők ellenére sem lankadt, hanem európai kultúrposztján mindig öserejű maradt.

A kiállítás nem retrospektív, hanem a mai magyar értékeket bemutató. A húsz év alatti kirobbanások kikristályosodott formáival és meglátásaival találkozunk. Európai szemmel nézve a bemutatott anyagot — a festőművészet terén — hármastárgyú a beérkezés.

Vannak természetes szemlélődésű leszögezések. Ezek kétségtelenül mesteri munkák, melyek kiváló reprodukálói a természetnek. Bár a természet örök inspirálója a művésznek, mégis ez a természetes irány, mintha a múzeális értékek leszögezését jelentené. Az impresszionizmusnak is aránylag sok a hitvallója.

A másik vágány — melynek külön kocsija Rómából érkezett hozzánk: a neoklasszicizmus. Ebből táplálkoznak magyar alkotóink legjobbjai. A neoklasszicizmus a klasszikus iránynak új szín és leegyszerűsített formai meglátása. Tisztultabb, egyszerűbb, keresetlenebb.

Majdnem minden ország művészetének megvannak az irányjelző és új utat mutató egyéniségei, akik egy egész generációt vonzanak maguk után. Párizsban — a világ minden részéből összesereglett művészetet úgyszólván öt-hat ember irányítja. A megnyújtott alakok külön beállítását: **Van Dongen**, a lendületet: **Vlaminck**, a vibráló kolorizmust: **Düffy**, a finoman kopott szürkék patináját: **Utrillo**, a szürkék és barnáknak szintetikus vonalvezetésű kiegyensúlyozását: **Modigliani**, a vonalak erejét: **Fujita**; és a tipikusan új klasszicizmust — vagyis a neoklasszicizmust: **Derain** jelenti. E művészek hitvallása jutott kifejezésre egy egész művészgeneráción, de a mágikus művészeti erők sarkpontja végeredményében **Cezanne** iránytűje felé mutat.

A mi irányjelző, mai fókuszunk: **Aba-Novák** és **Szőnyi**.

A harmadik vágány, amelyen a mai magyar művészet halad: az expresszionizmus. Ez irányt sokan bimbó- és rügyfakadása előtt már halálra ítélték. Ez természetesen a felületes kritikusok véleménye lehetett csupán, mert az

фарбъ, линій, формъ, композицій — яко средства — художество мае право творити новий свѣтъ, котрый въ своемъ сейсмографѣ есть индивидуальнымъ зеркаломъ. Экспрессионизмъ есть интеллектуальнымъ художествомъ. Не многѣ наслѣдуютъ сей напрямъ, але еще менше розумѣють его.

Зъ чистымъ интеллектуаломъ приѣхавъ: Аврелій Бернатъ.

Беручи за рядомъ творы визначныхъ художниковъ, на першомъ мѣстѣ стоить Аба Новакъ, котрый своимъ выразомъ экспрессионизму мадярскому художеству принѣсъ уже много славы.

Лирична симфонія Сенія есть одиночна. Доки въ Або-Новака тонація звенить въ »dur«, у Сенія въ »moll«.

Найэкспреснѣйшимъ нынѣшнымъ мадярскимъ маляремъ есть Аврелій Бернатъ. Павелъ Ц. Молнаръ своимъ символичнымъ экспрессионизмомъ есть найяскравѣйшимъ прикладомъ того, якъ можно посередництвомъ внутрѣшного визуального переживаня спостеречи холодно — але надѣйну — мадярскую судьбу. Сей выразъ найяскравѣйше видно въ малюнку »Трианонъ«. Другий такий въ прикладѣ у ведено згущеной линіѣ есть Евгений Медведцький. Его малюнокъ: »Збирания овощей«, пригадуе на Modigliani-я. Барвистый, свѣжий, широкий и сконцетрованный есть Иштоковичъ. Автопортретъ Бейлы Цене есть серіозный. Скомпонованный жиночий портретъ Контулія — въ трикутнику Леонарда — есть свѣдомый. Малюнокъ Гинца »Конецъ села« есть хлопистый, а своєю шкалою барвъ есть многозначный. Глацъ зъ своимъ мадярскимъ мотивомъ реализму подае намъ пересвѣдчаючу силу. Суб'ективное переживаня Барны Базилдеса дае намъ благородну меланхолю. Александеръ Базилдесъ у своей сжатой житеетворчости зровнаженный. Бенкартъ и въ подкарнатскихъ темахъ есть старый, выпробованный и важкий. Егри на сей выставѣ выступавъ только зъ двома шкицами. Чкода, что тутъ не мали мы его барвистѣ образы зъ Балатона. Въ тихомъ тонѣ намальованѣ малюнки Болднжара и Печѣ-Пи-

expresszióknak egy különálló belső élményű és tudatosságon alapuló kiélési formája tabula rasa maradt. Ez az irány még máig is kiaknázatlan. Ha a teremtésnek, illetőleg az alkotásnak minden téren van létjoga, akkor ez föltétlenül a képzőművészeteknél is helytálló. A szín, vonal, forma, kompozíció — mint eszköz által — joga van a művésznek új világot teremteni, mely a saját szeizmográfjának egyéni tükre. Az expresszionizmus intellektuális művészet. Kevesen vallják és még kevesebben értik.

E harmadik vágányon érkezett be tiszta intellektussal: Bernáth Aurél.

A kiállító művészek alkotásait sorra véve, a kevéssel tömören sokatmondásával és biztos rajzú expresszív kifejezőmódjával első helyen áll festői kvalitásban — a magyar művészetnek már sok dicsőséget hozó — Aba-Novák művészte.

Szőnyi lírai szimfóniája egyedülálló. Aba-Novák minden hangneme: „dur“; Szőnyié: „moll“.

A legexpresszivebb mai magyar festők: Bernáth Aurél. Molnár C. Pál szimbolikus expressziójával fényes példája annak, miként alakítható a belső szubjektív élmény vizuális szemléletté. „Trianon“ c. képében benne az egész rideg — reményteljes — magyar sors. Szín- és vonalvezetésben tömör kiképzésű művész: Medvezky Jenő. „Gyümölcsszedő“ temperája Modiglianira emlékeztet. Színes, friss, széles és egységes: Istókovichs. Ifj. Czene Bélának önportréja komoly. Kontuly — Lionárdó háromszögében megkomponált női portréja tudatos. Hincz „Faluvége“ markáns rajz- és színskálával: sokatmondó. Glatz magyar motivumú realizmusa: meggyőző erejű. Basilides Barna szubjektív élménye egy nemes veretű melancholia. Basilides Sándor tömören lényegető alkotó erejében kiegyensúlyozott. Benkhardt kárpátaljai témakörében is a régi, kipróbált és súlyos. Egrý József e kiállítás son csupán két vázlattal szerepel. Kár, hogy balatoni színjátékait e kiállítás on nélkülözzük. Boldizsár és Pécsi-Pilch áttetsző halk tónusban megfestett képei a franciákra emlékeztetnek. Ferenczy Valér cigánylány a és Mi-

лиха пригадуютъ намъ французьв.
»Циганка« отъ Валерія Ференція и
два малюнки околѣцъ Надбана отъ
Микола пригадуютъ намъ надбанын-
скѣ реминесценціѣ Карла Ференція.
Благородно побудованѣ жанерскѣ образы
Франца Гаала суть одноцѣльнѣ. Ча-
стина улицѣ отъ Габріаела Джимеш-
Ковача барвиста. Эрнестъ Йегешъ
нѣжно видить въ сѣрому. Аврелій
Емедь въ барвахъ лупления кукурузы
гармонійный. Два краснѣ краевиды Юлія
Марошана показываютъ на сильный
талантъ. Огоновскій выступае зъ
свѣжимъ и широкимъ затишкомъ. Кал-
манъ Рацъ мае широку шкалу. Силе
въ барвахъ рембранта есть серіозный, а
найталановитѣйшимъ маляремъ Ерделю
есть Емерихъ Надъ. Буйволь Телеки-
Ралфа есть добре нарисованный.

Нашѣ найлѣпшѣ графики: Нандоръ
Варга, Калманъ Габорянъ-Сабо,
Юлій Комяти и Золтанъ Кавецьки.

Въ мальованю акварель добрый и бла-
городный Аладаръ Едвинъ-Иллишъ,
сжатый и малозначный есть Емерихъ
Иясъ Г., культурный Евгенийъ Елек-
фи-Кирхнеръ.

Про подкарпатскихъ художниковъ по-
слѣднее число „Мувѣзет“ пише слѣдую-
чу критику:

»Подкарпатскѣ малярѣ репрезентовали
въ окремишней комнатѣ. Хоть на сей
выставѣ не бывъ каждый малярѣ репре-
зентованный, але и сесѣ зъ мало малюн-
ками выступающѣ малярѣ показываютъ на
силу. Несподѣванкою есть щастлива
встрѣча востока и запада. На головномъ
мѣстѣ выставки видиме зъ французскою
легкостью намальованный портретъ Бейлы
Ерделія. На всѣхъ трѣхъ творахъ
Ерделія отчуваеме бракъ сущевости.
Европейскій уровень подкарпатскихъ
маляревъ вяжесе зъ именемъ Ерделія,
котрый своею серіозною малярскою ро-
ботою и змаганемъ выховати створивъ
сильну художну гарду.

Ендреди кромѣ женскихъ портре-
товъ репрезентуесе двома жанеровыми
образами. Ендреди есть першоряднымъ
прикладомъ того, что добра малярска
гарда мае благородный впливъ на худо-
жество. Давнѣ его сѣрѣ барвы змѣнила

kola két nagybányai tája Ferenczy
Károlyra emlékeztető, nagybányai re-
miniszcenciák hordozója. Gaál Fe-
rencz nemesen felépített zsánerképei
egységesek. Gyimesi-Kovács
Gábor utcarészlete színes. Jeges Er-
nő szürkében finoman lát. Emőd
Aurél kukoricatörője színben harmo-
nikus. Erős tehetségre vall Marosán
Gyula két szép tája. Ogonovszky
friss és széles csendélettel szerepel.
Rácz Kálmán szélesskálájú. Szüle
sajátságos rembrandti színében ko-
moly, Erdély legmarkánsabb tehetsé-
ge: Nagy Imre. Teleki-Ralph
bivalya jól megrajzolt.

Legkiválóbb grafikusaink: Vargha
Nándor, Gáborjáni-Szabó Kál-
mán, Komjáthy Gyula és Ka-
veczky Zoltán.

A vízfestményben régi, jó és nemes
fajsúlyú: Edvi-Ilés Aladár, tömö-
ren, kevésel lényegyetmondó: Ijjász
H. Imre, kulturált: Elekfy-Kir-
chner Jenő.

A kárpátaljai képzőművészekről a
„Muvészet“ legutóbbi száma a követ-
kező kritikát írja:

„— A kárpátaljai képzőművészek
külön teremben mutatkoztak be. Bár a
kiállításban nem volt minden képzőmű-
vész képviselve, — de ez a kevés kép-
pel szereplő bemutatkozás is átütő-
erejű. Meglepő kelet és nyugat e sze-
rencsés összetalálkozása.

A kiállítás főhelyén Erdélyi Béla
francia könnyedséggel megfestett port-
rét látjuk. Erdélyi mind a három mű-
vén megérzik a kevésel lényegyetadás.
A kárpátaljai képzőművészek európai
síkon mozgása Erdélyi nevéhez fű-
ződik, akinek a komoly művészet és az
ifjú nemzedéken örökődő nemes törek-
vése — országos viszonylatban is —
a legerősebb művészgardát teremtette
meg.

Endrédy kiváló térkitöltő női
portróján kívül, két zsánerképpel sze-
repele. Endrédy kiváló példája annak,
hogy a jó festőgarda nemes hatással
van a művészre. Régi szürke színeit
nagyfokú vitalitás váltotta fel. A kár-
páti képzőművészek együttese kiváló
hatással van művészetére. Koczka
— aki jelenleg mint állami ösztöndíjas
Rómában tartózkodik —, bájos ruszin
fejvel szerepele. Borczky lendüle-

велика виталита. Спольнота маляровъ Подкарпатя мае великий впливъ на художество. Коцка, котрый теперь находится въ Римѣ яко державный стипендиетъ, репрезентуеся типомъ руськой головы. Розмахъ Борецького и на сей выставѣ мае цѣнность. Не дивлячися на натуральное спостереженя Контратовича, выражае скорше въ розвою експресиѣ. Однимъ зъ найтипичнѣйшихъ представителей подкарпатского малярства есть: Манайло. Его творчество характеризуютъ: передаваня сущевости барвы и формы въ одноцѣльной гармоніи. Рисованя его есть певное, линіи рѣшають, котрѣ звюкуе въ стилевыхъ барвистыхъ аккордахъ. Сеніоръ подкарпатскихъ маляровъ Бокшай, иде певными кроками давного импрессионизму. Его образъ есть репродукціею логичного нагляданя и спостереженя.

Взагалѣ можеме сказати, что изъ творчества подкарпатскихъ художниковъ проявляеся характеристична свѣжость и якась змагаюча новостъ. Чистѣ отъ неокласцизму, а подупадають подъ впливъ скорше якогось нового експрессионизма, котрый наконецъ веде до пуританизму. На основѣ спостереженя ихъ малюнковъ можеме сказати, что на осѣнной будапештянской художной выставѣ встрѣнемеся зъ найкрасшою художною гардою Подкарпатя.»

Сесе ствердивъ критикъ въ часописѣ „Мувѣзет“ про Подкарпатскихъ художниковъ.

Зъ помежи скульпторовъ наибольше динамизму мае Лудвикъ Унгвари.

Творъ Медъешшя есть пластичный и одноцѣльный. Два деревлянѣ статуѣ Пастора впливають монументально. Найвызначнѣйшимъ скульпторомъ теперѣшной малярекой пластики есть: Кочинъ. Старѣ мадярскѣ мотивы оформуе свѣдомымъ поуживаньемъ декоративныхъ и стилистичныхъ элементовъ. »Женцѣ очерету« есть найкрасшимъ творомъ на выставѣ. Незабутною есть пластика витязя Бейлы Сабадона, котрый посередництвомъ своего твора говорить до людской души. Классичнымъ есть портретъ его отца — автора мадярского »Вѣрю.« Дѣвоча голова вы-

tessége a kiállításon is értéket jelent. Kontrátovics naturalis megfigyelését elhagyva, inkább fejlődőbb expresszióban fejeződik ki. Egyik leg-erősebb, tipikusan kárpátaljai festő: Manajló. Szín, forma, lényegátadás, egy harmonikus festői egységátadás a sajátosságai. Biztos rajz, határozott vonalvezetés, stílusos színakkordokkal hozza egységbe képeit. Boksay, a kárpátaljai festők széniora, az impreszió biztosan kitaposott útján halad. A kép nála logikus szemléletének és látásának reprodukciója.

Általában a kárpátaljai képzőművészek együtteséből sajátos frissesség és tisztultabb, lendületes újszerűség sugárzik ki. A neoklasszicizmustól mentesek, inkább egy mélyből jövő, új expresszionizmus a törekvésük, amely végeredményében puritánizmushoz vezet. E mozaikban történő bemutatkozás feljogosít annak a leszögezésére, hogy az **összel bemutatkozó kárpátaljai képzőművészek budapesti együttesében megnagyobodott hazánk egyik legkiválóbb gárdáját fogjuk megismerhetni.**“

Ezeket szögezte le a „Művészet“ kritikusa a kárpátaljaiakról.

A szobrászalkotások közül nagy a dinamizmus Ungvári Lajos határozottan ősmagyar leckéjében.

Meggyessy gondolkodója tömören plasztikus és egységes. Pásztor két faszobra monumentális hatású. A mai modern magyar szobrászat egyik legkiválóbb értéke: Kocsis András. A dekoratív és stilizáló elemek tudatos felhasználásával formálja ősmagyar tárgyú motívumait. A „Nádaratók“-ja a kiállítás egyik erőssége.

Vitéz Szabados Béla az önmaga és a modellje lelkeségén át az egyetemes emberhez szóló plasztikájával időbevéső.

Klasszikus mű az édesapjáról — a magyar „Hiszekegy“ szerzőjéről, készített portréja. Takács Ödönnek márványba-faragott leány feje finoman megfigyelt. Leegyszerűsített vonalvezetésben stilizált tigrise dekoratív. Kiténő alkotás: Ferenczy Béni női bronzfeje. Kovács Mária érzéssel telt, dekoratív szobraiban nemes a lényegét kihangsúlyozó leegyszerűsítés. G. Lux Alice aluminium-vázlatái egy

тесана до мрамора Едмундомъ Токачомъ. указуе на нѣжное спостереженя. Его стилизованный тигръ, котрый нарисовавъ звичайными линіями, есть декоративнымъ. Бронзова жѣноча голова Бени Ференца есть прекраснымъ декоративнымъ творомъ. Въ статуяхъ Маріѣ Ковачъ отчуваеме благороднѣ и сутьевѣ заакцентованя. Красно вражаютъ алумниовѣ начерты архитектурной фантазіѣ Алиси Луксъ. Динамизмъ въ побѣднику Сари Г. Шомло переходить майже до патосу. Въ алабастрѣ Плеши есть много примитивизму. Экспрессивнѣ суть: мужеска голова Йосифа Пшпанскія и деревлянѣ статуѣ Евгенія Сервиція.

Безъ сумнѣву наибольшимъ майстромъ дробной пластики есть Валтеръ Мадарашши, котрый переае розумно, ясно, чисто и звичайно.

На литературномъ вечери, де появила ся вызначна публика Унгвара, заговоривъ прекраснымъ пластичнымъ голосомъ Жолтъ Гаршанѣ. Такъ, снмъ праѣдовекимъ голосомъ, опять мы встрѣнулись въ святой отчинѣ, тотѣ, котрѣ вже тутъ разѣ жили.

Малярское текстильное художество показало тутъ мадярский художній смакъ, котрый бывъ створителемъ стародавнего художества текстилю. По одному примѣрнику мы могли видѣти въ художномъ выконченю вышивки, крайки и тканни. Шатя, стольнѣ и постѣльнѣ покрывала всѣ носятъ на собѣ печать спокойного выробленя и художній смакъ стародавнихъ жѣнокъ. Якъ ручнѣ, такъ и фабричнѣ текстили показують на густовый розвитокъ мадярского смаку.

Вступъ до розвитку исторіѣ мадярского текстилю подала др. Марія Чернянска.

Музичное художество мадырь и въ свѣтовомъ масштабѣ стоитъ межи першимп. Творы Бартока, Кодаля, Догнанія черезъ мадырскую душу говорятъ до универсального чоловѣка.

Дуже интересный бывъ выкладъ др. Режева Кокая на тему »Унгваръ и Подкарпатья въ мадырской музичной культурѣ.«

architektonikus kiképzés együttesében helytállók. H. Somló Sári győztesében a lendület majdnem pátoszba csap át. Plésa alabástromában sok a primitivizmus. Ispánky József férifeje jó. Szomor László „Gyomlálója“ amilyen kicsiny, olyan nemes. Szervátiusz Jenő érdes technikájú faszobrai expresszívek.

A kis plasztikának kétségtelenül a legnagyobb mestere az értelmesen, világosan, tisztán és leegyszerűsítve előadó: Madarassy Walter.

Az irodalmi est megnyitóján — ahol Ungvár színe-java jelent meg — Harsányi Zsolt hangja dübörgött plasztikus tartalmi súlyával Drugethék ösfészekéből, Bercsenyi tároгатóján. Így, e mély, ősi hangon ismét mindnyájan egymásra találtunk e szent honban.

A magyar textilművészet azt a művészi magyar ízlést mutatta be, amely a régi textilremeknek volt a megteremtője. A művészi kivitelű himzések, csipkék, szövések egy-egy kiváló példányát láthattuk. Az öltözékek, az asztal és ágyneműk mind magukon hordják a nyugodt idegkel készült régi magyar nagyasszonyok kitűnő művészi ízlését. Úgy a kézi, mint az üzemi — gyári — technikai fejlődés mai strukturájának ízléses magyar leszögezései ez alkotások.

A magyar textilművészet korok szerinti fejlődésébe dr. Csernyánszky Mária értékes előadása vezetett be.

A magyar zeneművészet magas kultúrája világviszonylatban is az elsőközött foglal helyet. Bartók, Kodály, Dohnányi művei a magyar nemzeti öserőn át az egyetemes emberhez szólnak.

Érdekfeszítő párhuzamossággal: a magyar és ruszin zenei motívumok összehasonlítása révén dr. Kóka Rezső „Ungvár és Kárpátalja a magyar zenekultúrában“ címen tartotta zeneileg nagyvonalon mozgó előadását.

A zenei kultúrának eklatáns leszögezőjeként Bisztriczky Tibor hegedűművész és Böszörményi Nagy Béla zongoraművész hangversenye, Dankó Aladár kíséretével eseményszámba ment.

Dr. Kampis Antal plasztikus tudású tárlatvezetésével a szemlélő meg-

Вызначною подѣєю тыжня бывъ концертъ виртуоза на скрипкахъ Тиберіа Бистрицького и виртуоза на клавирѣ Бейлы Бесерменія - Надъ, въ супроводѣ Аладара Данка, котрѣ зарепрезентовали музичну культуру.

Зъ помежи выкладовъ найинтереснѣйшимъ бывъ выкладъ инж. архитекта др. Вергілія Біербаера про »Будованя мѣсть и искусство.« На основѣ данныхъ зъ Секешфегирвару при помочи филму наглядно показавъ, якъ можно и треба выужити стилистичнѣ и художнѣ будованя. Указавъ на то, что зъ малымъ, зъ художнымъ отчуваньемъ якѣ великѣ змѣны можно перевезти въ архитектурничномъ представленю, зъ доданьемъ площи або статуѣ. Въ такомъ же стилѣ поперебнити можно запущеный унгарскій замокъ. Указавъ на то, якъ бы стѣны унгарского замка на западной сторонѣ розметати и посередництвомъ склепѣня зробити зъ него одинъ зъ найкраснихъ и найрепрезентантнѣйшихъ классичныхъ будовъ въ Сѣверной Мадярщинѣ. Сохранити стародавнѣ мадярскѣ цѣнности може только великій художникъ. Въ семь сохраненіи мадярскихъ культурныхъ художнихъ цѣнностей есть поклканный др. Біербаеръ.

Выставка книжокъ есть краснымъ доказомъ мадярского духовного житя. Мадярска книжка по цѣлой Европѣ, зачинаючи отъ стародрукъ ажъ по найновѣйшѣ, якъ по змѣсту, такъ и по выкончено, мае великое имя. Сто и сто книжки, размѣщенѣ въ выкладныхъ скриняхъ, голосятъ мадярскій книжный промыселъ, мадярску книгопечатню, ровночастно и мадярскій художнй книжный промыселъ. Столько есть цѣнныхъ и красныхъ книжокъ, что все выстане для широкой читающей публики. Библиофильскѣ нашѣ выдана и за границею здобули собѣ красное имя.

Изъ сповучастью вызначныхъ членовъ Національного Театра передали драму Мадача: »Трагедія чоловіка.« Боль чоловічества, земное сумѣня, потоптану его судьбу, трагедію на чотырѣхъ сторонахъ свѣта написали чотыри великѣ люде: Шекспиръ, Гете, Ібсенъ, Мадачъ. Каждый чоловікъ каждой націѣ пережне

tanult „látни és értékelni tudni“ egyidejűleg.

A legértékesebb előadások egyike volt az, melyet dr. Bierbauer Virgil műépítész-mérnök tartott: „Városépítészet és művészet“ címen. Vetített képekben ismertető előadásában példaként Székesfehérvárat mutatta be a terek, az adottságok, ízléses művészeti értékek beállításával és stílszerű alkalmazásával. Rámutatott arra, hogy kevéssel, művészi érzékkel, minő változás hozható létre egy architektonikus kiképzéssel, egy tér-, szobormegoldással. Ilyen stílusos átalakítással vázolta meg az elhanyagolt állapotban levő ungvári várat, saját rendkívül stílusos átképzésével. Kimutatta, hogyan volna megbontható a vár nyugati fala háromtagú kiképzéssel, amely íves és bolt-hajtásos intimitásában Ungvár legszébb, legreprezentánsabb, egyben a régi patinákkal legklasszikusabban átítatott interieurjét jelenthetné egész Felső-Magyarországnak. Megmenteni a magyar régi értéket, csak nagy művész tudja. Ebben a régi értéket mentő új szemszögű direktívában látom dr. Bierbauer nagy nemzeti kultúrát mentő hivatását.

A könyvkiállítás a magyar szellemi élet nagy fontosságának fényes bizonyítéka. A könyvnyomtatás kezdetétől mindmáig, úgy tartalmi, mint külsőleg megjelenő köntösében a magyar könyvnek Európaszerte megbecsült neve van. Magyar ízlést, magyar ipart, magyar tipográfiát, magyar iparművészetet hirdet ez a vitrinekben és könyvszekrényekben ízlésesen elhelyezett száz meg száz könyv. Trianon egy befele-nézőbb, szép könyvekbe, értékekbe mélyülő tartalmiságot teremtett. Annyi az értékes, szép könyvünk, hogy mindjé jutni fog belőle olvasó magyar táborunknak. Bibliofil-kiadványaink a külföldi kiállításokon is jó hírnevet szereztek a magyar könyvnek.

A Nemzeti Színház kiváló művészeinek megrendezésében előadták Madáchnak: „Az ember tragédiáját“. Az ember töprengését, földi kétségét, földredobott sorsát, tragédiáját a világ négy tájékán, négy gondolkodó írta meg. Schakespeare, Goethe, Ibsen, Madách. Minden nemzet minden fia átéli embermivoltának félredobott porsorsát.

свою чоловічеську земну судьбу. Перший чоловік на землі — Александер С а б о: Адамъ: мрѣе, сумнѣваеся. На- лежить тѣломъ и душею до великихъ художниковъ. Евою есть Маргарета Л у к а ч ь. Зъ Адамомъ символично пере- живае въ новыхъ и новыхъ снахъ сек- реты секретъ. И судьба Евы есть судь- бою Адама: судьбою чоловіка. Ева бы- ла природною природы Евы. Радовали- смєся, что прийшла до Унгвара. Тамъ была въ моментъ народження, тутъ есть межи нами постоянно яко живый, кот- рый може перемѣнюватися, все и всю- ды перемѣнити, може попеременювати закони природы и яко вѣчний символъ чоловіка: Луциферъ. При семъ случан Карель К о в а ч ь знаменито загравъ ро- лю проти Створителя. Кориться, отповѣ- дае, выложуючи обохъ людей на звезд- жованя, наговоруючи: »Бжъ зъ овочевъ заказанного дерева, твоѣ очѣ отворяться, будешь такой якъ Богъ... Что боишея?« И чоловікъ все ѣсть зъ заказаного де- рева... спасаеся..., а все согрѣ- шить... чоловікъ се бѣдное створеня... нещастное створеня землѣ... бо: »Зъ каждого упадку виростае новое змаганя, безконечнѣ слѣды котрого поведуть насъ до Бога, котрый въ нашомъ роздорожу насъ потѣшае: »Казавъ я, чоловіче, бо- рися и вѣрою вѣрь.« А Ковачъ все се- робивъ зъ пересвѣдченємъ.

Хоръ богослововъ унгарского бого- словского лица заспѣвавъ »Слава во вышнемъ Богу.« Сей хоръ послѣ своей традициѣ передавъ намъ прекрасный кон- цертъ старославянскихъ религійныхъ пѣ- сень. Грекокатолицький епископъ Стойка звертае велику увагу на постоянный вы- сокий уровень богословского хору.

Тысячолѣтну традицію мадярско-русь- кого братерства и спольну житъеву судь- бу при нагодѣ святочного собранія Подк. Общестова Наукъ закрѣпивъ министеръ культу Валентинъ Г о м а н ь. Мадярское правительство показало, что не дивля- чися на тяжкѣ часы, для каждого своего сына принесе однакѣ жертвы. Тутъ ме- жи мадяромъ и русиномъ не есть жадной розлуки. Въ убольшенной Мадярициѣ

S z a b ó Sándor — e föld első embere: Ádám. Töpreng, kétkedik; vérből-hús- ból és nagy alakító művészetből való. Éva: L u k á c s Margit. Ádámmal futja képeken, életke megelevenedő új és új álmán, a titkok titkát. Éva sorsa is Ádámsors: embersors. Lukács Margit rendkívül intelligens alakító; gyönyörűen játszott. Éva volt, a természet természetes Évája. Örültünk, hogy Ung- várra jött. És a születés pillanatában ott volt, itt van állandóan köztünk élő és az egész emberiséget örökre meg- forgató, megformáló, átalakító, a min- dent mindig változtató leghatalmasabb, természeteti törvény nagy emberi szím- bolmában: Lucifer: ez alkalommal K o v á c s Károly kiválóan az Alkotó- val szembehelyezkedően. Dacol, felesel, mindkét embert az örök csábitásnak kitéve, biztatva: „Egyél a tiltott fa gyümölcséből, szemeid megnyílnak, olyan leszel, mint az ...“ Mit félsz? És az ember mindig eszik a tiltott fá- ból... mindig üdvözl... és mindig el- kárhozik... az ember, ez a szegény... szerencsétlen, földi ember... mert: „Minden bukásból új törekvés indul ki, melynek végtelen láncolata elvezet bennünket az Istenhez, ki hányatá- sunkban azzal vigasztal: Mondottam ember küzdj és bízva bízzál“. És Ko- vács mindezt meggyőződéssel ková- csolta.

És folytatom a „Dicsőség a magas- ságban Istennek“-kel az ungvári gör. kat. püspöki papnevelőintézet növen- dékeinek székesegyházi énekkarával, amely régi jó hírnevéhez híven ez al- kalommal is kiváló teljesítménnyel éne- kelte az ószláv és ritusos, szép, egy- házi énekeket. Sztojka gör. kat. püspök nagy súlyt helyez az énekkar állandó, kiváló kvalitására.

A magyar—ruszin testvériség évszá- zados egymásrautaltságát és közös életsorsát a Kárpátaljai Tudományos Társaság diszközgyűlése alkalmával dr. H ó m a n Bálint miniszter szögezte le. A magyar kormány megmutatta, hogy e nehéz idők dacára is meghoz minden áldozatot egyformán szeretett fiaiórt. Magyar és ruszin között itt sem- miféle különbség nincsen. E magna- gyobbodott hazánkban a versengés ér- tékmérője csupán: a tehetség, a tiszt-

могут конкурировать только: талант, честная работа и взаимное честование.

Загально можно сказать, что «Художник Тыжднѣ» благородно порушили цѣлу общественность Подкарпатья. Зѣ нагоды особистой появы визначныхъ художниковъ вымѣнялися художнѣ проблемы и думки. Подкарпатскѣ художества и художнѣ темы при помочи познакомленя художниковъ достался ближе до себе и до общественности. При каждой нагодѣ взявъ участь регентскій комиссаръ вѣтязь Николай Козма зѣ Левелду, урядництво регентского комиссаряту, наджупанъ Унгвара, унгварской и угочанской жупы др. Арпадъ Шпимпфалвиѣ, дальше дуже агильный-способный и загально облюбленный суспольствомъ городоначальникъ Унгвара др. Василий Мегай.

Универзальна гарда мадярскихъ художниковъ не была тутъ безъ слѣду. Благородно треба подяковати министерству культу, подяка великому цѣнителюви и приятелюви художества Подкарпатья Николаю Козмы. Устроены унгварскихъ художныхъ тыжднѣвъ есть заслугою Николая Козмы. Головному директору музею художества др. Денешъ Чанки и мин. секційному начальнику др. Гейза Шай треба подяковати за высокоуровневое переведеня выставки.

Вѣ устроюваню помагали: др. Параска Балажъ, знаменитый скульпторъ вѣтязь Бейла Сабодошъ и секретарь художества др. Едмундъ Крегняй.

Загально унгварскѣ тыжднѣ художества были законченѣ краснымъ моральнымъ и матеріальнымъ успѣхами. Министеръ культу, городъ Унгваръ и его общественность закупили малюнки за большу сумму грошей. Се есть доказомъ того, что започаткованна думка сталася способною.

«Художникъ Тыжднѣ» соединили и приблизили брата зѣ братомъ, чловѣка зѣ чловѣкомъ, художника зѣ художникомъ, художество зѣ художествомъ. — а зѣ нимъ разомъ цѣла мадярска спольнота.

Вѣ семь скриваеся велика вага и цѣнность такъ нашего динамизму, якъ тагомъ вѣ нашей попликаной життєспособности.

Бейла Ерделій.

tességes munka és az egymást megbecsülés lehet.

Általában a „Művészeti Hetek“ nemesen mozgatták meg egész Kárpátalja társadalmát. A művészek személyes megjelenésével, a művészeti problémák és gondolatok cserélődtek ki. A kárpátaljai művészetek és művészek kölcsönös megismerésével, művészeink közelebb kerültek egymáshoz és a társadalomhoz. Minden megmozduláson részt vett mindenekelőtt vitéz leveldi Kozma Miklós, kormányzói biztos, a kormányzói biztosság tisztviselői kara, dr. Siménfalvy Árpád, Ungvár, Ung és Ugocsa megye főispánja, továbbá a rendkívül agilis — tehetsége, nagykonceptiója és a mai kor szellemébe illő aktivitása által — közszerepetben álló dr. Megay László, Ungvár polgármestere.

Az egyetemes magyar művészgárda nem volt itt nyomtalanul.

Nemes köszönet illeti a Kultuszminisztériumot, hála Kárpátalja nagy műértőjének és nagy műbarátjának: Kozma Miklósnak. A művészeti heteknek Ungváron történt megrendezése Kozma Miklós érdeme. A kiállítást — nagyvonalú fölépítettségében és az architektonikai szempontok stílusos tekintetbevételével: Dr. Csánky Dénes, múzeumi főigazgató és dr. Sáy Géza, min. osztálytanácsos rendezték.

A megrendezés tevékenységében főleg dr. Balázs Pirit, vitéz Szabados Béla, hírneves szobrászművész és dr. Krehnyay Ede, a művészeti tanács agilis titkárát illeti az oroslánrész.

Általában az ungvári művészeti hetek úgy morálisan, mint matériálisan nagyon szép eredménnyel zárultak.

A Vallás- és Közoktatásügyi Miniszter, továbbá Ungvár város és vezető társadalma nagyobb összegű képvásárlást eszközölt.

E sikerült eredmény fényes bizonyítéka annak, hogy a kezdeményező gondolat bevált.

A „Művészeti Hetek“ testvért testvérrrel, embert emberrel, művészt művésszel, művészetet művészettel — és ezzel az egész nagy magyar egységet összehozzák.

Ebben rejlik nagy súlya és értéke.

Erdélyi Béla.

О ВЫСТАВѢ НАРОДНОГО ХУДОЖЕСТВА У О. О. ВАСИЛЯНЪ

Въ рамкахъ »недѣли искусства« въ Унгварѣ открылася постоянна выставка руського народнаго искусства. состояща изъ матеріаловъ, собранныхъ отцами чина св. Василя, при чемъ въ дѣлѣ собирая окреме слѣдуетъ отмѣтити труды о. Вартоломея Дудаша. Выставу открывъ преосвященный еп. Александеръ Стойка, въ будовѣ чина св. Василя Великого въ Унгварѣ на ул. Ракоція. Открытье выставки произошло скромно, хоть матеріаль, заповняющій выставу — немаловажный.

Выстава невелика, но въ ней собрано все, что представляе окремишній характеръ нашей художной формы, якъ въ предметахъ, такъ и въ узорѣ, украшающомъ ихъ.

Изъ гостей, нащивившихъ Унгваръ изъ нагоды »недѣли искусства«, многіе художники, художніе критики и фольклористы, проглянувши произведенія творчества нашего простаго народа, были пораженѣ особымъ характеромъ и повнотою руського стилиа, а такожъ богатствомъ и тонкостью орнаментальныхъ мотивовъ.

Зрителю заразъ стае яснымъ, что руський народный орнаментъ по своей основной формѣ на всей территоріи Подкарпатья — одинъ и тотъ-же: розницу находиме только въ томъ, что въ отдѣльныхъ районахъ формы орнаментальныхъ мотивовъ, выборъ барвъ або композиціи рѣшенъ въ зависимости отъ условій историчныхъ або отъ мѣстнаго смаку, отъ характера техники, матеріала або отъ мѣста употребленія.

На основѣ сихъ розницъ мѣстнаго характера можеме Подкарпатскій край роздѣлити на три фольклорныхъ — головныхъ — районовъ: на Верховину, Мараморошъ и Гуцулщину. При семъ мы не говориме о районѣ на южной низинѣ Подкарпатья, фольклоръ котораго въ теперѣшномъ часѣ въ значительной мѣрѣ сказанный чужими влиявами, почому и стративъ свою попередню оригинальную художну значимость. Тутъ художное творчество мойже вымерло.

Характерный знакъ руського народнаго орнамента заключаеся въ его квадратной або ромбичной основѣ. Сеся

A SZENT BAZIL-REND KÁRPÁTALJAI NÉPMŰVÉ- SZETI KIÁLLÍTÁSA

A Művészeti Hetek kapcsán nyílt meg az ungvári Szent Bazil-rend székházában, a rend kárpátaljai népművészeti gyűjteményének állandó jellegű kiállítása. Az anyagot a Szent Bazil-rendi atyák gyűjtötték össze. Különösképpen ki kell emelni Dudás Bertalan atya fáradozását. A kiállítást Sztojka Sándor munkácsi gör. kat. megyéspüspök nyitotta meg az ungvári Szent bazil-rendi atyák kolostorában. A megnyitás szerény keretek között ment végbe, bár a kiállítás művészi szempontból jelentőségteljes anyaggal rendelkezik. A kiállítás nem nagy, de anyaga feloleli nagyjából úgyszólván egész Kárpátalját. A szemlélőnek tág tere nyílik a ruszin nép jellegzetes népművészeti tárgyainak, valamint ezek nagyon jellemző díszítő formavilágának tanulmányozására.

Azok a vendégek, akik a Művészeti Hetek alatt meglátogatták a szerény keretű kiállítást — közöttük több kiváló művész, műkritikus és folklorista — meglepődtek a kiállított anyag sajátos kárpátaljai stílszerűségén és gazdagságán, amely a népművészet díszítő formáiban nyilatkozott meg.

A tüzetesen figyelő szemében azonnal feltűnik az egész Kárpátalján divó egy és ugyanazon díszítő formavilág, a különbség csak egyes formáknak egyik, vagy a másik vidéken történő kihangsúlyozásában van, vagy pedig ezen díszítő formák különböző komponálásában, vagy színezésében és a különböző technikák változásában van s a szerint, hogy milyen anyag szerepel a motívum hordozójaként. Ezek a helyi jellegű változások osztják Kárpátalját kisebb-nagyobb népművészeti területekre. Ezeket a területeket a verchovínai, máramarosi és hucul főcsoportra osztjuk, amelyek mellett a síkságon élő ruszinság népművészetét nem említem meg, mert az, sajnos, pusztulófélben van és ami jellegzetes esetleg még megmaradt, nem sajátos jellegű, hanem kevert.

квадратна або ромбічна основа заповнена орнаментальними мотивами многочисленних розличних формъ. Сесѣ заповняють внутрішність ромбовъ орнаментальні мотивы, даже и самѣ дробні ихъ елементи, носять въ народѣ назвы, котрі свѣдчать о любви и чувствахъ народа къ близькой ему природѣ. Сесѣ назвы указують на культъ орнамента у нашого народа, ведучѣ въ далеку историчну перспективу, даже къ старымъ славянамъ.

Руський народний орнаментъ отличається строгою, детально дозрѣлою, геометричною формою: сесѣ геометричність и ограничене нашъ стиль, включаючи всякѣ отступленя въ хосенъ реальности; стиль сей — геометричний, абстрактный.

Рослинні и животні елементи въ народномъ орнаментѣ русинновъ пожитичні протягомъ многихъ вѣковъ изъ орнаментального свѣта отъ сходныхъ, а почасти и отъ западныхъ народовъ. Если сесѣ чужѣ елементи и мотивы прийняли общій характеръ руського геометричного орнамента, не были геометризвані, то и надальше они остаються чужими руському стилю.

По техницѣ розличаемо вишитый, тканый, рѣзанный, мальований, вырѣзанный и кованный орнаментъ. Правда, даколи техника матеріяла измѣняе основный видъ и композицію руського украшения, все се являея техничнымъ приспособленіемъ къ матеріялу и создае рознородность передачи при спольнотѣ характера стила.

Въ фарбѣ нашъ народний орнаментъ являея малоцвѣтнымъ. Только въ послѣднихъ десятилѣтяхъ на дакотрыхъ мѣстахъ выборъ фарбъ — яркій и многоцвѣтный; причиною сего являеся дешевѣ, многоцвѣтнѣ, рознороднѣ фабричї нитки. Старѣ вишивки и свѣдѣтельства старшихъ людей показують, что въ многихъ случаяхъ, где теперъ у вишитыхъ або ткацкихъ роботахъ послужуютья многими цвѣтами, недавно еще обходилися трѣма, двома и даже одною фарбою.

Вышесказаннымъ я стремився хотябы скупо указати на характерні черты нашого народного орнамента; насколько богатый и рознообразный онъ, о томъ узнаемо въ близшомъ будучомъ при подробишшомъ стилистичномъ розборѣ руського народного орнамента.

A jellegzetes ruszin díszítő formavilág az ősi eredetű rombusz, romboid és kocka rendszeréből áll, amelyeket változatos motívumok sorozata tölt ki.

Ha megismerjük ezen elemeknek és motívumoknak neveit, különös bájjal bontakozik ki a ruszin nép nagy természetszeretete és látása. E nevek a ruszin népnek a díszletek iránti kultuszáról tanuskodnak, ami a történelem messze távlatába, talán éppen az ószláv világba utal minket.

A ruszin motívumok szigorúan mértani jellegűek; ez a mértani jelleg szabja meg a mi stílusunkat, kizárva a valóság javára minden elhajlást, ez a mértani stílus — absztrakt.

A növényi és állati elemek századok során kerültek Kárpátalja népművészetébe a keleti, részint pedig a nyugati népektől. Ezek, ha nem idomultak a kárpátaljai díszítő világ mértani jellegéhez, akkor a ruszin stílus számára továbbra is idegenek maradtak.

A megmunkálás szempontjából a kárpátaljai népművészet szövött, hímzett, faragott, festett vagy kovácsolt művekre osztható. Igaz, hogy néha a technika megváltoztatja az eredeti alakot és a ruszin díszítő kompozíciót, de mindez csak az anyaghoz való technikai alkalmazkodás, ami az alkotásoknak különféleséget kölcsönöz, megőrizve a közös stílus jellegét.

Szín szempontjából népművészetünk egyszerű, az újabb idők színes munkáit azonban a kereskedelemben felkapott sok színű és sok fajtájú fonalak minősége határozta meg. Még élnek öregek, akik emlékeznek arra, hogy csak egy, vagy kevés színnel hímeztek Kárpátaljának oly területén, melyen ma a népművészeti tárgyak színezése sok színnel van megoldva.

A fentiekkel csak nagyjából jellemeztem népünk művészetét, mert hogy mennyire gazdag és mély különösen a díszítő forma világa, azt más alkalommal részletesen fogom kifejteni.

На выставѣ зачудуютъ своею художностью вышивки, исключительною изящностію писанки. Интереснѣ деревяннѣ кресты изъ монастыря на Афонѣ. Интереснѣ въ томъ отношеніи, что въ дакотрыхъ случаяхъ помогли нашимъ майстрамъ-кресторубцямъ обогатити нашѣ рѣзбарскѣ мотивы и формы новою манерою. Деревяннѣ посуды говорятъ о практичности нашихъ селянъ; на выставѣ, правда, не есть лѣпшихъ примѣровъ нашей рѣзбы, орнаментъ которыхъ не бѣднѣйшій отъ богатства орнамента вышитого.

Позвольте еще звернути вашу увагу на интересный опытъ, замѣченный на выставѣ. Видиме модернѣ предметы, украшеннѣ wzорцами, взятыми изъ народного художества. Дакотрѣ изъ нихъ можно уважати удалыми, однако осмѣлюся подчеркнути, что для зготовленія подобныхъ вырбовъ у майстра треба чтобы было сильно розвито чувство стиля, смакъ и фаховое знаня. Безъ сихъ знаній и чувствъ мы умножаеме только число безсмысленныхъ вырбовъ, нажалъ уже въ большой сколькости розширенныхъ въ уживаню головно межи интеллигенціею.

У нашего матеріально бѣднаго народа богатство орнаментальныхъ формъ въ народномъ художествѣ являеся одинокою цѣнностію. Цивилизація, насколько она облегчае тягаръ будныхъ дней, настолько перешкаджае развитію народного художества и еще больше — принуждае его зовсѣмъ исчезати. Уперто противостоитъ проявленію души нашего народа, заглушае вѣками звучащее слово нашихъ предковъ, традиційно сохранившоеся донынѣ въ народномъ художествѣ. Потому, кому близко къ сердцу судьба руського народа, кто въ его народномъ художествѣ видитъ велику цѣль чоловѣка, най спѣшитъ сохраняти вѣками созданное богатство. Богатство характерное, вырбленное, дозрѣлое, чистое, безъ плямы чужой заразы.

Се и явиться задачею музея. Онъ буде сохраняти, збирати, выучовати духъ народного творчества и учити тыхъ, кто буде призванный робити на полю народного художества.

Каждый може взяти примѣръ зъ работы о. о. Василиянъ въ хосенъ нашей культуры, котрѣ, якъ душпастырѣ, выповняючи свою духовну довжность, не

A kiállításon a hímzések sajtáságos művészieségükkel tűnnek ki, különösen varázsszépsegűek a hímesztójások kiváló példányai. Azathoszhegyi kolostorból származott fakeresztek érdekesek abból a szempontból, hogy sokszor segítettek fakeresztfaragó mestereinknek új formai, vagy technikai móddal és motívumokkal gazdagítani népünk faragóművészetét. A faedények sokat mondanak népünk egyszerű találékonyaságáról, bár igaz, hogy a kiállításon nem szerepelnek faragóművésztűnknek jelesebb példányai, melyeknek díszítése nem szegényebb a kivarrások gazdagságánál.

Figyelmet érdemel a kiállítás egyik érdekes kísérlete, nevezetesen modern eszközökön látható népművészeti díszítések felhasználása. Ezek közül egyesek sikerültek, de ezzel kapcsolatosan szeretném megjegyezni, hogy ehhez nagyfokú stíluserzés, ízlés és fejlett szaktudás szükséges. E nélkül sajnálatosan szaporítjuk az ízléstelen tárgyak tömegét, melyeknek halmozása különösen Kárpátalja középosztályánál burjánzott el.

A mi szegény népűnknek ez a díszítő formavilág a gazdagsága. Amennyit enyhít a civilizáció a mindennapi élet terhein, ugyanolyan mértékben gátolja a népművészet fejlődését, sőt mondhatnánk ugyanannyit töröl a népművészet hamvából. Ez a civilizáció útjába áll a népet kifejezésének, elnémítja a népművészetben őseinknek évszázadokon keresztül hagyományosan megőrzött kincsét. Éppen azért, akinek szívéhez közel áll a ruszin nép sorsa, aki az ő népművészetében a magasabb emberi megnyilvánulást látja, siessen az évszázadokon át teremtett népművészet kincseinek, gyöngyeinek megmentésére. Mert a ruszin népet jellemző népművészet kikristályosodott tisztaságú, ment minden idegen befolyástól.

Ez a megalakítandó múzeum feladata. Az fogja őrizni, összegyűjteni, tanulmányozni a népművészet emlékeit és oktatni azokat, akik e művészetnek munkásai lesznek.

забыли собрать драгоценнѣе орачи души нашего народа и предпочести намъ для потѣшеня.

Най каждый, кто въ дѣлѣ сохраненія жита и цѣнностей народнаго художнаго творчества мае своѣ соображеня, знаня и опытъ, най отзовутся на сей призывъ въ редакцію журнала »Зоря«, чтобы по возможности чимъ скорше все мы з'единеными силами могли здѣйствити народное желаня — создати Руський Народный Музей.

Федоръ Манайло.

Manajló Fedor.

ПРОТОКОЛЬ

написаный въ Унгварѣ 26-го януара 1941 года на закладаючомъ собраніи Подкарпатстого Общества Наукъ.

Подкарпатское Общество Наукъ свое закладающее собраніе подержало 26-го януара 1941 года въ 1/2 12 годинѣ передъ полуднемъ въ засѣдательной салѣ регентского комиссаріяту. На закладаючомъ собраніи присутнѣ были изъ членовъ научной секціѣ: Евгеній Фенцикъ, Алексѣй Иванчо, Преней Конратовичъ, Петръ Сова, Велемиръ Затлукалъ; изъ членовъ художественной и этнографичной секціѣ: Бейла Ерделій, Федоръ Манайло, Юлій Ортутай, Дезидерій Задоръ; а изъ членовъ руськой языковой и литературной секціѣ: Емилианъ Бокшай, Александеръ Пльницкій, Александеръ Маркушъ, Иванъ Мураній, Василій Поповичъ. Другѣ члены извинилися въ неприсутности ихъ тяжкими отношеніями сообщенія и другими причинами.

На закладаючомъ собраніи въ исторіи Подкарпатя многозначительнаго Общества Наукъ взяли участь: Николай Козма, регентский комиссаръ Подкарпатя, тоже Александеръ Стойка, мучачевский грекокатолицький епископъ, Александеръ Пльницкій, протоерей, подкарпатский головный совѣтодатель, генераль Андрей Вашаргелъ, наджупанъ Арпадъ Шиминфолвъ, министерскѣ совѣтники Юлій Марина и Гейза Галасъ, городоначальникъ Унгвара Емерихъ Пельчарекій, поджупаны Юлій Дюрничъ и Иванъ Коссей, депутаты Андрей Бродій, Александеръ Чуга, Михаилъ Демко и еще много другѣ мадарекѣ и руськѣ вѣдучѣ особы.

Éppen azért csak örömmel üdvözöljük a Szent Bazil-rend ezt a példaadását, ezt a megmozdulását, akik mint lelkipásztorok népünk lelki kincseit számba véve, összegyűjtve tárják azt elének. Azok pedig, akik szeretettel ápolják népünk kultúráját, akik a népművészetben nagy emberi értéket látnak, sürgetően mozdítsák elő népművészetünk hivatott otthonát, a Kárpátaljai Nemzeti Múzeumot.

JEGYZŐKÖNYV

felvétellett Ungváron, a Kárpátaljai Tudományos Társaság 1941. évi január hó 26-án tartott alakuló üléséről.

A Kárpátaljai Tudományos Társaság 1941 január 26-án déli 1/2 12 órakor tartotta meg alakuló ülését a kormányzósági palota közgyűlési termében. Az alakuló ülésen jelen voltak a tudományos szakosztály tagjai közül: Fenczik Jenő, Iváncsó Elek, Konratovics Irén, Szova Péter, Zatlukál Elemér; a művészeti és néprajzi szakosztály tagjai közül: Erdélyi Béla, Manajló Tivadar, Ortutay Gyula, Zádor Dezső; a rutén nyelvi és irodalmi szakosztály tagjai közül pedig: Boksay Emil, Illiczky Sándor, Murányi János, Popovics László. A többi tag a nehéz közlekedési viszonyokkal és egyéb okokkal mentette ki távolmaradását.

A Kárpátalja történetében nagyjelentőségű Tudományos Társaság alakulásán résztvett Kozma Miklós, Kárpátalja kormányzói biztosa, valamint Sztojka Sándor munkácsi görögkatolikus megyéspüspök, Illiczky Sándor, nagyprépost, kárpátaljai főtanácsadó, Vásárhelyi Andor tábornok, Siménfalvy Árpád, Ung- és Ugocsamegye főispánja, Marina Gyula és Halász Géza miniszteri tanácsosok, Peltsárszky Imre, Ungvár polgármestere, Gyurics Gyula és Kossey János, az ungi közigazgatási kirendeltség, illetve Ungmegye alispánjai, Bródy András, Csuha Sándor, Demkó Mihály ország-

1. На запрошеніе мадярскогo королевскогo тайногo совѣтника и регентскогo комиссара витязя Николая Козма зъ Левелду іювярискій грекокатолицкій архидіаконъ Ирней Конратовичъ, якъ предѣдатель по старшинствѣ, открывае засѣданія, послѣ чего регентскій комиссаръ витязь Николай Козма зъ Левелду въ довшой бесѣдѣ поясняе задачѣ и значеніе Общества Наукъ. Проголошуе, что Подкарпатское Общество Наукъ заложено для обороны и для научного служенія подкарпатскимъ и руськимъ народнымъ культурнымъ интересамъ. Здѣйсненія сей культурной и народной твердинѣ мае свои народнѣ мотивы и значимъ Подкарпаты и руськѣ народнѣ силы властными силами еѣ здѣйснити не могли, здѣйснило еѣ мадярское правительство и симъ переае еѣ въ розпоряженіе руськимъ народнымъ силамъ.

Правительственный комиссаръ установляе якъ условіе правильной работы Общества Наукъ, что изъ работы Общества Наукъ мае быти отдаленое всякое не научное, не литературное, не до художества относячоеся дѣйствованіе, слѣдовательно въ рамкахъ Общества никакое, якъ бы оно не называлоьсе, актуальное политизованія мѣста не може мати. Другое условіе: служенія самостоятельной народной думцѣ, народному самоопредѣленію, осовенного рода культурѣ и языку прямою и открытою дорогою, безъ постороннихъ политичныхъ або культурныхъ цѣлей. Число членовъ Общества Наукъ установлено въ 35-и. До сихъ порѣ въ три секціѣ получило призваніе 27 членовъ, 8 мѣсть буде позѣйше заповнено. Регентскій комиссаръ тутъ прочитае имена членовъ Общества Наукъ. Общество Наукъ тогда буде удовлетворяти своему званю — продолжавъ регентскій комиссаръ — если буде серіозное и чимъ скорше появляться его выданія. Есть проектиованный часопись, выдаваемый каждыхъ трехъ мѣсяцевъ, на стовбцяхъ котрого подъ знаменемъ науки можно буде обговорити такихъ вопросовъ, котрѣ не мають мѣста на стовбцяхъ каждоденныхъ газетъ. У выданяхъ Общества мадярскій и руській языки вообще вѣдно будутъ уживатися, бо цѣль не только та, чтобы руській языкъ бывъ культивированный, но и та, чтобы образованное мадярское общество могло узнати культурнѣ стремленія Подкарпаты и сякъ

gyűlési képviselők és számos más magyar és rutén vezető személyiség.

1. Vitéz leveldi Kozma Miklós m. kir. titkos tanácsos, kormányzói biztos felkérésére Konratovics Irén, ördarmai görögkatolikus főesperes, mint korelnök megnyitja az ülést, mely után vitéz leveldi Kozma Miklós, kormányzói biztos hosszabb beszédben ismerteti a Kárpátaljai Tudományos Társaság feladatát és jelentőségét. Majd nagyvonalásokban hangoztatja, hogy a kárpátaljai és rutén népi kulturális érdekek és értékek tudományos szolgálatára és védelmére alakult a Kárpátaljai Tudományos Társaság. E kulturális és szellemi erősségnek létrejötte megokolt és miután Kárpátalja és a rutén népi erő saját erejéből nem tudta azt létrehozni, létrehozta a magyar kormányzat és rendelkezésére bocsátja a rutén népi erőnek.

A Tudományos Társaság jó munkájának feltételeiként megállapítja a kormányzói biztos, hogy a Tudományos Társaság munkájától távol kell maradnia minden nem tudományos, nem irodalmi, nem művészi vonatkozásnak, tehát semmi néven nevezendő napi politikának a Társaság keretén belül helye nem lehet. Egy másik feltétel a ruténség önálló, népi gondolatának, népi öncélúágának, sajátos kultúrájának és nyelvének szolgálata nyílt és egyenes úton, politikai és kulturális mellékcélok nélkül. A jó munka további feltétele a tagok zárt száma. A Tudományos Társaság tagjainak száma 35-ben van megállapítva. A három szakosztályba eddig 27 tag kapott meghívást, 8 hely később lesz betöltve.

A kormányzói biztos itt felolvassa a Tudományos Társaság tagjainak nevét. A Tudományos Társaság akkor tesz eleget hivatásának — folytatta a kormányzói biztos — ha komolyan dolgozik és minél hamarább jelentkeznek kiadványai. Tervbe van véve egy negyedévenként megjelenő folyóirat is, melynek hasábjain a tudomány jegyében sok oly kérdés is megbeszélhető, amely a napilapok hasábjaira nem való. A Társaság kiadványaiban általában véve a rutén és magyar nyelvet együtt fogja használni, mert a cél nemcsak az, hogy a rutén nyelv kultiváltassék, hanem az is, hogy a művelt

могло зъ увагою и любовю слѣдѣти за культурною роботою руського народа.

Потомъ указавъ регентский комиссаръ на то, что мадырское правительство и мадырска общественность вытворили финансовъ условія Общества, такъ якъ панъ предсѣдатель министровъ 5000, панъ министеръ культу и народного просвѣщеня 2000, панъ регентский комиссаръ 1000, мадырское Радіо 5000, дружество »Гандя« 5000, ассекураціонное товариство »Латориця« 1000 пенге уже пообѣщали дати для цѣлей Общества. Но сеѣ суммы можуть быти выданъ единственно на научнѣ цѣли, на выдача книгъ и литературныхъ роботъ и на отповѣдное гонорованя писателей, бо дуже значительнѣ звичайнѣ и административнѣ выдатки Общества бере на себе регентский комиссаръ.

Особенну увагу звернувъ регентский комиссаръ на то, что руський народъ отъ Подкарпатского Общества Наукъ и отъ властной интеллигенціѣ въ немъ и около него группированой чекае служение его правдивой культуры. Народъ желеа чогось такого, чтобы не было иное, якъ онъ самъ, то есть жде, якъ онъ самъ выражаея: »чогось нашего руського«, бо свою самостойну, независиму и народну культуру желеа рѣшити въ рамкахъ мадырской державы, въ рамкахъ практичного содѣйствія зъ политичными, державнотворчими, державноправыми, моральными и етичными думками святосеифанскими и въ рамкахъ мадырско-руського братского злитя. Наконецъ, безъ колебана сподѣваючися на удачу роботы Общества, регентский комиссаръ возывае къ роботѣ интеллигенцію Подкарпатя и руського народа и по руськи проситъ божое благословение на дѣйствование Подкарпатского Общества Наукъ.

2. По бесѣдѣ регентского комиссара, принятой зъ довго треваучими оплесками и здравствуючими окликами, архидаконъ Ирней Кондратовичъ сказавъ довшу руську и мадырску рѣчь. Передовѣмъ дякуе за здѣйсненія Общества, думка котрого происходитъ отъ регентского комиссара. Дякуе регентскому комиссарю за ту велику, дуже велику любовь, котру и до сихъ поръ подъ короткимъ своимъ дѣйствованіемъ супроти нашего народа не только словомъ, но и дѣломъ проуказавъ. Указуе на то, что за регентскимъ комиссаремъ стоять бла-

магыр közönség értesülve lehessen Kárpátalja művelődési törekvéseiről és figyelemmel és szeretettel tudja kísérni a rutén nép kulturális munkáját.

Rámutatott azután a kormányzói biztos arra, hogy a magyar kormányzat és a magyar társadalom megteremtette a Tudományos Társaság pénzügyi feltételeit, amennyiben a miniszterelnök úr 5.000 pengőt, a vallás- és közoktatásügyi miniszter úr 2.000 pengőt, a kormányzói biztos 1.000 pengőt, a Magyar Rádió 5.000 pengőt, a Hanga 5.000 pengőt, a Latorca rt. 1.000 pengőt máris felajánlott a Társaság céljaira. Ez összegek azonban tisztán tudományos célokra, könyveknek és munkáknak kiadására s az írók megfelelő honorálására fordíthatók, mert a Társaság igen jelentékeny, rendes és adminisztratív kiadásait a kormányzói biztos vállalja.

Hangoztatta ezután a kormányzói biztos, hogy a rutén nép a Kárpátaljai Tudományos Társaságtól és az abban és körülötte csoportosult saját intelligenciájától az ő igazi kultúrájának szolgálatát várja el. A nép valami olyanra vágyik, ami ne legyen más, mint ő maga, vagyis rutén, vagy ahogy saját nyelvén mondja „ruszin“, aki saját önálló, független és népi kultúráját a magyar állam, politikai és hatalmi, a szentistváni gondolat államjogi, erkölcsi és etikai s a magyar-rutén teljes egymásra találtság praktikuma keretében kívánja megoldani. Végül rendíthetetlenül bizva a Társaság munkájának sikerében, a kormányzói biztos munkára hívja fel Kárpátalja és a rutén nép intelligenciáját s rutén nyelven Isten áldását kéri a Kárpátaljai Tudományos Társaság működésére.

2. A kormányzói biztosnak tapssal és hosszabb éljenzéssel fogadott beszéde után Konratovics Irén főesperes mondott hosszabb ruszin- és magyar nyelvű beszédet. Mindenekelőtt köszönetet mond a Társaság létrehozásáért, melynek gondolata a kormányzói biztostól eredt. Megköszöni a kormányzói biztosnak azt a sok, nagyon sok szeretet, amelyet eddigi, rövid működése alatt népünk iránt nemcsak szóval, hanem tettekkel is kimutatott. Rá-

гожелательнѣ люде, котрѣ обѣщаютъ, что якъ добреустроенный боевой рядъ сердцемъ и душою будутъ слѣдовати за регентскимъ комиссаремъ и будутъ помогати ему въ его великой работѣ. Присивъ его, чтобы и на далѣ остався ручительнымъ отцемъ народа Подкарпатя, котрый за се обѣщяе искренну любовь, приверженность и вѣрность общему мадарскому отчеству. Звернувъ увагу на то, что нашѣ предки хоть были бѣднѣ, але честнѣ и, не смотрячи на ихъ бѣдность, не пермиговалися ни зъ сѣвромъ, ни зъ востокомъ, а все, и въ ихъ мизерин, дивилися на югъ къ граду Будиному, бо апостольска корона св. Стефана была для нихъ тымъ символомъ, котрый въ чудесной гармоніи зъединивъ правдиву патриотичность: мадарску святостефанску и руську народностну.

Послѣ сего Иреней Конратовичъ посланивъ задачѣ Общества, именно: выучения географичныхъ, языковыхъ, народностныхъ, историчныхъ, литературныхъ и другихъ вопросовъ Подкарпатя, другими словами: развитіе руськой народной культуры.

3. Послѣ сего Иванъ Гарайда, дѣловедущий директоръ Общества Наукъ, прочитавъ прибывшѣ телеграммы, въ котрыхъ неприсутнѣ члены извиняються изза отсутствія ихъ, потомъ по предложенію порядочного члена Василия Поповича, директора протогимназіѣ, установляеся назва Общества Наукъ по мадарски и по руськи. Мадарска назва Общества: **Кárpátaljai Tudományos Társaság** русьска назва: »Подкарпатское Общество Наукъ«.

4. По предложенію порядочного члена Евгения Фенцика, директора протогимназіѣ, выбираються только председатель и подпредседатель, и то: выбрано за председателя Др-а Антонія Годинку, историка, пенсіонованого университетского профессора, котрый въ телеграммѣ сообщивъ, что въ думкахъ участвуетъ на закладаючомъ засѣданіи; выбрано за подпредседателя Иринея Конратовича, йоврянского грекокатолицького архидіакона.

5. Иерней Конратовичъ выборъ принимаетъ и на скрѣпленя протокола запрашуе Евгения Фенцика и Василия Поповича, порядочныхъ членовъ.

6. По предложенію подпредседателя вѣрноподданческою телеграммою вѣтаеся Николай Горти, превосходительный ре-

mutat arra, hogy jóakarátú emberek csoportosulnak a kormányzói biztos mögé, akik ígérk, hogy jólrendezett csatasorként szívvel-lélekkel fogják követni és támogatni a kormányzói biztost nagy munkájában. Kérte, hogy legyen továbbra is gondos atyja Kárpátalja népének, mely viszonzásképpen őszinte szeretetet, ragaszkodást, hűséget ígér a közös magyar hazának. Hangoztatta, hogy bár őseink szegények voltak, de becsületesek s szegénységük dacára sem kacsingattak észak vagy kelet felé, hanem mindig, még nyomorukban is dél felé, Ósbudavára felé néztek, mert Szent István apostoli királyunk koronája volt az a szimbólum, amely csodálatos harmóniában egyesítette az igazi hazafiságot, a magyar szentistvánit a rutén nemzetiséggel. Ismertette azután Konratovics Irén a Társaság feladatát, amely nem más, mint Kárpátalja földrajzi, néprajzi, történeti, nyelvi, irodalmi és egyéb kérdéseinek tanulmányozása, illetőleg a rutén népi kultúra fejlesztése.

3. Ezután Harajda János, a Tudományos Társaság ügyvezető igazgatója felolvasta a beérkezett táviratokat, amelyekben a távollévő tagok kimentik elmaradásukat, majd Popovics László főgimnáziumi igazgató, rendes tag indítványára a Tudományos Társaság magyar és ruszin nevét állapítják meg. A Társaság magyar neve: „Kárpátaljai Tudományos Társaság“, ruszin neve pedig: „Podkarpatszkoje Obszesztvo Náuk“.

4. Fenczik Jenő, főgimnáziumi igazgató, rendes tag indítványára csupán az elnököt s alelnököt választják meg, mégpedig elnökké Dr. Hodinka Antal történést, ny. egyetemi tanár, aki táviratban jelentette, hogy gondolatban részt vesz az alakuló ülésen, alelnökké pedig Konratovics Irén, őrdarmai görögkatolikus főesperest.

5. Konratovics Irén a választást elfogadja s a jegyzőkönyv hitelesítésére Fenczik Jenő és Popovics László rendes tagokat kéri fel.

гентъ Мадярщины. телеграммою выражаеся поклонъ графу Павлу Телеки, министерскаго предѣдателя, Валентину Гоманъ, министру культа и народнаго просвѣщеня, якъ и Антонію Годинцъ, предѣдателью Общества.

Послѣ сего учредительное засѣданіе, отбывшееся въ присутствіи знатной публики, заключаеся прослѣваньемъ мадярскаго и рускаго гимновъ.

ПРОТОКОЛЬ

написанный въ Унгварѣ, дня 25-го мая 1941 р. на святочномъ собраніи Подкарпатскаго Общества Наукъ.

Подкарпатское Общество Наукъ въ рамкахъ Художныхъ Тыждневъ 25-го мая 1941 р. поддержало святочное собраніе въ салѣ засѣданя будовы Общества на площі Другета. На святочномъ засѣданіи были присутнѣ изъ членовъ Науковой секціи: Антоній Годинка, Евгений Фенцикъ, Алексій Иванчовъ, Иринея Конратовичъ, Петро Сова, Велемиръ Затлукаль; изъ членовъ секціи Художественной: Адалбертъ Ерделій, Федоръ Манайло, Юлій Ортутай, Дезидеръ Задоръ; изъ членовъ Литературной секціи: Емилианъ Бокшай, Александеръ Бонкало, Николаій Гарчаръ, Александеръ Пльницький, Александеръ Маркушъ, Иванъ Мураній, Василь Поповичъ, Гядоръ Стрипскій и Константинъ Стрипскій.

На святочномъ собраніи взявъ участь регентскій комиссаръ Подкарпатья Николаій Козма, министръ культу Валентинъ Гоманъ, епископъ Александеръ Стойка, великое число интеллигенціи и больше ведучихъ мадярскаго культурнаго жита.

Предѣдатель Антоній Годинка въ мадярскаго и рускаго открывающей рѣчь привитавъ появившуюся нобилити, потомъ подяковавъ регент. комиссарю Николаю Козмови его труды относительно основаня Общества Наукъ, обѣщавши, что обязанности, котрѣ взяло на себе Общество, въ будущности буде сповняти. Въ своей предѣдательской бесѣдѣ указавъ особливо на то, что треба вытворити такий русскій литературный языкъ, котро-

6. Az alelnök indítványára hódoló táviratban üdvözlük Horthy Miklóst, Magyarország főméltóságú kormányzóját s táviratilag köszöntik gróf Teleki Pál miniszterelnököt, Hóman Bálint vallás- és közoktatásügyi minisztert, valamint Dr. Hodinka Antalt, a Társaság elnökét, majd az előkelő közönség jelenlétében lefolyt alakuló ülés a magyar és ruszin himnusz eléneklésével véget ért.

JEGYZŐKÖNYV

felvétellett Ungváron, a Kárpát-aljai Tudományos Társaság 1941 május 25-én tartott díszközgyűléséről.

A Kárpátaljai Tudományos Társaság az ungvári Művészi Hetek keretében 1941 május 25-én ünnepélyes díszközgyűlést tartott a társaság Drugeth-téri székházának újjáalakított tanácstermében. Az ünnepi ülésen jelen voltak a Tudományos Szakosztály tagjai közül: Hodinka Antal, Fenczik Jenő, Iváncsó Elek, Konratovics Irén, Szova Péter, Zatlukál Elemér; a Művészeti és Néprajzi Szakosztály tagjai közül: Erdélyi Béla, Manajló Tivadar, Ortutay Gyula, Zádor Dezső; a Nyelvi és Irodalmi Szakosztály tagjai közül pedig: Boksay Emil, Bonkáló Sándor, Harcsár Miklós, Iliczky Sándor, Márkus Sándor, Murányi János, Popovics László, Sztripszky Hiador és Sztripszky Konstantin.

A díszközgyűlésen részt vett Kozma Miklós Kárpátalja kormányzói biztosa, Hóman Bálint kultuszminiszter, Sztojka Sándor munkácsi gör. kat. püspök, Kárpátaljának nagyszámú ruszin intelligenciája s a magyar közélet számos kiválósága.

Hodinka Antal, elnök magyar, majd ruszin megnyitó beszédben üdvözölte a megjelent előkelőségeket, majd köszönetét fejezte ki Kozma Miklós, kormányzói biztosnak a társaság megalakításáért, ígérve, hogy az a magára vállalt kötelezettségeket a jövőben teljesíteni fogja. Elnöki székfoglalójában különösképpen rámutatott Hodinka ar-

Зъ святочного собрания Подкарп. Общества Наукъ подержаного дня 25-го мая 1941 р. Въ першомъ ряду зъ лѣва на право: 1. Превсходительна Панѣ витязь Николая *Козлова* зъ Левелду, 2. регентский комиссаръ Подкарпатья витязь Николай *Козма* зъ Левелду, 3. м. кор. министеръ культу Валентинъ *Гоманъ*, 4. греко-кат. епископъ мукачевской епархіѣ Александръ *Стоика*.

A Kárpátaljai Tudományos Társaság 1941 május 25-én tartott díszközgyűléséről. Az első sorban balról jobbra: 1. vitéz leveldi *Kozma Miklósné* Ónagyméltósága, 2. vitéz leveldi *Kozma Miklós* Kárpátalja kormányzói biztosa, 3. *Hóman Bálint* m. kir. kultuszminiszter, 4. *Sztojka Sándor* munkácsi gör. kat. püspök.

Президія святочного собрания Подкарпатского Общества Наукъ зъ дня 25-го мая 1941 р. Зъ лѣва на право: 1. головной совѣтдатель Александръ *Ильницький*, председатель Языково-Литературной секціѣ П. О. Н., 2. архидіаконъ Ириней *Конратовичъ*, подпредседатель П. О. Н., 3. универз. проф. Антоній *Годника*, председатель П. О. Н., 4. Иванъ *Гарайда* дѣл. директоръ П. О. Н.

Az elnöki emelvény a Kárpátaljai Tudományos Társaság 1941 május 25-én tartott díszközgyűléséről. Balról jobbra: 1. *Iliczky Sándor* főtanácsadó, a K. T. T. Nyelvi és Irodalmi Szakosztályának elnöke, 2. *Konratovics Irén* főesperes, a K. T. T. alelnöke, 3. *Hodinka Antal* egyetemi tanár, a K. T. T. elnöke, 4. *Harajda János* a K. T. T. ügyv. igazgatója.

му не треба опиратися ани на великорусский, они на украинский языки, але вытворенный изъ тутешнього, черезъ столѣтя розвинувшогося языка.

Въ отвѣди регент. комиссаръ Николай Козма выдвигнувъ, что до него найлѣпшѣ одиницѣ руського народа звернулися зъ желаніемъ, чтобы заложилось Общество: Сему желанію, котрое выходитъ изъ культурной жажды, прогресса и желанія чьось высшого стався посередникомъ у мадярского правительства, впервыхъ у пана министра культа. Министръ культу отъ першой хвилѣ не только показавъ порозумѣня, но подавъ всяку помочь. Тому днесъ Николай Козма на святочномъ основаніи Подк. Общества Наукъ, витае присутного министра культу.

Послѣ сего министр культу Балинтъ Гоманъ сказавъ бесѣду. Въ своей поглядомъ историка указавъ на то, что руський и мадярскій народы въ карпатской котловинѣ звязують довгѣ столѣтя, спольно исторично минувшость и культурный розвитокъ; о філозофію и предвѣдѣньемъ державного мужа ствердивъ, что въ рамкахъ мадярской спольности житя русины творять народну единицу и якъ сяка мае право на воздержаня и розвиваня своей народности. языка, культуры, художества и форми житя. За цѣнну бесѣду министра культу, котра была принята одушевленьемъ, подяковавъ Антоній Годинка.

Послѣ сего директоръ Общества др. Иванъ Гарайда перечитавъ привитаючѣ телеграммы и письма, межи котрыми были письмо до Общества отъ архіепископа Антонія Паппа, якъ такожъ епископа Александра Стойки. Директоры и проффесорскѣ корпораціѣ богословской семинаріѣ, такожъ учительскихъ семинарій въ руськомъ и мадярскомъ переписѣ высказали подяку за грамматику Подк. Общества Наукъ.

Потомъ выбрали членовъ господарской и ревизійной комиссіѣ и то до господарской комиссіѣ: Александра Ильницького, Принея Контратовича, Стефана Шишку и Ивана Гарайду, до ревизійной комиссіѣ: Петра Сову, Федора Манайла и Ивана Муранія, а прокураторомъ Общества Стефана Шишку. Потомъ при величез-

ра, hogy meg kell teremteni a ruszin nép olyan sajátos irodalmi nyelvét, amely sem a nagyorosz, sem az ukrán nyelvre, hanem az itteni nép között évszázadok során kifejlődött ruszin népi nyelvre támaszkodva alakulhat ki.

Válaszában Kozma Miklós, kormányzói biztos hangsúlyozta, hogy hozzá a ruszin nép legjobbjai fordultak azzal a kívánsággal, hogy a társaság megalakulhasson. Ő ennek a kívánságnak, amely kultúrszomjából eredt, haladni-akarásból és valami magasabb iránti vágyból indult ki, tolmácsolója lett a magyar kormánynál, elsősorban a kultuszminiszternél. A kultuszminiszter az első perctől fogva morális s egyéb vonatkozásban nemcsak megértést tanúsított, de minden segítséget megadott. Ezért Kozma Miklós ma, a Kárpátaljai Tudományos Társaság ünnepélyes megalakulásán üdvözlétét és háláját tolmácsolja a jelenlevő kultuszminiszternek.

Ezután Hóman Bálint, kultuszminiszter emelkedett szólásra. Beszédében a történetíró szemléletével rámutatott arra, hogy a ruszin és a magyar népet a Kárpátok medencéjében, évszázadok óta közös történelmi múlt és kultúrfejlődés fűzi össze; államférfiúi bölcseségével és előrelátásával pedig határozottan leszögezte, hogy a magyar életközösség keretében a ruszinság népi egyed s mint ilyennek joga van a maga népisége, nyelve, műveltsége, életformája fenntartásához s további ápolásához. A lelkesen fogadott szavak után Hodinka Antal mondott köszönetet a kultuszminiszter értékes beszédeért.

Majd Harajda János, a Társaság ügyv. igazgatója olvasta fel a beérkezett táviratokat és leveleket, köztük Papp Antal érseknek, valamint Sztojka Sándor megyéspüspöknek a Társasághoz intézett üdvözlő leveleit. A papnevelő intézet, valamint a tanító- és tanítónőképzőintézet igazgatói és tanári kara, külön ruszin és magyar nyelvű átiratban fejezték ki hálájukat a Kárpátaljai Tudományos Társaság nyelvtanáért.

A gazdasági és számvizsgáló bizottság tagjait választották meg ezután, még pedig a gazdasági bizottságba II-

ной оваціи за почетныхъ членовъ Общества выбрали министра культу Балинта Гомана и Николая Козму.

Послѣ выборовъ Александръ Ильницький, председатель литературной и языковой секціи реферовавъ про завдана руськой культурной политики. Въ своемъ рефератѣ высказавъ свое становище относительно руського народного литературного языка, до службы котрого мае стати, якъ старый, такъ и молодой руський интелектуаль, письменники, руськое вихованя, художество, а особливо зъ нимъ звязанный руський народный театр и иншѣ галузи руського культурного жия. Пересвѣдчаючими аргументами предложивъ передъ насъ можливости и многообѣщующѣ перспективы мадарско-руського суспольного и культурного жия.

Послѣ сего реферату, котрый публика приняла зъ великимъ вдоволеньемъ, привѣтствовавъ въ имени Культурного Общества Сѣверныхъ Земель университетский професоръ Ернестъ Флахбарть и заакцентовавъ, что есть потреба спольной працѣ межи обома обществами. Папский коморникъ Николай Анталъ въ имени Литературного Общества Дьендешія привитавъ Подкарпатское Общество Наукъ. Потомъ подпредседатель намѣстникъ Приней Кднтрадовичъ сказавъ коротку закрывающую рѣчь. Подяковавъ присутность высокихъ гостей и пообѣщавъ, что и въ будучности буде ихъ змаганьемъ подкарпатский народъ виховати и везти въ моральности и въ національномъ дусѣ, и то въ правдивомъ святостефанскомъ дусѣ. Потомъ окреме подяковавъ регентскому комиссарю, безъ стараня котрого — якъ сказавъ — и не было бы Общества Наукъ и не было бы культурного жия на Подкарпату. Наконецъ пригадавъ смерть правдивого приятеля руського народа графа Павла Телеки и молодого мерця Общества Стефана Гладоника, котрого имя увѣковѣчили протоколярно.

Святочное собраніе закончилось отпѣваньемъ мадарского и руського гимновъ.

niczky Sándort, Konratovics Irént, Siska Istvánt, Harajda Jánost, a számvizsgáló bizottságba Szova Pétert, Manajló Tivadart s Murányi Jánost, a Társaság ügyészének pedig Siska Istvánt választották meg. Ezután zajos éljenzés közölte Kozma Miklós, kormányzó biztost és Hóman Bálint, kultuszminisztert a Társaság tiszteletbeli tagjaivá választották.

A választások után Illiczky Sándor szakosztályi elnök, a ruszin kultúrpolitika feladatairól adott elő. Felolvasásában hitet tett a kárpátaljai ruszin nép kulturális és nyelvi irányzata mellett, amelynek szolgálatába kell, hogy álljon az öreg és ifjú ruszin értelmiség, az írói gárda, a ruszin nevelés, tudomány, művészet, különösen az ezzel kapcsolatos ruszin színjátszás és a ruszin kultúrellet számos más ága. Meggyőző erővel tárta elének a vállvetett magyar—ruszin társadalmi és kultúr-munka lehetőségeit és mindkét részről sokat ígérő perspektívát.

Nagy tetszéssel fogadott előadása után Flachbart Ernő, egyetemi tanár, a Felvidéki Tudományos Társaság üdvözlését tolmácsolta s hangoztatta, hogy a két társulat között közös munkára van szükség. Antal Miklós, pápai kamarás, a Gyöngyösi Irodalmi Társaság nevében köszöntötte a Kárpátaljai Tudományos Társaságot.

Végezetül Konratovics Irén, főesperes, alelnök mondott rövid záróbeszédet. Köszönetet mondott a magas vendégek megjelenéséért és ígéretet tett arra, hogy törekvéseik főcélja a jövőben is ugyanaz lesz: a kárpátaljai népet erkölcsösségben és hazafias szellemen, mégpedig az igazi szentistváni gondolat szellemében nevelni és vezetni. Majd külön köszönetet mondott a kormányzó biztosnak, akinek gondoskodása nélkül — mint mondotta — nincs Tudományos Társaság és nincs ruszin kulturális élet Kárpátalján. A ruszin nép igaz barátja, Teleki Pál gróf és a Társaság fiatal halottja, Hladonik István haláláról emlékezett meg végül, akinek emlékét jegyzőkönyvileg örökítették meg.

A díszközgyűlés a magyar és ruszin himnuszok eléneklésével ért véget.

† СТЕФАНЪ ГЛАДОНИКЪ
(1914—1941)

Перший мертвецъ Подкарпатского Общества Наукъ, котораго мы дня 7-го мая зъ правдивымъ и глубокимъ сповучагнемъ отправадили на послѣдну дорогу до цвинтаря въ замковой загародѣ.

Бывъ молодымъ и многообѣщующимъ талантомъ. Происходящъ зъ подкарпатской грекокатолицкой священнической родины. Своѣ гимназиональнѣ студіѣ скончивъ въ Мункачѣ, а теологию въ Унгварѣ. Музычнѣ своѣ студіѣ зачавъ на пражской консерваторіи, а докончивъ въ Будапештѣ. Яко молодой теологъ, стався диригентомъ славного хору при катедральномъ храмѣ въ Унгварѣ и бывъ професоромъ музыки унгарского кор. гр. кат. лицея и учительской сминаріѣ. Зорганізовавъ и бывъ диригентомъ мужеского хору »Верховина«, котрый на международномъ спѣвацькомъ фестивалѣ въ Кашша выгравъ другу цѣну, а концертовавъ изъ успѣхомъ на евхаристичномъ свѣтовомъ конгрессѣ въ 1938 р. въ Будапештѣ, потомъ въ часѣ присоединенія Подк. въ 1939 р. и въ больше городахъ нашей отчины.

Гладоникъ бывъ залюбленный до подкарпатскихъ руськихъ народныхъ пѣсень. Мавъ велику коллекцію красшихъ надъ красшими руськими пѣснями и онъ самъ много руськихъ пѣсень скомпоновавъ, котрѣ мы дуже часто чули зъ мадярского радія. Одинъ рокъ бывъ хворимъ. Не позераючи на свою тяжку хвороту, еще и на смертельной постели компоновавъ и порядковавъ своѣ композиціѣ, котрѣ хотѣвъ предложити Подкарпатскому Обществу Наукъ. Але провѣдѣніе божое недозволило, чтобы своѣ планы совершивъ, и дня 5-го мая сего року спокойно скончався. Похоронъ зъ епископского храма отправивъ епископъ Александеръ Стойка при повной асистенціи капитулы. Спѣвавъ хоръ богослововъ, прощаючи отъ своего бывшего диригента. Въ катедральномъ храмѣ заслуги помершого удостоивъ каноникъ Александеръ Хира, а при гробѣ отклонилися отъ него профессоры и ученики гр. кат. учительской сминаріѣ. Отъ усопшого въ имени Подкарпатского Общества Наукъ попращавя подпресѣдатель Иренеи Конратовичъ.

Вѣчная ему память!

И. К.

† HLADONIK ISTVÁN
(1914—1941)

A Kárpátaljai Tudományos Társaságnak első halottja, kit igaz, mély részvétellel kísértünk május hó 7-én utolsó útján az ungvári vári sírkertbe.

Fiatal, amellest sokatigérő tehetség volt. Kárpátaljai görögkatolikus papi családból származott. Gimnáziumi tanulmányait Munkácson, a teológiát pedig Ungváron végezte. Zenei tanulmányait a prágai konzervatóriumon kezdte s Budapesten fejezte be. Mint fiatal papnövendék karnagya lett az ungvári görögkatolikus székesegyház híres aranyérmes énekkarának s zene-tanára volt az ungvári kir. gör. kat. liceumnak. Megszervezte és karnagya volt a „Verchovina“ férfikarnak, mely a kassai nemzetközi dalversenyen a második díjat nyerte el s Budapesten az 1938. évi eucharisztikus világkongresszuson, majd Kárpátaljának 1939. évi visszatérésekor, és hazánk több városában is nagy sikerrel hangversenyezett.

Hladonik a kárpátaljai ruszin népdalnak volt a szerelmese. Nagy gyűjteménye volt a szebbnél-szebben hangzó ruszin dalokból s ő maga is sok szép ruszin dalt komponált, melyeket a magyar rádióban igen gyakran hallottunk. Egy évig betegeskedett. Súlyos betegsége dacára még a halálos ágyon is komponált s rendezte szerzeményeit, melyeket a Tudományos Társaságnak akart felajánlani. Az isteni Gondviselés azonban nem engedte meg, hogy terveit megvalósítsa, ez év májusának 5. napján csendesen elhunyt.

Temetését a püspöki székesegyházból Sztojka Sándor püspök végezte, a teljes káptalan asszisztenciája mellett. A papnövendékek kara énekelt, búcsúzza karnagyától. A székesegyházban Chira Sándor kanonok méltatta az elhunyt érdemeit, a sírnál pedig a gör. kat. liceum tanári kara és ifjúsága búcsuzott tőle. A Kárpátaljai Tudományos Társaság nevében Konratovics Irén alelnök vett búcsút a távozótól.

Nyugodjék békében!

K. I.

**S. E. NIKOLAUS V. KOZMA,
REICHsverweserlicher
KOMMISSAR FÜR DAS KARPA-
THENLAND: REDE ABGEHAL-
TEN AN DER GRÜNDUNGSSIT-
ZUNG DER KARPATHENLÄN-
DISCHEN WISSENSCHAFTLI-
SCHEN GESELLSCHAFT.**

Nikolaus von Kozma, Reichsverweserlicher Kommissar für das Karpathenland, macht in der Rede, welche er am 26. Jänner 1941. in der Gründungssitzung der Gesellschaft hielt, die Aufgaben und die Bedeutung der Gesellschaft bekannt. Er betont, dass die Karpathenländische Wissenschaftliche Gesellschaft aus diesem Zwecke gegründet wurde, um den kulturellen Interessen und Werten des Karpathenlandes und des ruthenischen Volkes zu dienen und diese zu schützen.

Als Forderung der segensreichen Arbeit der Gesellschaft stellt er fest, dass von der Arbeit der Gesellschaft alle Beziehungen, die nicht wissenschaftlich, literarisch oder künstlerisch sind, fern bleiben müssen. Im Rahmen der Gesellschaft hat also keine Tagespolitik eine Berechtigung. Die zweite Forderung ist, dem selbständigen Volkstum der Ruthenen, seiner eigentümlichen Kultur und Sprache, auf einem aufrichtigen und geraden Wege, ohne irgendwelche politische oder kulturelle Nebenziele zu dienen.

Die Karpathenländische Wissenschaftliche Gesellschaft wird ihre Wirksamkeit in drei Sektionen entfalten. Diese sind: 1. Wissenschaftliche Sektion, 2. Sektion für Kunst und Volkskunde, 3. Sektion für die ruthenische Sprache und Literatur. Die Zahl der Mitglieder wurde in 35 festgesetzt.

In seiner Rede wies der Reichsverweserliche Kommissar darauf hin, dass dank der ungarischen Regierung und der ungarischen Gesellschaft, die materiellen Bedingungen für die Wissenschaftliche Gesellschaft geschaffen sind. Er betonte weiter, dass das ru-

**S. E. NICOLAS DE KOZMA,
COMMISSAIRE DU RÉGENT
POUR LA RÉGION SUBCARPA-
THIQUE: DISCOURS PRONON-
CÉ À LA SÉANCE CONSTITU-
TIVE DE LA SOCIÉTÉ SCIENTI-
FIQUE DE SUBCARPATHIE.**

Le commissaire du Régent pour la Région Subcarpathique, Nicolas de Kozma, fondateur de la Société Scientifique de Subcarpathie, expose dans son discours prononcé à la séance constitutive de la Société le 16 janvier 1941, le but et les devoirs de la Société. Il souligne que la Société est destinée à servir et à défendre les valeurs de la culture subcarpathique et ruthène.

Le commissaire du Régent a précisé qu'aucun rapport politique ne peut troubler le travail scientifique, littéraire et artistique de la Société et son travail doit servir l'idée du peuple sui generis ruthène, sa culture et sa langue spécifique. Ce travail doit être développé par une voie directe, sans arrière-pensées politiques ou culturelles.

Trois sections composeront la Société: la section scientifique; celle des artes et d'ethnographie; et la section linguistique et littéraire ruthène. Le nombre des membres est fixé en 35.

Pour terminer, le commissaire du Régent a déclaré que le gouvernement hongrois a créé les bases financières de cette Société de grande envergure

thenische Volk von der Gesellschaft und von der um die Gesellschaft versammelten eigenen Intelligenz den Dienst seiner wahren Kultur erwarde.

**S. E. ALEXANDER SZTOJKA,
GR. KATH. BISCHOF VON MUN-
KÁCS: BEGRÜSSUNG AN DIE
KARPATHENLÄNDISCHE
WISSENSCHAFTLICHE
GESELLSCHAFT.**

Mgr. Alexander Sztojka, Bischof von Munkács, gibt bei dem Erscheinen des ersten geistigen Produktes der Gesellschaft seiner Freude Ausdruck, dass die wichtigste Aufgabe der Gesellschaft die Hebung der Kultur des ruthenischen Volkes sein wird, welches Volk zum Land des Heiligen Stephan immer treu gewesen war. Als oberster Seelenhirt seines Volkes drückt er den Wunsch aus, dass die Wirksamkeit der Wissenschaftlichen Gesellschaft vor allem belehrend sein soll. Gleichzeitig aber soll sie die Pflegestätte des religiösen, sittlichen und gesellschaftlichen Lebens, sowie der wahren Vaterlands-
liebe sein.

Anton Hodinka :

**UNSERE THEOLOGEN
IN NAGYSZOMBAT
VON 1722 BIS 1760. (18—29)**

Bis zur Gründung der Theologie in Ungvár, studierten die griechisch-katholischen Theologen an verschiedenen theologischen Schulen Ungarns. Allein die grösste Zahl studierte in Nagyszombat, dank der für sie gegründeten Stiftung „Jania“. Der Verfasser dieses Artikels gibt uns — auf Grund des Materials aus dem Archiv von Pécs — die Namen aller jener Theologen, welche von 1722 bis 1760 dort studierten. Es waren ihrer 25. Weiter gibt uns der Verfasser Berichte über die Tätigkeit dieser Theologen als Seelsorger.

et maintenant le peuple ruthène que la Société et la classe intellectuelle ruthène groupée autour de cette fondation importante ne servira que sa vraie culture.

**S. E. ALEXANDRE SZTOJKA,
ÉVÊQUE CATH. GR. DE MUN-
KÁCS: LETTRE DE FÉLICITA-
TION À LA SOCIÉTÉ SCIENTI-
FIQUE DE SUBCARTHIE.**

Mgr Alexandre Sztojka, évêque cath. grec de Munkács fait des vœux que, le premier fruit du travail de la Société venant voir le jour, la Société puisse remplir sa tâche en rehaussant le niveau culturel du peuple ruthène, toujours fidèle à la patrie de saint Étienne. Chef spirituel de son peuple, il souhaite que la Société Scientifique puisse diriger ses travaux dans le sens propagatif des sciences, mais cultiver en même temps la vie religieuse, morale et sociale, ains que le vrai amour de la patrie.

Antoine Hodinka :

**NOS SÉMINARISTES
A NAGYSZOMBAT
1722—1760. (18—29)**

Les séminaristes gréco-catholiques, jusqu'à la fondation du séminaire d'Ungvár, avaient fait leurs études aux autres séminaires de Hongrie. La plupart d'eux avaient fréquenté celui de Nagyszombat, grâce à la fondation spéciale „Jania“. D'après les documents des Archives épiscopales de Pécs, l'auteur de l'article énumère les noms des 25 séminaristes qui avaient été inscrits à Nagyszombat entre 1722 et 1760. L'auteur nous fait ensuite connaître leur fonction pastorale ultérieure.

Alexander Illiczky:

**GRAF L. TELEKI UND SEINE
GÜTER IN MÁRAMAROS.
(1751—1780) (30—43)**

Auf Grund der bisher noch nicht veröffentlichten Briefe des Grafen Ladislaus Teleki, gibt uns Alexander Illiczky kurze Auszüge aus den wichtigsten wirtschaftlichen Instruktionen des Grafen an seinen Gutsverwalter. Aus diesen Briefen ist zu sehen, dass der Graf gut wirtschaftete: er gründete eine Papierfabrik, eine Spinnerei, liess die Kinder seiner Leibeigenen ein Handwerk lernen, und interessierte sich allgemein für alle Fragen, welche seinen Besitz betrafen. Ausserdem unterstützte er freigebig die reformierte Kirche. Schliesslich veröffentlicht der Verfasser drei sehr charakteristische Briefe des Grafen.

Ireneus Konratovics:

**NEUE WEGE
DER KARPATHENLÄNDISCHEN
HISTORIOGRAPHIE. (44—53)**

Mit der Geschichte der karpathenländischen Ruthenen befassten sich bis zum Anfang des XX. Jh. vorwiegend Historiker — Dilettanten. Diese beschmutzten unsere Geschichte mit verschiedenen unrichtigen Folgerungen und Fälschungen. Die erste Revision der bisherigen Ergebnisse nahm A. Hodinka vor, welcher die Bedeutung des Fürsten Theodor Korjatovics auf das entsprechende Niveau herabsetzte, und die Theorie über uns, als Ureinwohner, erschütterte. Noch mehr tat der Historiker A. Petrov. Er beleuchtete richtig die romantischen Seiten unserer Geschichte und schloss aus ihr alle falschen Folgerungen aus. Der Verfasser dieser Abhandlung ruft die Historiker auf, auf Grund neuer Stoffe und neuer Ansichten, die wahre Geschichte der Ruthenen zu schreiben. Das ist die Arbeit der jungen Generation.

Alexander Bonkáló:

**DIE RUTHENISCHE
LITERATURSPRACHE. (54—71)**

Von der Literatursprache eines jeden Volkes fordern wir, dass sie für jeden

Alexandre Illiczky:

**LE COMTE LADISLAS TELEKI
ET SES DOMAINES EN MÁ-
RAMAROS. (1751—1780) (30—43)**

D'après les lettres encore inédites du comte L. Teleki, A. Illiczky donne quelques brefs extraits des instructions économiques du comte adressées à son régisseur. En lisant ces lettres, on peut constater combien Teleki a été bon maître: il a fait installer une papeterie et une maison de tissage; a fait introduire les métiers chez les enfants de ses vassaux; il s'est intéressé à toutes les affaires de ses propriétés, subventionnant toujours généreusement l'Église réformée. — Enfin l'auteur publie les trois lettres plus caractéristiques du comte.

Irénée Konratovics:

**TENDANCES NOUVELLES
DE L'HISTORIOGRAPHIE
SUBCARPATIQUE. (44—53)**

Jusqu'au début du XX-e siècle l'histoire du peuple ruthène n'a été traitée que par des historiens dilettants. Aussi, notre histoire fut-elle mêlée de documents apocryphes et d'argumentations fausses. La première révision des constatations antérieures a été faite par A. Hodinka, réduisant l'importance du comte Fedor Koriatovics à sa valeur réelle et battant en brèche la théorie des indigènes ruthènes dans ce pays. L'historien A. Petrov en a fait davantage. Il a consciencieusement éclairé les détails romantiques de notre histoire et en a éliminé toutes les fausses argumentations. — L'auteur invite les historiens à rétablir la véritable histoire des Ruthènes, appuyée sur de documents et de points de vue nouveaux. Voilà le devoir de la nouvelle génération.

Alexandre Bonkáló:

**LA LANGUE
LITTÉRAIRE RUTHÈNE. (54—71)**

On exige de la langue littéraire de tous les peuples d'être compréhensible

verständlich sein soll. Die Literatursprachen entstanden auf zweierlei Art: auf Grund ihrer geographischen Lage (französische) oder durch Zusammenfassung der Mundarten (deutsche). Weiter gibt uns der Verfasser die Geschichte der slavischen Literatursprachen. Die grossrussische Literatursprache ist die altslavische Sprache, eingepasst in den Rahmen der Moskauer Mundart. Die ukrainische Literatursprache entstand auf Grund der Volksmundart, welche sich unter dem Einfluss der westeuropäischen Kultur und besonders der polnischen Sprache entwickelte. Die ruthenische Literatursprache ist die ruthenische Volkssprache, eingepasst in den Rahmen der slavischen Kirchensprache. Die ruthenische Literatursprache entwickelte sich unabhängig von den Sprachen anderer östlicher slavischer Völker.

Johann Harajda:

**BEITRÄGE ZUR ERKLÄRUNG
UNSERER ORSTNAMEN. (72—85)**

Der Verfasser berührt in diesem filologischen Artikel neue Probleme in der ruthenischen Filologie: er behandelt unsere Ortsnamen von der sprachlichen Seite. Im ersten Teile dieser Abhandlung gibt er die Probe der Klassifikation der Ortsnamen. Alle Ortsnamen teilt er in drei Gruppen ein: 1. Namen, welche aus den natürlichen Eigenschaften der Umgebung entstanden, 2. Namen, welche aus Eigennamen entstanden, 3. Namen, welche nicht in diese zwei Gruppen gehören. Im zweiten Teile gibt er die sprachliche Analyse einiger Ortsnamen.

Franz Potusnyák:

**DAS FEUER
IM VOLKSGLAUBEN.
(86—113)**

Der Verfasser sucht den Zusammenhang zwischen dem heutigen Volksglauben der Ruthenen und dessen alten Urelementen zu finden, welche sich bis auf heute am ausdrücklichsten in den Festen des Feuers erhalten haben und so einen grossen Teil der Volk-

pour tout le monde. Les langues littéraires se forment de deux manières: 1. selon leur conditions géographiques (le français), 2. par la fusion de plusieurs dialectes (l'allemand). — L'auteur traite l'histoire des langues slaves. Le grand'russe n'est que l'ancien slave incrusté dans le dialecte moscovite. La langue littéraire ucraïenne est dérivée du dialecte vulgaire influencé par la civilisation occidentale et la langue polonaise. La langue littéraire ruthène est la langue du peuple, formée et réglée par la langue slave ecclésiastique. La langue littéraire ruthène s'est développée indépendamment de celle des autres peuples slaves.

Jean Harajda:

**DOCUMENTS CONCERNANT
NOS NOMS TOPOGRAPHIQUES.
(72—85)**

L'auteur de cette étude philologique traite des problèmes nouveaux dans la philologie ruthène: il analyse les noms topographiques du point de vue linguistique. Dans la première partie il essaie de classifier les dénominations, formant trois groupes: 1. dénominations qui viennent des dispositions naturelles du lieu et des environs, 2. ceux qui dérivent de substantifs, 3. ceux qui n'appartiennent ni aux premiers ni aux seconds. Dans la deuxième partie l'auteur fait l'analyse linguistique de quelques dénominations.

Fr. Potusnyák:

**LE FEU DANS
LA CROYANCE POPULAIRE.
(86—113)**

L'auteur cherche les rapports entre les croyances populaires d'aujourd'hui des Ruthènes et les anciens éléments de celles-ci. Les éléments primitifs vraiment plastiques se sont le mieux conservés dans les fêtes du feu, ce qui fait voir par conséquent les éléments

philosophie bilden. Das Feuer fällt, als grosses magisches Element, in den magischen Wirkungskreis der Sonne und des Mondes. Darum ist das Feuer etwas heiliges. Ihm wird fast göttliche Ehre bezeugt. Es ist das Mittel im Kampfe der lichten Welt mit der dunklen, dämonischen, welche es ausschaltet und vernichtet. Der inneren Bedeutung nach teilt sich das Feuer in irdisches, himmlisches und elementares. Der Unterschied zwischen ihnen ist nur der, dass ihre Wirkung, Reinheit und Vollkommenheit durch die Nähe zur Urquelle — zur Sonne — bestimmt ist.

Alexander Hrabár:

RAUBVÖGEL IM KARPATHENLANDE. (114—147)

Der Verfasser schickt voraus, dass die Mitteilungen dieser Abhandlung, — was Mass, Lebensweise und Ernährung betrifft — auf eigener Erfahrung und Beobachtung beruhen, und sich auf das Karpathenland beziehen. Er befasst sich vor allem mit der inneren körperlichen Struktur der Raubvögel. Bei dem Skelett hebt er die grosse Bedeutung des Beckenknochens für die Klassifizierung hervor. Die Raubvögel des Karpathenlandes haben dreierlei Typen von Beckenknochen: mit sehr breiter und flacher Oberfläche und sehr unentwickelter Randschneide (processus ischiadicus) — (Pandion); mit schmalerer, flacher Oberfläche und schwacher Randschneide (Falco, milvus); endlich mit tiefgefurchter Oberfläche und stark entwickelter Randschneide (Aquila, Accipiter, Buteo, Circus etc.).

Diese Skeletteile sind im engen Zusammenhang mit der Lebensweise des Tieres und der Entwicklung der Beinmuskeln. Der Verfasser hebt den Zusammenhang zwischen der Lebens- und Ernährungsweise des Tieres, und dem Bau des Flügels und Beines hervor. — Befasst sich eingehend mit der Lebensweise der Tiere. Erwähnt die Möglichkeit ihrer Gefangenhaltung. Beschäftigt sich mit der wirtschaftlichen Bedeutung der Raubvögel und

de la philosophie populaire aussi. Phénomène important magique, le feu fait partie du rayon d'action magique, du Soleil et de la Lune. Or, phénomène sacré, il est l'objet d'un culte quasi divin. C'est une arme dans la lutte du monde de la lumière contre le monde démoniaque des ténèbres; celui-là le supprime et l'écrase. Le feu, en son sens intérieur, se divise en des éléments terrestre, céleste et physique. La différence entre ces divers éléments est que leur fonction, leur clarté et leur perfection sont déterminées par leur proximité à la source primitive qu'est le Soleil.

Alexandre Hrabár:

OISEAUX DE PROIE EN SUBCARTHIE. (114—147)

L'auteur souligne en préambule que les données de l'oeuvre: proportions, vie, nourriture sont publiées en se basant sur ses propres observations et constatations et ont rapport sur la région Subcarpathique. Il s'occupe d'abord de la structure intérieure du corps des oiseaux de proie. Parlant du squelet, il souligne l'importance du pelvis pour la classification. Les oiseaux de proie subcarpathiques ont trois types du pelvis: l'un très large à la surface et au processus ischiaticus très peu développé (Pandion); l'autre plus étroit, mais toujours plate avec surface plate et processus faible (Falco, Milvus) enfin le troisième profondément fourché à la surface, avec processus fortement développé. (Aquila, Accipiter, Buteo, Circus &c.) Ces parties du squelet sont en rapport étroit avec la vie de l'animal et avec le développement des muscles du pied. Il s'occupe au détail du rapport existant entre la vie, la nourriture de l'animal et la structure de l'aile et du pied. S'étend substantiellement sur la vie de ces oiseaux et sur la possibilité de les garder en captivité. Met en relief leur importance du

betont ihren Nutzen in der Landwirtschaft. Endlich empfiehlt er den wirksameren und strengeren Schutz einiger schon seltener, oder seltener werdenden Raubvögel und schliesst damit den ersten Teil seiner Abhandlung.

СПИСЪ КНИЖОКЪ ПРИСЛАНЫХЪ ДО РЕДАКЦІЪ

AJTAY JÓZSEF: A DUNAMEDENCE ÉS MAGYARORSZÁG SORSKÖZÖSSÉGE. A Magyar Nemzeti Szövetség kiadása. Budapest, 1936.

A TRIANONI BÉKESZERZŐDÉS a nemzetközi béke és biztonság, valamint a nemzetek együttműködése szempontjából. A Magyar Jogászegylet kiadása. Budapest, 1931.

A MAGYAROK VILÁGSZÖVETSÉGÉNEK ALAPSZABÁLYAI. Budapest, 1938.

A MAGYAROK II. VILÁGKONGRESSZUSÁNAK TÁRGYALÁSAI. Budapesten, 1938 augusztus 16—19. A Magyarok Világszövetsége Központi Irodájának kiadása. Felelős kiadó: dr. Nagy Károly.

A VISSZACSATOLT FELVIDÉK ÉS RUTÉNFÖLD CIMTÁRA. Kiadja a Stud. (Statiztikai Tudósító). Budapest, 1939.

A MISKOLCI GÖR. SZERT. KATH. APOSTOLI KORMÁNYZÓSÁG. TÖRTÉNETE, TERÜLETI ÉS SZEMÉLYI ADATAI. Fennállásának 15 éves évfordulóján. Miskolc, 1940.

A SIKETNÉMÁK UNGVÁRI M. KIR. ÁLLAMI INTÉZETÉNEK ÉVKÖNY-

point de vue de l'agriculture et, recommandant la protection plus efficace et plus sévère de quelques oiseaux de proie rares ou disparaissant, il termine la première partie de son étude.

A SZERKESZTŐSÉGHEZ BEKÜLDÖTT KÖNYVEK JEGYZÉKE

VE AZ 1940—41. ISKOLAI ÉVRÖL. Ungvár, 1941.

BEKE LÁSZLÓ: MEZŐGAZDASÁGUNK IRÁNYÍTÁSÁNAK ALAPJAI. A M. kir. Földművelésügyi Minisztérium által jóváhagyott III-ik kiadás. Budapest, 1941.

BETHLEN PÁL dr. gróf: MIT TETT TISZA ISTVÁN ERDÉLYÉRT. Budapest, 1940.

BALOGH-BEÉRY LÁSZLÓ: A MAGYAR-LENGYEL KÖZÖS HATÁR ÉS A RUTÉN TERÜLET. A Magyar Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Lengyelbarát Egyesülete kiadása. Budapest, 1936.

BARKÓCZY BÉLA—KLOPSCH: DER HEIMZUG DER ARMEE DES GENERALFELDMARSCHALLS VON MACKENSEN DURCH UNGARN, NACH DEM ZUSAMMENBRUCH. Ausgabe des Ungarischen Nationalbundes. Budapest, 1928.

BEM APÓRÓL. Visszaemlékezések Bem József tábornokra. Gróf Bem Kosbán Vladimir írta, Korompay Mánó fordította. A Magyar Nemzeti Szövetség kiadása. Budapest, 1934.

- BEREGHY ALBERT: RUTHÉN KÉRDÉS ÉS AZ INTEGRITÁS.** Budapest, 1933.
- BEREGHY ALBERT: A FRANCIA POLITIKA ÉS MAGYARORSZÁG.** Budapest, 1934.
- CORVINA.** Rassegna italo-ungherese diretta da Tiberio Gerevich e Luigi Zambra. Maggio, 1940/XVIII.
- DARÁS GÁBOR dr.: MIT KELL TUDNIA MINDEN MAGYARNAK A RUTÉNEKRŐL? A Magyar Nemzeti Szövetség kiadása.** Budapest, 1938.
- ETÉDI: A FÖLDBIRTOKREFORM A MEGSZÁLLT MAGYAR TERÜLEKEN.** A Magyar Nemzeti Szövetség kiadása. Budapest, 1929.
- FALL ENDRE dr.: JUGOSZLÁVIA ÖSSZEOMLÁSA — A DÉLVIDÉK VISSZATÉRÉSE.** Kiadja a Magyar Revíziós Liga. Budapest, 1941.
- GÜLICH WILHELM: DIE BIBLIOTHEK DES INSTITUTS FÜR WELTWIRTSCHAFT.** Jena, 1939.
- HALLER JÁNOS: NEM! Vezérfonal iskolák részére.** I. füzet. Második javított kiadás. Magyar Nemzeti Szövetség. Budapest.
- HÁROM EGYFELVONÁSOS ifjúsági (iskolai) és műkedvelői előadásra.** Pásztor József: Az árvák, Sándor Pál: A Királyhágó alatt, Szekeres Margit: Fogadalom. Hazafias színpad IV. sorozat. A Magyar Nemzeti Szövetség kiadása. Budapest, 1928.
- HÁROM EGYFELVONÁSOS ifjúsági (iskolai) és műkedvelői előadásra.** Lampérth Géza: Mind hazajönnék, Pásztor József: A tölgyfa, Kozma Imre: Lesz katonafiam. A Magyar Nemzeti Szövetség kiadása. Budapest, 1927.
- KÁRPÁTMEDENCE.** Gazdaságpolitikai szemle. I. évfolyam, 1. szám. 1941 május.
- KOZMA MIKLÓS: KÖZÉLETI MOZAIK (szabadelőadás).** A Gyöngyösi Irodalmi Társaság 1941 március 18-iki ülésén. Ungvár, 1941.
- KISEBBSÉGI KÖRLEVÉL.** (A Pécsi Egyetemi Kisebbségi Intézet közleményei.) V. évfolyam, 1. szám. 1941 január.
- KALONDAY PÁL: II. VÁLASZ A ROMÁN NEMZETI KOMITÉNAK.** Elnyomtuk-e az oláhokat Magyarországon? Magyarország Területi Épségének Védelmi Ligája. Budapest, 1919.
- KISMAGYAROK VERSES KÖNYVE.** Elemi iskolások részére. Napjaink hazafias költői terméséből közrebo csajtja a Magyar Nemzeti Szövetség. A Magyar Nemzeti Szövetség kiadása. Budapest, 1925.
- KÁROLYI SÁNDOR: AZ ISKOLÁN KIVÜLI NÉPOKTATÁS ÉS A NÉPJÓLÉT.** Reformeszmények és javaslatok az iskolán kívüli népoktatás és a társadalmi népjóléti tevékenység köréből. Szatmárnémeti, 1917.
- KNIEZSA ISTVÁN: ZUR GESCHICHTE DER UNGARISCH-SLOWAKISCHEN ETHNISCHEN GRENZE.** Budapest, 1941.
- LÁTHATÁR.** Kisebbségi kultúr szemle, a külföldi magyarok és középeurópai népek szellemi életének figyelője. IX. év, 1. szám. 1941 január.
- LAMPÉRTH GÉZA: MOHÁCS, a mohácsi vész 400-ik évfordulóján.** A Magyar Nemzeti Szövetség kiadása. Budapest, 1926.
- MADÁCH IMRE: TRAGEDIJA CLOVEKA** dramska pesnitev. Zalozba Ljudskih Iger (Komisijska zaloga jugoslovanske knjigarne). Ljubljana, 1940.
- MADJARSKA.** Societas Carpatho-Danubiana. Budapest, 1941.
- MAGYAROROSZ NYELVGYAKORLÓ**

- KÖNYV. Kiadja: A Kárpátaljai Terület Kormányzói Biztosi Hivatal Tanügyi osztálya. Ungvár, 1939.
- VITÉZ MÁTHÉ KÁLMÁN és VOLOS-SYNOVICH DEZSŐ: MAGYAR-RUSZIN NYELVKÖNYV ÉS KISSZÓTÁR A M. KIR. HONVÉDSÉG ÉS LEVENTEOKTATÓK RÉSZÉRE. Kiadja: M. Kir. Honvédelmi Minisztérium. Ungvár, 1940.
- MAGYAROROSZ, SZLOVÁK ÉS ROMÁN POSTAI SZAKKIFEJEZÉSEK. Kiadja a M. Kir. Postavezérgazgatóság. Budapest, 1940.
- OLAY FERENC dr.: MIT TANITANAK A ROMÁNOK! Válasz Kiritescu Constantinnak. Kiadja: A Magyar Nemzeti Szövetség. Budapest, 1935.
- OLAY FERENC dr.: KISEBBSÉGI NÉPOKTATÁS. A Magyar Nemzeti Szövetség kiadása. Budapest, 1935.
- POLNISCHE DOKUMENTE ZUR VORGESHICHTE DES KRIEGES. Erste Folge. Berlin, 1940.
- PECHÁNY ADOLF dr.: A TÓT-KÉRDÉS ALAKULÁSA 1918-IG. Különlenyomat a Külügyi Szemle 1933. évi 2. számából. Magyar Nemzeti Szövetség. Budapest, 1935.
- PROPAGANDA SCHIZMY NA RUSI ZAKARPACKIEJ. Kraków, 1925.
- R. VOZÁRY ALADÁR: ELSZÁLLT A TURUL. Budapest, 1930.
- RÉVAY STEPHAN GRAF: DIE IM BELVEDERE GEZOGENE UNGARISCH-SLOWAKISCHE GRENZE. Budapest, 1941.
- SURÁNYI MIKLÓS: BETHLEN. Történetpolitikai tanulmányok. Singer és Wolfner Irodalmi Intézet R. T. kiadása. Budapest, 1927.
- SZÉLL SÁNDOR: KORMÁNYZÓSÁG ÉS VAJDASÁG. Különlenyomat a Vármegye 1940. augusztus 19-iki számából.
- SZATHMÁRY ISTVÁN: RÁKÓCZI, KÖLTŐI ELBESZÉLÉS 20 ÉNEKBEN. Magyar Nemzeti Szövetség kiadása. Budapest, 1935.
- TELEKI PÁL GRÓF, M. KIR. MINISZTERELNÖK BESZÉDE A MEGAJÁNLÁSI VITÁBAN. Elhangzott az országgyűlési képviselőházban 1940 december 3-án.
- УНГАРИЯ Societas Carpatho-Danubiana. Budapest, 1941.
- VÁRADY IRÉN: KÁRPÁTALJA, BODROG ÉS FELSŐ-TISZA CSAPADÉKVISZONYAI. Szeged, 1939.
- VÁSÁRHELYI GERGELY: A MAGYAR NYELV KÜZDELMES SORSA ERDÉLYBEN. A Magyarosan IV. évfolyamából való különlenyomat. A Magyar Tudományos Akadémia kiadása. Budapest, 1935.
- ФЕДОРОВЪ А. В.: РАДИО И ТЕЛЕВИДѢНИЕ. Ужгородъ, 1941.
- Др. ГАРАЙДА ИВАНЪ: ГРАММАТИКА РУСЬКОГО ЯЗЫКА. Выдана Подкарпатского Общества Наукъ. Унгваръ, 1941.
- ЛИТЕРАТУРНА НЕДѢЛЯ Подкарпатского Общества Наукъ. Р. 1. Ч. 1—12., ст. 104. Унгваръ, 1941.
- МАРКУШЪ АЛЕКСАНДЕРЪ: ПРИНУ ЗАСВАТАЛИ И ИНШЪ ОПОВѢДАНЯ. Выдана Подкарпатского Общества Наукъ. Народна Библиотека ч. 1. Унгваръ, 1941.
- МАРКУШЪ АЛЕКСАНДЕРЪ: ПРИНУ ЗАСВАТАЛИ И ИНШЪ ОПОВѢДАНЯ. 2-ое розширенное выдана. Выдана Подкарпатского Общества Наукъ. Народна Библиотека ч. 1. Унгваръ, 1941.
- NIEBEZPIECZEŃSTWO KORYTARZA CZESKO-ROSYJSKIEGO, KO-

NIECZNOŚĆ GRANICY POLSKO-
WĘGERSKIEJ. Warszawa, 1920.

НЕДЪЛЯ. Обществена новинка. Рочникъ
I. число 1—13. Унгварь, 1941.

ПАСЪЧНИКЪ Ф.: НА БЪЛЫХЪ СКА-
ЛАХЪ. Выданя Подкарпатского Об-
щества Наукъ. Народна Библиотека
ч. 3. Унгварь, 1941.

ПЪПАШЪ ВАСИЛЬ: ЗБОРНИЧОКЪ ГУ-
ЦУЛСКИХЪ НАРОДНЫХЪ ПЪСЕНЬ
КОЛОМЫЙОКЪ. Тячево, 1941.

РУСАКЪ ЮЛІЙ: ПРОГУЛКИ. (разказы).
Библиотека Современныхъ Угрорус-
скихъ Писателей. Ужгородъ, 1941.

РУССКОЕ СЛОВО. Независимая полити-
ческая газета. II. годъ изданія. Н-рѣ
1—76. Унгварь, 1941.

МУРАНИЙ ИВАНЪ: ОПОВЪДАНЯ И БАЙ-
КИ. Выданя Подк. Общества Наукъ.
Народна Библиотека ч. 2. Унгварь,
1941.

РУСЬКА МОЛОДЕЖЬ. Часопись для подк.
молодежи. Выдае Подк. Общество Нау-
къ. Унгварь, 1941., роч. I. ч. 1.,
ст. 16.

I N H A L T

Von der Redaktion — — — — —	2
Begrüßung des Vorsitzenden der Karpathenländischen Wissenschaftlichen Gesellschaft — — — — —	4
Rede des Reichsverweserlichen Kommissars für das Karpathenland <i>Nikolaus von Kozma</i> — — — — —	6
Begrüßungsbrief des Bischofs der Munkácser Diözese, <i>Alexander Sztojka</i> —	16
<i>Anton Hodinka</i> : Unsere Theologen in Nagyszombat von 1722 bis 1760. —	18
<i>Alexander Ilniczky</i> : Graf László Teleki und seine Güter in Máramaros —	30
<i>Ireneus Kontratovics</i> : Neue Wege der karpathenländischen Historiographie —	44
<i>Alexander Bonkáló</i> : Die ruthenische Literatursprache — — — — —	54
<i>Johann Harajda</i> : Beiträge zur Erklärung unserer Ortsnamen — — — — —	72
<i>Franz Potusnyák</i> : Das Feuer im Volksglauben — — — — —	86
<i>Alexander Hrabár</i> : Raubvögel im Karpathenlande — — — — —	114
<i>Alexander Márkus</i> : Man trieb eine Kuh... (Erzählung) — — — — —	148
Bibliographie — — — — —	162
Kulturelle Mitteilungen aus dem Karpathenlande — — — — —	168
Nekrolog — — — — —	187
Deutsche und französische Zusammenfassung der Mitteilungen — — — — —	188
Verzeichnis der an die Redaktion gesandten Bücher — — — — —	193

S O M M A I R E

Avis du Bureau de l'administration — — — — —	2
Discours d'ouverture de M. le Président de la Société S. de Subc. — —	4
Discours de <i>M. Nicolas Kozma</i> , commissaire du Régent pour la Région Subcarpatique — — — — —	6
Lettre de félicitation de Mgr <i>Alexandre Sztojka</i> , évêque du diocèse de Munkács	16
<i>Antoine Hodinka</i> : Nos séminaristes à Nagyszombat de 1722 à 1760 — —	18
<i>Alexandre Ilniczky</i> : Le comte László Teleki et ses domaines en Máramaros	30
<i>Irénée Kontratovics</i> : Tendances nouvelles de l'historiographie subcarpathique	44
<i>Alexandre Bonkáló</i> : La langue littéraire ruthène — — — — —	54
<i>Jean Harajda</i> : Documents concernant nos noms topographiques — — —	72
<i>Fr. Potusnyák</i> : Le feu dans la croyance populaire — — — — —	86
<i>Alexandre Hrabár</i> : Oiseaux de proie en Subcarpathie — — — — —	114
<i>Alexandre Márkus</i> : On a conduit une vache... (Nouvelle) — — — — —	148
Bibliographie — — — — —	162
Nouvelles culturelles de Subcarpathie — — — — —	168
Nécrologie — — — — —	187
Résumés des communications allemandes et françaises — — — — —	188
Listes des livres, envoyés à la rédaction — — — — —	193

КНИГОПЕЧАТНЯ
ПОДКАРПАТСКОГО ОБЩЕСТВА НАУКЪ
УНГВАРЪ, 1941.
KÁRPÁTALJAI TUDOMÁNYOS TÁRSASÁG
NYOMDÁJA
UNGVÁR, 1941.—11.
